JONAS MATUSAS

ŠVITRIGAILA

LIETUVOS DIDYSIS KUNIGAIKŠTIS

KAUNAS 1938

JONAS MATUSAS

ŠVITRIGAILA
LIETUVOS DIDYSIS KUNIGAIKŠTIS

ŠVIETIMO M-JOS KNYGŲ LEIDIMO KOMISIJOS LEIDINYS NR. 495

KAUNAS 1938

JONAS MATUSAS

ŠVITRIGAILA
GRAND DUC DE LITUANIE

PUBLICATION DU MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE

KAUNAS 1938

92 (Švitrigaila): 9(475)«1386:1451»

TIRAŽAS 2.000 egz.

SPAUDĖ „Šviesos“ spaustuvė Kaune.

Turinys

Table des matières

Prakalba

Lietuvos persilaužimo laikotarpyje, atseit, nuo 1386 metų, po Vytauto energingiausias ir veikliausias valdovas buvo Švitrigaila, Jogailos brolis, Vytauto pusbrolis. Vytauto varytąją politiką jis sugriežtino iki aukščiausio laipsnio. Santykiai su Lenkija tiek įsitempė, jog pratrūko karu. Vadinasi, po Vytauto per visą Lietuvos istoriją taip buvo tik po didžiojo karo, kai lietuviai atkakliomis kovomis atgavo nepriklausomą valstybę. Savaime suprantama, Švitrigailos veikime vienaip ar kitaip dalyvavo Rusija ir kryžiuočiai vokiečiai.

Dėl to Švitrigailos asmenybė jau seniai traukė istorikų dėmesį, — vokiečių, rusų ir lenkų. Pirmasis monografiją apie tą mūsų valdovą 1820 m. parašė d-ras A. Kotzebue (Switrigail, ein Beytrag zu den Geschichten von Littauen, Russland, Polen und Preussen). Autorius naudojosi daugiausia Karaliaučiaus archyvine medžiaga. To vokiečių mokslininko veikalu greit susidomėjo rusai. Valstybės kancleris grafas Mik. P. Rumiancevas, patsai būdamas istorinių šaltinių leidėjas, tik pažinęs Kotzebue rankraštį, jau rūpinosi jo rusišku vertimu. Bet mirtis sukliudė tam sumanymui. Vis dėlto jis įvykdytas 1835 m., būtent: tuomet Peterburge pasirodė „Svitrigajlo, velikij kniaz litovskij“. Vertimą pripažino reikalingu Rusijos istorijos mokslo specialistai. Patsai Karamzinas, vadinamas Rusijos istorijos mokslo tėvu, tarė, jog Kotzebue darbas „labai įdomus, ypačiai kad panaudojo Karaliaučiaus slaptąjį archyvą“.

Prieš pat didįjį karą Švitrigaila domėjosi ypačiai garsusis prof. M. Liubavskis. Tiesa, jis neparašė atskiros studijos, tačiau Švitrigailos klausimą jis platokai nušviečia kituose savo darbuose. Tiek Rusijos mokslas.

Iš lenkų prof. d-ras Anatolis Lewickis 1892 m. išleido „Powstanie Swidrygiełły“. Tai plati ir pagal pirmos eilės šaltinius parašyta monografija. Ištisus du dešimtmečius Lewickio nuomonė buvo kartojama, galima sakyti, visų istorikų. Mat, daug reiškė autoriaus autoritetas ir griežtas metodas, tekliudė

vien tendencija. Jos dėka 1914 m. Šveicarijos Freiburge pasirodė kunigaikščio Juozo Puzynos disertacija „Switrigail von Litauen. Die politische Bedeutung seiner Erhebung zum Grossfürsten". Jaunas autorius (jis vėliau davė ne vieną gilų tyrinėjimą, pagaliau, ir šiandien teberašo lenkų istorinėje spaudoje) čia griežtai pasisako prieš Lewickio ir Liubavskio tezę. Jei žiūrėti lenkų istorikų specifinės, sakytumėm, tautinės pažiūros į Lietuvą, tai Puzyna sudaro išimtį, bene vienintelę. Tik nuostabu, jog jo minėtasis darbas lenkų istorikams, bent Švitrigailos tyrinėtojams, nežinomas.

Vis dėlto prasidėjo nauja linkmė. 1915 m. prof. d-ras Oskaras Haleckis duoda „Ostatnie lata Świdrygiełły". Jo autoritetas nemenkesnis už Lewickio, taip pat ir metodas griežtai moksliškas. Tačiau jo išvados apie Švitrigailą visai priešingos Lewickio nuomonei. Savo pažiūrą profesorius atbaigia dideliame darbe „Dzieje unii Jagiellońskiej" (2 tomai, 1919—1920 m.).

Pirmas lietuvis, tyrinėjęs Švitrigailą, buvo Augustinas Voldemaras. Jis 1910 m. Rusijos mokslo akademijos „Izvestijose" (t. XIV, kn. 3) išspausdino „Nacionalnaja borba v velikom kniažestve litovskom v XV i XVI viekach". Bet čia ta pati Liubavskio tezė apie Švitrigailos vaidmenį, tariant, jis nepaprastai palankus rusams ir pravoslavams.

Aš Švitrigailos asmenybe ir veikimu pradėjau domėtis jau 1930 m. Tą klausimą kiek užkliudžiau tų metų „Židinyje" (8—9 n., p. 179—181). Tik čia, a. a. prof. A. Aleknos suklaidintas, Puzyną palaikiau Daumanto slapyvardžiu. Paskui tyrinėjimas, tarpais visai nutraukiamas, pamažu buvo varomas į priekį. Kartais teko dirbti nežmoniškomis materialinėmis sąlygomis. Pagaliau, studija gavo (1936 m. pradžioje) šios knygos pavidalą. Tai yra habilitacinis darbas, įteiktas Vyt. Didž. un-to Humanitarinių Mokslų Fakultetui privatdocento vardui gauti. Vertinamąją komisiją sudarė profesoriai Leonas Karsavinas, Ignas Jonynas ir Augustinas Janulaitis. Darbas apgintas fakulteto tarybos viešame posėdyje 1936 m. lapkričio 13 d. Šioje vietoje su dėkingumu miniu tuometinę fakulteto vadovybę ir atsakinguosius istorijos skyriaus profesorius.

Mano veikalas apima visą Švitrigailos veikimą ir gyvenimą iki mirties. Tokioje plotmėje to valdovo niekas nebuvo atvaizdavęs. Lewickis daugiausia domėjosi laikotarpiu iki nuvertimo nuo didžiojo kunigaikščio sosto, o Haleckis — antrąja veikimo dalimi, ypačiai kaip Volinės valdovo. Pagrindinis mano Švitrigailos ver-

tinimas nenutolsta nuo prof. Haleckio pažiūros. Tuo tarpu atskirais klausimais aš nekartą nutolstu nuo tradicinės nuomonės (Vytauto mirtis ir Švitrigailos išrinkimas, Čartorisko sutartis, Skirsnemunės sutartis 1432 m., Švitrigaila ir lietuviai, Zarembos vaidmuo, Ukmergės kautynės ir kit.). Bene daugiausia nukrypimo nuo mokslinės tradicijos, sukurtos ypačiai Bohdano Barvinskio, esama vertinant Žygimantą Kęstutaitį. Šiuo atveju ypačiai paisoma istorinių įvykių logikos ir oficialių valstybinių aktų, pagaliau, krašto bendrosios nuotaikos viename ar kitame laikotarpy. Žinoma, tenka nutolti ir nuo ne vieno mūsų tyrinėtojo. Tačiau aš tų savo išvadų nelaikau dogmomis ir jų neskelbiu su užsispyrimu. Aš patsai į jas žiūriu ir norėčiau, kad mūsų istorijos mokslo atstovai žiūrėtų, kaip į naują bandymą painiems klausimams spręsti. Reikia sutikti, jog vietomis nepasiekta reikiamo aiškumo.

Už veikalo išleidimą esu nepaprastai dėkingas J. E. Švietimo Ministeriui, ypačiai gi Knygų Leidimo Komisijos pirmininkui p. viceministeriui K. Masiliūnui. Taip pat turiu paminėti referentą Tumėną, kuris parodė gražaus palankumo.

Padėką reiškiu ir visiems tiems, kurie padėjo knygą paruošti spausdinimui. Ponai Mikeliūnas ir Radauskas pataisė kalbą, leit. Lazauskas nubraižė žemėlapius, J. Bukota padarė, o prof. R. Schmitleinas pataisė prancūzišką santrauką, pagaliau, p-lė L. Verešilkaitė sudarė vardų ir dalykų sąrašą. Visi jie parodė uolumo, kartais ir pasiaukojimo.

Negaliu užmiršti nei tų, kurie teikė pagalbą veikalą rašant. Prof. Vacl. Biržiška ir jo žinioje esą tarnautojai sudarė geras sąlygas dirbti un-to bibliotekoje. Ypačiai šiltai miniu draugą d-rą J. Stakauską, leidusį naudotis savo knygynu, kuris yra vienas iš pačių vertingiausių privačių knygynų Lietuvos istorijos studijoms. Pagaliau, dėkingas esu prof. dr. Z. Ivinskiui ir teisėjui K. Jablonskiui, kurie plačiai atvėrė savo bibliotekų duris.

Kaunas, 1938 m. gegužės 8 d.

Jonas Matusas

Šaltiniai ir literatūra

I

ŠALTINIAI

Akta Unji Polski z Litwa (1385—1791), wydali St. Kutrzeba i Wl. Semkowicz. Kraków, 1932. Sutrump.: Akta unji.

Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens, herausg. v. Dr. M. Toeppen. Band II, Leipzig, 1880.

Akty Litovskoj Metriki, izd. F. N. Leontovič. Vyp. I, Varšava, 1896.

Akty otnosiaščijasia k istorii Zapadnoj Rossii, izd. Archeografičeskoju Komisijeju. T. I, S.-Peterburg, 1846.

Annales Ecclesiastici, ed. Odoricus Raynaldus. Tomus XVIII, Romae, 1659.

Archeografičeskij Sbornik dokumentov, otnosiaščichsia k istorii severozapadnoj Rossii. T. VI tol. Vilna.

Archiwum Książąt Lubartowiczów Sanguszków W Slawucie. T. I, Lwów, 1887. Sutrump.: Archiw Sanguszków.

Codex Diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis, ed. J. Fijałek et W. Semkowicz, Volumen I, fasc. I, Kraków, 1932.

Codex Diplomaticus Lithuaniae, ed. Ed. Raczyński. Breslau, 1845.

Codex Diplomaticus Prussicus, ed. Joh. Voigt. T. III, Königsberg, 1848, t. IV, 1853, t. V, 1857, VI, 1861.

Codex epistolaris saec. decimi quinti. T. I, ed. A. Sokołowski et J. Szujski, Kraków, 1876. T. II, ed. A. Lewicki, Kraków, 1891. T. III, 1894. Sutrump. Cd. XV.

Codex epistolaris Vitoldi, ed. A. Prochaska. Kraków, 1882. Sutrump.: CW.

Codex Diplomaticus regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, ed. M. Dogiel. T. I—V, Wilno, 1758—1763.

Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399—1409, herg. v. Dr. Joachim. Königsberg, 1896.

Liv-, Est-, und Curländisches Urkundenbuch, beg. von Bunge fortgesetzt von Hermann Hildebrand. Bd. V, Riga, 1867; Bd. VIII Riga-Moskau. 1884; Bd. IX, 1889; Bd. XI, 1905. Sutrump.: Unkundenbuch.

Historiae Polonicae, Joannis Długossii (cura A. Przezdziecki). T. III, Cracoviae 1876, III, 1877, t. IV, 1878, index 1887. Sutrump.: Hist. Pol.

Liber Cancellariae St. Ciołek, herg. v. Dr. J. Caro, Wien, 1871. Teil II, Wien, 1874.

Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, ed. J o h. M a n s i. T. XXX, XXXI, Venetiis, 1792.

Polnoje Sobranije Russkich Letopisej. T. T. II, III, IV, V, VI, VII, XV, XVII. S.-Peterburg, 1843—1907. Sutrump.: P. S. R. L.

Russisch-Livländische Urkunden, herg. v. K. E. N a p i e r s k y. St. Peterburg, 1868.

Scriptores Rerum Prussicarum, herg. v. D r. T h. H i r s c h, D r. M. T o e p p e n u. D r. S t r e h l k e. Band III, Leipzig, 1886. Sutrump.: Scr. R. Pr.

Sobranije gosudarstvennych gramot i dogovorov. I. Moskva, 1813.

Supplementum ad Historica Russiae Monumenta, ed. T u r g e n e v. Petropoli, 1848. Sutrump.: Supplementum.

Volumina Legum, T. I. IV. Warszawa, 1732—37.

II

LITERATŪRA

Allgemeine Deutsche Biographie, t. 34. Leipzig, 1892.

L. A r b u s o v, *Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands.* 3. Aufl. Riga, 1908.

A. I. B a r b a š o v, *Letopisnyje istočniki dlia istorii Litvy v srednije vieka.* S.-Peterburg 1888.

B. B a r v i n s k i, *Žigimont Kejstutovič.* Žovkva, 1905.

D r. J. B e b l a v y, *Lietuvių-čekų santykiai Vytauto Didžiojo laikais.* Kaunas, 1930.

M. B o b r z y ń s k i i S t. S m o l k a, *Jan Długosz.* Kraków, 1893.

A. B o n i e c k i, *Poczet rodów w wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku.* Warszawa, 1887. Sutrump.: Boniecki, Poczet.

K. B ū g a, *Apie Lietuvių asmens vardus.* Vilnius, 1911 (atsp. iš *„Lietuvių Tautos“).*

K a z. C h o d y n i c k i, *Geneza i rozwój podania o zabójstwie Zygmunta Kiejstutowicza.* Žurn. *„Ateneum Wileńskie“*, rok V, p. 79—103.

W. C z e r m a k, *Sprawa równouprawnienia schizmatików i katolików na Litwie (1432—1563).* Kraków, 1903 (atsp. iš *„Rozprawy Wydz. Hist.-Fil. Pol. Akad. Umiejętności*, t. 44, 1903 m.).

A. V. F l o r o v s k i j, *Čechi i vostočnyje slaviane. Očerki po istorii češsko-russkich otnošenij v X—XVIII v.* T. I. Praga, 1935.

J a r. G o l l, *Čechy a Prusy ve Stredoveku.* Praga, 1897.

G o l ę b i o w s k i, *Dzieje Polski za Wladysława Jagiełły i Władysława III.* T. I, Warszawa, 1846, T. II, 1846, t. III, 1848.

D r. H. G r o t e f e n d, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit.* 5. Aufl. Hannover, 1932.

M. G r u š e v s k i j, *Istorija Ukrainy-Russi.* T. IV, Lwow, 1903.

O. H a l e c k i, *Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka.* Kraków, 1915. Sutrump.: Ostatnie lata.

Tas pats, *Litwa, Ruś i Żmudź.* Žiūr. *„Rocznik Akademii Umiejętności, wydz. Histor.-Filozof.“*, ser. II, tom. XXXIV, Kraków, 1916, p. 214—254.

Tas pats, *Dzieje Unii Jagiellońskiej*. T. I, Kraków, 1919, t. II, 1920. Sutrump.: Dzieje unii.

Dr. Z. Ivinskis, *Geschichte des Bauernstandes in Litauen von den ältesten Zeiten bis zum Anfang d. 16. Jahrhunderts*. Berlin, 1933.

A. Janulaitis, *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj (1414—1418)*. Atsp. iš „*Praeities*" II t., Kaunas, 1932.

Jogaila. Red. A. Šapoka. Kaunas, 1935.

N. M. Karamzin, *Istorija Gosudarstva Rossijskago*. T. V. S.-Peterburg, izd. Suvorina, be metų.

L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego T. I (1377—1499)*, Warszawa, 1930. Sutrump.: Dzieje W. Ks. L.

A. Kopystiański, *Michał Zygmuntowicz, Książę Litewski*. Lwów, 1906. (Atsp. iš „*Kwartalnik Histor.*" 1906 m., t. XX).

T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*. Wydanie II, t. I, Lwów-Warszawa-Kraków, 1923.

A. von Kotzebue, *Switrigail, ein Beytrag zu den Geschichten von Littauen, Russland, Polen und Preussen*. Leipzig, 1820. Sutrump.: Kotzebue, Switrigail.

Tas pats, *Preussens ältere Geschichte*. T. III, Riga, 1808.

Avgust Kocebu, *Svitrigajlo velikij kniaz litovskij ili dopolnenije k istorijam Litovskoj, Rossijskoj, Polskoj i Prusskoj* Perevod s niemeckago. Sanktpeterburg, 1835.

Dr. Chr. Krollmann, *Politische Geschichte d. Deutschen Ordens in Preussen*. Königsberg, 1932.

Dr. M. Kukiel, *Zarys Historji wojskowości w Polsce*. Warszawa, be metų.

Dr. A. Lewicki, *Powstanie Swidrygiełły*. Kraków, 1892. Sutrump.: Powstanie.

Tas pats, *Przymierze Zygmunta Kiejstutowicza z Krolem rzymskim Albrechtem II*. Kraków, 1899. (Atsp. iš „*Rozpr. wydz. hist.-fil. Akademii Umiejętności*", t. XXXVII). Sutrump.: Przymierze.

Die Letten. Riga, 1930.

M. Lexers, *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 20. Aufl., Leipzig, 1932.

Lietuviškoji Enciklopedija. T. I, Kaunas, 1933, t. III, 1935.

H. Lowmiański, *Uwagi w sprawie podloża społecznego i gospodarczego unji Jagiellońskiej*. Wilno, 1934. Sutrump.: Uwagi.

M. Liubavskij, *Litovsko-russkij sejm*. Be metų ir vietos.

Tas pats, *Očerk istorii litovsko-russkago gosudarstva do Liublinskoj unii vkliučitelno*. Moskva, 1915. Sutrump.: Očerk.

Miesęcznik heraldyczny. Met. 1911—14.

Dr. O. Odložilik, *Husicy na Brzegu Baltyku w 1433 roku*. Gdańsk, 1934.

Doc. Pr. Penkauskas, *Vytautas Didysis ir jo Čekijos politika Venceliui mirus*. Kaunas, 1930. (Atsp. iš „*Židinio*", n. 4).

Polska i Litwa w dziejowym stosunku. Warszawa-Lublin-Lódz, 1914.

Al. Przezdziecki, *Życie domowe Jadwigi i Jagiełły*. Warszawa, 1854.

A. Prochaska, *Ostatnie lata Witolda*.

Tas pats, *Latopis Litewski*. Lwów, 1890.

J. E. Fürst v. Kozielsk Puzyna, *Switrigail von Litauen*. Freiburg (Schweiz), 1914.

A. Rimka, *Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų*. Kaunas, 1925.

O. Schlicht, *Das Ordensland Preussen. Der Ordensstaat*. Dresden, 1933.

A. Schwabe, *Histoire agraire de la Lettonie*. Riga, 1929.

St. Smolka, *Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa russko-litewskiego*. Leidiny „*Pamiętnik Akad. Umiejętności w Krakowie*", wydz. hist.-fil., t. VIII. Kraków, 1890.

Skarbiec diplomatów, wyd. Ig. Daniłowicz. Wilno, 1862. Sutrump.: Skarbiec.

Kaz. Stadnicki, *Bracia Władysława-Jagiełły Olgierdowicza*. Lwów, 1867. Sutrump.: Bracia.

M. Stryjkowski, *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi*. T. I—II, Warszawa, 1846.

J. Voigt, *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Bd. VI, Königsberg, 1834, VII, 1836. Sutrump. Voigt, Geschichte.

A. I. Voldemar, *Nacionalnaja borba v velikom kniažestve litovskom v XV i XVI viekach*. Žur. „*Izvestija otd. russk. jazyka i slovesnosti Imp. Akademii Nauk*", t. XIV (knižka III), S.-Peterburg, 1910.

J. Wolff, *Kniaziowie Litewsko-Ruscy od końca czternastego wieku*. Warszawa, 1895. Sutrump.: Kniaziowie.

Tas pats, *Senatorowie i dygnitarze w wielkiem księstwie Litewskiem*. Kraków, 1885.

Tas pats, *Ród Gedymina*. Kraków, 1886.

St. Zajączkowski, *Zarys Dziejów Zakonu Krzyżackiego w Prusach*. Toruń, 1934.

I. Švitrigaila prieš tapdamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu

1. Jaunystės dienos

Kaip vadinti tą didįjį Lietuvos kunigaikštį, kuris paėmė sostą tuoj po Vytauto Didžiojo mirties? Lenkų istorikas Jonas Dlugošas jo vardą rašo *Switrigalo, Switrigal, Switrigellus, Swittrigyellus*[1]. Lietuvos metraštis drauge su Rusijos metraščiais tą kunigaikštį dar įvairiau vadina. Pirmieji du skiemens čia skamba: *šverti-, švidri-, šviitri-, švintri-, švirti-, švittri-, šidri-, szidry-, szwitri-, switri-, swydri-, zwitri-*, o paskutinieji *-gajlo*[2]. Kituose šaltinių rinkiniuose galima rasti dar kitokesnių varijantų, pvz.: *Švirngal, Švitrikgol, Swittirgal*[3]. Kadangi iki pastarųjų laikų Lietuvos istoriją daugiausia tyrinėjo lenkai, rusai ir vokiečiai, tai jie tą vardą tardavo kiekvienas saviškai pagal savo gimtosios kalbos reikalavimus. Kartais nuo šaltinių nutoldavo daugiau, kartais mažiau. Sakysim, Z. L. Radzimiński „Archiwum'e książąt Lubartowiczów" (IX) rašo *Świdrygajło*, o Wolffas — *Szwitrigajło*[4]. Aš nutariau rašyti *Švitrigáila*. Manau, jog čia nenutolstama nuo šaltinių ir drauge paisoma lietuvių kalbos reikalavimų. Pagaliau, taip mūsų istorikų bendrai įprasta rašyti.

Švitrigaila buvo sūnus Algirdo ir jo antrosios žmonos Julijonos, Tverės kunigaikštytės (Aleksandro dukters). Su pir-

---

[1] Joannis Długossii, *Historiae Polonicae* lib. XIII, 103, 90, 105, XI, 542, 418 ir passim.

[2] *Polnoje sobranije russkich letopisej*, t. XVII, plg. V, VI.

[3] Prochaska, *Codex epistolaris Witoldi*, p. 489; *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków*, t. I priedai p. 18; Marienburger Tresslerbuch, 147, 154.

[4] *Ród Gedimina*, 164.

Prof. K. Būga rašo „Švitrigaila", bet jisai klausimo iš esmės nesprendžia ir visiškai neaiškina šaltinių dvilypio rašymo. Vadinasi, dabartinė Švitrigailos vardo rašyba reikalautų platesnio pagrindimo. Žiūr. jo *„Apie lietuvių asmens vardus"* (atsp. iš *„Liet. Tautos"*), Vilnius 1911, p. 39.

mąja žmona, Vitebsko kunigaikštyte, Algirdas turėjo 5 sūnus: Andrių, Dimitrą, Kastantiną, Vladimirą ir Teodorą. Iš antrųjų gi jungtuvių gimė dar 7 vaikai: Jogaila-Vladislovas, Skirgaila-Ivanas, Kaributas-Dimitras, Lengvenis-Simanas, Karigaila-Kazimieras, Vyguntas-Aleksandras ir Švitrigaila-Boleslovas. Be sūnų būta keletas ir dukterų[5]. Kada Švitrigaila gimė, tikrai nežinia. Kaz. Stadnickis, Algirdo šeimos tyrinėtojas, tik tiek tarstelėja, girdi, tasai sūnus jei ne pats jauniausias, tai „vienas iš dviejų jauniausių"[6]. Mat, Dlugošas, išvardydamas Algirdo sūnus, paskutinėje vietoje mini Švitrigailą[7]. Patsai Jogaila tą brolį vadina jaunesniu už save, girdi, jis Švitrigailai lyg tėvas. Taip atpasakoja tųdviejų algirdaičių pasikalbėjimą Lietuvos metraštis[8]. Yra likę ir vėlesniųjų laikų liudijimų. Antai, Jogaila 1431.VII.21 rašo Romos karaliui Zigmantui ir laiške užsimena, kad Švitrigaila iunior frater noster germanus. Kitu atveju, to pat mėnesio 17 d., rašydamas kryžiuočių ordino vyriausiam magistrui, jis plačiau kalba, jog tas jo brolis ab adolescentia sua in manibus nostris educatus fuit et enutritus[9]. Be abejo, čia reikia turėti galvoje ir aplinkybes, kuriomis šie žodžiai pasakyti. Juk tuomet, Lenkijai ginklu susirėmus su Švitrigaila, Jogaila siuntinėjo valdovams ilgus laiškus, kur jis ir lenkai teisinami, o Lietuvos did. kunigaikštis kaltinamas. Dėl to žymesnieji istorikai čia ko daugiau nė nepasako ir laikosi aukščiau sakytos Stadnickio nuomonės (Gruševskis). Nors kiti, kurie neboja visiško tikslumo, Švitrigailą laiko jauniausiu Algirdo sūnumi (Kolankowskis)[10].

1386 m. Švitrigaila drauge su kitais keliais broliais Krokuvoje priima Romos Katalikų Bažnyčios krikštą ir gauna Boleslovo vardą. Tuomet perėjo į Katalikų Bažnyčią ir Jogaila[11].

---

[5] W o l f f, *Kniaziowie Litewsko-Ruscy*, 336—39; S t a d n i c k i, *Bracia Wladysława-Jagiełły*, 9 tol.

[6] *Bracia* etc. 305.

[7] *Histor. Polonicae*, 1. X, 460, 500 (405—6 Švitrigaila trečioje vietoje).

[8] *Poln. sobr. russk. letopisej*, XVII, 528.

[9] *Codex epistolaris saec.* XV, t. II, n. 192, p. 263, n. 191, p. 259; T u r g e n e v, *Supplementum ad Hist. Russiae Monumenta*, CXVII.

[10] *Istorija Ukrainy Rusi*, IV, 160, 512; *Dzieje Wielkiego Ks. Litewskiego*, I, 77.

[11] *Historiae Polonicae*, X, 460; L e w i c k i, *Powstanie Świdrygiełły*, 50.

Ant vieno kito 1446-tų ir 1451-mų m. dokumento Švitrigaila dar vadinamas Aleksandru, bet, kadangi dokumentų originalai nežinomi, tai čia grei-

Švitrigaila karštai užsikrečia naujuoju tikėjimu ir pagal jį tvarko savo gyvenimą.

Viešajame valstybės gyvenime Švitrigaila pasirodo 1382.X. 31. Tą dieną jis iš viso pirmą kartą pasirašo sutartis. Tai yra trys aktai, kur iš vienos pusės dalyvauja Jogaila, Skirgaila ir kiti broliai, o iš antros — vokiečių kryžiuočių ordino atstovai[12]. Žinoma, buvo ir daugiau aktų, kuriuos darė Jogaila su allen yren andirn gebruder, bet ten išskirtinai Švitrigaila neminimas (pvz., 1382.VII.6 Brazoloje). Kokio amžiaus tuomet galėjo būti jaunasis kunigaikštis? — Reikės su Stadnickiu prileisti, jog mažiausia 12 metų.

To amžiaus būdamas, Švitrigaila su Jogaila neturėjo jokių kivirčų. Dar daugiau: 1391.V.25 Jogaila Vilniaus katedrai užrašo turtą ir uždeda pareigą kasdien laikyti dvejas mišias už save patį, Vyguntą, užmuštą Karigailą ir Švitrigailą[13]. Prie valstybinių darbų Švitrigaila dėjosi drauge su kitais savo broliais, kuriuos dažnai paremdavo ir motina. Vėliau šitas kunigaikštis išsitarė, jog buvęs drauge su Jogaila ypatingoje savo tėvo malonėje. Antai, Švitrigaila 1433.XI.26 Bazelio Bažnyčios susirinkimui rašo laišką, kurį įteikė per Simaną de Valle. Čia sakoma, jog Algirdas mirdamas Lietuvą pavedęs Jogailai tam tikromis sąlygomis, būtent, jei šis gautų kitą kurią karalystę, tai Lietuvą turįs perleisti Švitrigailai (... Patrem ipsorum quatuor filios habentem disposuisse, quod et ipse Ladislaus iuramento firmarat, ut, si contingeret eum aliquod regnum adipisci, ducatus ipse Lithuanie in personam veniret dicti Witrigald). Tokį sutvarkymą patsai Jogaila patvirtinęs priesaika (iuramento). Prieš Švitrigailos atstovą de Valle šoko ginčytis Lenkų atstovai Gasparas de Perusio ir Simanas de Theramo. Įdomu, jog ano Algirdo noro juodu griežtai nenuneigė, girdi, jei toks testamentinis sutvarkymas ir buvęs, tai jis buvęs Jogailos ir Švitrigailos gražiuoju pakeistas[14]. Kadangi daugiau šaltinių tam klausimui

---

čiausiai bus koks apsirikimas ar klaida. Halecki, *Ostatnie lata Świdrygiełły*, 136.

[12] Raczyński, *Codex diplomaticus Lithuaniae*, 59—60; plg. Kotzebue, *Switrigail*, 20, Stadnicki, *Bracia*, 352 ir Wolff, *Ród Gedimina*, 164—5.

[13] *Codex diplomaticus eccl. s. St. cath. Vilnensis*, t. I, N. 20.

[14] Johannes de Segovia, *Monumenta Conciliorum*, t. II, p. 619 tol. Cit. pagal Lewicki, *Powstanie*, 208 tol., 302—3.

stinga, tai sunku čia visai tikrai ką spręsti, nors labai žymus Švitrigailos laikų tyrinėtojas Oskaras Haleckis tą dalyką priima kaip tikrą ir juo argumentuoja[15].

2. Krokuvos nelaisvė ir bėgimas į Vengriją

Iki 1392 metų apie Švitrigailos dalyvavimą visuomenės ir valstybės gyvenime daugiau negirdėti. Jis neįsimaišo į sambrūzdį, kai sukyla Andrius Polockietis ir Sviatoslavas Smolenskietis; pagaliau, jo nematome nė Vytauto maište. Tie visi nepatenkintieji buvo kryžiuočių padedami. 1392 m. Švitrigailą randame Vitebske. Taismet Jogaila šio vardo kunigaikštystę, mirus motinai Julijonai, atiduoda valdyti sakalininkui Teodorui Vesnai. Matyt, jaunesnysis Jogailos brolis šią sritį laikė savo tėviške, kad, pasak Lietuvos metraščio, naujojo sutvarkymo „negalėjo pakęsti" (ne možaše terpeti) ir vos paskirtą valdovą nugalabijo. Gal būt, su esama būkle Švitrigaila būtų sutikęs, jei Vesna būtų valdęs jo priklausomybėje (z ego poslušenstva)[16].

Jogaila su Lenkų valdančiais asmenimis vos tapusį didžiuoju kunigaikščiu Vytautą drauge su Skirgaila siunčia į Vitebską. Šiedu pakeliui paima Drucką ir Oršą, pagaliau puola Švitrigailą. Tas narsiai ginasi, gal būt, gavęs pagalbos iš Livonijos. Vytautui prireikė kviestis į talką Smolenską ir net panaudoti patrankas. Kai miestas buvo paimtas, jaunas jo gynėjas pasidavė[17]. Vytautas surakintą Švitrigailą išsiunčia į Krokuvą (1393). Čia jis buvo, taip sakant, garbingoje nelaisvėje. Matyt, jį bus laikę tik budrioje priežiūroje, kadangi jam leista dalyvauti net viešajame bei valstybės gyvenime. Antai, 1393 m., vadinasi, pirmaisiais nelaisvės metais, Švitrigaila skiriamas net pirmininku Lenkų pasiuntinybės, kuri turėjo nustatyti Prūsų kryžiuočių ir Lietuvos sienas[18]. Krokuvoje jis išbuvo iki 1396 metų. Taip susekė prof. A. Lewickis. Kiti spėliojimai atrodo nepatikimi. Sakysim, Haleckis to Lenkų karaliaus pusbrolio buvimą Krokuvoje apriboja

---

[15] *Dzieje unii Jagiellońskiej*, I, 103.

[16] *Polnoje sobr. r. let.*, XVII, 94, 325, 514—5; G r u š e v s k i j, *Istorija Ukrainy*, IV, 144; L e w i c k i, *Powstanie*, 50 tol.; K o l a n k o w s k i, *Dzieje W. Księstwa*, I, 61.

[17] *Scriptores rer. Prussicarum*, III, 243; *Poln. sobr. r. let.* XVII, 94; S t a d n i c k i, *Bracia*, 306 tol.; L e w i c k i, *Powstanie*, 50 tol., 303.

[18] *CW*, 94.

1393.VIII.11—1394.VI.20. O Caro net mano, jog Švitrigaila tarp 1393—6 metų bus buvęs Tiešine ir Vengrijoje, o paskui vėl grįžęs į Lenkijos sostinę[19].

Pirmiau buvo manyta, kad Švitrigaila iš Vitebsko bėgęs tiesiog pas Prūsų kryžiuočių ordiną ir, jo padedamas, su kariuomene užpuolęs Vytauto Lietuvą. Remtasi ypačiai Dlugošu ir Gustino metraščiu. Taip galvojo Stryjkowskis, Kotzebue, Voigtas ir kiti senesnieji istorikai. Dabar, ypačiai po Przezdzieckio darbų, ta nuomonė nustojo pagrindo[20]. Tiesa, Švitrigaila bėgo į užsienį, bet tai buvo 1396-ais ar 1397-ais metais. Svarbiausioji bėgimo priežastis, kad, Vytautui pavedus Lietuvą, jis pats buvo nuo valdžios atstumtas, net išvytas iš Vitebsko, su kuriuo buvo pradėjęs susigyventi. Iš Lenkų pirmiausia bėga pas Tiešino kunigaikštį Pšemislavą, iš čia į Vengriją pas karalių Zigmantą. Su juo išvyksta, irgi nepatenkintas likimu, Feduška Liubartaitis. Reikia pastebėti, jog į Lenkams nedraugingą Vengriją bėgdavo apskritai visi nepatenkintieji iš pietvakarių žemių (pvz., Podolės Karijotaičiai). Iš Vengrijos Švitrigaila su Feduška bando užmegzti santykius su kryžiuočių vyriausiu magistru[21].

Vyriausias magistras pasiteisino, jog negalįs, kaip prašė Švitrigaila ir Feduška, atsiųsti pasiuntinio į Vengriją, kadangi nesaugus esąs kelias per Lenkiją. 1398.I.29 jis abiem pabėgėliam pataria kreiptis į ordino pasiuntinius pas Vengrijos karalių. Švitrigaila taip ir padaro. Dar daugiau: jis susitaria rūpimais klausimais su magistro pasiuntiniu grafu Kyburgu (Reddino komturu). Bet štai, magistras birželio 23 d. skuba priminti, jog tokiam susitarimui Kyburgas neturėjęs įgaliojimo. Jis, rašo toliau, šiuo metu negalįs nieko patarti ir jei, girdi, galėtų, tai mielu noru patartų. Ruošiąsis daryti sutartį su Vytautu[22]. Tai buvo mandagus atsimetimas, kadangi netrukus, kaip žinoma, Prūsų

---

[19] Halecki, *Dzieje*, I, 143, prier. 2; Lewicki, *Powstanie*, 52, 303; Gruševskij, *Istorija*; Caro, *Geschichte Polens*, III, 191.

[20] Przezdziecki, *Rachunki dworu Jagielly*, 167—8, *Życie domowe W. Jag.* 29; *Historiae Polonicae*, X, 505 tol.; *Poln. sob. r. let.*, II, 352; *Kronika polska, litewska* etc., II, 98; *Switrigail.*, 24 tol.; *Geschichte Preussens*, V, 638, VI, 22; Stadnicki, *Bracia*, 307—9.

[21] *Scriptores r. pruss.*, III, 244; *CW*, 50; Lewicki, *Powstanie* 52; Stadnicki, *Bracia*, 308 tol.

[22] Voigt, *Codex dipl. Prussicus*, VI nn. 57 ir 66 (atspausta 46!).

ordinas padarė su Vytautu Salyno sutartį. Švitrigaila, supratęs reikalą, dar tais pačiais metais grįžo į Lenkiją. Susitaiko ir su Vytautu. Jis gauna Naugardo pilį, dalį Podolės (kurios nevaldė Spytkas iš Melštyno) ir vieną sritį Moldavijoje, kuri priklausė Lenkijos[23].

3. Švitrigaila bėga pas kryžiuočius ir vėl grįžta

Viskas klojosi gerai, Švitrigaila net dalyvauja drauge su Vytautu garsiose Vorsklos kautynėse. Totoriai jų kariuomenę sumuša, ir daug tenai Lietuvos kunigaikščių žūva (krito ir Spytkas iš Melštyno, Podolės kunigaikštis), vis dėlto patsai Vytautas ir Švitrigaila išsigelbėja[24]. 1400 m. pastarasis gauna vakarinę Podolę[25]. Bet ramybė tebuvo laikinė, greit turėjo kilti didelė audra. Ją sukėlė 1401.I.18 Vilniuje padarytas naujas unijos aktas. Tuomet Vytautas patvirtina anksčiau duotus užrašus ir pažymi, jog Lietuva po jo mirties turi atitekti tiesioginei Jogailos, jo įpėdinių ir Lenkų karalystės valdžiai. Išskiriamos tik žemės, duotos broliui Žygimantui ir žmonai Onai[26]. Galimas daiktas, kad tą Vilniaus uniją paskatino ir Švitrigailos įtakos augimas. Apie tai užsimena Dlugošas (X, 140). Jogailos brolis padarė išvadą, jog naujuoju raštu atimama jam viltis sėdėti nepriklausomos Lietuvos soste. Ogi to jis buvo siekęs ne nuo šiandien. Antai, jau Gustino metraštis pažymėjo, jog 1392 m. Švitrigaila bėgęs į užsienį, „kad negali būti Lietuvos kunigaikščiu" (jako ne može byti kniazem Litovskim)[27].

Senesnėje istorinėje literatūroje rašoma, jog Švitrigaila buvęs verčiamas tą uniją pasirašyti. Tam jis klastingai atviliotas į Vilnių[28]. Yra dar kitas įdomus faktas. Prūsų kronikininkas Posilge, aprašydamas to meto Vilniaus įvykius, sako, kad Švitrigaila prie sausio 18-tą dieną sudaryto akto „apgaulingai prikabinęs savo netikrą antspaudą" (mit listen hing her eyn unrecht

---

[23] L e w i c k i, *Powstanie* 52, 304 ir S t a d n i c k i, *Bracia*, 309—10.

[24] *Hist. Polonicae*, X 528.

[25] H a l e c k i, *Dzieje unji*, I, 160 tol.; L e w i c k i, *Powstanie*, 53 tol. (jo skirtinga nuomonė); K o l a n k o w s k i, *Dzieje w. Księstwa*, I, 77; G r u š e v s k i j, *Istoria*, IV, 152 tol. 439.

[26] *Akta unji*, n. 38.

[27] *Poln. sobr. r. letopisej*, II, 352.

[28] K o t z e b u e, *Switrigail*, 31.

ingesegel an). Kaip čia ką manyti? Apie patį unijos dokumentą negali būti kalbos, kadangi ten nėra ne tik Švitrigailos, bet nei kitų Jogailos brolių, nei Žygimanto, nei šiaip kunigaikščių parašų. Aš palaikyčiau Gruševskio nuomonę, kad galėjo būti kitas koks su unija susijęs dokumentas, apie kurį kalba vokiečių metraštis[29].

Švitrigaila nepaprastu judrumu pradeda veikti. Jau 1401 m. vasario 27 d. jis užmezga santykius su Mozūrijos Ziemovitu ir jį patraukia į savo pusę[30]. Galimas daiktas, jog su veikliojo Vytauto varžytininko žinia kyla maištai Lietuvos didžiosios kunigaikštystės žiemiuose. Rugpiūčio mėnesį Smolenske sukilimas: Jurgis, Sviatoslavo sūnus, su Olegu, Riazanės kunigaikščiu, nužudo Vytauto čia pasodintą Romaną (Briansko kunigaikštį). Su smolenskiečių pritarimu Smolenske atsisėda Jurgis. Vytautas atskubėjęs tuojau negalėjo grąžinti buvusios tvarkos. Dar keletą metų čia Lietuvos kariuomenė turėjo kovoti[31].

Bet labiausiai Švitrigailos akys krypo į Vakarus. Jau gruodžio 11 d. jo pasiuntinį aptinkame pas kryžiuočių magistrą Marijenburge. Matyt, sutartas pabėgimo planas. Ir štai, kada jo laukta atvykstant su Vytautu į Jogailos vestuves (su Ona Cyliete), jis, persirengęs pirkliu, per Lenkiją atsiduria Prūsuose. 1402 m. sausio 31 d. Švitrigaila jau magistro sostinėje[32]. Į Krokuvą tepasiuntė savo atstovus. Pabėgėlis pretendentas į Lietuvos sostą jau kovo 2 d. daro formalią sutartį su kryžiuočių ordinu. Ta sutartis — tai pakartota prieš keletą metų sudarytoji su ordinu Vytauto sutartis (Salyne 1398 m.). Tatai ir pažymima jos turinyje. Vadinasi, Švitrigaila eina Vytauto pėdomis. Kryžiuočiams už paramą atiduodama visa Žemaitija nuo Nevėžio, be to, Suvalkų žemė. Atskiru raštu pažada perleisti Polocką, jei tą sritį kryžiuočiai užkariaus[33].

Tuomet Vytautas atsiduria lyg ir maiše. Iš vakarų — kryžiuočiai; žiemiuose — Livonijos kryžiuočiai ir Rusijos sričių besiplečiąs sukilimas, kurio centras buvo Smolenske; pietuose ne-

---

29 *Scriptores r. prussicarum*, III, 244; *Istoria Ukraini Rusi*, IV, 161, pal. 443.

30 Tnp. 245.

31 *Poln. sobr. letopisej*, XVII, 49, 98 ir V, 253; Lewicki, *Powstanie*, 54 tol.

32 *Scriptores r. pruss.* III, 255; *CW.* 963; Lewicki, *Powstanie* 53.

33 Voigt, *Cod. dipl. prussicus*, V, 124 ir 125; *CW* 249.

ramumas Podolėje. Teko į Kamenecą važiuoti pačiam Jogailai. Podolėje veikė Švitrigailos šalininkas Hricko Kierdiejaitis ir Teodoras su Vasilku Karijotaičiai. Jogailai maištus pavyksta šiaip taip nutildyti. Čia pat reikia paieškoti, kur buvo tos visos velniavos mazgas. Pasirodo, 1402—3 m. Marijenburge, it kaleidoskope, siuvo pasiuntiniai: vieni vyko, kiti grįžo iš Smolensko, iš Livonijos, iš Mozūrijos. Švitrigaila priiminėjo ir siuntinėjo pranešimus į Podolę ir į Smolenską; patsai buvo nukakęs į Mozūriją ir per Klaipėdą į Livoniją (1402.III.7)[34].

Vos nubėgęs į Prūsus, Švitrigaila jau rado kryžiuočius ruošiant žygį į Lietuvą. Gali būti, jis tame „reize" nedalyvavo dėl to, kad ordino vadovams rūpėjo pirmiau gauti į rankas sutarčių dokumentus. Žiemą ir pavasarį buvo padaryta keletas mažesnių plėšiamųjų žygių į Lietuvą. Juose dalyvavo ir Livonijos kryžiuočių. 1402 m. gegužės mėnesį lietuviai patys puola, sudegina Klaipėdą, Gottesverderį ir dar kelias pasienio pilis, pagaliau grįžta namo su grobiu. Dabar kryžiuočiai organizuoja platų antpuolį. Liepos mėnesį apie 40.000 kariuomenės, su kuria buvo drauge ir Švitrigaila, traukia tiesiog ant Vilniaus. Ją vedė komturas Helfenšteinas. Norėta pasodinti Švitrigailą į didžiojo kunigaikščio sostą. Pretendentas į Lietuvos sostą turėjo Vilniuje savo šalininkų. Tačiau organizuojamą miesto išdavimą Vytautas nuo pat pradžios užgniaužė ir liepė nužudyti 6 miestiečius. Nors pats Švitrigaila žygyje parodė daug drąsos ir gal ne be pagrindo tikėjosi lietuvių palankumo (sakęs, etliche Littowin sich an yn woldin han geworffin), vis dėlto žymesnių vietovių jam nepasisekė paimti. Prūsų kryžiuočių ir Livonijos kariuomenė po 3 savaičių, nieko daug nepešus, turėjo grįžti atgal. Jinai per Perelomą, Lützeną ir Rastenburgą patraukė į Prūsus[35].

Švitrigaila, iki šiol gyvenęs pas magistrą Marijenburge, dabar perkeliamas į Bayselawkeno pilaitę (prie Rösselio, netoli Rastenburgo), lygiai taip, kaip kadaise Vytautas. Iš čia jam buvo patogiau susisiekti su Lietuva, kur ties tuo daiktu pirma didelė tvirtovė buvo Gardinas. 1403 m. žiemą ir pavasarį Prūsų kry-

---

[34] *CW*, p. 960 tol. (priedai, gaila, ordino kasos sąskaitos nevisai tinkamai išleistos); H a l e c k i, *Dzieje unji*, I, 172 tol.; K o l a n k o w s k i, *Dzieje W. Księstwa*, I, 77 tol.; L e w i c k i, *Powstanie*, 52—3; *Scriptores r. pr.*, III, 255—6; M. Tresslerbuch, 176, plg. 163—4.

[35] *Scriptores* r. pr. III, 258 tol.; *Powstanie*, 54; K o l a n k o w s k i, *Dzieje w. ks.*, I, 81 tol.; S t a d n i c k i, *Bracia*, 314—15.

žiuočiai paima Merkinę ir pasiekia Trakus, o livoniečiai pereina Dauguvą ir čia puola Lietuvą. Šitokia būklė, pridėjus žiemryčių ir pietų neramumus, spiria Lenkiją ir Lietuvą tą nelaimę kaip nors nušalinti. Balandžio-liepos mėnesiais pradedamos su kryžiuočiais derybos, bet drauge kreipiamasi ir į popiežių Bonifacą IX. Tas rugsėjo 9 d. bažnytine ekskomunika uždraudžia ordinui pulti Lietuvą. Konradas Jungingenas bando teisintis (XII. 10), bet, šiaip ar taip, priešingos pusės ginčą mėgina išspręsti taikingai. Iš pradžių sutariama suvažiuoti ant Dubysos. Kai tat neįvyko, derybos perkeliamos į Vilnių. Čia gruodžio mėnesį padaromos paliaubos, kurios, du kartus prailgintos, truko iki 1404 m. Sekminių. Pagaliau, gegužės 22 d. pasirašoma Racionžo taika. Kadangi Vytautas buvo keblioje būklėje, tai į sutartį buvo priverstas įtraukti Salyno ir paskui Marijenburgo (Švitrigailos) dokumentų turinį. Kryžiuočiai gauna Žemaičius, be to, pripažįstami jų siekimai Pskove. Lietuvai paliekama pretenzijų Naugarde. Toliau, ordinas pasižada nepriimti ir neremti Lietuvos sosto pretendentų. Racionžo traktatas dar apėmė keletą vien Lenkiją liečiančių dalykų[36].

Švitrigaila Lietuvoje, Vilniuje, jau nuo 1404 m. sausio mėnesio. Kurias žemes jis dabar gavo, turime žinių iš Dlugošo ir Gustino metraščio. Jogaila jam duoda Podolę, Žydačovo žemę, Stryjo valsčių, Šidlovą, Stobnicą, Drugniją ir Ujscie. Be to, perveda 1400 markių (Gust. metr.: grivenų) metinio pelno iš druskos kasyklų. Paskui, iš Vytauto Švitrigaila dar gauna valdyti Brianską, Černigovą, Trubčevską[37]. Būdingai rašo Gustino metraštis, girdi, pabėgėlis buvęs apdovanotas ir „parkviestas į meilę" (prizva v liubov), kadangi „pyksta ir Lietuvos kraštui daro daug bloga su kryžiuočiais". Dabar, bent taip atrodė, prasidėjo santaikos gyvenimas. Švitrigaila drauge su Kaributu ir Lengveniu 1404 m. dalyvauja Vytauto žygyje į Smolenską. Jis tarpininkauja tarp Ordino ir Lenkijos dėl Dobrinės žemės. Kitų metų rugpiūčio mėnesį Vytautas jį siunčia su rei-

---

[36] *Scriptores R. Pr.*, III, 259, 267; *Historiae Polonicae*, X, 554 tol. (nors čia įvykiai painiojama su ankstesniais faktais); *Cod. Dipl. Pruss.*, V, 137; Raczyński, *Cod. Dipl. Lith.* 87, 258; Kolankowski, *Dzieje*, I, 82—3; Lewicki, *Powstanie*, 305, past. 26.

[37] *Hist. Pol.*, X, 554; *Poln. Sobr. R. Let.*, II, 352; Gruševskij, *Istorija*, IV^2, 154, 178 tol.; Halecki, *Dzieje unji*, I, 181—2; Liubavskij, *Očerk istorii*, 66—7.

kalais net į Krokuvą. Malšinant šiaurinių sričių rusų kunigaikščius, Švitrigailai net buvę pavesta vadovauti lenkų-valakiečių pulkams. Už ištikimą tarnybą jam paskirtas Brianskas ir kitos sritys[38].

4. Pas Maskvos didįjį kunigaikštį

Reikia pasakyti, jog Švitrigaila nebuvo visiškas Podolės ponas. Jis tik iš vardo buvo čia valdovas ir turėjo pelno iš karališkų žemių, o valdyti čia valdė starosta-lenkas Petras Šafrancas (po Hricko Kierdiejaičio dar čia buvo starostavęs Kanopka). Tai rodo, kad Jogaila savo jaunesniuoju broliu nevisiškai pasitikėjo. Dabar, kas buvo Rytuose? Vytautas po Kiprijono mirties rūpinasi gauti Lietuvos rusiškoms žemėms atskirą metropolitą. Numalšina kunigaikščius: Smolensko Jurgį, Starodubo Aleksandrą Patrikievičių ir Aleksandrą Ivanovičių; kovoja su Pskovu ir Naugardu. Net dukart žygiuoja ant Maskvos, kuri rėmė maištininkus. Ėjo ir ant totorių. Karas su Maskva turėjo dvejas trumputes paliaubas (1406 ir 1407 m.). Bet kas svarbiausia, jog visi tie ginkluoti susirėmimai rusiškose srityse, pagaliau, atsimuša į Maskvą. Vadinasi, Vytauto didžiausias priešas šiuo metu yra Maskva, prieš kurią Lietuvos did. kunigaikščiui ėjo į talką net kryžiuočiai.

Tad Švitrigaila ryžtasi pasiimti Lietuvos sostą, paremiamas Maskvos. Ypačiai patogu buvo jam tai daryti, kad valdė keletą sričių (Brianską, Sieversko Naugardą, Černigovą, Trubčevską) kaimynystėje su ta valstybe. Tuoj pradeda kurstyti vietos kunigaikščius Maskvos naudai. Jis įspėjo kryžiuočių magistrą, kad sustiprintų savo pilis Rusijos pasienyje ir nepasitikėtų taika su Rusais, pats gi su Rusų metropolitu sakosi vykstąs į Rusijos gilumą, nors ten ilgai nemanąs išbūti. Tos žinios magistrą pasiekė 1409 m. kovo 13 d. Nors prašė, kad visa tai ordinas laikytų paslaptyje, vis dėlto Vytautas pradėjo Švitrigailą įtarti. Iš Briansko šisai gauna vykti pasiteisinti didžiajam kunigaikščiui. Švitrigaila tikrina Vytautui, esąs jam ištikimas ir net pasisiūlo perduoti savo valdomas pilis atsiųstiems žmonėms. Bet pabėgimo tinklas jau buvo nuregztas. Tat smulkiai aprašo vokiečių

---

[38] *Pln. Sobr. R. Let.*, XVII, 50 tol.; *Scriptores* R. Pr., III, 271; *CW*, n. 352; Halecki, *Dzieje unji*, I, 181 tol.; Lewicki, *Powstanie*, 56 tol.; Stadnicki, *Bracia*, 316.

ordino kronikininkas Posilge. Kai Vytauto įgaliotiniai norėjo Švitrigailą „surakinti geležiniais pančiais" (sloen in die ysen), jis surakino juos pačius ir, sudeginęs valdytas pilis, pabėgo į Maskvą, pas Vosylių Dimitrovičių, Vytauto žentą. Ir pabėgo ne vienas. Su juo išvyko daug lietuvių ir rusų kunigaikščių: Teodoras Aleksandrovičius iš Putivlio, Aleksandras iš Starodubo, Simanas iš Peremišlio, Aleksandras ir Patrikijus iš Zvenigorodo, Urustajus iš Minsko, Mykolas iš Chotetovo, dar Briansko pravoslavų vyskupas Isakiejus ir kiti. Jais pasekė būriai bajorų. Buvę prisidėję net ir lenkų. Dlugošas trumpai sako, jog pabėgęs cum nonnullis Polonis, Lithuanis et Ruthenis. Tai atsitiko liepos 26 d. Maskvos didysis kunigaikštis, žinoma, pabėgėlius priėmė išskėstomis rankomis ir apdalino žemėmis. Švitrigaila gavo Vladimirą ties Kliazma, Perejeslavlį, Rževą, Jurjevą, Voloklamską ir pusę Kolomnos[39].

Toks pasielgimas Vytautui ir Lenkams buvo tiesiog akibrokštas. Lenkų maršalas Zbignevas Bžezietis tuoj atsiveda apie 5.000 rinktinių vyrų, taip pat ateina viena kryžiuočių vėliava, vadovaujama Markharto von Sulzbucho. Prisidėjo jie visi prie Vytauto pulkų, ir didžiulė armija 1408 m. rudenį patraukia ant priešo. Jie naktimis puldinėjo iš slaptų vietų jo kariuomenę. Pagaliau, vienoje Ugros (upės) pusėje susimeta Vytauto kariuomenė, o antroje — Vosyliaus. Bet kautynių neįvyksta. Mat, Maskvai grėsė totoriai, kurie buvo sudeginę Perejeslavlį, Rostovą ir Žemąjį Naugardą, pagaliau siáutėjo pačiose Maskvos apylinkėse (1408—9 m. žiemą). Galimas daiktas, jog ir Vytautas vengė mūšio, nes jo kariuomenę, kaip mini Dlugošas, buvo išvarginę balos, miškai, lietus ir maisto stoka. Dėl to greit padaroma taika. Ugros upė sutariama padaryti Lietuvos ir Rusijos siena, Rusų pusėje lieka (grįžta) Kozelskas, Peremišlis ir Liubutskas[40]. O kaip Švitrigailai? Dėl stokos istorinių šaltinių jo to meto likimas kol kas galutinai neišaiškintas. Istorikai tą vietą arba vos praeidami teužkliudo, arba jei ką taria, tai labai atsargiai. Prof.

---

[39] *CW*, n. 375; *Scr. R. Pruss.*, III, 291; *Historiae Polonicae*, X, 571; Gruševskij, *Istorija*, 63 tol.; *Poln. Sobr. R. Let.*, VI, 136; Lewicki, *Powstanie, 57 tol.*; Kolankowski, *Dzieje*, I, 85 tol.

[40] M. N. Karamzin, *Istorija Gos. Rossijskago*, t. V, 162 tol.; *Historiae Polon.*, X, 570—571; plg. Lewicki, *Powstanie*, 58 ir Kolankowski, *Dzieje*, I, 86.

A. Lewickis, atmesdamas Stadnickio nuomonę (kad Švitrigaila nebuvęs pas totorius), taip pat ir Prochaskos teigimą (kad jis patsai iš Rusijos buvo ten pabėgęs), rašo, jog Švitrigaila greičiausiai bus tada patekęs į totorių nelaisvę[41]. Pirmiausia, Švitrigailos buvimas pas totorius yra paliudytas. Remiamės ypač kryžiuočių vaito, gyvenusio Žemaičiuose, pranešimu maršalui[42]. Čia rašoma, jog, darydamas taiką su Vosyliumi, Vytautas pareikalavęs išduoti Švitrigailą, bet tas jau buvęs pasprukęs pas totorius. Tiesa, žymus senesnės kartos Rusų istorikas Karamzinas pastebi, girdi, Maskvos did. kunigaikštis nenorėjęs Švitrigailos išduoti, „saugodamas savo garbę" (sochraniaja čest svoju). Bet čia, matyt, bus paties patriotiškojo autoriaus svarstymas, o ne istorinių šaltinių duomuo. Juk savo istorijoje Karamzinas visur teisina vienokį ar kitokį Vosyliaus pasielgimą. Švitrigaila per visą savo gyvenimą niekuomet be kovos nepasiduodavo, jei būdavo verčiamas ką daryti prieš savo norą. Ogi šiuo tarpu tas kunigaikštis valdė garsųjį Vladimirą ir dar 5 miestus, ir jam Karamzinas prikaišioja, kam negynęs Rusijos žemių nuo totorių. Vadinasi, nebuvo bejėgis. Antra vertus, patsai Vosylius, totoriams plūstant į jo žemes, be galo buvo išgąsdintas. Kai jų vadas Edigėjus artinosi prie Maskvos, didysis kunigaikštis metė sostinę ir pasislėpė Kostromoje, nors ir čia totoriai rengėsi jį pulti. Anuomet Rusija didžiulės totorių armijos buvo baisiai sunaikinta, jos gyventojai dieną naktį drebėjo dėl savo likimo. Karamzinas rašo, kad ir Švitrigaila buvęs nuo totorių pasislėpęs miškuose. Bet čia kaip tik ir bus jojo bėgimas pas naująją galybę. Juk Švitrigailos tikslas buvo atgauti Lietuvos sostą. Vosylius Dimitrovičius tebuvo tam priemonė bei įrankis. Kai jo galybė sumenko ir čia pat iškilo totorių reali jėga, Lietuvos kunigaikštis šliejosi į šią pastarąją. Labai svarbus čia argumentas, kad Švitrigaila pats kreipėsi ir nubėgo pas totorius, tai iškeltas jo vedybų klausimas. Žemaičių vaitas jau sakytame pranešime rašo, jog totorių imperatorius (keyser) pasiūlęs Švitrigailai vesti savo dukterį[43].

---

[41] *Powstanie*, 59, 306—7 (past. 40—43); plg. S t a d n i c k i, *Bracia*, 319.

[42] T u r g e n e v, *Supplementum ad Hist. Mon.*, n. 112 (nors tą dokumentą leidėjas nukelia į 1407 m., kas, be abejo, neteisinga); plg. *Cod. W.*, 163, 184 ir 187.

[43] T u r g e n e v, *Supplementum*, 112; K a r a m z i n, *Istoria*, V 165—

Dar 1409 m. birželio mėnesį Švitrigaila, atrodo, bus buvęs pas totorius. Bet jau rugsėjo 15 d. jį randame Vytauto dvare. Labai neaiškus dalykas. Dėl ko ir kaip čia dabar atsirado? Lewickis spėja, jog Švitrigaila buvęs Vytautui išduotas totorių. Girdi, Vytautas, turėdamas daug totorių pas save, galėjęs lengvai per juos daryti pertraktacijų su ordos vadais. Ypačiai tas autorius remiasi Vytauto žodžiais, pasakytais ordino pasiuntiniui: Švitrigaila „widder czu im wird komen" (vėl ateis pas jį)[44]. Bet iš tikrųjų tie žodžiai nieko aiškiau nepasako, — nei daugiau, nei mažiau, kaip, gal, Vytauto spėliojimą ar viltį. Manau, daugiausia šviesos šitam klausimui meta totorių vidaus santykiai. Antai, pagal Karamziną, jų centrinė valdžia tuo metu suskilo ir prasidėjo grumtynės dėl sosto. Jau apsiautusį Maskvą Edigėjų chanas atšaukia į centrą, mat, reikėjo gintis nuo pretendentų į chanatą[45]. Visa tai akylai stebėjo Švitrigaila. Dabar jam totoriai nebegalėjo padėti atgauti savo tėviškės. Argi čia ne dingtelėjo, kad jis, atsidūręs lyg audringoje jūroje, ryžosi irtis į Lietuvos krantą, pas Vytautą? Bet čia juo nebepasitikima, net nevengiama jo žeminti. Kryžiuočių agentas pranešė, jog Švitrigaila neprileidžiamas prie didžiojo kunigaikščio stalo. Tokią būklę, matyt, išnaudojo kryžiuočiai, papiršdami sutartį. Be abejo, jie čia turėjo galvoje nesibaigiančią Žemaičių bylą. Pagaliau, tai pakeliui ir Vytauto pusbroliui, kuris visuomet nešiojosi dvasioje kunigaikštiškos valdžios idėją. Sutarties dokumentas pasirašomas spalių 2 d. Čia vyriausias ordino magistras Ulrichas von Jungingenas pažada Švitrigailai padėti grąžinti paternam hereditatem ir su niekuo nedaryti taikos, kol tai bus atsiekta. Po poros dienų iš Marijenburgo siunčia laisvo pravažiavimo raštus, vadinasi, viskas parengta — tik bėk. Bet tie laiškai, matyt, pakliuvo Vytauto žmonėms, ir viskas išeina aikštėn. Lapkričio 27 d. tas dalykas jau žinomas ne tik Lietuvoje, bet ir Prūsuose[46]. Įdomus tos datos laiškas, rašytas Ragainės komturo iš Tilžės ordino maršalui. Pasienio valdininkas čia praneša, jog Vytautas laikąs Švitrigailą „sunkiai apkalęs"; be to, rašęs Jogailai, kad suimtasis ruošęsis jau 4-tą kartą jį išduoti. Jogaila atsakęs: girdi,

---

170; G r u š e v s k i j, *Istorija*, IV, 161, 443 (ir Maskva galėjusi sutikti, kad Švitrigaila būtų paimtas į nelaisvę); plg. S t r y j k o w s k i, II, 124.

[44] *CW*, 187, 428; *Powstanie*, 59.

[45] K a r a m z i n, *Istorija*, V, 172; plg. G r u š e v s k i j, IV, 161.

[46] *CW*, 203—4, 202, 187.

jei įsitikinęs kaltumu, tai galįs nuteisti pagal įstatymus. Komturas nuo savęs prideda, jog sklindą gandai, kad įsakyta Švitrigailą nukirsdinti. Komturo žmogus matęs, kaip buvę nužudyti du kunigaikščiai, Švitrigailos šalininkai[47].

5. Kremeneco kalėjime ir laisvėje iki Vytauto mirties

Vytautas Švitrigailą laiko uždaręs kalėjime įvairiose pilyse, anot Dlugošo, in locis plurimis tenet et asservat. Pagaliau jis ilgam laikui pasodinamas Kremeneco tvirtovėje, kuri tik viena Volinėje buvo mūrinė, o šiaip kitos medinės. Kai dar nebuvo uždarytas Kremenece, kunigaikštis turėjo aprėžtos laisvės ir net galėjo sudarinėti žemių dovanojamus aktus[48]. Vytautas griebėsi kalėjimo, kad, ruošdamasis karui, izoliuotų pavojingąjį savo varžytininką. Kiek didįjį kunigaikštį buvo įbauginęs Švitrigaila, matyt kad ir iš jo (greičiausiai jau perdėto) skundo kryžiuočių magistrui (1403 m.): girdi, anas „pasamdęs žmonių jam nužudyti". Galimas daiktas, jog Kremeneco kalinimas buvo slaptas ir, sakysim, kryžiuočiai nežinojo, kur. Nelaisvėje Švitrigaila išbuvo pusdevintų metų. Kremenece imtasi atsargumo priemonių. Tvirtovės vadovavimas atimtas iš vietinių viršininkų ir atiduotas Konradui Frankenbergui, pasak Dlugošo, lenkų kariui (militi Polono)[49]. Lietuvos metraštis sako, jog kalinį saugoję „žolnery korolevskie". Vis dėlto kalinamąjį kunigaikštį buvę galima lankyti. Reikia labai suabejoti Dlugošo pastaba, girdi, Švitrigaila buvęs laikomas benigne et humane (žmoniškai ir maloniai). Juk tas istorikas rašė istoriją Lenkijos ir lenkų garbei ir ne kartą iškraipydavo faktus, visai nekalbant apie tendenciją[50].

Prabėgo daug laiko. Įvyko ir pasikeitė nemaža dalykų. Praūžė Tanenbergas su reikšmingais padariniais ordinui, Lenkams ir Lietuviams. Švitrigaila išnyko iš valstybinio ir visuomeninio gyvenimo, dabar jį daug kas buvo ir pamiršę. Bet štai

---

47 T. p. 204.

48 *Histor. Pol.*, XI, 217; *Poln. Sob. R. Let.*, XVII, 332; plg. Lewicki, *Powstanie*, 60; Halecki, *Ostatnie Lata*, 139.

49 Matyt, iš pavardės spręsdamas, Lewickis abejoja, ar jis lenkas, ar vokietis, o Kolankowskis tiesiog jį vadina ordino pabėgėliu. Bet, šiaip ar taip, Frankenbergas turėjo būti ištikimas, jei jam pavesta tokia atsakinga pareiga. Plg. *Powstanie*, 60, Kolankowski, *Dzieje*, I, 135.

50 *Historiae Pol.*, XI, 217 tol.; *Poln. Sobr. R. Let.*, XVII, 332.

1418 m. pavasarį atsitiko nelauktas dalykas — Švitrigaila pabėgo iš Kremeneco. Pabėgimą suorganizavo kunigaikščiai Daško (= Danielius) Feodorovičius iš Ostrogo[51], Aleksandras Nosas ir Andrius iš Smolensko. Pagal Dlugošą, organizatorių buvę ir daugiau. Daško Ostrogiškis savo patikimuosius žmones Dimitrą ir Iliją (= Eliją) nusiunčia tarnauti pas Frankenbergą. Jie pasistengia įgyti viršininko pasitikėjimo. Kai naktį iš didžiojo ketvirtadienio į penktadienį, atseit, kovo 24 d., Daško ir kiti vadai su 500 vyrų prijoja prie pilies, patikimieji vyrai nuleidžia tiltą. Tuomet Daško, Nosas su kitais puola prie Švitrigailos ir jį paleidžia iš grandinių (iz želez vysekl, — Sof. metraštis). Atbėga komendantas Frankenbergas su kardu ir skydu; tačiau krinta nuo drąsių užpuolikų ne tik jis, bet ir kalėjimo sargai. Pasak Dlugošo, bijodami patys laikyti tvirtovę, drąsuoliai švintant su garbingu kaliniu pabėga[52]. Pakeliui iš Kremeneco prie Švitrigailos prisideda į pusantro šimto voliniečių bajorų. Jis užima Lucką. Ordinas neteko galvos — plaukte plaukia įvairiausios žinios apie pabėgusį kunigaikštį. 1418.IV.10 Daugpilio komturas rašo vyriausiam magistrui, kad kalinys pabėgęs „su didele kariuomene, pagalbinėmis jėgomis ir daug žmonių" (mit groter macht und groter hulpe utgetogen unde mit veel volkes). Rytojaus dieną Torno komturas praneša, jog pabėgimu „džiaugiasi visa Lietuvos šalis" (... das gantcz lant czu Littaw fro ist); be to, Švitrigailą „nori turėti savo vadu ir jam būti ištikimi žymiausi Lietuvos ir Rusijos žemių vyrai" (di besten und di wogesten des landes czu Littawen und czu Rewssen worden an en houptman und sich czu em halden). Balandžio 22 d. ateina žinių iš Ragainės komturo. Jos labai neaiškios: vieni saką, kad Švitrigaila užėmęs Mažąją Valakiją, kiti — jog Podolę. Vytautas sustiprinęs pilis ir bijąs: jei, girdi, vieną kurią paimtų Švitrigaila, tai visa „šalis prie jo dėtųsi" (...herczog Wytawt sine huwszer in groszer hutte halde unde besorge sich, ab herczog Swettergal siner huwszer eins krege, das sich das lant czu im worffe)[53].

---

[51] Stadnickis mano, jog jis ir jo tėvas buvę dideli Lenkijos priešininkai. *Bracia*, 321.

[52] *Histor. Pol.*, XI, 217; *Poln. Sob. R. L.*, *V* (Sofijos I) 260, XVII, 57 tol., 282 tol.; *CW*, p. 404—7; Daniłowicz, *Skarbiec*, II n. 1229; plg. *Powstanie*, 60—61.

[53] *CW*, p. 404—7; *Poln. Sob. R. Let.*, V, 260 (Sofijos), XVII.

Švitrigaila, ilgai netrukęs, drauge su Dašku pereina Valakijos sieną, paskui traukia į Vengriją. Kurį laiką gyvena Austrijoje pas savo giminaitį kunigaikštį Ernestą ir kitus magnatus. Kadangi tuo metu karalius Zigmantas buvo Konstancijos bažnytiniame susirinkime, tai nuvyksta tenai ir paskui drauge su juo grįžta į Vengrus. Bet čia ne ką telaimi, nebent padrąsinimo ir rekomendacijų iš vieno kito didiko. Tokia jau buvo Zigmanto prigimtis: jis mėgdavo daryti sąjungas kad ir su tolimiausiais valdovais, bet realios paramos šieji iš jo, galima sakyti, niekuomet nesulaukdavo. Tai dar paaiškės iš tolimesnės Švitrigailos istorijos. Zigmantas stengiasi pripiršti Lietuvos kunigaikščiui Silezijos Olesnickių seserį (vienas jų brolis buvo Breslavo vyskupas). Per šį dignitorių, kurio vardas buvo Konradas, Švitrigaila susižino su kryžiuočių magistru Prūsuose. Ir patsai magistras Mykolas Küchmeisteris labai apsukriai veikė. 1418 m. birželio mėnesį jo pasiuntinys, Gnievkovo klebonas Jonas, jau grįžta nuo Švitrigailos. Maždaug tuo pat metu atvažiuoja į Marijenburgą ir Švitrigailos patikimas žmogus su sutarties projektu[54]. Derybas skatino ypač Žemaičių sukilimas, prasidėjęs 1418 m. pavasarį. Ordinas atsidėjęs sekė jo eigą. 1419 m. vasario 5 d. maršalas praneša ordino magistrui, kad žemaičiai laukią Švitrigailos ir padėtų jam visą Lietuvą užimti. Vytautui telikę ištikimi vien kamarninkai ir tėvūnai. Dėl to pataria ordinui pulti. To pat mėnesio 9 d. jis ryškiau apibūdina sukilėlių būklę. Žmonės norį, kad jiems padėtų ordinas ar Švitrigaila (... die gemeine des landes gancz begeret, das der orden adir Swittergail ichts dorczu thun welden). Jei, girdi, Žemaičiai žinotų, kad Švitrigaila pas kryžiuočius, tai užtektų pasiųsti 3-4 šio kunigaikščio vėliavas (bannir) ir jie išgaudytų visus Vytauto šalininkus (... alle die kemerer und ander die es mit Witawden halden zu stundt fangen). Tas žinias maršalas gavo iš Sambijos vaito Klotzo, kuris patsai su žemaičiais taręsis[55].

Būklė iš tikrųjų pavojinga. Juk Žemaičiai, tie, pasak Gruševskio, didžiausi Lietuvos nacionalistai, nori Švitrigailą pasodinti į didžiojo kunigaikščio sostą[56]. Tai matė Vytautas ir apie

---

[54] *Script. R. Pruss.*, III, 375; Długosz, *Histor. Polon.*, XI, 217—18; *Skarbiec*, II n. 1248 (prierašas); *CW*, p. 412, 433 ir n. 783; plg. Stadnicki, *Bracia*, 322 tol. ir Lewicki, *Powstanie*, 62—3.

[55] *CW*, p. 430, 440.

[56] *Istorija*, IV, 163—4.

esamą nerimą prasitarė, — girdi, Švitrigaila „gali pridirbti nuostolių“ (... schaden wurde tzutzien)[57].

Pora žodžių dėl paties Žemaičių sukilimo. Apie jį savo nuomonę yra pasakę, neminint senesniųjų istorikų, Lewickis, Haleckis, Kolankowskis, Fijałekas, Lowmiańskis. Aš su Dr. Z. Ivinskiu manyčiau, jog Žemaičiai sukilo prieš Vytautą dėl socialinių (gausingi ūkininkų drauge su žeme dovanojimai bajorams) ir religinių motyvų (senovinė religija pakeista krikščionybe). Tik, mano galva, be reikalo Ivinskis svarbiausiu motyvu laiko socialinį: greičiausiai čia vienodos reikšmės bus buvę religiniai ir socialiniai reikalai. Reikia atsiminti, jog tikyba anų laikų lietuviui buvo ne tai, kas šiandien[58].

Vytautas su sukilėliais apsidirbo: Žemaičių seniūnas Kęsgaila Valimuntaitis šešiasdešimt jų nukirsdino. Bet, šiaip ar taip, būta anuomet įkarščio, dėl to norėta apsisaugoti nuo kokių netikėtumų; juoba, kad tarp Švitrigailos ir vyriausio magistro nuolat siuvo pasiuntiniai. Tuo tarpu Krokuvos politikų buvo planuojamas ir jau ruošiamas lenkų-lietuvių žygis į Prūsus, Dar reikia pridėti Lenkų vadovaujamų sluoksnių, ypač Šafrancų, balansavimą Vytauto link, mat, jo per didelis įsigalėjimas buvo nepakeliui jų nuo seniau varomai, pasakysiu, Lietuvos politikai. Pagaliau, su Švitrigaila kaip nors susitarti spyrė Romos karalius Zigmantas. Tokiomis aplinkybėmis 1419 m. gegužės mėnesį Košicuose susivažiuoja Zigmantas, Jogaila ir Švitrigaila, ir čia susitaikoma. Švitrigaila gauna Opočno seniūniją (ją užleido patsai Šafrancas), paliekamas seniau gautas kasyklų pelnas ir, galimas daiktas, pažadama žemių Lietuvoje[59]. Dabar buvo galima laisviau ruoštis į karą su ordinu, mat, liepos 13 d. (Voigtas klaidingai — 12 d.) baigėsi paliaubos. Jogaila išleidžia įsakymą Lenkų ir Lietuvių kariuomenei susirinkti Červinske (prie Vyslos). Liepos 15 d. abi armijos susijungia ir patraukia į Prūsus, bet mūšių neįvyksta. Martyno V legatui Milano arkivyskupui Baltramiejui Capri, kuris atstovavo ir karaliui Zigmantui, drauge su kitais popiežiaus pasiuntiniais pavyksta konfliktą likviduoti. Paliaubos pailginamos iki ateinančių metų liepos 13 d. Abi prie-

---

[57] *CW*, p. 450.

[58] Dr. Z. Ivinskis, *Geschichte des Bauernstandes*, 99—106 (čia ir visų nuomonių įvertinimas).

[59] *Scrip. R. Pruss.*, III, 376; *CW*, n. 835; *Cod. XV*, II, p. 286; Goll, *Čechy a Prusy*, 214; Gruševskij, IV, 161.

šingos šalys iškilmingai pažada pasiduoti dėl ginčijamų žemių Zigmanto sprendimui[60].

Pagaliau susilaukiama sprendimo. 1420 m. sausio 6 d. Breslave kryžiuočių ordinui priskiriama Pamarys, Michalovo ir Kulmo žemės, o Žemaičiai Vytautui paliekama iki gyvos galvos. Zigmantą čia bus paveikusios svarbiausia dvi priežastys: Europoje varoma kryžiuočių prieš jį agitacija ir čekų-husitų reikalai. Sprendimas Lenkiją ir Lietuvą sukiršino, kaip širšių lizdą. Buvo rengiamasi kruvinam susirėmimui. Skersai kelio bestovėjo Švitrigaila, kuris iki šiol su Vytautu dar nebuvo susitaikęs. Dar 1419 m. geg. mėnesį ordino vyr. magistras gavo pranešimą, jog Švitrigaila susitaikęs su Lenkų karalium „und nicht mit Wytowd". Prasideda gyvas susirašinėjimas su nepatenkintuoju kunigaikščiu, kuris vis nenustoja siekęs atgauti, kaip jis mėgdavo pabrėžti, „savo tėviškę". Į Marijenburgą važinėja Švitrigailos patikimieji, kunigaikštis Daško ir Austynas. 1420 m. birželio 2 d. magistras duoda net praleidžiamąjį laišką (Geleitbrief) Švitrigailai atvykti į Prūsus. Neumarko fogtui ir Schlochauo komturui įsakoma visur rodyti svečiui palankumo. Liepos 11 d. kryžiuočių magistras rašo Švitrigailai (kuris dabar buvo Lenkijoje) laišką, kur džiaugiasi dėl sutikimo atnaujinti senąją sutartį. Į naudingumą sąjungos su pretendentu į Lietuvos sostą nurodo ir Livonijos magistras, rašydamas laišką vyriausiam magistrui liepos 22 d.[61].

Dar prieš pasibaigiant paliauboms (VII.13), Lenkai ėmė traukti kariuomenę prie kryžiuočių valstybės sienų. Paskui bematant įsiveržė į priešo šalį, ją naikindami ir degindami. Būtinai reikia neišleisti iš rankų Švitrigailos. Lenkų seimas Lenčicoje 1420 m. liepos 25 d. (Dlugošas supainiojo jį su tos vietos 1418 metų seimu) nutaria, žūt būt, perlaužti Vytautą, kuris iki šiol nė girdėti nenorėjo apie Švitrigailą. Išrenka delegaciją iš Motiejaus iš Labišino, Bresto vojevodos, Petro Šafranco, Krokuvos pakamario, ir Martyno iš Gowožino, kuri turi vykti pas Vytautą ir jį sutaikinti su nepatenkintuoju pusbroliu. Ir iš tikrųjų — rugpiūčio 10 d. pasirašoma sutartis (Varėnoje ar Var-

---

60 Voigt, *Geschichte*, VII, 351—5; plg. Kolankowski, *Dzieje*, I, 136.

61 Voigt, *Geschichte*, VII, 353, 377—8; *Cod. W.*, p. 447, 450, 480—81, 484—5; plg. Lewicki, *Powstanie*, 61—2 ir *Skarbiec*, II, n. 1296, 1299.

niuose). Jogaila su Gniezno arkivyskupu, Krokuvos, Poznanės ir Plocko vyskupais, su Krokuvos ir Poznanės kaštelionais ir k. Vytautui pažada, kad Švitrigaila „nuo dabar ir toliau... turi būti paklusnus ir ištikimas" (...amodo et in antea... debet obedire et esse fidelis). Žemes valdys tik tas, kurias gaus iš Vytauto, nelaikys didžiajam kunigaikščiui neištikimų žmonių. Jei to neišpildys, tai susilauks bažnytinių bausmių ir visi pasirašiusieji eis prieš jį. Tą pat dieną (VIII.10) Švitrigaila, kuris irgi dalyvavo tarybose, duoda raštą, kad ištikimai laikys visus Jogailos ir kitų laiduojamo rašto punktus. Dabar Vytautas Švitrigailai paveda Černigovą, Trubčevską, Brianską ir Sieversko Naugardą[62].

Noriu padaryti pastabą dėl Lewickio vieno teigimo. Žemiau išrašomoje jo veikalo vietoje autorius taip vaizduoja įvykius, lyg Švitrigaila po VII.25 seimo, atseit, prieš važiuodamas su lenkų delegacija į Lietuvą, dar siunčia Austyną pas kryžiuočius, prašo apsaugojamo rašto ir žada aplankyti magistrą. Atrodo, jog toks sugretinimas padarytas tyčia, kad parodytų to kunigaikščio (autorius jam negaili maištininko — wychrzyciel — titulo) pastovumo ir mažiausios dvasinės pusiausvyros stoką. Juk, kaip aukščiau matėme, Švitrigaila kalbėjo apie sutarties atnaujinimą su ordinu tik prieš liepos 11 d. Mat, tik iš tos datos magistro laiško apie tai sužinome. Ir apskritai Lewickis savo išvadžiojimus apie tariamus įvykius po VII.25 remia jau žinomu VII.11 raštu! Tuo tarpu VII.11 laiške tie patys atsitikimai iškeliami kaip aiškiai anksčiau buvę[63].

Neaiškus vienas dalykas. Iš liepos 11 d. laiško (magistro — Švitrigailai) sužinome, jog Švitrigaila vyko į Lietuvą pas Vytautą „tartis ir reikalauti... tėviškės" (...bewerben und fordern... veterliche erbe). Vadinasi, jis visuomet turėjo prieš akis savo pagrindinį siekimą. Bet kodėl jis pasitenkino rytų pakraščio keliomis rusiškomis sritimis? Čia bus padirbėta Jogailos ir Vytauto diplomatų, kaip nors (gal ir pažadų keliu?) nuraminusių Švitrigailą; bet, galimas daiktas, jog jis pats šiuo tarpu atsižvelgė į Žemaičius, kurių likimas dabar buvo sprendžiamas —

---

[62] Voigt, *Geschichte*, VII, 378 tol.; Długosz, *Hist. Pol.*, XI, 219; *Archivum Ks. Sanguszków*, I, 26—7; *CW*, p. 489—90; Lewicki, *Powstanie*, 64—5; Stadnicki, *Bracia*, 322—3.

[63] *CW*, 484 (Ordino magistro laiškas VII.11).

ir laikinai nusileido. Dabar jis vadinasi kartais Lietuvos ir Černigovo, bet dažniausiai Černigovo kunigaikščiu (dux Czirnyoviensis, kniaz Czernigovskij)[64]. Kartą susitaikęs, jis veikliai dalyvauja valstybės ir tėvynės gynimo darbe. Naujasis Vytauto bendradarbis 1421 m. pavasarį sumuša totorius, kurių belaisvius pasiunčia didžiajam kunigaikščiui[65]. 1420 m. ankstybą pavasarį matome Švitrigailą Breste drauge su Jogaila, jo žmona ir Vytautu. Tai buvo kaip tik prieš karą su ordinu. Nuostabus Švitrigailos tiesumas! Kad nebūtų kryžiuočių magistrui jokių iliuzijų, kunigaikštis dieną prieš žygį į Prūsiją, atseit, liepos 27 d., iš Mozūrijos Boravo rašo jam, jog kare rems Jogailą ir Vytautą. Jie esą „fratres seniores nostri et domini graciosissimi... quorum nos sumus subditus, servitor et fidelis". Nesuprantu, kaip Lewickis tame rašte galėjo įžiūrėti klastingumo šešėlį[66]. Ruošiantis į karą su vokiečių ordinu, drauge su Jogaila, Fridrichu Brandenburgiečiu ir vaivadomis pasitarimuose dalyvauja ir Švitrigaila. Dėl to nereikia stebėtis, jei ėjo gandai, kad sujungtoms lenkų, lietuvių ir totorių jėgoms vadovauti manoma jį skirti[67].

Kai po kruvinų susirėmimų pasirašoma Melno ežero taika (1422.IX.27), kuria Žemaičiai ir Sūduva (= Suvalkai) amžinai atitenka Lietuvai, čia randame ir Švitrigailos parašą. Apie 1424—6 m. šis kunigaikštis važinėja į Rygą. Jis drauge su kitais kunigaikščiais dalyvauja Vytauto žygyje į Naugardą. Apskritai, Vytautas juo dabar pasitiki. Sakysime, Švitrigailai ir Žygimantui pavedama prie sienos pasitikti vyriausią ordino magistrą, kai tas važiavo į vainikavimą Vilniuje. Matyt, Vytauto pusbrolis buvo Lucko suvažiavimo sūkuryje ir žinojo visus vainiko bylos akstinus ir paslaptis[68].

---

[64] *Akty Zapadnoj Ros.*, I, n. 12 ir k.; *CW*, 490, 569; *Skarbiec*, II, n. 1398, 1401; *Archiw. Sanguszków*, I, 28—29.

[65] *CW*, 514; *Skarbiec*, II, 1314. Danilovičius mano, jog tai Vytauto apgyvendinti apie Trakus totoriai, kuriuos sukurstęs Žygimantas, Vytauto brolis. Tuo tarpu, pagal Lewickį, tai užsieniečiai, kurie buvo užpuolę rusiškas Lietuvos sritis. *Powstanie*, 65. Plg. Kotzebue, *Switrigail*, 42.

[66] Voigt, *Geschichte*, VII, 437; Kotzebue, cit. v. 42; plg. *Powstanie*, 65—6.

[67] Voigt, c. v. 428; *CW*, 567.

[68] Dogiel, *Codex Diplomaticus*, IV, 115; Długosz, *Historiae*, XI, 365; *Skarbiec*, II, n. 1411; *CW*, 921.

II. Didžiojo kunigaikščio laikai

1. Švitrigaila išrenkamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu

1430 m. spalių 27 d. mirė Vytautas. Su tuo didžiuoju vyru pasibaigė vienas mūsų istorijos laikotarpis. Nė kiek nedelsiant, jo įpėdiniu išrenkamas Švitrigaila, Algirdo sūnus, Vytauto pusbrolis ir tikras Jogailos brolis. Naujojo kunigaikščio vardas pradeda Lietuvos istorijoje naują lapą. Gaivalingai ir audringai iškyla vadinamasis unijos klausimas. Baisiai aštrėja Lietuvos-Lenkijos santykiai. Toliau per visą mūsų istoriją jie niekuomet tokie nebuvo, nebent per nepriklausomybės kovas, kai po Didžiojo karo Lietuva atgijo nepriklausomam gyvenimui. Dėl to nenuostabu, jei Švitrigailos laikotarpis tai problemų problemos.

Būdingas jau pats Švitrigailos išrinkimas. Apie tai istorikų pareikšta įvairiausių nuomonių. Ar Jogaila tam pritarė? Ar visa Lietuvos visuomenė, — atseit, lietuviai su rusais, — sutartinai rinko? Kaip užsimezgė Švitrigailos konfliktas su Lenkų karaliumi? — Tiems visiems klausimams išspręsti foną ir pagrindą pirmiausia sudaro Lenkijos valdančiųjų sluoksnių pažiūros į Lietuvą ir iš to einąs jų nusistatymas. Jį aiškiai išdėjo prof. Anatolis Lewickis: Lenkų valdžios atstovams po pirmosios Jogailos unijos Lietuvos, kaip valstybės, nebuvo; jinai tik Lenkijos dalis; Lietuvos didysis kunigaikštis vien karaliaus vietininkas ar seniūnas (starosta); jei Vytautui leidžiama elgtis ir šeimininkauti kaip Lietuvos valdovui, tai daroma tik išskirtinai šiojo kunigaikščio asmeniui, po kurio mirties toji ypatingoji valdymo tvarka turi išnykti[1]. Iš tikrųjų, pirmame unijos dokumente 1385 m. rugp. 14 d. Jogaila „žada savo Lietuvos ir Rusijos žemes amžinai pritapdinti bei prijungti prie Lenkijos karalystės“ (pro-

---

[1] *Powstanie*, 8—9, 71—2, 292 (Lewickis čia skiriasi nuo Caro, Prochaskos, Smolkos ir k.).

mittit terras suas Lituaniae et Rusiae coronae regni Poloniae perpetuo applicare). Visa tai iškilmingai pakartojama garsiuoju raštu Horodlėje 1413 m. spalių 2 d. Jogaila rašo: „... tas pačias žemes, kurias iš savo tėvų gimimo tvarka ir remdamies baronų, kilmingųjų ir bajorų valia, patvirtinimu ir sutikimu iki šiol pilna valdžia ir teise, kaip teisėtas valdovas, turėjome ir dabar turime — minėtai Lenkų karalystei vėl iš naujo įkūnijame, įdiegiame, pritapdiname, sujungiame, prijungiame, konfederuojame ir amžinai pririšame. Nusprendžiame ir pareiškiame, kad josios (= žemės) su visomis jų valdymo dalimis, žemėmis, kunigaikštystėmis, sritimis ir šiaip turtais yra visiškai teisėtai Lenkų karalystei amžiniems laikams neatšaukiamai ir nesulaužomai prijungtos" (easdem terras, quas semper cum pleno dominio ac iure mero et mixto hactenus habuimus et habemus usquemodo a progenitoribus nostris et ordine geniturae tamquam domini legitimi, baronum, nobilium, boyarorum voluntate, ratihabitione et consensu adhibitis, praedicto regno Poloniae iterum et de novo incorporamus, invisceramus, appropriamus, coniungimus, adiungimus, confoederamus et perpetue anectimus, decernentes ipsas cum omnibus earum dominiis, terrris, ducatibus, principatibus, districtibus, proprietatibus omnique iure mero et mixto coronae regni Poloniae perpetuis temporibus irrevocabiliter et irrefragibiliter semper esse unitas)[2]. Šią ypatingą dviejų valstybių sąjungą bei sutapdinimą dar tą pačią dieną patvirtino Lietuvos ir Lenkų bajorai. Kaip gi Vytautas? Jis patsai unijos akte 1401 m. sausio 18 d. pareiškia, kad Jogaila „mus priėmė dalyviu savo rūpesčių" (in partem suae sollicitudinis assumpsit). Vadinasi, pagal oficialų Lenkų dokumentą jis nėra visiškas valdovas. Po jo mirties Lietuvos bajorai Lenkijai pažada „rinkti ir priimti" (eligemus, assumemus) didžiuoju kunigaikščiu tik tą, kurį karalius ar jo įpėdiniai su Lenkų bajorais „nuspręs esant rinktiną" (duxerint eligendum). Jogaila minėtame Horodlės akte visai aiškiai sako, jog Lietuviai pasižada priimti tik tą didžiuoju kunigaikščiu, „kurį jis pats ar jo įpėdiniai pastatys" (a nobis et nostris successoribus statuendos et locandos)[3].

Lenkų valdantieji sluoksniai atvejų atvejais tą savo nusistatymą yra pabrėžę. Skųsdami popiežiui Vytautą dėl vainikavi-

---

[2] *Akta unji*, 2, 64.

[3] *Akta unji*, 35, 67.

mosi sumanymo, jie sako, girdi, jis tesąs „ein houbtman des reiches czu Litawen und nicht ein herre der lant". Ta mintim eidami, Lenkai saikdina dalinius kunigaikščius ir žemių valdytotojus, jog po Vytauto mirties tik vieną Jogailą tepripažinsią savo valdovu. Taip padaro kunigaikštis Jonas Alšėniškis, valdęs Kijevą (1401.II.5), Aleksandras Patrikievičius Starodube (1400. XII.31), Jurgis ir Andrius Michailovičiai Zaslavlyje (1401 m.) ir kt. Olesnickis 1451 m. Parčavos seime prasitarė, jog priesaikos Lenkijai buvusios tam tikru laiku priimtos ir iš Podolės starostų, valdininkų ir bajorų. Reikia sutikti su Gruševskiu, kad Lenkai po Vytauto mirties manė paimti visą Lietuvą. Jei iš pradžių užimta tik Podolė, tai čia vien žingsnis į tolimesnio tikslo realizavimą, savo rūšies bėdos planas[4]. Lenkijos planus patvirtina vėlesni įvykiai. Antai, Žygimantas 1437.XII.6 turi pažadėti, jog po jo mirties Lietuva turi tekti Lenkų vainikui „amžiniems laikams" (temporibus perpetuis et in aevum) ir tai „visos jo žemės, nieko neišskiriant" (ex toto, absque ulla diminutione)[5].

Tai Lenkijos nusistatymas, surašytas ant pergamentų. Juo prireikus vadovautasi ir jo laikytasi. Pvz., Zbignevas Olesnickis 1432 m. rašo popiežiaus legatui Juliui Cezariniui, girdi, Jogailą su Švitrigaila būtų galima lengvai sutaikyti, „jei abi šalys ištikimai vykdytų senuosius dokumentus ir užrašus" (dummodo litterae et inscripciones antique ab utraque parte in suo robore tenerentur). A. Prochaska bara Lenkų pakanclerį Vladą Oporowskį, kam nemokėjęs Romos karaliui Zigmantui argumentuoti prieš Vytauto vainikavimąsi: girdi, reikėję tik priminti Horodlės uniją, kur nė žodžio nėsą apie Lietuvos karalystę ir karalių. Klasikiška yra Dlugošo pastaba, kad Lenkai Parčavos seime (1451.IX.28) rodę Lietuviams unijų raštus ir taip „spirginę jiems į akis" (...oculos eorum verberarent)[6]. Lietuviai nuo tos pergamentų atakos negalėjo pabėgti ir gynėsi, kaip labai teisingai pasakė Smolka, vienu tik neigimu[7].

Kiek galėdami, Lenkų valstybės vadovai fiksuotąją programą vykdė. Gerokai vėliau jie siunčia į Lietuvą Kazimierą, kad

---

[4] *CW*, 942; Gruševskij, IV, 156, 160, 166; *Akty Zap. Rossii*, I, n. 17—20; plg. Kutrzeba, *Unia* etc. leidiny *„Polska i Litwa"*, 514, 523.

[5] *Akta unji*, 107.

[6] *Hist. Pol.*, XIII, 78; *Cd. XV*, II, n. 204 p. 289; Prochaska, *Ostatnie lata Witolda*, 154.

[7] Jan Długosz, 178.

valdytų „kaip atstovas, ne kaip valdovas" (...ut vicarius et gubernator). Nukrypimai nuo tos programos buvo laikomi neišmintingu dalyku. Dlugošas, kuris, kaip žinoma, visuomet paduoda kanclerio Olesnickio nuomonę, savo istorijoje parašė: „Buvo negarbinga ir kvaila po Vytauto mirties Didžiąją kunigaikštystę be apribojimų kam nors pavesti" (Turpe enim et delirum erat post mortem Ducis Magni Withawdi Ducatum Lithuaniae alicui simpliciter committere). Mat, kol Lietuva ir Lenkija, rašo Zbignevas Olesnickis, „buvo neperskiriama sąjunga sujungtos" (individua unione coniunctae), jos nepaprastai tarpo. Kai ėmė skirtis ir kelti priešingumus, tai toji gerovė „tuojau ėmė nykti ir beveik žuvo" (...sensim defluxerunt et pene mortua sunt). Vyskupo ir kanclerio Zbignevo programa aiški — Lietuvą padaryti lenkišką. Žinoma, tam kliudė šiosios savarankiškumas. Dėl to kancleris, kaip gudrus ir gabus politikas, siekė didžiąją kunigaikštystę suplėšyti mažomis dalinėmis kunigaikštystėmis, o šiąsias tiesiog sujungti su stipria Lenkija ir taip suvienyti abi valstybes. Iškilus garsiajam vainikavimo klausimui, į Lietuvą pas Vytautą drauge su Jogaila važiuoja ir Olesnickis. Kai Lietuvos valdantieji sluoksniai mėgino jį palenkti, tai jis atsakė, jog Lietuvos vainikas susilpninsiąs uniją ir dėl to abiejų valstybių galybė „pasens ir nutruks" (vel frangatur, vel senescat). Tą aprašymo vietą Dlugošas baigia pabrėždamas Olesnickio kietumą. Girdi, nieko negalėję padaryti nei prašymai, nei dovanos, kadangi „buvęs ištvermingos ir nenugalimos dvasios ir į Lietuvą atvykęs su tokia kieta širdimi, jog buvęs pasiryžęs verčiau iškentėti kalinimą, visokius kankinimus ir mirtį, negu sutikti su šituo dalyku" (...constanti animo et invincibili esse et cum tali durato corde in Lithuaniam venisse, ut et carceres et mortem et universa supplicia experiri prius mallet, quam rei huic praebere consensum)[8].

Ar Vytautas mirties patale išsižadėjo savo separatistinės politikos, kurios aukščiausias laipsnis buvo karaliaus vainiko klausimas? Beveik vienintelis čia šaltinis yra Dlugošas. Pasak jo, Vytautas, jausdamas artėjant paskutinę valandą, pasišaukė žmoną Julijoną, taip pat Lietuvos ir Rusijos pirmuosius kunigaikš-

---

[8] *Hist. Polon.*, XI, 411, 481; XII, 623, XIII, 38; *Cd. XV*, I, 2 dal. n. 5 p. II (Olesnickio laiškas Viln. vyskupui); S t. S m o l k a, *Jan Długosz*, 170 (Olesnickio programa).

čius bei bajorus ir taip prabilęs į Jogailą: „Šviesiausias karaliau ir brangiausias brolau! Matau atėjus paskutinę dieną, ir jau čia pat valanda, kurią išnyksiu ir nuo tavęs atsiskirsiu. Dėl to didžiąją kunigaikštystę, kurią gavau valdyti iš tavo rankų, tau pat grąžinu. Jąją tu valdyk ar patsai, ar per kurį gerą vyrą. Tavo prakilnybei pavedu savo žmoną, pralotus, kunigaikščius ir bajorus, čia esančius ir nesančius" (Cerno, inquit, Serenissime Rex et charissime frater, extremum diem advenisse, et propediem me dissolvendum, a te quoque separandum fore; Ducatum itaque Magnum Lithuaniae, quem de manibus tuis regendum susceperam, tibi restituo: tu illum vel per se, vel per virum aliquem bonum rege. Uxorem meam, et Praelatos, Principes et barones hic praesentes et alios absentes, tuae excellentiae commendo). Toliau didysis kunigaikštis gailisi „vainikavimosi ambicija" įžeidęs karalių ir prašo dovanoti. Visi verkia, verkia ir Vytautas. Priima visus sakramentus ir išpažįsta 12 tikėjimo tiesų, pabrėždamas prisikėlimą iš numirusių. Toliau autorius garbina mirusiojo dorybes ir darbus. Neužmiršta pagirti, kad „saikiai valgęs ir dar saikiau gėręs, nevartojęs nei vyno, nei kitokio svaiginamo gėrimo". Pastebėsiu, jog pastarieji sakinio žodžiai, kaip stovi, yra paimti iš Šventojo Rašto[9].

Remdamiesi tokiu pasakojimu, tą Vytauto susitaikinimą ir savo ligšiolinių planų išsižadėjimą priima daugumas istorikų, ypačiai lenkų. Taip mano Lewickis, Haleckis, Kolankowskis, net Liubavskis, pagaliau mūsiškiai Alekna, Šapoka, Šležas ir dar vienas kitas[10]. Čia nesiskiria nė Voigtas su Kotzebue. Bene pirmutinis tokiai nuomonei pasipriešino garsusis Grušеvskis. Apie Lietuvos atidavimą ar grąžinimą Jogailai jis sako: „... Tokia kapituliacija būtų visiška nekonsekvencija, arba ji remiasi priešmirtine dvasios depresija bei nupuolimu". Gal būt, būdamas didžiojo Ukrainos tyrėjo įtakoje, kunigaikštis Juozas Puzyna eina dar toliau ir rašo, jog turįs pagrindo spėjimas, kad Jogaila Vytautą nunuodijęs[11].

---

[9] *Historiae Polonicae*, XI, 414—16.

[10] *Powstanie*, 47; *Dzieje unji*, I, 273; *Dzieje W. Ks. Litewskiego*, I, 161; *Litovsko-russkij sejm*, 63; *Liet. istorija* (prapl. laid. 1919), 94; *Jogaila*, 250—1; *Vytautas Didysis*, 232—3.

[11] Gruševskij, *Istorija Ukrainy*, IV, 443 (prierašas); Puzyna, *Switrigail von Litauen*, 72—76. — Nežinia, dėl ko šia pastarojo autoriaus monografija savo darbuose apie Švitrigailą nesiremia nei Haleckis, nei

Pirmiausia, Dlugošo minėtoji kalba nėra originalūs autentiški Vytauto žodžiai. Juk kunigaikštis tuomet nekalbėjo lotyniškai. Antra, Dlugošo aprašytas įvykis prie Vytauto lovos primena lyg teatralinę sceną, kur maldingą priešmirtinę nuotaiką turi rodyti ašaros ir Šventojo Rašto posakiai. Pagaliau, mirties sopulių suimtas žmogus nesirūpina esama aplinka, bent nekalba filipikų. Dlugošui ne naujiena, kad jis dažnai įdeda kam į lūpas savo sukurtų žodžių, ir ne retas atsitikimas, kad iškraipo faktus. Jo istorijoje randame štai kokį Mykolo Žygimantaičio laišką Lenkų karaliui Kazimierui: „Nors numiriau ir pabaigiau gyvenimą be Komunijos ir išpažinties pas katalikų kunigą, prašau dovanojimo, kurio gyvam nenorėjai duoti, suteik bent mirusiam..."[12]. Dar vienas dalykas: tokį lemiamą Vytauto testamentinį sutvarkymą Lenkai būtų pasistengę užfiksuoti ant pergamento. Tereikėję būtų pakišti surašytą dokumentą, kuriam mirštąs valdovas būtų pridėjęs antspaudą. Dabar gi tokio dokumento nėra. Tai juo nuostabiau, nes Lenkijos kanceliarija labai mėgo argumentuoti pasirašytais bei antspauduotais raštais.

Tiesa, turime ir vokišką žinią, jog Vytautas miręs santaikoje su Lenkų karaliumi. Ji tokia: „Lenkai sako, kad jis prieš mirdamas didžiąją kunigaikštystę sugrąžinęs Lenkų karaliui, kaip savo viršininkui, iš kurio buvo ją gavęs. Kad nurodęs savo vyrams ir ponams, jog karalių turės laikyti savo valdovu, taip pat pavedęs didžiąją kunigaikštienę..." (Ee wen her starb, sprechen dy Polan, her sulde doselbst das grosfurstenthum dem konige czu Polan als seyme herren, von wes befelnisse das hatte ingehalden, wedirkarthe unde gab, weysende alle seyne manne und herren an den koning, das sye in vor eynen erbherren sulden haben und behalden, im och befelende seyne grosfurstynne...)[13]. Vadinasi, žinutės autorius, kryžiuočių raštinės valdininkas, neslėpdamas prisipažįsta naudojęs lenkų šaltinius, girdi, „lenkai sako". Įdomi smulkmena — beveik tais pačiais žodžiais atpasakojama, kaip Dlugošo istorijoje. Čia ne vieta plačiai spręsti šaltinių skolinimo klausimą. Toliau, yra žinomi 2 Jogailos laiš-

---

Kolankowskis, nei Lowmiańskis, nei kiti. Tuo tarpu Puzyna pirmasis tarė naują žodį apie Švitrigailą ir daug tuo klausimu yra rašęs lenkų žurnaluose. Jo vardą ir dabar užtinkame lenkų istorijos mokslo spaudoje. Plg. mano pastabą „*Židinyje*", 1930 m., Nr. 8-9, p. 179—180.

[12] *Hist. Pol.*, XIII, 84—5.

[13] *Scr. R. Pruss.*, III, 494 (prierašas).

kai kryžiuočių vyriausiam magistrui (1431.VII.14 ir 17), kur karalius pažymi, jog Vytautas Lietuvą jam atidavęs ir pavedęs globoti savo žmoną. Neužmirštama priminti, kad didysis kunigaikštis tuomet buvęs „pilnoje sąmonėje" (compos rationis)[14]. Dėl tų laiškų tiek galima pasakyti, kad jie išėjo iš valstybinės Lenkijos raštinės ir dar tuo metu, kai kruvinai buvo kovojama ir ginčijamasi, ar Švitrigaila teisėtai ar neteisėtai užėmė Lietuvos sostą (datuojama iš karo stovyklos ties Horodle).

Magistras, 1430 m. atvažiavęs į Vilnių, į Vytauto vainikavimą, bando taikyti Lenkų ir Lietuvių valdovus. Bet, kaip žinoma, iš to nieko neišėjo. Negalima nutylėti vyriausio kryžiuočių magistro laiško Danijos karaliui Erikui, rašyto 1432 m. spalių mėnesį. Čia sakoma, jog Vytautas miręs „po susitaikymo Vilniuje". Tačiau, kaip aukščiau matėme, Marijenburgo raštinė šiuo atveju žinias ėmė iš lenkų šaltinių[15]. O šiais be rezervų negalima tikėti. Kokią Dlugošas turėjo mintį aprašydamas Vytauto paskutines dienas, matyt kad ir iš to, jog, pasak jo, vienas tiktai Jogaila mirštančiojo nuo širdies gailėjęs[16]. Tuo tarpu kiti šaltiniai, kad ir toks Lietuvos metraštis, nė žodelio neužsimena apie Vytauto atsimetimą nuo savo pirmykštės, ypač paskutiniais keleriais metais varytos, politikos. Taigi reikėtų manyti, kad Vytautas nieko aiškiau tada nepareiškė. Kadangi toks pareiškimas Lenkijai buvo ypač reikalingas ir naudingas, tai ar nebus Dlugošas (kuris čia atpasakoja didžiausio savarankiškos Lietuvos ir Vytauto priešininko, kanclerio Olesnickio, mintis) kokį neaiškų merdėjančio kunigaikščio žodį ar gal ir gestą išplėtojęs į verkšlenančią ir rezignacijos pilną kalbą?

Dabar, kaip Švitrigaila tapo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu? Vienintelis platus šaltinis tėra Dlugošo. Tik gaila, kad jis, nors mini daug faktų, bet jų nesusiejo chronologiškai ir priežastingai. Dėl to buvo ir yra įvairių tų pačių įvykių aiškinimų. Įsiskaitant į Dlugošo pasakojimą, tuoj krinta į akį dvi autoriaus vedamosios mintys, būtent: ir prieš ir po išrinkimo Švitrigaila buvo nesantaikoje su Jogaila, pagaliau, antra — šis, pastarasis, save laikė aukščiausiu teisėtu Lietuvos valdovu. Šių dviejų minčių laikydamies, mes stengsimės duoti įvykių vaizdą, kurio fone

---

[14] *Cod. XV,* II n. 191 p. 258; Turgenev, *Supplementum,* n. 117.
[15] *Sc. R. Pruss.,* III, 493; *Cod. XV,* II n. 208 p. 300.
[16] *Hist. Pol.,* XI, 418.

pažymėsime ir paties Dlugošo blaškymąsi. Nėra aiškių įrodymų, kad Vytautas, dar gyvas būdamas, būtų parėmęs Švitrigailos kandidatūrą į sostą. Nors tokiam spėliojimui kai kurio pagrindo galėtų duoti ir Dlugošas[17]. Daugiausia, ką galima pasakyti, tai, jog Vytautas tokiam savo įpėdiniui negalėjo būti priešingas. Juk paskutinį dešimtmetį darniai dirbo su Švitrigaila. Antra vertus, šisai siekė Lietuvos sosto ir tam reikalui leidosi į įvairiausias avantiūras. Dabar gi, Vytauto mirties atveju, nesutikimo priežastis savaime atpuola. Galimas daiktas, jog ir Švitrigaila nuoširdžiai dirbo valstybinį darbą, kadangi matė, jog natūralia įvykių eiga gaus nuo seniai siekiamą valdžią[18]. Kas kita su Jogaila, kuris šiuo atveju nieko savarankiško nedarė, o tik atstovavo lenkų interesams. Kaip anksčiau matėme, Lenkijai iš viso buvo nepageidaujama, kad Lietuvą valdytų atskiras kunigaikštis. Tai patvirtina, be kitko, ir Dlugošo pastaba, kad Lenkų karalius abejojęs, ar pačiam pasiimti Lietuvą, ar kitam kam pavesti. Tokios nuomonės ir Gruševskis[19]. Tuo tarpu Lietuvoje įvykiai ėjo kita vaga. Štai ką rašo patsai Dlugošas: „Šiose laidotuvėse (=Vytauto) dalyvavo ir kunigaikštis Švitrigaila su daugumu Lietuvos kunigaikščių ir bajorų, kurie su juo jau bendravo kaip su didžiuoju kunigaikščiu". Galimas dalykas, jog tokia visuomenės nuotaika jau tuomet Švitrigailai įkvėpė savarankiškumo bei orumo jausmą, ir jis nesilenkė prieš Jogailą. Tai Dlugošas išreiškė, greičiausiai sutirštinęs spalvas, girdi, kunigaikštis Jogailai „buvęs veidu nepakenčiamas" ir net prieš Vytauto norą ėmęs lankyti valstybines įstaigas (curias), dėl ko Jogailos ir Vytauto buvęs įspėtas[20].

Kai tik Vytautas Didysis buvo palaidotas (o gal ir tuoj po mirties), Lietuvos ir Rusijos didikai ir bajorai Švitrigailą išrenka didžiuoju kunigaikščiu. Tai buvo prieš Horodlės unijos nuostatus, pagal kuriuos didįjį kunigaikštį skiria Lenkų karalius, susitaręs su Lenkijos ir Lietuvos bajorais. Neturėdamas ko daryti

---

[17] *Hist. Pol.*, XI, 413 (Jogaila prie Vytauto manęs apie Švitr. kandidatūrą). Kolankowskis (*Dzieje*, I, 164 ir 196 prier.), manau, be pagrindo, remiasi Žygimanto Kęstutaičio laišku Jogailai 1433.IX.25.

[18] Priešingai, Haleckis pabrėžia senąjį Vytauto-Švitrigailos antagonizmą, *Dzieje unji*, I, 246.

[19] *Istorija Ukrainy* etc., IV, 443 prierašas; *Hist. Polon.*, XI, 417; plg. Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą* (rinkiny „Polska i Litwa etc.") 523—4.

[20] *Hist. Pol.*, XI, 414, 418.

ir bijodamas tolimesnių komplikacijų, Lenkų karalius patvirtina rinkimus ir siunčia Švitrigailai didžiojo kunigaikščio žiedą. Bet kitoje vietoje Dlugošas rašo, jog Jogaila dar prieš Vytauto mirtį manęs Švitrigailą būsiant didžiuoju kunigaikščiu. Vytautui gi mirus, Lietuvos valdovu jį paskyręs „iš meilės" (charitate) arba „iš broliško prielankumo" (affectione fraterna)[21]. Tiesa, ta prasme rašo ir kryžiuočių ordino valdininkas, girdi, naujasis kunigaikštis buvęs paskirtas su Jogailos „Willen, wissen unde rathe". O Lietuvos metraštis (Bychovco rinkinys) net kalba, kad Jogaila prašęs Lietuvos kunigaikščius ir ponus, kad „brata rožonoho" Švitrigailą rinktų[22]. Bet, kaip turėjome progos įsitikinti, šis vokiškas šaltinis labai priklauso lenkų informacijos. O Bychovco žinia visai nesiderina prie to meto Lietuvos-Lenkijos teisinių santykių ir bendrai nesuprantama ankstesnių, to meto ir vėlesnių įvykių fone. Iš viso ko atrodo, kad Dlugošas (pagal vyskupą Olesnickį) norėjo išsaugoti vėlesnėms kartoms nesuterštą unijos idėją, dėl to jis negalėjo prileisti, kad Lietuviai savavališkai sulaužytų keleto unijų, ypačiai Horodlės, nuostatus[23]. Jis nepastebi, jog patsai sau prieštarauja. Antai, jis, kaip minėjome, rašo, kad jau per laidotuves Lietuvos vadovaujamieji luomai Švitrigailą laikę didžiuoju kunigaikščiu (XI, 418). Prieš tai jis mini, jog naujasis kunigaikštis dar prieš pusbrolio mirtį buvęs „išdidus, kad turi visų rusų ir lietuvių prielankumą" (...favore omnium Ruthenorum et Lithuanorum elatus) (t. p. 414). Kitoje vietoje vėl rašo, jog dar per laidotuves Švitrigaila užėmęs Vilniaus ir Trakų pilis (t. p. 418). Pagaliau, čia pat Dlugošas mini, jog Švitrigaila gyręsis valdžią gavęs „ne iš Jogailos malonės" (...non Regis favore et gratia) (419). Vėl Lenkų karaliui deda į lūpas skundą, kad jįjį naujasis Lietuvos valdovas išskyręs iš valdžios, tuo tarpu jisai buvęs „natūralus paveldėtojas" (...haeredem naturalem) (418). O tai įvyko dar per Vytauto laidotuves. Pagal tą patį Dlugošą išeina, jog, kai tik Jogaila nusiuntęs Švitrigailai žiedą, staiga (illico) „Lietuvių ir Rusų didikai" (Lithua-

---

[21] Ten p., 414, 417, 419; plg. S t a d n i c k i, *Bracia*, 325—7; L e w i c k i, *Powstanie*, 71—2.

[22] *Scr. Rer. Pruss.*, III, 494 (prier.); *Poln. Sobr. R. Letopisei*, XVII, 528.

[23] Man neteko rasti, kad kuris žymus ar nežymus, vėlesnių ar dabartinių laikų lenkų istorikas būtų pasisakęs prieš uniją. Pav., žymus mokslininkas prof. dr-as A. L e w i c k i s savo vertingą studiją „*Powstanie Świdrygiełły*" baigia unijos šūkiu: „In hoc signo vinces".

norum et Ruthenorum proceres) puolę į glėbį naujam kunigaikščiui ir galvoję bei ruošęsi areštuoti Jogailą ir išmušti lenkus (... Polonorum occisione). Tai kiek reikiant parodo Lietuvos visuomenės nuotaiką ir paremia teigimą, kad jinai viena pati išsirinko sau valdovą.

Jogaila, jei ir būtų norėjęs, nebūtų galėjęs patsai vienas skirti didžiojo kunigaikščio. Lenkiją tuomet valdė, galima sakyti, ponų taryba, o aukščiausi valdininkai buvo rinktiniai politikai. Toks kancleris Olesnickis, pasak vieno lenkų istoriko, atstojęs keletą karalių. Jei būtų patsai Švitrigailą skyręs, nebūtų galėjęs Jogaila vyriausiam kryžiuočių magistrui rašyti (1431. VII.14), girdi, anas „prievarta užgrobęs Lietuvos ir Rusijos žemių valdžią" (Dominia Lythuanie et Russie terrarum violenter occupavit). Lenkų sluoksnių paveiktas, Martynas V atsiuntė Švitrigailai bulę, iš kurios aišku, jog kunigaikštis užėmęs Lietuvą „prieš Jogailos norą" (contra voluntatem suam) ir vis tiek be jo sutikimo nebūtų galėjęs Didžiosios Kunigaikštystės išlaikyti (... tenere non posses)[24]. Visas abejones išsklaido Lenkų seimas, sušauktas 1431 m. vasario mėnesį Sandomiere. Čia svarstyta, kad Švitrigaila Lietuvos valdžią „užgrobęs jėga ir priešingai Karalystės ir Kunigaikštystės sąjungai" (...per vim et contra foedera Regni et Ducatus occupaverat). Nutariama pareikalauti iš jo, kad „aiškiai paprašytų Karalių, Karalystę ir Kunigaikštystę, kad jam suteiktų Lietuvos valdžią" (...A Rege, Regno et Ducatu sibi de illo provideri et sibi illum conferri, peteret et postularet)[25]. Vadinasi, dar Jogaila to nebuvo padaręs ir, jei padaręs, tai ne laisva valia, beveik prievarta. Patsai Švitrigaila mini tik Lietuvos visuomenės faktorių. Antai, 1431. II.19 jis oficialiai praneša Livonijos magistrui, Rygos ir Dorpato vyskupams, esąs išrinktas „mit entracht der hern bayoren, ritteren und knechten"[26].

Kaip matėme, Švitrigaila buvo rinktas visų Lietuvos valdančiųjų sluoksnių. Juos Dlugošas vadina arba bendrai lietuviais arba lietuviais ir rusais. Labai aiškiai čia kalba Eugenijaus IV laiškas Jogailai, rašytas 1432 m. sausio 1 d. Būtent,

---

[24] T. p. 427; *Cd. XV*, II n. 191 p. 259 (tas pat R a c z y ń s k i, *Codex*, 350). Plg. P r o c h a s k a, *Ostatnie lata Witolda*, 343.

[25] *Hist. Pol.*, XI, 435.

[26] H i l d e b r a n d, *Urkundenbuch*, VIII, n. 407.

Švitrigailą rinkę tie patys kunigaikščiai ir bajorai (nobiles viri, principes et barones), kurie anksčiau buvo pasižadėję Lietuvos valdovo rinkimus daryti tik su Lenkų karaliaus pritarimu. Paskui dėl įvairių priežasčių pasielgę prieš tuos nuostatus ir Jogailos brolį, „karaliaus nesiklausę ir šiam nesutinkant, išsirinkę didžiuoju kunigaikščiu, kuriam net prisiekę ištikimybę" (...ipso rege non requisito nec consenciente in magnum ducem elegerunt sibique iuramenta fidelitatis prestiterunt). Tokiu savo elgesiu Lietuvos bajorai ir kunigaikščiai buvo padarę nuodėmę, atseit, sulaužė ankstybesnę priesaiką. Vis dėlto jųjų priesaika Švitrigailai buvo laikoma teisinga ir teisėta, kad teko net Romos prašyti nuo jos atleisti. Tatai Eugenijus IV ir padaro[27]. Taigi netenka abejoti, kad Vytauto įpėdinio rinkikai buvo tie patys Lietuvos bajorai, kurie pasirašė Horodlės uniją. Dėl to Dlugošas juos kartais vadina tiesiog lietuviais (Lithuani). Jei istoriniai šaltiniai (Dlugošas ir kiti) nuolat mini šalia lietuvių ir rusus, tai jie, anot Lowmiańskio, bus buvę lietuviai vietininkai Rusų žemėse ar kitokie Lietuvos valdininkai, pagaliau — ir gediminaičiai[28]. Žinoma, galėjo renkamame susirinkime dalyvauti kiek ir šiaip rusų. Bet jų buvimas čia, tur būt, apsiribojo vien informacijos tikslais[29]. Jei dokumentuose kartais užtinkame, kad kunigaikštį rinko lietuviai ir rusai, tai reikia suprasti aukščiau minėtu būdu. Vadinasi, Švitrigaila priimtas į Lietuvos sostą visos Lietuvos visuomenės[30]. Kažin kokio tautinio antagonizmo šiuo atveju negalima pastebėti. Jį ypačiai buvo pabrėžę senesnieji istorikai (pav., Ruševskis, Liubavskis ir k.): girdi, Švitrigailą pastatę rusai pravoslavai, kurie jau prie Vytauto, esą, kentę ir laukę patogaus meto savo pretenzijoms pareikšti.

2. Įvykiai iki Lucko karo

Vytautas jau prieš Lucko suvažiavimą galvojo apie karaliaus vainiką ar, kaip Dlugošas sako, turėjo „blogą intenciją". Lenkai gi, anot vieno Marijenburgo raštinės valdininko, buvo įsitikinę, jog vainikas atskirs Lietuvą nuo Lenkijos (...von...

---

[27] *Archivum Sanguszków*, I, 30—3.

[28] *Uwagi*, 65; Puzyna, *Switrigail*, 55 tol., 77 tol.

[29] Plg. Mansi, *Sacr. Con. Coll.*, XXX, 528.

[30] Plg. Halecki, *Dzieje unji*, I, 273, 275; *Skarbiec*, II nn. 1517—18; Šapoka „Jogailoje" 251; Prochaska, *Ostatnie lata*, 150.

kronunge wegen dye Lyttawschen unde Rewschen lande vom koningreyche czu Polan wurden geteylet). Dėl to Zbignevas Lucke įtikinėjo Vytautą, girdi, pragaištingasis sumanymas „biauriai sudraskytų" (...monstruosa divisione partiri) Lenkijos kūną. Tokią mintį Lenkijos kancleris vadina „baisiausia žaizda" (horrendum vulnus). Lenkų sluoksniai pasirūpino, kad Martynas V įspėtų didįjį kunigaikštį. Popiežius šiajam primena, jog susijungimą su Lenkija patvirtinęs iškilminga priesaika. Katalikų Bažnyčios galva, rašydamas imperatoriui Zigmantui, Vytauto pastangas pavadina negarbe (dedecus). Dlugošas kalba, kad didysis kunigaikštis užmiršęs, jog anksčiau pažadėjęs Lenkijai tarnauti su Lietuva ir tomis žemėmis, kurias dar įgys. Dėl to į Vytauto sumanytą vainikavimą Lenkai siunčia drauge su Jogaila ir žymiausią savo žmogų, didžiausią Vytauto priešininką Olesnickį. Tuo tarpu kunigaikštis ryžtingai eina toliau. Per Rumbaudą ir Goštautą praneša Lenkijai, jog „vainiką priims nepaisydamas, ar kam tai patiks, ar ne" (sive placeret illis, sive displiceret, coronas sibi mittendas accepturum). Valdovo žygiai reiškė viso krašto nusistatymą. Lietuviai, anot kryžiuočių šaltinių, šia proga pažymėję, jog „visuomet buvę laisvi" ir jų „žemė niekuomet Lenkams nepriklausiusi" (...freye herren gewest... dye land ny kejnen Polan hetten gehort). Taip susidėjus aplinkybėms, Lenkai siuntinėjo į Lietuvą pasiuntinius po pasiuntinių, kad perkalbėtų Lietuvos valdovą. Tie primindavo jam „senyvą amžių" (aetas decrepita) ir užsispyrimą pasipuošti „mažučiu aukso ir brangakmenių skritulėliu" (exiguo auri et gemmarum ornari circulo). Pagaliau, reikia pastebėti, jog Vytauto vainikavimą Romos imperatorius Zigmantas siejo su didžiule sąjunga, į kurią turėjo įeiti jis pats, jo Čekijos ir Vengrijos karalystės, kryžiuočių ordinas ir Lietuva[31].

Vytautas Didysis, išgirdęs apie Lenkų karinę ruošą, priima priesaiką visų savo valdinių, sustiprina pilis ir apginkluoja žmones. Taip jis 1429 m. birželio pradžioje pranešė Lenkų valdantiems sluoksniams[32]. Tais pačiais metais didysis kunigaikštis susiartina su ordinu, turėdamas galvoje Lenkiją. Po to viso tuščias dalykas kalbėti, esą, Vytauto vainikavimas kilęs Jogailos

---

[31] *Histor. Polon.*, XI, 372, 375, 380 tol.; *Script. R. Pruss.*, III, 493 prier.; *Cd. XV*, II, n. 183.

[32] *CW*, 836.

ir jo artimųjų galvoje (Kolankowskis). Beveik taip pat reikia įvertinti teigimą, kad vainikas — tai Zigmanto intryga (Lewickis, Prochaska). Dėl to kiti istorikai (Lowmiańskis, Liubavskis, Kutrzeba) teisingai pažymi, jog į Vytauto gyvenimo galą visa Lietuvos visuomenė su pačiu Vytautu priekyje siekė revizuoti savo valstybės santykius su Lenkija[33].

Šitokia visuomenė išsirenka Švitrigailą savo valdovu ir šitokių nuotaikų akiratyje reikia vertinti visą to kunigaikščio veikimą. Paskutinis svarbiausias politinis klausimas Vytauto laikais buvo karališkas vainikas. Vainikavimas iš pradžių buvo paskirtas rugsėjo 8 d., paskui 29-tą. Pagaliau, kai lenkai ginkluota sargyba sulaikė imperatoriaus Zigmanto siunčiamą vainiką, net kilo sumanymas vainikus pagaminti čia pat, Vilniuje, o vainikavimą Zigmantas tik ratifikuotų[34]. Tuoj, užėmęs sostą, Švitrigaila praneša apie savo išrinkimą Romos imperatoriui ir kaimynui Livonijos magistrui, kuris, savo ruožtu, painformavo Prūsų magistrą. 1430 m. lapkričio 8 d. naujasis kunigaikštis jau pradeda vykdyti Vytauto programą. Jis pasiūlo Zigmantui sąjungą, kuri apimtų ir ordiną, o jei norėtų, galėtų prisidėti ir Lenkų karalius. Toliau, Švitrigaila išreiškia norą ir sutikimą priimti karaliaus vainiką, jei Romos imperatorius jį atsiųstų. Už tai būsiąs visą gyvenimą dėkingas[35]. Zigmantas išsiuntė į Lietuvą Zigmantą Rothą (kuris važinėjo vainikavimo reikalais pas Vytautą) ir Marcinką ir per juos pranešė, jog prisideda prie siūlomos sąjungos, ir pažadėjo atsiųsti karaliaus vainiką. Švitrigailai buvo pasiūlyta būti arbitru tarp imperatoriaus ir Jogailos. Romos karalius per vyriausią kryžiuočių ordino magistrą praneša norįs susivažiuoti su naujuoju kunigaikščiu, bet vietą ir datą nustatysiąs jis pats. Jei suvažiavimas neįvyktų, tai imperatorius žada patsai atvykti į Prūsus. Be to, magistras turi paruošti sutarties projektą, tik be Lenkijos. Pagaliau turi būti viskas sutvarkyta numatomam Lietuvos didžiojo kunigaikščio vainikavimui. Matyt, Zigmantas rimtai ėmėsi reikalo, kad savo rašte ragina ordiną neatidėliojant imtis darbo „kaip tik gali geriausiai". Kryžiuočiai jau rūpinosi,

---

[33] L o w m i a ń s k i, *Uwagi*, 64—6; L i u b a v s k i j, *Litovsko-Russkij Sejm*, 62; K u t r z e b a, *Unia* etc. leid. „*Polska i Litwa*", 504; L e w i c k i, *Powstanie*, 36, 300; K o l a n k o w s k i, *Dzieje*, I, 153 tol.; P r o c h a s k a, *Ostatnie Lata W.*, 209.

[34] *Histor. Pol.*, XI, 405—6.

[35] *CW*, 953—4, plg. 1348; *Skarbiec*, II n. 1524, 1529.

kad reikėsią maitinti daug svečių, vyksiančių per Prūsus į Lietuvos karaliaus vainikavimą[36].

Kad Zigmantas rimtai mano Lietuvą padaryti karalyste, ordinas gavo žinių ir netarpiškai iš Europos. Vyriausias magistras pasiskubino apie tai painformuoti Livoniją. Jojo laiškas 1431 m. sausio 17 d. Nėra tikrų davinių, kad imperatorius karaliaus vainiką būtų į Lietuvą išsiuntęs, nors taip spėja prof. Lewickis[37]. Tame pačiame laiške Prūsų kryžiuočių viršininkas mini visai naują dalyką. Lenkai pasiūlę sąjungą prieš Lietuvą (gegen Litauen). Matyt, jie susirūpino naujo Lietuvos valdovo aktyvia užsienio politika ir stengėsi ją iš pat pradžios paraližuoti.

Tuo tarpu Lietuvoje viskas virte virė. Tiesa, Jogaila su Lenkų sluoksniais Švitrigailą pripažino didžiuoju kunigaikščiu, bet, kaip matėme, tai jie padarė įvykių verčiami. Pagaliau, pati didžiojo kunigaikščio valdžia, lenkų politikų supratimu (paremtu unijų dokumentais), tebuvo karaliaus vietininko ar net reikalų vedėjo valdžia. Nors trūksta visai aiškių dokumentų, bet vėlesni įvykiai verčia manyti, jog Lenkijos karalius turėjo iš naujojo kunigaikščio pareikalauti, kad pripažintų jo viršenybę. Dlugošo pasakojimas leidžia manyti, kad Švitrigaila išvijo iš pilių lenkų įgulas ir įstatė savąsias. Apskritai, jis elgėsi, kaip tikras Lietuvos valdovas[38]. Lenkų karalystės atstovai turėjo pareikšti protestą. Tuo tarpu prisideda naujas dalykas. Ateina žinių, kad Podolė lenkų paimta. Mat, lenkai, esantieji su Jogaila Lietuvoje, tuoj po Vytauto mirties painformavo tenykščius savo tautiečius, kad kraštą užimtų Lenkų karalystės vardu. Žinoma, jie rėmėsi 1418 m. spalių 30 d. aktu, kuriuo Jogaila buvo įsakęs, kad podoliečiai prisiektų ištikimybę Vytautui, bet paliko galioje ir sau pačiam anksčiau padarytą priesaiką. Dokumente nėra aiškiai pasakyta, kad po Vytauto mirties tas kraštas pereis Lenkijai, nors taip Olesnickis argumentavo 1451 m. Parčavos seime[39]. Bijota, jog dėl griežtos Jogailos pusbrolio linijos gali tie abejotini saitai nutrūkti. Pildydami liepimą, Kameneco vyskupas Paulius, Hricko Kierdiejaitis, trys Bučackiai ir Krušyna iš Galovo susirenka į Kamenecą, čia klastingai atsikviečia

---

[36] *CW*, 954; Kotzebue, *Switrigail*, 47.

[37] *Powstanie*, 314 (pastabose); Hildebrand, *Urkundenbuch*, VIII, 395.

[38] *Hist. Pol.*, plg. *Powstanie*, 72.

[39] *CW* 427; plg. Gruševskij, IV, 166.

Daugirdą, kuris Podolę valdė kaip Lietuvos seniūnas, jį suima, o kraštą prijungia prie Lenkijos[40]. Tai be galo užgauna ne tik Švitrigailą, valstybės valdančius luomus, bet ir patį Lietuvos savarankiškumą. Reikia atsiminti, jog Volinė ir Podolė buvo, pasak Dlugošo, „didelė ir labai derlinga žemė", kurios Lietuviai niekuomet nenorėjo išsižadėti. Kai Kazimierą Lenkija kvietėsi karalium, Lietuvos bajorai 1446 m. jam pastatė sąlygą, kad, be Volinės užtikrinimo, sugrąžintų ir Podolę. Vadinasi, tai plataus masto valstybinis reikalas[41].

Bet klaidinga būtų manyti, kaip tai daro Hildebrandas, jog tik Podolės reikalas Lietuvos naująjį valdovą pastūmėjo į Vytauto kelią[42]. Švitrigaila drauge su Vytautu vedė vainikavimo bylą, o po šio mirties nuo pat pirmųjų žingsnių varė vytautišką politiką. Minėtas lenkų pasielgimas sukėlė Lietuvos visuomenės griežtą reakciją. Dlugošas aiškiai sako, jog buvo įtužę „visi lietuviai" (omnes Lithuani). Galimas daiktas, jog buvo numanoma, kad pietinių sričių inkorporacija tėra įžanga į visos Lietuvos realią inkorporaciją. Pagal „Lenkų Istorijos" autorių, didžiausią nepasitenkinimą pareiškęs patsai Švitrigaila. Jis koliojęs Jogailą ir jo patarėjus netinkamais, net nepadoriais žodžiais; įsiverždavęs į karaliaus miegamąjį ir, švytuodamas kirviu, reikalaudavęs grąžinti, kas užgrobta; liepdavęs atnešti grandines ir grasindavęs įmesti į kalėjimą ir net nužudyti; pagaliau, maža betrūkę, kad būtų pakėlęs ranką. Lenkams su karaliumi buvo pristatyta sargyba[43]. Lenkų istorikas Kolankowskis bando teigti, girdi, to viso iš tikrųjų nebuvę, ir į tai reikią žiūrėti kaip į agitacijos padarą[44]. Reikia atsakyti štai ką. Žinoma, Dlugošas bus perdėjęs, ypačiai kalbėdamas apie Jogailos koliojimus. Iš teksto aišku, jog čia patsai kronikininkas bus paleidęs liežuvį. Pav., rašoma, kad Švitrigaila „spiaudęs... koliojimais"[45]. Tiesa, apie tuos įvykius ne ką švelniau kalba ir Jogaila savo laiške vyriau-

---

[40] Długosz, *Hist. Pol.*, XI, 422.

[41] *Hist. Pol.*, XIII, 85; Gruševskij, IV, 203, 445.

[42] *Urkundenbuch*, VIII, įžangoje p. IX.

[43] *Hist. Polon.*, XI, 419, 422—23; *Cd. XV*, II, n. 191 p. 259, tas pat Turgenev, *Supplementum*, 117.

[44] *Dzieje*, I, 168—9.

[45] *Hist. Pol.*, XI, 419. Liet. metraštis (Bychovco) kalba net apie kibimą į karaliaus barzdą. *Poln. Sobr. R. Let.*, XVII, 528. Bene bus čia Lenkų šaltinių įtaka?

siam kryžiuočių magistrui 1431 metų liepos 14 d. (Cd. XV, II). Bet juk čia ta pati lenkų informacija, galima pridėti, pagaminta kruvinų susirėmimų metu, nes rašoma iš Horodlės karo stovyklos. Pati įvykių eiga leidžia manyti, kad Švitrigailos nepasitenkinimas, tegul ir pyktis,—nebus peržengęs leistinumo ribų. Antai, didysis kunigaikštis netrukus karalių gausiai apdovanoja ir rodo jam pagarbą. Pagaliau reikia atsiminti, jog nevienodas korektiškumas yra tarp visai svetimų asmenų ir tarp tikrų brolių, juoba, kad šiuo atveju jaunesnysis turėjo per 60 metų.

Bet, šiaip ar taip, yra įrodytas faktas, jog Lietuvos kunigaikštis griežtai ir viešai parodė savo nepasitenkinimą. Negalima užginčyti nė pristatytos sargybos. Žinoma, apie kalėjimą negali būti kalbos, kadangi nė Dlugošas to nesako, jis žino tik tokį grasinimą. Taip išeina pagal lenkų ir iš dalies vokiečių šaltinius[46]. Įtempimas buvo be galo didelis. Buvo vartojamos visos tokiais atsitikimais priimtos priemonės. Buvo sulaikomi pasiuntiniai, siunčiami Jogailos ir jo sluoksnių į Lenkiją ir atgal, o laiškai kontroliuojami. Jogailos palydovai vos susilaikydavo nesusikibę su Švitrigaila. Buvo pasklidę gandų, jog viena ir antra pusė rengiasi žudynėms. Anot Dlugošo, lenkai, kurie buvo su Jogaila, manė užmušti Lietuvos didįjį kunigaikštį, užimti Vilniaus pilį, išmėtyti lietuvius ir laikytis, kol ateis lenkų kariuomenė. Tai pirmieji apmatai plano Švitrigailai nuversti, ką po dviejų metų pamatysime iš tikrųjų įvykus. Lenkai pasirūpino, kad juos užstotų Europos galybės. Martynas V atsiuntė Švitrigailai laišką, kur bara už „nežmonišką nuodėmę“ (enorme peccatum) ir jo veiksmus kvalifikuoja kaip velnio įkvėptus (a Satana), o Jogailą, grasindamas ekskomunikos bausme (sub (poena... excommunicationis), įsako paleisti[47].

Tokiomis aplinkybėmis 1430 metų lapkričio 7 d. įvyksta paliaubos. Jas iš vienos pusės daro Lenkų karalius Jogaila, o iš antros — Lietuvos didysis kunigaikštis Švitrigaila. Sutartyje aiškiai kalbama, jog bus vedamos derybos „apie taiką, draugiškumą, vieningumą ir santaiką — mudviejų abiejų ir mūsų žemių, atseit, Lenkų karalystės ir Lietuvos“. Vadinasi, vargais negalais lenkų sluoksniai oficialiai pripažino naująjį kunigaikštį. Iš dokumento matyti, jog esama nesutikimų; sakysim, sutartim siekia-

---

[46] Plg. *Sc. R. Pruss.*, III, 494 prier. Apie tą pat G r u š e v s k i j, IV, 445.
[47] *Histor. Pol.*, XI, 419, 423, 424, 426—7; *Cd. XV*, II, n. 191.

ma, kad abu valdovai savo žemes „taikoje ir ramybėje galėtų tobuliau valdyti" (...in pace et tranquillitate perfeccius gubernare); paskui pasižadama „neprileisti prie karo, žemių naikinimo ir grobimo" (gweras, depopulaciones et predas... nullo modo permittendo)[48]. Tokiu būdu atpuola visi tvirtinimai apie kažkokį darnų sugyvenimą.

Lapkričio sutartim paliaubos turi trukti iki kitų metų rugpiūčio 15 d. Tą dieną abu valdovai susivažiuos su savo tarybų atstovais. Reikia pastebėti, jog įdėta klauzulė, kad derybų vietą nustatysią abu kontragentai, pasitarę su savo bajorais (cum suis baronibus). Vadinasi, nustoja reikšmės legenda, kad Jogaila šioje byloje elgęsis savarankiškai, nesiklausęs karalystės tarybos narių. Tą klausimą mes vėliau aptarsime nuodugniau. Antras dalykas — tai Švitrigailos ir Lietuvos valdančiųjų sluoksnių presija. Tik jos dėka galėjo atsirasti sutarties dokumentas.

Jogaila pasižadėjo sugrąžinti užimtas Podolės pilis, būtent, Kamenecą, Smotričą ir Červonogrodą. Ir apskritai lapkričio paliaubos turėjo galvoje Podolės reikalą[49]. Tuomet nerimas atsileidžia. Švitrigaila lapkr. 29 d. nuo savęs, dalyvaujant ir tarybai, išduoda dokumentą, jog anuos miestus sugrąžins Lenkams, jei Lenkijos bajorai priešinsis XI.7 sutarčiai, arba numatytas susitarimas nieko gero neduos, arba, pagaliau, numirs Jogaila[50]. Did. kunigaikštis, pasak Dlugošo, „nudžiugo daugiau, negu buvo galima tikėtis" (plus quam credi potest laetatus), ir Jogailai dovanojo 1100 sidabro rublių, drabužių su kailiniais pamušalais, brangenybių ir įvairių audeklų. Tai rodo, kaip tas gediminaitis vertino Lietuvos valstybės teritoriją! Bet greitai jis gavo skaudžiai nusivilti. Lenkų karalius parašo Kameneco starostai lenkui Myk. Bučackiui laišką, kad užimtas sritis grąžintų Lietuvai. Raštą turi nuvežti karys Zaklika Tarlo. Bučackis turėjo pilis išduoti Švitrigailos įgaliotiniui kunigaikščiui Mykolui Babai. Bet Lenkų ponai sugalvoja kitokį manievrą. Jie iš pradžių manė pražudyti „ugnyje ir vandenyje" (aqua vel igne) karaliaus antspaudą, kad reikalas būtų vilkinamas. Paskui jie parašo Bučackiui nuo savęs, kad žemių nieku būdu neišduotų,

---

48 *CW* 950, n. 1461; *Skarbiec,* II 1520 (Švitr. dokumentas); plg. K o l a n k o w s k i, *Dzieje W. Księstwa,* I, 166.

49 *Scr. R. Pruss.,* III, 494; plg. *Powstanie,* 74. H a l e c k i s mano, jog apie Podolės miestų užėmimą Lietuvoje sužinota tik XI.9. *Dzieje,* I, 277.

50 *Skarbiec,* II, 1522. H a l e c k i, *Dzieje,* I, 279.

o Tarlą ir Babą surakintų. Laišką susuka, apipila vašku, padaro lyg žvakę, kurios abu galu apdegina. Slaptąjį laišką įduoda nuvežti Tarlos tarnui, kurį, suprantama, gausiai apdovanoja. Dlugošas rašo, jog karalius siuntęs be Lenkų ponų pritarimo, bet labai galima, kad toji pati raštinė vieną raštą siuntė oficialiai, antrą neoficialiai. Negi Jogaila patsai skaitė savo duodamus raštus. Lenkų starosta Podolėje pasielgia, kaip jam nurodyta, suima abudu pasiuntinius ir pilių neišduoda[51].

Pradeda veikti ir Švitrigaila. Lietuvos kariuomenė puola Smotričą, bet Lenkai ją atmuša. Lietuviams pavyksta užimti Zbaražo, Kremeneco ir Olesko pilis. Paskiau įsibraujama į Raudonąją Rusiją ir užpuldinėjama Trenbovlės ir Lvovo sritys, kur vietiniai gyventojai lengvai sukyla prieš Jogailą. Bet, pasak Gruševskio, tai daugiau savarankiški Švitrigailos šalininkų veiksmai, o ne oficialus karas[52]. Kokia dabar buvo Jogailos būklė Lietuvoje? Kadangi Dlugošo pasakojimas (taip jo „Istorijoje" užtinkame nevieną kartą) sunarpliotas, tai apie tą dalyką yra įvairių nuomonių. Vieni (Lewickis) mano, jog po Bučackio įvykių Jogaila buvęs antrą kartą suimtas, kiti (Gruševskis, Kolankowskis), jog buvęs laisvas, tik Lenkijoje sklidę neteisingi gandai apie jo nelaisvę[53]. Vėlesni įvykiai rodo, jog tuomet tarp Lenkijos ir Lietuvos valdovų santaikos nebūta. Tai matyti ir iš 1431 m. liepos 14 d. Jogailos laiško vyriausiam magistrui. Bet kad karalius buvo laisvas, gali paliudyti ir vokiečių šaltiniai. Galimas daiktas, jog maždaug tuo metu Švitrigaila gavo grasinimų pilną Martyno V bulę, kuri, be abejo, turėjo atsiliepti jo santykiams su Jogaila. Jei ir būtų suėmęs, būtų turėjęs paleisti. Lenkų kariniai pasiruošimai vargu ar čia ką reiškė[54].

Tuo tarpu Lenkijoje sambrūzdis. Vartos suvažiavimas

---

[51] *Hist. Pol.*, XI, 424—5.

[52] *Istorija Ukrainy*, IV, 167 ir 445; Długosz, *Hist. Pol.*, XI, 434. Zbaražą ir Kremenecą Vytautas buvo davęs Dimitrui-Kaributui, bet vėliau Lenkai tuos miestus pasisavino. Kai dabar Švitrigaila susigrąžino tas pilis, tai iš lenkų pusės buvo skelbiama, kad įpuolęs į Lenkiją. Plg. Puzyna, *Switrigail*, 81 tol.

[53] Lewicki, *Powstanie*, 75; *Dzieje W. Księstwa*, I, 169; *Istorija Ukrainy*, IV, 445.

[54] *Cd. XV*, II, n. 191; *Sc. R. Pruss.*, III, 494; plg. *Hist. Pol.*, XI, 426—7 (datomis negalima pasitikėti); Puzyna, op. c., 82; Bychovco metr., *Poln. Sobr. R. Let.*, XVII, 529 (Jogailai kreipiantis į tarybą, Švitrigaila jį paleidęs).

gruodžio 6 d. priima keletą priemonių karaliui vaduoti: bajorams ginkluotiems susirinkti sausio 13 dieną (8-ta po Trijų Karalių) Kijanuose, prie Viepšo upės, ir išsiųsti pasiuntinybę. Į Lietuvą važiuoja Zbignevas Olesnickis, Vloclavo vysk. Jonas ir du vojevodos, Sendziwojus Ostrogiškis Poznanės ir Jonas Lichiniškis Bresto. Bet jiems neteko pasiekti Lietuvos, kadangi Jogaila tuo tarpu sugrįžo į Lenkiją. Bet toji nervinga ruoša greičiau buvo ne karaliui vaduoti, bet Podolei užimti[55]. Sausy (1431) lenkų bajorai susivažiuoja Sandomiere. Čia jau ir Jogaila. Daugumas bajorų stoja prieš Švitrigailą. Rimtai kalbama apie jo nuvertimą. Pagaliau nuo to atsisakoma, bet pastatomos griežtos sąlygos: Švitrigaila turi prašyti karalių ir karalystę, kad jam suteiktų Lietuvos valdžią, viena, ir grąžinti Podolę ir Volinę, antra. Vadinasi, nei paveldėjimas, nei Lietuvos luomų rinkimai, nei pačių Lenkų duotieji dokumentai nepripažįstami pakankamais. Be to, pareikalaujama dar vienos srities, būtent, Volinės. Atrodo, lyg norima naująjį kunigaikštį paerzinti. Tuos reikalavimus į Lietuvą veža du vyskupai, Stanislovas Ciolekas Poznanės ir Jonas Chelmo su dviem vaivadomis, Sendziwojum Ostrogiškiu — Poznanės, ir Jonu Lichiniškiu — Bresto. Laiške kryžiuočių magistrui VII.14 toji pasiuntinybė vadinama iškilminga (solemnis). Žinoma, ką Jogailos brolis atsakė: nei žemių neatiduosiąs, nei pripažinsiąs Lenkijos viršenybės. Švitrigaila įsitikinęs, Lietuvą „valdąs pagal natūralų paveldėjimą". Vis dėlto pažada galutinį atsakymą atsiųsti per pasiuntinį[56].

Iškilmingoji pasiuntinybė, drauge su reikalavimais, siūlė Jogailai ir Švitrigailai susivažiuoti balandžio 23 (per šv. Jurgį), gegužės 10 (per Šeštines), ar pagaliau 20-tą dieną (per Sekmines). Čia turėjo būti išspręstas Lenkų karaliaus viršenybės klausimas. Bet Švitrigaila nesiblaško. Jis per pasiuntinybę, vadovaujamą kunigaikščio Vosyliaus Druckio (Krasnyj), atsako tą pat, ką buvo pareiškęs žodžiu: Jogailos viršenybės nepripažinsiąs, be to, Lenkai turį išvesti savo kariuomenę iš Kameneco ir kitų užimtų Podolės pilių. Paskui ir raštu Lietuvos valdovas trumpai drūtai išdeda, jog „be reikalo bus gaišinamas laikas ir daromos išlaidos", jei nebus grąžintos atplėštos žemės (...esset supervacuum fatigas et impensas subire). Vis dėlto Lietuva pa-

[55] *Hist. Polon.*, XI, 432.

[56] *Hist. Polon.*, XI, 433—5; *Cd. XV*, II, 191; plg. Kolankowski, I, 169—170.

liaubas (iki rugpiūčio 15) laikys. Lenkai vis savo — siūlo susivažiuoti birželio 3 d. Į Lietuvą birželio 13 d. važiuoja ir specialus pasiuntinys, Jonas Lutek iš Bžešės. Jis Lenkijos vardu iškilmingai pareikalauja, kad Švitrigaila „už padarytus neteisėtumus duotų satisfakciją", kitaip sakant, kad atsiprašytų (facta sibi pro iniuriis reconciliatione et recompensa). Girdėdamas tūkstantį ir vieną kartą vis tą patį, didysis kunigaikštis pametė pusiausvyrą ir, anot Dlugošo (nors juo absoliutiškai pasitikėti negalima), įžūliam pasiuntiniui kirtęs į žandą[57].

Reikia pastebėti, jog Vosylius Druckis (Vitebsko vietininkas) balandžio 22 d. Jogailą rado Bieče. Mat, iš Krokuvos jau buvo išsiuntinėti kvietimai bajorams ginkluotiems vykti prieš Lucką. Patsai karalius dabar buvo su kariuomene, kuri žygiavo į rytus. Vadinasi, dabar prasideda oficialus karas.

3. Lucko kovos

Lenkai Lietuvos ir Lenkijos siena laikė Bugo upę. Taip sako ir Jogaila savo 1431 m. rugpiūčio 1 d. laiške kryžiuočių magistrui, kur specialiai aprašo Lucko žygį[58]. Tuo tarpu Švitrigaila, kaip jau minėjome, atstatė senąsias ribas, ir jo valdžioje atsidūrė Horodlė, Zbaražas, Kremenecas ir Oleska. Šios pilys buvo už Bugo. Lenkų kariuomenė pirmiausia eina ant jų. Vienas dalinys patraukia ant Zbaražo, o antras ant Horodlės. Patsai Jogaila su vyriausiomis jėgomis eina iš paskos. Birželio 24 d. jis Peremišlyje. Ruošiamasi rimtam susirėmimui, įsakoma Krokuvoje parūpinti patrankų ir strėlių. Armija per Mediką ir Hrubiešovą ateina į Horodlę ir sustoja prie Bugo. Čia išbūna 12 dienų, atseit, iki liepos 21 d. Mat, laukė Didlenkių kariuomenės, kuri, savuosius plėšdama, gerokai vėlavo. Tuo tarpu būta atskirų susirėmimų. Hricko Kierdiejaitis sumuša Senkoną Romanovičių. Užimamas Vladimiras ir Zbaražas. Bet tai nebuvo karo lauko laimėjimai, kadangi, Dlugošo liudijimu, gyventojai patys sudegino miestus ir su visa savo manta pasislėpė miškuose. Lenkai visą apylinkę rado be gyventojų (habitatoribus nudata)[59].

---

[57] *Histor. Pol.*, XI, 435, 442—3; *Cd. XV*, II, 191; plg. *Sc. R. Pruss.*, III, 494.

[58] *Powstanie*, Priedas II.

[59] *Hist. Polon.*, XI, 444; plg. *Powstanie*, 91—2.

Buvo kariaujama karo nepaskelbus (visai moderniškai!). Tiesa, liepos 4 d. raštu tatai padarė 42 Lenkų ponai. Bet tai juk privatinis aktas[60]. Jogaila su visa vadovybe taip ilgai išbuvo Horodlės stovykloje, gali būti, dėl to, kad stovėjo prie Bugo, kuris, jų pačių galva, sudaro kariaujančių valstybių sieną. Pagaliau, reikėjo atlikti diplomatinius formalumus, kitaip sakant, pateisinti karo veiksmus. Lenkų karalius liepos 14 d. rašo daug kartų mūsų cituotą laišką kryžiuočių vyriausiam magistrui. Kitą siunčia pačiam Švitrigailai. Čia plačiai išdeda „causam belli" (karo priežastį). Laiškas leidžia pažvelgti ir į visą Lietuvos-Lenkijos ginčą. Jogaila priverstas kariauti, „kad Švitrigaila be jojo ir Lenkų karalystės sutikimo užgrobęs Podolės žemę ir Lietuvos didžiąją kunigaikštystę ir tuo jam ir Lenkijai padaręs skriaudą; kad nepripažįstąs, jog valdžią gavęs iš karaliaus ir karalystės; pagaliau, nedavęs jokio dokumento, nei priesaikos, kuria būtų pažymėta ištikimumas ir paklusnumas karaliui ir karalystei" (quod... terram Podoliae et Ducatum magnum Lithuaniae sine suo et Regni Poloniae consensu occupasset et illum non recognosceret se a Regno et Rege possidere, nec aliquam inscriptionem et iuramentum corporale de praestanda fidelitate et obedientia Regi et Regno praestitisset)[61]. Vadinasi, einama su kardu už uniją ir už Lenkijos viršenybę Lietuvai, o teritoriniai klausimai čia vaidina visai nežymią rolę. Kreipiamasi ir į Europos krikščionių visuomenę. Liepos 21 d. Jogaila laiške Romos imperatoriui mini tuos pačius Švitrigailos kaltinimus, net prašo padėti kovoti su maištingu broliu[62].

Iš viso to atrodo, jog Lietuvos pusėje tuo tarpu kaip reikiant nesiruošta kariniams veiksmams. Tai krinta į akį kiekvienam tyrinėtojui. Tokios nuomonės yra Haleckis, iš dalies Lewickis, Kolankowskis ir Voigtas. Švitrigaila, matyt, pasitikėjo paliaubomis, kurios iš abiejų pusių iškilmingai pažadėta laikyti iki 1431 m. rugpiūčio 15 dienos. Kaip vykusiai pastebėjo Haleckis, lenkai veikė ginklu, o lietuviai diplomatija[63]. Birželio 25 d.

---

[60] *Scr. R. Pr., III*, n. 495.

[61] *Hist. Pol., XI, 444—5* (l. Švitrigailai); *Cd. XV*, II, 191 (l. magistrui); plg. Voigt, *Geschichte*, VII, 568—9.

[62] Voigt, *Geschichte*, VII, 569.

[63] *Dzieje unji*, I, 281; Lewicki, *Powstanie*, 92; Kolankowski, *Dzieje*, I, 176; Voigt, *Geschichte*, VII, 566—8; plg. Kotzebue, *Switrigail*, 56 tol.

Švitrigaila iš Vilniaus rašo magistrui, jog Lenkų kariuomenė naikina jo žemes, po to pastebi: „iš to galite matyti, kaip jie nori laikyti su mumis pasirašytą taiką". Toliau eina visa eilė laiškų. Liepos 3 d. didysis kunigaikštis rašo tam pačiam adresatui, kad priešai perėję jo sienas, dėl to prašo, kad ordinas pultų Lenkiją. 11 d. Lietuvos bajorų atstovai informuoja kryžiuočių viršininką, kad paimta Horodlė ir apsiaustas Vladimiras. Liepos 3 dienos laiške Švitrigaila prašo, kad magistras lenkų darbus praneštų imperatoriui Zigmantui. Anot Henriko Maltitzo (laiške Saksonijos kunigaikščiams Fridrikui ir Zigmantui 1431 m. rugsėjo 23 d., iš Marijenburgo), Lietuvoje nebuvo pasiruošta (nicht gesorgethe), mat, viskas įvyko taikos metu (in eyme vrede)[64].

Vis dėlto Švitrigaila uoliai rūpinosi rasti gerų sąjungininkų. Vytauto įpėdinis iš pat pradžių matė, jog susirėmimas su Lenkija neišvengiamas, tik, gal būt, jis nesitikėjo, kad tas susirėmimas įvyks taip greit; antra, jis tiesiog šventai tikėjo sutartimis. Jau 1430 m. lapkričio 8 d. naujasis kunigaikštis buvo suplanavęs Romos imperijos, Lietuvos, Prūsų kryžiuočių ir Moldavijos sąjungą ir ją pasiūlė imperatoriui Zigmantui. Ji realizavosi palengva. Moldavija tuo metu buvo Lenkijos leninink ir šiaip įvairiais saitais su šiąja valstybe susirišusi. Sakysime, dar 1388 metais Jogaila iš Moldavijos viršininko Petro buvo pasiskolinęs 3.000 rublių ir jam užstatęs Haličo miestą. Paskui Moldavijos katalikų vyskupija buvo Lvovo arkivyskupo valdžioje. Kad patrauktų į savo pusę to krašto valdovą (juo tuomet buvo Aleksandras Gerasis), didysis kunigaikštis manė vesti jo dukterį. Švitrigailos ir Aleksandro sąjunga įvyksta (kad atsipalaiduotų nuo Lenkų, Aleksandras pasidavė Turkų priklausomybei), ir naujasis sąjungininkas sunaikina Jogailos užimtą Podolę ir kaimynines Galicijos sritis (Pokutę)[65]. Tiesa, Bučackis invaziją atrėmė.

Pasiseka patraukti ir totorius, nors dar pereitais metais jie buvo užpuolę Lietuvos sritis (Mcenską) ir tos vietos karvedį Grigorijų Protasevičių paėmę į nelaisvę. Švitrigaila gegužės 9 d.

---

[64] *Powstanie*, priedas III; *Skarbiec*, II, 1548—51; K o t z e b u e, *Switrigail*, 56 tol.

[65] *CW*, 953—4; *Cd. XV*, II, 204 ir 188; *Akty Zap. Rossii*, I n. 8; G r u š e v s k i j, *Istorija*, IV, 171; plg. *Powstanie*, 80.

rašo vyriausiam ordino magistrui, jog su jais padaryta sutartis. Su grįžtančiu jo pasiuntiniu Naugarduko viršininku Petru (Hauptmann Petir) į Lietuvą atvykę 4 totorių kunigaikščiai ir dar totorių valdovo uošvis. Valdovas žadąs atvykti patsai į pagalbą (mit seinem eigem leibe). Ir iš tikrųjų, kaip matyt iš Jogailos rugpiūčio 1 d. laiško kryžiuočiams, šie sąjungininkai bus dalyvavę kovose prie Stirės upės. Tik, reikia sutikti su Gruševskiu, totorių čia maža teatvyko[66].

Bet daugiausia reikėjo pastangų, kol padaryta sutartis su Prūsų kryžiuočių ordinu. Jau lapkričio plane jam skiriama žymi vieta. Paskui Marijenburge klabinta 1431 metų sausio mėnesį. Švitrigaila magistrui tiesiog nedavė ramybės ir, pasak kryžiuočių šaltinių (memorialas Danijos karaliui Erikui 1432 m. spalių mėnesį), siuntė pasiuntinį po pasiuntinio. Bet vyriausias magistras (Paulius Russdorfas) vis nesiryžta[67]. Jis teiraujasi pas Livonijos magistrą, imperatorių, popiežių ir elektorius. Iš Livonijos, kurios luomai buvo palankūs didžiajam kunigaikščiui, gauna patarimą nenutraukti santykių su Lenkais, bet Švitrigailai rodyti daugiau palankumo. Russdorfas mėgina tarpininkauti, ir Torno komturą Liudviką Lanseę pasiunčia į Lenkiją. Bet jos reikalavimai buvo nepalenkiami, taip pat ir Švitrigaila neketino nusileisti. Antroje gegužės mėnesio pusėje Prūsų ordino magistras patsai vyksta į Lietuvą ir susitinka su didžiuoju kunigaikščiu Kremenece (greičiausiai, tai kaimas netoli Vileikos). Ir dabar nesutinka pasirašyti sutarties, girdi, reikią pasitarti su luomų atstovais ir miestais[68]. Nors popiežius susitarimui nepritarė, bet imperatorius ir kunigaikščiai-elektoriai jį aiškiai rekomendavo. Zigmantas laišku, rašytu iš Nürnbergo 1431 m. balandžio 24 d., ragina vyriausią magistrą pasiskubinti su sutartimi[69].

Švitrigailai ordino pagalba buvo realus reikalas. Tiesa, jis turėjo patikrintą imperatoriaus Zigmanto paramą, bet ji, būdama tik žodinė, maža galėjo reikšti. Dėl to jis taip nuobradžiai beldėsi į Marijenburgo duris. Ordino delsimui ne be įtakos bus buvę ir lenkų pastangos. Žinoma, jog dar sausio mėnesį jie

---

[66] *Cd. XV*, II n. 189; *Powstanie*, priedas II ir 81; Gruševskij, cit. v. 171.

[67] *Cd. XV*, II, n. 208, 302.

[68] *Cd. XV*, II, 953 ir *Urkundenbuch*, VIII, 398 (taip pat įžanga XIII); Voigt, *Geschichte*, VII, 566; plg. *Powstanie*, 87 tol.

[69] Voigt, *Geschichte*, VII, 566.

prašė kryžiuočių pagalbos. Jų diplomatija visą laiką veikė. Kai paskui iš tikrųjų buvo padaryta Švitrigailos ir kryžiuočių sutartis, tai lenkai tuo nenorėjo tikėti. Jogaila liepos 14 d. iš stovyklos prie Horodlės magistrui rašė, jog netiki, kad sutartis būtų pasirašyta, ir čia pat įdeda Švitrigailos laišką, kur tasai praneša apie padarytą sąjungą[70]. Nors Lietuvos ir ordino buvo susitarta birželyje, bet Jogaila liepos mėnesį dar bando kryžiuočius sau palenkti; žygiuodamas į karą su Lietuva, vyriausiam magistrui net paveda globoti... žmoną ir vaikus. Taip pat Lenkijos karalienė Zofija kreipiasi į Russdorfą, vadindama jį „brangiausiu mūsų tėvu", ir prašo padėti vyrui prieš Švitrigailą, kuris, girdi, susijungęs su stabmeldžiais. Vėliau mėginta sąjungą išardyti iš antros pusės, būtent, norėta perkalbėti Lietuvos didįjį kunigaikštį, kad jis atsimestų. Taip 1431 m. gruodžio 16 d. pastarasis rašo magistrui[71].

Vis dėlto sąjunga padaroma. Galutinai nulėmė Švitrigailos pareiškimas, jog, jei kryžiuočiai nesideda, tai jis turėsiąs susitarti su Lenkija. O data čia pat — buvo, mat, per ankstybesnes derybas susitarta suvažiuoti Lucke liepos 22 d. Tuomet Russdorfas pasiryžo, ir sutartis pasirašoma Skirsnemunėje birželio 19 d. Sutartis daroma, kaip yra tekste, „ypačiai Romos karaliaus garbei" ir pagal „pageidavimą ir patarimą" to paties valdovo ir kai kurių imperijos elektorių-kurfürstų (...sunderlich czu eren dem allerdurchluchtigesten fursten unde herren, hern Romischen konige, von des begerunge unde reyfen rothes wegen unde etlicher seyner korfursten). Vadinasi, daroma visiškai pagal to meto krikščionių pasaulio politinę bei teisinę santvarką, mat, Romos imperatorius laikytas drauge ir visų katalikiškų kraštų ir jų valdovų viršininku. Skirsnemunės sutarties svarbiausi punktai yra šie: jei vieną sąjungininką kas puola, tai antras gina; jei su kuo nors kariaujama, tik antrai pusei pritariant; visi nesutikimai sprendžiami geruoju; į taikos sutartis su trečiąja valstybe turi būti įtraukiama ir sąjungininkas; kas bus užkariauta, dalijamasi perpus; sutartis galios ir kontragentams mirus, bet tuomet ji turi būti patvirtinta jų įpėdinių. Reikia pabrėžti, jog dokumentas

---

[70] *Cd. XV*, II, 191; *Urkundenbuch*, VIII (Įž. IX); plg. Odložilik, *Husicy*, 28.

[71] *Urkundenbuch*, t. p. 530 p. 315 ir n. 591; *Skarbiec*, II, 1555—6; Kotzebue, *Aeltere Geschichte*, III, 468.

sako, kad kryžiuočių ir Lietuvos sienos bus tokios, kaip Vytauto laikais[72].

Skirsnemunės sutartis daroma tarp Švitrigailos, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir kryžiuočių ordino atstovų, vyriausio magistro Pauliaus Russdorfo ir Livonijos šakos viršininko Cissės (malon. vardas nuo Giselbrecht) Rutenbergo. Kaip patarėjai ir liudininkai (rethe unde geczewge) dalyvauja abiejų šalių vyskupai, aukštieji valdininkai ir luomų atstovai. Po Švitrigailos vardo eina vyskupai, atseit, Vilniaus Motiejus, Žemaičių Mikalojus ir Lucko Andrius. Randame čia ir Žygimantą Kęstutaitį. Susitarime rašoma, girdi, jis daromas amžiniems laikams[73]. Žinoma, birželio 19 d. traktatas nebuvo Lietuvos kunigaikščio idealas, mat, jis darė pastangų, kad į bendrą sąjungą dėtųsi Rygos arkivyskupas ir „kiti vyskupai su pralotais" (sutartį pasirašė vien Prūsijos vyskupai)[74].

Švitrigaila patikrina saugumą ir savo žiemių sienoms. 1431 m. sausio 25 d. padaroma sutartis su Didžiuoju Naugardu. Apie tų pat metų pabaigą Pskovo respublika per savo atstovus Jokymą ir Aleksiejų Efremovičių su Lietuva užmezga draugiškumo ryšius[75]. Ir pietuose neblogi reikalai. 1431 metų pavasarį pagalbą pažadėjo ir giminaitis Mozūrijos kunigaikštis Vladislovas[76].

Reikia paminėti ir Švitrigailos santykius su čekais husitais. Lenkai ypač gyvai pradėjo domėtis Čekais 1431 metų pradžioje. Kai sąjunga neįvyko ir derybos iširo, husitų vadai kreipėsi į Lenkijos priešininką Švitrigailą. Balandžio mėnesio pabaigoje jų pasiuntinys Meczkas atvyksta į Lietuvą ir didžiajam kunigaikščiui siūlo sąjungą prieš Lenkus. Meczką Lietuvos valdovas iš Naugarduko išleidžia su dviem laiškais, vienu Žygimantui Kaributui, o antru Prokopui ir kitiems husitų vadams. Jis dėkoja Kaributui, kad siūlo pagalbą ir lenkia husitų visuomenę į jo

---

[72] *Urkundenbuch*, VIII, n. 462, p. 271 tol. Sutartis dar yra, tik netobulai išspausdinta, *„Skarbiec'e"*, II, 545; K o t z e b u e, *Aelt. Gesch.*, III, 468—71.

[73] Nei Livonijos magistro, nei jo pasiuntinių Skirsnemunėje nebuvę. Taip Švitrigailos I. Jogailai 1431.VI.20. *Supplementum*, 117. Vadinasi, galėjo nedalyvauti ir dar vienas kitas sutarty minimas asmuo. Plg. *Powstanie*, 315, past. 51.

[74] *Urkundenbuch*, VIII, 538, 541.

[75] *Sobranije gos. gramot*, I n. 19; K o l a n k o w s k i, *Dzieje*, I, 173.

[76] V o i g t, *Geschichte*, VII, 566.

pusę[77]. Laiškai čekiški ir rašyti Naugarduke balandžio 29 d. Bet Švitrigaila nemanė dėtis su didžiausiais imperatoriaus Zigmanto priešais. Apie jam padarytus pasiūlymus jis tuojau (greičiausiai, tą pačią dieną) painformavo kryžiuočius. Laiške magistrui pasisako, susižinojęs su Zigmantu, nes be jo nieko nedarysiąs. Dėl to, kai Jogaila, perėmęs čekų vadams laiškus, pasiuntė imperatoriui, tas visai nekreipė dėmesio. Metų pabaigoje tarp Lietuvos ir husitų dar važinėjo kažin koks Nostwitzas, bet tai nedavė jokių vaisių. Tiesa, Beblavy priima už gryną pinigą Zbignevo Olesnickio tvirtinimą, girdi, Bedrzichas iš Stražnicų ir kiti husitų vadai buvę dideli Švitrigailos bičiuliai. Bet kadangi Lenkų kanclerio tikslas buvo apkaltinti priešininką, tai ir jo sakymas nustoja pagrindo. Iš čekiškų didžiojo kunigaikščio laiškų negalima daryti išvados, kaip elgiasi Odložilikas, kad Lietuvoje buvę čekų. Juk juos galėjo parašyti tas pats iš Čekų atvykęs pasiuntinys[78]. Apie čekų buvimą galima rasti kitokių argumentų.

Žinoma, tokia būklė Lenkijai buvo nepageidaujama. Ypačiai gadino visą reikalą ordino sutartis. Dėl to Jogaila vyriausią kryžiuočių magistrą 1431 metų rugsėjo 15 d. skundžia Reino pfalcgrafui. Girdi, jis „drąsinąs schizmatikus ir kitus pagonis totorius spausti šventosios Romos Bažnyčios tikėjimo žmones“[79]. Švitrigaila dabar manė, jog pakankamai apsirūpinęs. Apie Skirsnemunės sutartį jis birželio 20 d. džentelmeniškai praneša Lenkijos karaliui. Savo diplomatiniais laimėjimais manė galįs Lenkus užšachuoti ir taip išvengti kruvino karo. „Jei draugiškai“, rašo jis, „su mumis gyventumėt, dabar galėtumėm jums būti labiau naudingas, negu pirmiau, kadangi turime daug palankių draugų“ (si nobiscum vixeritis amicabiliter, magis vobis valemus prodesse, quam prius potuimus, eo quod plures jam habemus amicos nobis adherentes)[80].

---

[77] Laiškai pas Beblavy, *Liet.-Čekų santykiai*, p. 94—5; plg. *Skarbiec*, II, 1530; Kotzebue, *Geschichte*, 234; to paties, *Switrigail*, 48 tol. ir *Powstanie*, 83.

[78] Odložilik, *Husicy*, 25, 28; Goll, *Čechy*, 222; Florovskij, *Čechi i vost. slav.*, 320—21; Kotzebue, *Switrigail*, 54—5, 61; Beblavy, cit. v., 46; *Cd. XV*, II, 204 (Olesnickio l.).

[79] Raczyński, *Codex*, 358.

[80] Turgenev, *Supplementum*, 117. Tas pat *Urkundenbuch'e*, VIII, n. 463.

Bet lenkai vertino tik realią jėgą ir skubėjo kuo daugiausia užimti priešo teritorijos. Prie Bugo jie, kaip minėjome, išstovėjo 12 dienų ir tik liepos 21 d. pradėjo žygiuoti. Dlugošas tai aiškina Jogailos silpnybe ir meile broliui. Bet kitoje vietoje jis pats pasako, jog nebuvo atėjusi Didlenkių armija. Tai ir bus buvusi delsimo priežastis. Likusių jėgų nesulaukę, vis dėlto ryžtasi eiti į priekį. Tą pačią dieną permeta tiltus per Bugą ir apsistoja prie Uscilūgos miestelio. Lietuvos kariuomenė traukiasi gilyn, viską naikindama ir degindama. Palieka Vladimirą ir Zbaražą. Žmonės su visa manta slepiasi pelkėse ir miškuose. Tik vieną kartą apie 600 lenkų raitininkų susikauja su lietuviais bei rusais ir laimi, nors ir patys turi nuostolių. Kadangi dar nesusijungė visa kariuomenė, tai karo vadovybė išnaudoja laiką deryboms. Pas Švitrigailą siunčiami 2 kaštelionai, būtent — Albertas Malski Lenčicos ir Laurynas Zaremba Sieradzės. Mat, Vytauto įpėdinis turi „prisipažinti kaltas". Krokuvos vyskupas ir kancleris Olesnickis palaimina kariuomenę ir išvyksta namo. Žygis tęsiamas. Per atsitraukiančiųjų sunaikintą Vladimirą lenkai prieina Zimno kaimą ir čia padaro stovyklą. Netoliese buvo trys salos, apsuptos miškų, ežerų ir balų. Čia daug gyventojų buvo pasislėpę drauge su turtu. Salas kariuomenė užima, suprantama, išgrobsto ir turtus. Užimtą sritį Jogaila atiduoda, kaip rašo Dlugošas, rusui pravoslavui kunigaikščiui Feduškai.

Tuo tarpu vietiniai gyventojai sukilo Belzo žemėje ir atkirto lenkams grįžimą. Ten siunčiamas Jan Mężyk iš Dombrovos su keliais tūkstančiais vyrų. Likusi armija 3 dienas gaišo Zimne, mat, vis dar nesulaukiama didlenkių. Tik liepos 27 d. jinai pasijudina iš vietos ir pasiekia Berezovičių, Jakovičių ir Mikuličių kaimų rajoną. Dėl nepatogumo rytojaus dieną persikeliama į ąžuolais apaugusias aukštumas, kur buvo du kaimai — Skurčiai ir Biskupičiai. Pagaliau, pasirodo ir didlenkiai, kuriuos karalius griežtai turi išbarti už savo žmonių plėšimus. Čia kariuomenė priima komuniją ir ilsisi 3 dienas. Traukiama artyn prie Lucko ir pasiekiama Sadovos kaimas, vos 4 mylios nuo ano miesto. Štai, grįžta abu pasiųstieji kaštelionai, bet su jais drauge ir Lietuvos pasiuntiniai — kunigaikštis Kastantinas ir Sediboras (Lituanus). Jie sutinka daryti taiką, bet tik senomis, garbingomis sąlygomis. Apie juos Dlugošas sako, girdi, elgęsi išdidžiai. Grįžtantiems lietuviams įsakoma pranešti Švitrigailai, kad rugpiūčio 4 d. patsai atvyktų derėtis į karo stovyklą. Čia mes ma-

tome lenkų metodą kovoti drauge diplomatija ir kardu, pagaliau, stengiamasi su kontrpartneriu sueiti į asmeninį kontaktą. Karas eina toliau, ir liepos 31 d. Jogailos kariuomenė žygiuoja artyn prie Lucko. Apie pietus sustoja Zaborolės (Dlug. — Zabrodlyje) kaimo apylinkėse. Surengiamos pamaldos, matyt, norima pasiruošti pulti. Prieky Stirės upė ir maždaug už mylios Luckas, o ten lietuvių kariuomenė[81].

Upė kliudo eiti, kadangi tiltas suardytas. Kad užimtų Stirės krantus ir paruoštų persikėlimą likusiai kariuomenei, siunčiamos keturios vėliavos, vadovaujamos Kristino iš Koziglovo, Petro Šafranco ir dviejų Olesnickių, Jono ir Dobeslavo. Nežinodami brastų, jie įsistiprina ant kranto ir didžiosiomis bombardomis stengiasi atstumti anapus upės stovinčius priešus. Ten būta, pasak Dlugošo, 6.000 lietuvių, rusų ir totorių. Įvyksta smarkių susirėmimų. Lenkai skuba pranešti vyriausiajai vadovybei, kad siųstų kuo greičiausiai visą kariuomenę. Į pavakarę ši pasirodo. Tuomet jie šoka į upę, randa brastų ir persikelia per Stirę. Nepasirengę stipriam mūšiui lietuviai priverčiami bėgti. Vydamies, lenkai nemaža užmuša ir dalį paima į nelaisvę. Jiems patenka didysis maršalas Rumbaudas Volimuntaitis (Rumbold, Rumbowd) ir rūmų maršalas Jonas Goštautas (Iwaszko Gasztold). Pasak Dlugošo, pirmasis bėgęs Švitrigaila; o Jogaila laiške vienam pralotui net rašo, jog, jei nebūtų užstojusi naktis ir nebūtų mainęs arklių, būtų tikrai ir jis patekęs į nelaisvę. Bet patys faktai į tą bėgimą verčia kiek kitaip pažiūrėti. Juk tas pats lenkų šaltinis mini, kad didysis kunigaikštis tvarkęs kariuomenę ir ją paskui parengęs apsiausčiai, būtent: sudeginęs miestą, pily palikęs apie 4.000 įgulos su 30 kunigaikščių ir gabų bei drąsų vadą Juršą, be to, parūpinęs ginklų ir maisto. Pagaliau pora žodžių apie pralaimėjimo priežastis. Lenkai čia turėjo sutelkę visas savo jėgas ir, pavartoję gudrias diplomatines priemones, buvo apsisaugoję nuo ordino puolimo. Nors Skirsnemunės sutartis pasirašyta birželio 19 d., bet Jogaila liepos 21 d. laiške Russdorfui stengiasi apkaltinti jo naująjį sąjungininką ir net persiunčia su tuo sąjungininku turėtą susirašinėjimą. Kaip jau matėme, Jogaila vyriausiam magistrui net buvo pavedęs globoti karalienę ir sūnus. Ir pati karalienė Zofija rašė kryžiuočių magistrui, saviškai nušvies-

[81] *Histor. Pol.*, XI, 445—7; *Cd. XV*, II, n. 194 (Jog. laiškas nežinomam pralotui 1431.VIII.1); plg. *Scr. R. Pruss.*, III, 495 ir *Powstanie*, 92—95.

dama visą Lenkijos-Lietuvos ginčą. Dėl to ir po ką tik aprašytų kautynių, rugpiūčio 1 d. (vadinasi, tuojau pat po susirėmimo), Lenkijos karalius, matyt, buvo įsitikinęs Prūsų ordino neutralumu, jei jam aprašė kautynių eigą ir pasigyrė laimėjęs. Iš tikrųjų, vyriausias magistras Lenkams paskelbė karą vos rugpiūčio 17 d.[82].

Iš antros pusės, Švitrigailos nepasirengimui bus turėjusios lemiamos įtakos šios aplinkybės. Pagal Trakų sutartį (1430 m.) paliaubos turėjo trukti iki rugpiūčio 15 d. Paskui per derybas kalbėta, kad abu valdovai susivažiuos liepos 22 d. Iš Švitrigailos laiško (Kaunas, VI.4) vyriausiam magistrui matyti, jog jis į tą pasimatymą ruošėsi. Apie sutikimą į jį važiuoti per savo ir ordino pasiuntinius buvo pranešęs Jogailai dar gegužės 9 d. Pagaliau, jau kovų metu lenkai pakvietė Švitrigailą į derybas, kurios bus rugpiūčio 4 d. Čia pat reikia pastebėti, jog, pagal vokiečių šaltinius (magistro l. Danijos karaliui Erikui 1432 m.), Stirės kova įvyko derybų metu ir dėl to lietuviams buvo netikėta. O mes žinome, kad Jogailos brolis nepaprastai tikėjo sutartimis ir šiaip laikėsi duoto žodžio. Kad puolimas Lietuvos kariuomenei buvo nelauktas, aiškiai rodo vienas Jogailos laiškas nežinomam pralotui ir antras vyriausiam magistrui, abu rašyti rugpiūčio 1 d. Tik tą aplinkybę karalius labai įdomiai aiškina, girdi, lietuviai pasirodę „lyg Dievo baimės pritrenkti“ (utrum metu divino attoniti)[83]. Pagaliau, jog buvo tikima paliaubomis ir derybomis, lyg sakytų ir tai, kad ordinas nepuolė Lenkų, nors Skirsnemunės sutartis jį įpareigojo pasielgti priešingai.

Puolama ir toliau. Prieš akis svarbiausias Volinės miestas ir, galima sakyti, antroji Lietuvos sostinė, kur Europos valdovai su imperatoriumi Zigmantu priešaky siūlė Vytautui karaliaus vainiką. Lenkų kariuomenės vadovybė pirmiausia pareikalauja, kad Lucko seniūnas Jurša atiduotų pilį. Tas griežtai atsisako. Tuo tarpu grįžta Mozūrijos kunigaikštis Kazimieras ir Mężykas iš Dombrovos iš žygio į Belzo žemę. Kaip jau sakyta, jie buvo išvykę ten dar iš stovyklos ties Vladimiru. Sukilėlius jie daug kur nugalėjo, bet nepajėgė paimti Olesko. Jo seniūnas Bogda-

[82] *Hist. Polon.*, XI, 447—8; V o i g t, *Geschichte*, VIII, 570 tol.

[83] *Cd. XV*, II n. 189; 190 (l. Švit-los mag-rui); 194 (Jogaila — nežinomam pralotui); 208 (magistras — Erikui); *Powstanie*, priedas II; *Scr. R. Pruss.*, III, 495; plg. K o t z e b u e, *Switrigail*, 52 tol.

nas Ragatinskis perėjo į Švitrigailos pusę ir pažadėjo pasiduoti tik tuomet, kai tai padarys Luckas. Tokiu būdu dabar sukoncentruota visa Lenkų kariuomenė. Štai, atbėga į stovyklą Lucko vyskupas Andrius, kuris buvo lenkas. Čia Dlugošas mini vieną būdingą smulkmeną, girdi, jį jau lenkų pusėje apiplėšę patys savieji, buvęs beveik nuogas. Karalius įsakė duoti nukentėjusiam vyskupui drabužius.

Padirbamas tiltas, ir visa kariuomenė pereina į Lucko pusę. Pilį apsupa apkasais ir apsiaustiesiems nebeįleidžia maisto, vandens ir pašaro. Šiapus Stirės persikelia ir Jogaila, gali būti, dėl to, kad stiprintų kareivių dvasią. Didžiosiomis bombardomis pradedama griauti pilies sienos, ir jų dalis tokiu būdu išardoma. Tvirtovė apstatoma rąstais, puolėjai kaujasi ietimis, kardais ir strėlėmis. Apsiaustieji lietuviai ir rusai irgi atsako bombardomis, kitais panašiais, kaip lenkų, ginklais ir, be to, akmenimis. Daug lenkų užmuša ir sužeidžia, vadinasi, smarkųjį puolimą atremia. Maldingasis kanauninkas Dlugošas šia proga pastebi, jog tai buvusi Dievo bausmė lenkams už bažnyčių plėšimą ir šventų indų vartojimą kasdieninio gyvenimo reikalams. Kare jo tautiečiai elgęsi, kaip „stabmeldžiai ir barbarai". Tokiu būdu rugpiūčio 13 d. pradėtas puolimas nueina niekais. Tiesa, Dlugošas dar mini Švitrigailos pasiuntinį Čatą, prieš kautynes atnešusį totorių chano laišką, kuriuo tasai valdovas liepęs Podolę atiduoti Lietuvai.

Pagal kalbamą lenkų kronikininką, jau saulei nusileidus, Jurša atsiunčia savo žmones, prašydamas paliaubų. Seniūnas pažada siųsti pasiuntinius pas Švitrigilą ir, jei per 3 dienas negausiąs pagalbos, tai pasiduosiąs su visa įgula. Lenkų vadovybė sutinka. Bet gudrus karo vadas nė nemano pasiduoti. Kitą dieną skubiai sutaiso išgriautas sienas ir praneša karaliui, jog pasirengęs viskam ir pilį ginsiąs iki paskutiniųjų. Ir Švitrigaila užmezga derybas. Per Andrušką Nemirovičių ir Bahozą siūlo iš abiejų pusių skirti po 12 vyrų, kurie turi išspręsti visą ginčą. Susitariama susivažiuoti rugpiūčio 17 d. Iki tos datos bus paliaubos[84].

Neramusis Jurša, kai tik pasibaigė paliaubos, išsiveržė iš

---

[84] *Hist. Pol.*, XI, 449—51, Raczyński, *Codex diplomaticus*, 353—4; plg. *Powstanie*, 97—99.

pilies ir netikėtai užpuolė lenkus. Įvarė daug baimės. Tuo metu Švitrigailai pasiduoda Ratno, kuris iki šiol buvo Lenkų valdžioje. Apskritai, Lietuvos šalininkai pradeda reikšti iniciatyvą. Įsidrąsinę ratniečiai patraukia į Chelmo žemę, vadinasi, daroma diversija Lenkų kariuomenės pašonėje. Bet Chelmo viršininkas (burggrafas) Ciolekas juos sumuša. Keturi lenkų riteriai padaro ekspediciją į Kremeneco apylinkes, kur jie rugpiūčio 21 d. turi nedidelio pasisekimo ir parsivaro nemaža galvijų.

Kaip anksčiau buvo susitarta, rugpiūčio 18 d., vadinasi, dieną pavėlavę, atvyksta Švitrigailos pasiuntiniai. Atvyksta 8, jų tarpe Vilniaus karvedys Jurgis Gedgaudas ir kunigaikščiai Olelka ir Vosylius. Kelias dienas taręsi, pagaliau susitaria vėl suvažiuoti rugpiūčio 23 d. Nustatomos naujos paliaubos, atseit, nuo 20 iki 26 dienos. Tuo metu leidžiama lenkams pasirūpinti arkliams pašaro, žmonėms maisto ir žvejoti upėse. O apsiaustieji negalės eiti iš pilies ir ieškotis malkų, maisto ir vandens, nors už tų nuostatų nepildymą bus tik baudžiama ir nebus laikoma, kad paliaubos sulaužytos. Rugpiūčio 24 d. vėl randame pas lenkus lietuvių pasiuntinius.

Paliaubų pertraukų metu buvo atkakliai kovojama. Lenkai tam tikromis mašinomis griovė Lucko sienas ir darė, ką galėjo. Padirbo ypatingą medinį prietaisą, kuriuo į pilį mėtė didžiulius akmenis ir pastipusius arklius. Bet lietuviai narsiai ir ištvermingai gynėsi. Tuomet puolėjai nepasisekimo priežasčių ėmė ieškoti savo tarpe. Kaltino Lauryną Zarembą, kad esąs tautos išdavikas. Jis buvo iššauktas į dvikovą. Pagaliau, pakeista net karo vadovybė. Iki šiol teoretiškai ją turėjo Jogaila, kuris šiuo metu buvo pusaklis ir per 80 m. Žinoma, praktiškai karo veiksmams vadovavo kiti. Dabar gi karalių priverčia oficialiai paskirti karo tarybą, kurią sudarė Sandomiero, Poznanės, Sieradzės, Lenčicos ir Bresto vaivados ir dar šeši aukšti valdininkai. Bet ir tai nieko nepadėjo — Lucko negalėjo paimti. Abejur griežta apmaudas belaisviams. Pats Dlugošas pripažįsta, jog lenkai suimtuosius labiau kankinę, negu lietuviai. Apsiaustieji naktimis slapta įsigabendavo kiek maisto. Dėl to lenkai kaltino Jogailą, esą, prijaučiąs Švitrigailai ir jo šalininkams. Aplinkybės rodo, jog taip kaltinti nebūta pagrindo, kadangi karalius uždraudė bet kokį apsiaustųjų rėmimą. Toji pat priežastis bus buvusi ir Zarembos įtarimo. Maža to: dar prasidėjo arklių maras. Dlugošo pasakojimu, jie kritę nuo Volinės kviečių, kurie, išaugę

derlingoje žemėje, buvę labai akuotuoti ir... „pradurdavę arkliams pilvus"[85].

Prie Lucko nepasisekimų prisidėjo dar kryžiuočių užpuolimas. Kad jie vos po dviejų mėnesių užpuolė Lenkiją, be kitų jau minėtų priežasčių, gal paveikė ir tai, jog jų nevisai tvirta buvo vidaus būklė. Pagaliau, be abejo, bus atsiliepęs praėjusiais ir tais metais buvęs šalyje žmonių ir gyvulių maras. Anot Konrado Bitschino kronikos, „staiga krisdavo tvirčiausi arkliai" (...grandis et mirabilis accidit morbus hominum et equorum, ita ut equi validissimi subito quodam modo morerentur). Susilaukta net to, jog Varmijos vyskupas negalėjo rasti važiuojamų arklių, o Kulmo žemėje neturėta gyvulių žemės ūkiui[86]. Bitschinas dar pastebi, jog 1431 metų žiemą buvo labai šalta, kas irgi turi įtakos krašto ekonominiam pajėgumui. Vyriausias magistras, didžiojo kunigaikščio laiškų kvaršinamas, pagaliau rugpiūčio 17 d. per kai kuriuos savo viršininkus skelbia lenkams karą. Apie tai pranešama ir į Lucką Jogailai. Rugpiūčio 23 d. ordino maršalas su Ragainės, Brandenburgo, Balgos ir Chrisburgo komturais įsiveržia į priešo žemę ir traukia Kujavijos link. Antra grupė, vadovaujama Torno komturo, eina į Dobrinės sritį. Trečiam daliniui vadovauja Neumarko vogtas, kuris žygiuoja į Poznanę. Kariuomenės skaičių Lewickis tikriausiai perdeda, pav., maršalo armijoje jis randa 20.000 arklių ir dar 4.000 vežimų. Tiesa, jis remiasi kryžiuočio Maltitzo pranešimu, bet Voigtas visai nekalba apie tai, nors, rašydamas savo istoriją, rėmėsi Karaliaučiaus archyvu. Ir lenkų ir vokiečių šaltiniai sutinka, jog užpuolimas buvo labai žiaurus. Sudeginama Niešava arba Dibovas, Inovroclavas, Vloclavekas. Šiojo (kurs dar vadinamas Jung-Leslau) puiki katedra apiplėšiama ir sunaikinama. Maršalas su savo armija atsiduria šešias mylias už Kujavijos Bresto. Beveik niekas nesipriešina, kaimiečių gaujų kryžiuočiai visai neboja. Nekliudoma šeimininkauja ir Dobrinės armija. Pakeliui paima Lipno ir Ripino miestus ir juos sunaikina[87].

Nepasiseka tik 4-tai vokiečių grupei, kuriai vadovavo Livonijos maršalas Werner von Nesselrode ir Tuchelio komturas.

---

[85] *Hist. Pol.*, XI, 452 tol.; *Skarbiec*, II, 1561; Gruševskij, IV, 169—71; plg. *Powstanie*, 99—101.

[86] *Sc. R. Pruss.*, III, 497 ir past. 1; Voigt, *Geschichte*, VII, 561.

[87] *Hist. Pol.*, XI, 457—8; *Cd. XV*, II n. 195, 196, p. 266—7; *Sc. R. Pruss.* III, 496; *Urkundenbuch*, VIII, 503.

Ji buvo sudaryta vėliau. Nesselrodė buvo atsivedęs keletą komturų ir apie 450 kuršių kaimiečių. Toji nedisciplinuota masė turėjo saugoti Tuchelio ir Schlochauo stiprumas. Bet ji įsidrąsina, puola Lobesensą ir sudegina. Paskui jie pasklinda po apylinkę, norėdami prisigrobti galvijų bandų. Bet grįžtančius kryžiuočius ištinka nelaimė prie Vieršos upės, Dombkų kaimo laukuose, netoli Nakelio. Mat, kai tik Lucke pasklido žinia apie Lenkijos naikinimą, tuojau kai kurie kariai skubėjo savo gimtinės gelbėti, kaip Dlugošas sako, mainydami arklius. Jonas Jarogniewskis ir kiti paskubom surenka apie 5000 vyrų, pasiveja priešus ir daug jų išmuša, kitus gi paima į nelaisvę. Kryžiuočių čia buvo apie 700 riterių ir keli šimtai Livonijos kaimiečių kuršių. Dalis jų pabėgo. Padėjo galvas Tuchelio, Dinaburgo, Mintaujos komturai ir kiti. Kiti, pav., Livonijos maršalas, Fellino, Goldingos komturai, dar keletas komturų ir šiaip viršininkų su 50 riterių patenka lenkams. Dėl jų paskui buvo ilgas susirašinėjimas, kol pagaliau 1434 metais galėjo grįžti į tėvynę[88].

Maždaug tuo pat metu užpuola ir Moldavijos Aleksandras. Jis įsiveržia į Sniatino, Haličiaus ir Kameneco sritis, jas sunaikina ir išsiveža daug grobio. Lenkams tenka dalį Lucko puolėjų perkelti į tą frontą. Trys broliai Bučackiai su moldaviečiais apsidirba. Bet, šiaip ar taip, Moldavijos užpuolimas susilpnina lenkų jėgas prie Lucko[89].

Žiūrint faktų, negalima sakyti, kaip daro Haleckis, jog 1431 metų karas buvęs tik dėl akių keliamas[90]. Žinoma, tokiai nuomonei tam tikro pagrindo duoda Dlugošas, kurio istorijoje daugumas įvykių savotiškai nudažyti ir, be to, jie dažniausiai nesusieti priežastingai. Manyčiau, jog čia daug nulemia ir Lewickis, kurio mokslišką monografiją apie Švitrigailą kiekvienas anų laikų tyrinėtojas būtinai turi skaityti. O jo Lucko kovų aprašyme kaip tik yra dlugošiško faktų išmėtymo, sakysim, kryžiuočių žygį į Lenkus aprašo po Čartorisko sutarties. Lenkai buvo aplinkybių spiriami kuo greičiausiai daryti taiką. Juk reikėjo kariauti trijuose frontuose, būtent: Moldavijos, Lucko ir

---

88 *Hist. Pol.*, XI, 460—61; *Sc. R. Pruss.*, III, 496; *Urkundenbuch*, VIII, nn. 504—10, pal. įžangoje X p.; Voigt, *Geschichte*, VII, 574.

89 *Hist. Pol.*, XI, 461—2.

90 *Dzieje unji*, I, 283.

Prūsų. Prie Lucko tvirtovės jau kelinta savaitė tuščiai eikvojo jėgas, kariuomenėje ima rodytis demoralizacijos ženklų, pradeda stipti arkliai. Kryžiuočiai nekliudomi degina ir plėšia pačią Lenkiją. Ypačiai skaudus buvo šis faktas, kuris lenkus galutinai ir priverčia su Švitrigaila pasirašyti taiką. Pasak Dlugošo (kuris Lucko žygį aprašė greičiausiai pagal kokį karo dienoraštį), kai tik sužinota apie vokiečių ordino įsibrovimą, lenkus pagavęs „baisus liūdesys" (ingens moeror). Dėl to drauge su Hildebrandu, Krollmannu ir kitais reikia laikyti tikru dalyku, kad kryžiuočių žygis, prisidėjęs prie kitų negerovių, galutinai nusvėrė taikos svarstykles[91].

Tokiu būdu atsiranda Čartorisko sutartis. Jogaila duoda dokumentą rugpiūčio 26-tą, Švitrigaila rugsėjo 1 dieną. Dokumentų pasikeitimą atlieka Lietuvos pasiuntiniai kunigaikščiai Jurgis, Vosylius ir Simanas ir Lenkijos Sendzivojus Ostrogiškis, Poznanės karvedys su Laurynu Zaremba, Sieradzės kaštelionu. Sutartį liudininkai pasirašė tik rugsėjo 2 dieną. Įžangoje randame susitarimo tikslą, girdi, — „užmigdyti nesutikimus ir juos palaidoti taikos malonumuose" (... sopire ac in pacis dulcedine sepeliri). Paliekama esama būklė, vadinasi, kas ką užėmė, tai ir pasilaiko. Lenkijos pusėje lieka: Kamenecas, Smotričas, Skala, Červonogrodas, o Lietuvos — Braclavas, Sokolecas, Žvingrodas, Latičovas ir kaimyninės sritys. Bakotos pilies nė viena pusė negali atstatyti, o Smotričą Lenkijai leidžiama atnaujinti. Taika daroma beveik dvejiems metams, atseit, iki 1433 m. birželio 24 d. (šv. Jonas). Paliaubų metu bus tariamasi apie pastovią taiką. Abi pusės susivažiuos vasario 2 d. Polubičių kaime, kuris yra tarp Parčavos ir Bresto. Šių pastarųjų pirmajame sėdės karalius, o antrajame didysis kunigaikštis, mat, taip galės geriau sekti derybų eigą. Paskirtą terminą leidžiama nukelti. Jei pasitaikys atskirų susirėmimų, jie taikos nesulaužys, tik bus baudžiami.

Sutartis daroma iš Švitrigailos pusės jo paties, kunigaikščių, bajorų ir „visų valdinių" vardu. Pasirašo 30 luomų atstovų ir aukštųjų valdininkų. Įdomu tai, jog traktatas apima Prūsų ir Livonijos kryžiuočių šakas, pagaliau Totorius ir Moldaviją. Vadinasi, susimetė visa koalicija, kuri šiuo metu kariavo su Lenkais. Matyt, tai laikyta labai svarbiu dalyku, kad atskiru straips-

---

91 *Histor. Pol.*, XI, 458; *Urkundenbuch*, VIII, įž. X; Krollmann, *Polit. Geschichte d. Deut. Ordens*, 132.

niu pabrėžta, jog „norime suprasti“ į susitarimą esant įtrauktas Moldavijos ir Kryžiuočių ordino valstybes. Lietuvos didysis kunigaikštis skyrium pažada grįžtančius nuo Lucko totorius sulaikyti nuo Lenkijos, taip pat nekiršinti prieš ją nė likusios tos tautos dalies. Taigi matome, jog Čartorisko taika visais atžvilgiais buvo Lenkijai naudinga[92].

Savaime kyla klausimas, kodėl Švitrigaila sutiko tokias sąlygas pasirašyti? Tiek vargo padėjęs, kol kryžiuočius priprašė pulti Lenkiją, kai dabar jie, toli įsibrovę, trypia jos žemes, jisai pats atšaukia sąjungininką iš kovos įkarščio! Anot Hildebrando, Čartoriskas sukliudė ordinui duoti lenkams lemiamą smūgį. Iš tikrųjų, taip manė ir vyriausias magistras. 1436 m. rugsėjo 1 d. laiške deutschmeisteriui (Vokietijos kryžiuočių šakos viršininkui) jisai sako, kad ši taika ir ordinui ir pačiam Švitrigailai buvo vėlesnių nelaimių priežastis. (Wend hette her den frede vor Lewczk, als vorberurt ist, ane unser wissen und willen nicht gemachet und hette unsers raths gefulget, so hette ein sulchs em noch uns keyne not thun durffen). Čia turima galvoje husitų įsiveržimas į Prūsus ir Ukmergės pralaimėjimas[93]. Apie tą dalyką lenkų istorikai turi savo nuomonę. Lewickis pro jį praeina tylomis. Haleckis randa čia Švitrigailos gudragalviavimą. Girdi, jis nenorėjęs galutinai sunaikinti Lenkijos ir negalvojęs visai su ja nutraukti santykius, o užsienio pagalba jam buvusi tik presija tam tikriems vidaus reikalavimams. Kolankowskis eina dar toliau ir teigia, kad rugsėjo 1 dienos sutartis buvusi didžiajam kunigaikščiui naudinga[94].

Bet dalykas buvo daug paprastesnis — Švitrigaila nežinojo apie kryžiuočių įsiveržimą. Jau anuomet Gruševskis taip spėjo. O ir iš tikrųjų taip būta. Daug čia sako ta aplinkybė, kad ordinas neturėjo jokių žinių nei apie parengiamąsias derybas, nei apie pačią sutartį. Tai matyt iš cituoto jo laiško. Vadinasi, są-

---

92 *Supplementum*, n. 118 (Švitr-los dokumentas); K o t z e b u e, *Aeltere Geschichte*, III, 477—82 (Jogailos dok-tas); *Skarbiec*, II, 1562 (Jog-los dok-to lenkiškas vertimas); plg.: *Urkundenbuch*, VIII, 501; *Scr. R. Pruss.*, III, 496, prier. 2; O d l o ž i l i k, 28, 35; G r u š e v s k i j, IV, 172—5.

Negalėjau pasinaudoti Švitr-los dokumentu, išspausdintu iš originalo pas B. B u c z y n s k i, *Pryczinki do czasiv Świdr-la* (Zapiski Tow. Szewczenka, t. 76 (1907 m.), p. 130 tol.

93 *Urkundenbuch*, VIII, įž. X; n. 97 p. 60.

94 *Dzieje W. Księstwa*, I, 180; H a l e c k i, *Dzieje unji*, I, 285—6.

junginінkų susižinojimas trumpam laikui buvo nutrūkęs. Kas įvyko Čartoriske, Marijenburgas sužinojo vos rugsėjo 13 d.[95]. Pirmiausia — daug reiškė ir laiko trumpumas. Mes aukščiau nustatėme, kad kryžiuočiai įsiveržė į lenkų žemę rugpiūčio 23 d. Kiti šaltiniai paduoda dar vėlesnę datą, būtent, 28 d. Žinoma, karas paskelbtas anksčiau. Skelbiamasis laiškas datuotas rugpiūčio 17 d. Bet tą pačią dieną rašydamas Švitrigailai, magistras visai apie tai neužsimena[96]. Praneša daug vėliau, atseit, rugsėjo 1 d., taigi kai sutartis jau sudaryta. Dėl to Švitrigailos ir Jogailos pasiuntinių atnešta apie paliaubas žinia kryžiuočiams buvo netikėta. Taip išeina pagal Maltitzo laišką, rašytą Saksonijos kunigaikščiams rugsėjo 23 d. Vyriausias magistras pildo savo sąjungininko pasirašytą sutartį ir kariuomenę tuojau atitraukia[97]. Žiūrint Skirsnemunės susitarimo raidės, magistras be jo žinios sudarytą traktatą turėjo visišką teisę laikyti sau neprivalomu. Jei jis pasielgė priešingai, tai, matyti, užsienio ir vidaus politinės aplinkybės taip spyrė.

4. Nuo Čartorisko iki Ašmenos

Po Čartorisko sutarties Švitrigaila greit apsižiūrėjo ir pradėjo stiprinti senuosius saitus su ordinu. Kadangi Skirsnemunės (1431 m. birželio 19 d.) susitarimas nebuvo kaip reikiant antspauduotas, tai pradedama tuo reikalu susirašinėti nuo 1431 metų pabaigos. Švitrigaila prašo Livonijos magistrą, kad atsiųstų savo antspaudą tų metų gruodžio 25-tai dienai. Jis nori į sąjungą įtraukti ir dvasinius valdovus. 1432 m. sausio 10 d. didysis kunigaikštis rašo Rygos arkivyskupui labai mandagų ir pilną meilikavimų laišką, prašydamas, kad tas sudarytų su juo sutartį, panašią į skirsnemuniškę. Į Katalikų Bažnyčios atstovus buvo kreipiamasi skyrium, mat, jie gyveno nesantarvėje su kryžiuočių ordinu. Lietuvos valdovas tokius pasiūlymus padarė Dorpato ir kitiems vyskupams. Apie tai Bratheano voigtas pra-

---

[95] G r u š e v s k i j, *Istorija*, IV, 172; *Urkundenbuch*, VIII, n. 508 p. 304.

[96] *Sc. R. Pruss.*, III, 496; *Urkundenbuch*, t. p., nn. 195—6, p. 266—7; plg. t. p. n. 503, p. 229. (vyr. mag-ras IX. 10 rašo, kad jau 14 dienų, kai naikina Lenkijos žemes).

[97] *Urkundenbuch*, VIII, 500 p. 297; *Cd. XV*, II, n. 198 p. 269, 282; *Sc. R. Pruss.*, III, 496; plg. *Skarbiec*, II, 1423, 1560, 1563; *Powstanie*, priedas III.

nešė vyriausiam magistrui sausio 16 dieną ir pridėjo, jog tą dalyką kunigaikštis jam „slapta pasakęs" (in heymlichkeit gesagt)[98].

Artinosi vasario 2 d., kada turėjo įvykti Čartorisko sutarties numatytos lenkų-lietuvių derybos amžinai taikai sudaryti. Lenkai stengėsi Lietuvą patraukti į savo pusę. Bet Švitrigaila nepasidavė ir apie lenkų pastangas atvejų atvejais pranešinėjo magistrui. Jis griežtai reikalavo, kad derybose dalyvautų taip pat kryžiuočių ir Moldavijos atstovai. Mevės komturas dar sausio 26 dieną parašė vyriausiam magistrui, jog Švitrigaila išardys Bresto-Parčavos derybas, jei jose negalės dalyvauti ordino ir Moldavijos pasiuntiniai[99]. Dėl to kryžiuočiai, nors ir siuntė Mevės ir Balgos komturus su kitais patikimais vyrais, bet iš suvažiavimo nieko gero nesitikėjo. Tokią nuomonę Russdorfas (vyr. magistras) pareiškė savo laiške Livonijos magistrui dar 1431-ųjų metų gruodžio 27 d. Dėl to lenkų kancleris sausio mėnesį rašo kardinolui Cezariniui, kad Švitrigailą už tokį reikalavimą reikią sudrausti. Tai geriausiai, girdi, atliktų visuotinis Bažnyčios susirinkimas (buvo susirinkęs Bazely) arba popiežius.

Jogaila su žymiausiais lenkų politikais, arkivyskupu Albertu, Zbignevu Olesnickiu ir kitais nustatytu laiku atvyksta į pasitarimą. Karalius pasiliko Liubline, o delegacija su Zbignevu važiuoja į Parčavą. Švitrigaila su kryžiuočiais Liudviku Lansee, maršalu Holtu ir lietuviais patarėjais apsistoja Brastoje (Brześć). Lenkai kvietė lietuvių atstovus atvykti derėtis į Polubičę ar Parčavą, bet tie nesijudina, kol į pasitarimus bus įsileisti ir jų sąjungininkai. Ilgokai taip pasitąsius, pagaliau derybos išyra. Reikia žinoti, jog kancleris ir Krokuvos vyskupas Olesnickis buvo siunčiami į Bazelio bažnytinį susirinkimą, bet liko tik dėl šio suvažiavimo, vadinasi, jį laikė be galo svarbiu. Ta proga Dlugošas pasakoja, jog pasirodžiusi kometa ir lenkų pasiuntiniai nusprendę, kad ji Švitrigailai reiškianti... „išvijimą, nužudymą ar greitą Lietuvos reikalų pasikeitimą" (...expulsionem ipsam aut mortem et rerum Lithuaniae propinquam mutationem). Vadinasi, bręsta mintis Lietuvoje padaryti perversmą[100]. Čia

---

[98] *Urkundenbuch,* VIII, n. 500, 524, 538 (l. Rygos arkivysk-ui), 541, 551.

[99] *Cd. XV,* III, n. 10 (priedas) p. 515—16.

[100] *Hist. Pol.,* XI, 469—70, *Cd. XV,* II, 204 p. 291 (Olesnickio laiškas), III, n. 10 (priedas) p. 515; *Urkundenbuch,* VIII, 533; plg. *Powstanie,* 127—8.

Apie Švitrigailos nuo sosto numetimo sumanymą žiūr. dar Długosz, XI, 445.

reikia padaryti pastabą, jog Švitrigaila varė Vytauto politiką. Antai, šis 1430 m. rugpiūčio 5 d. pranešė vyriausiam kryžiuočių magistrui, jog be jo ir imperatoriaus Zigmanto atstovų su lenkais nesitars[101].

Dalykai eina toliau. Lenkai išplėtoja Europoje didelę agitaciją, laimi popiežių, tariasi su husitais, derasi su kitais valdovais — ir vis prieš kryžiuočių ordiną. Tokiomis aplinkybėmis Skirsnemunėje 1432 m. gegužės 15 d. patvirtinama pereitų metų birželio mėnesio sutartis. Ją pasirašo, be kitų, Moldavijos pasiuntinys, pagaliau, daug Lietuvos aukštųjų valdininkų ir bajorų, taip pat kryžiuočių aukštųjų valdininkų, luomų ir miestų atstovų. Moldavijai atstovavo riteris Bohušas[102]. Padaryti du dokumentai: lietuvių ir kryžiuočių. Nusistatyta dar susivažiuoti rugpiūčio 15 d. ir prikabinti dar daugiau antspaudų[103].

Švitrigailos — ordino santarvė buvo stipri ir, ypačiai iš pirmojo pusės, labai nuoširdi. Anot Mevės komturo (1432.I.26), Lietuvos didysis kunigaikštis pasiryžęs drauge su ordinu „gyventi arba žūti" („gedeyen adir vorterben"). Tokių pažiūrų buvusi taip pat kunigaikščio taryba ir bajorai, jie esą „visi geri" (alle gut). Liepos 20 d. Lietuvos valdovas patvirtina magistrui teiksiąs paramą, jei jis būtų lenkų užpultas[104]. Tas pat su žiemių sąjungininkais. Didysis Naugardas prašo Švitrigailos leidimo kariauti su Švedija (prieš 1432 m. birž. 7 d.). Toji rusų respublika su Lietuvos sąjungininke Livonija daro ketveriems metams sutartį. Lygiai nepagedo nė bičiulystė su Pskovu, pasak metraščio, padaryta taika „kaip senais laikais, bučiuojant kryžių kaip prie Vytauto" (...po starine, po krestnomu celovaniju kniazia Vitovta). Tik Moldavijos viršininką spėja patraukti Lenkija. Bet Švitrigaila rūpinosi jį vėl patraukti į savo pusę, apie tai jis pranešа ir vyriausiam magistrui liepos 20 d. Pagaliau, tariamasi ir su Mozūrijos kunigaikščiu, kuris žada pagalbos. Lietuvos pusėje atsistoja dar Odojevo ir Tverės kunigaikščiai[105].

---

[101] *CW* n. 1426; *Urkundenbuch*, VIII, 281.

[102] Moldavijos viršininkas Aleksandras buvo miręs prieš balandžio 7 d. Dabar viešpatavo jo sūnūs Elijas ir Steponas.

[103] *Urkundenbuch*, VIII, n. 581, 589 (kryžiuočių dokumentas), 590, 608; Napiersky, *Russ.*, *Livl. Urk.*, n. 232; *Skarbiec*, II, 1599, 1602; plg. Kotzebue, *Switrigail.* 75 tol.

[104] *Urkundenbuch*, VIII, n. 10 (priedas), 606.

[105] Ten p. 517, 596, 606, 632; *Poln. Sobr. R. Letop.*, V (1851 m.), p.

Tuo tarpu lenkų ir kryžiuočių santykiai vis labiau ir labiau aštrėja. Tiesa, formaliai jie įtraukti į Čartorisko sutartį, bet tai padaryta be jų sutikimo. Gal dėl to ordinas jos griežtai nepildė. Jei lenkai taip atkakliai spyrėsi prieš kryžiuočių įtraukimą į bendras Lenkijos-Lietuvos derybas, tai, matyt, ruošėsi atkeršyti už 1431 metų žygį. Dėl to, atkreipdami pasaulio nuomonę, Lenkijos politikai kaip įmanydami juodino vokiečių ordiną. Abi pusės nebuvo aklos ir ruošėsi karui. Atskirų susirėmimų pasitaikydavo dar 1431 m. pabaigoje. Ordino plėšimus Jogaila mini laiške imperatoriui rugsėjo 15 d. Apie tai spalių 26 d. jis rašo ir Švitrigailai. Prieš Brastos-Parčavos derybas kryžiuočiai stiprino savo lenkų pasienį. Russdorfas jau kvietėsi talkininkus į kraštą. Antai, Livonijos magistras 1432 m. vasario 26 d. teisinasi negalįs atvykti su savo jėgomis, kol nepasitars su aukštaisiais valdininkais ir kol nepaaugs žolė. Vyriausias magistras balandžio 17 d. jau įsitikinęs, kad lenkai puls Prūsų kraštą, mat, jie giriąsi savo sutartimi su husitais ir šiaip esą pasiruošę. Po 6 dienų Livonijos kariuomenė jau traukia į Prūsus Neringa[106].

Kas darėsi Lenkuose? Pirmiausia, diplomatai sutelkė visas savo jėgas. 1431 metų rugsėjo 13 d. rašomas skundas prieš ordiną pfalcgrafui Liudvikui, o po 2 dienų — pačiam imperatoriui. Reikia sutikti su Lewickio spėjimu, jog panašūs laiškai buvo išsiųsti visiems Europos valdovams. Siunčiami ir pasiuntiniai, kurie gyvu žodžiu turėjo papasakoti ordino blogumus. Imperatorių Zigmantą norėta suvilioti sąjunga prieš Moldaviją, kurią pasidalintų lenkai ir imperatorius[107]. Ypačiai pasisekė lenkams Romoje. Pas sergantį popiežių Eugenijų IV nuvyko Jonas Laska ir karaliaus sekretorius Mikalojus. Popiežius buvo arti mirties, bet jie žūt būt išgavo audienciją ir lapkričio mėnesį išpasakojo visą savo skundą. Čia girdime seniai jau kartotus kaltinimus, kad kryžiuočiai susidėję su schizmatikais, persekioją krikščionis valdovus ir ištisą litaniją panašių dalykų. Tuo metu Eugenijus IV kovojo su visuotiniu Bažnyčios susirinkimu Ba-

---

27 (II Pskovo metr.); *Switrigail,* 143—4 (pried. n. 1); *Histor. Pol.*, XI, 640—1; Voigt, *Geschichte,* VII, 594; *Skarbiec,* II, 1608.

106 *Urkundenbuch,* VIII, 561, 565, 581, 583; *Cd XV,* II, 197 ir III, 10 (priedas); Raczyński, *Codex,* 355—6, 359—60, 368—9; plg. Voigt, *Geschichte,* VII, 594 tol.

107 Raczyński, t. p., 355—59; Voigt, t. p., 580—81.

zelyje. Lapkričio mėnesį (12 d.) išleido bulę, kuria susirinkimas perkeliamas į Boloniją. Bet pasidarė dar blogiau — atsirado du susirinkimai, kurie abu dėjosi atstovaują visai Bažnyčiai, taip pat ir du popiežiai. Abu popiežiai dabar katras sau skubėjo rinktis šalininkų. Kuris sugebės patraukti daugiau valdovų, to padėtis savaime bus stipresnė. Bazelio susirinkimą karštai palaikė ir gynė imperatorius Zigmantas, kuris buvo natūralus kryžiuočių ordino sąjungininkas. Dėl to Eugenijus IV labai brangino Lenkijos paramą.

Savaime suprantama, kad palankiai buvo sutikti tie lenkų skundai ir reikalavimai; ypačiai, kad kryžiuočių ordinas ir jo atstovybė ir šiaip neturėjo Romos kurijos malonės. Magistras nepasveikino naujojo popiežiaus jo išrinkimo proga ir nenusiuntė dovanų, nors tą mandagumo pareiškimą padarė visi krikščionių karaliai ir kunigaikščiai. Ordino prokuratorius neturėjo pakankamai lėšų, kad duotų ginamiems reikalams reikiamą eigą kurijoje. Du ordino atstovai gyveno nesantaikoje ir vienas antram stengėsi įgelti. Pagaliau, prokuratorius (atstovo pavadinimas) tuo metu buvo ir Romos Angelo pilies viršininkas. Bet jis per nelaimingą atsitikimą nesusekė pilyje daryto sąmokslo ir dėl to buvo pašalintas nuo viršininko pareigų. O čia plaukte plaukė prieš kryžiuočius skundai: lenkų karaliaus, karalienės, valstybės kanclerio ir dvasininkų. Dėl to prokuratorius skundėsi savo Marijenburgo viršininkui, kad jo ordino ginamųjų kalbų popiežius ir kardinolai nenorėję nė klausyti. Visa byla buvo pavesta dviem kardinolam. Eugenijus IV pasiryžo tuojau siųsti į Prūsus ir pareikalauti, kad kryžiuočiai imtų kovoti prieš heretikus ir liautųsi kovoję su valdovu krikščioniu. Šisai, vadinasi, Jogaila, dar taismet pažadėjęs popiežiui, kad eis prieš Čekijos heretikus (o kaip tik dabar jisai mezgė saitus su jais karinei sąjungai sudaryti! Matyt, lenkų diplomatija įtikino priešingai). Eugenijus IV ima veikti praktiškai ir užstoja Lenkiją. 1432 m. kovo 22 d. rašo Jogailai laišką, kuriame reiškia pasipiktinimą kryžiuočių veiksmais ir pažada atsiųsti savo atstovus valdovams sutaikinti. Be to, pavyko išgauti, be minėtos moralinės paramos, ir realią, būtent, Roma lenkų karaliui leido rinkti iš dvasininkų dešimtinę karui „prieš totorius, schizmatikus ir čekų heretikus". Čia schizmatikai implicite reiškia Švitrigailą ir jo šalininkus, atseit, ir kryžiuočių ordiną. Juk trimituota po Europą, kad Lietuvos didysis kunigaikštis visaip remiąs pravos-

lavus, su kuriais susidėjęs kovojąs prieš katalikus ir katalikų valdovus[108].

Visai kitaip į šį reikalą pažiūrėjo Bazelio susirinkimas. Susilaikydamas nuo bet kokio sprendimo, aš pateiksiu turinį laiškų, kuriuos jis 1431 m. spalių 21 d. išsiuntinėjo Jogailai, Švitrigailai, Russdorfui ir lenkų pralotams. Laiške lenkų karaliui sakoma, jog nežinąs, kuri galėtų būti priežastis „tokios valdovų neapykantos" (tanti odii). Bazelio tėvai stebisi, jog „valdovai, sulaukę gilios senatvės" (in extremam jam provecti aetatem), tiek susiginčiję, jog griebiąsi ginklų. Susirinkimui neaišku, kuris brolis teisėtai, kuris neteisėtai veikiąs. Prašo liautis kariauti (vadinasi, Bazely nežinota, kad padaryta Čartorisko sutartis) ir išdėti visą reikalą Bažnyčios susirinkimui. Tuomet atsiųsiąs tarpininką, kuris sutaikintų. Laiške kryžiuočių ordinui prašo tarpininkauti tarp kariaujančių ir siųsti žinių. Matyt, rimtai susirūpinta, kad prašoma atsakymo per laiško įteikėją. Bazelio susirinkimo pirmininkas kardinolas Julius Cezarini įvertino tikrąją būklę. Jisai, pranešdamas visą reikalą Eugenijui IV, sako, jog „reikia bijoti, kad vienas nepasikviestų į pagalbą totorių, o antras čekų, — ir visa tai krikščionybės pražūčiai" (timendum est enim ne alter Tartaros, alter Bohemos in subsidium invocet in perniciem christianitatis). Turėdamas tiek žinių ir vykdydamas iš šalies daromus pageidavimus, popiežius kovo 22 d. siunčia savo atstovą kovojantiems broliams sutaikinti[109].

1431 m. gruodžio 21 d. Jogaila prikaišioja didžiajam kunigaikščiui, kad jis kryžiuočiais labiau pasitikįs, negu „mumis, savo broliu" (...credit et fidem adhibet quam nobis fratri vestro). Vartota visokių priemonių jam perkalbėti. Į Lietuvą važinėja Andruszko, Jonas Mežykas ir kiti. 1432 m. sausio mėnesį pas Švitrigailą atvyko jųdviejų sesuo Mozūrijos kunigaikštienė Aleksandra ir stengėsi abu valdovus sutaikinti. Per Kalėdas Lietuvoje randame didelę lenkų pasiuntinybę, vadovaujamą Kujavijos vyskupo Jono ir Lauryno Zarembos[110]. Torno komturas

---

[108] *Cd. XV*, II, n. 199, 200, 204—5; *Urkundenbuch*, VIII, 522; Voigt, *Geschichte*, VII, 581—83, 592—3; plg. *Powstanie*, 116—119.

[109] Mansi, t. XXX, p. 66—9; Odoricus Raynaldus, *Annales Ecclesiastici*, t. XVIII, prie 1431 metų (puslapiai nežymimi); *Cd. XV*, II, 205; plg. *Powstanie*, 120—21.

[110] *Cd. XV*, II, 201, p. 284, taip pat n. 197—8; *Urkundenbuch*, VIII, 512, 524, 532; *Powstanie*, pried. IV.

1431 m. rugsėjo 15 d. pranešė, jog ir karalienė veikė kunigaikštienę, pagaliau, net galvota apie nuodus[111]. Išbandyta dar viena priemonė, kuri, mano išmanymu, buvo kraštutinė ir galutinė. Žymus lenkų politikos vyras Sandomierio karvedys Petras Šafrancas gruodžio 30 dieną rašo Švitrigailai laišką, kur iš pradžių primena savo palankumą (anuomet Jogailai jį pataręs parkviesti iš Vengrijos ir užleidęs savo valdomą Opočno), paskui siūlo jam Lenkijos vainiką. Girdi, Jogaila persenęs, o vaikai maži, tai lenkai savaime turį kreiptis į jo brolį. Iš to abu kraštai „turėtų daug naudos" (comodo regni et coronae vicissim augmentare). Tą pat Lenkijos valdantieji sluoksniai siūlė ir per grįžtančius iš lenkų nelaisvės Goštautą ir Rumbaudą[112]. Ta kryptim veikta ir toliau. 1432 m. balandžio mėnesį Sieradzės seime nutariama Švitrigailą palikti valdyti Vytauto sąlygomis, atseit, po lenkų viršenybe. Po jo galvos Lietuva turėjo grįžti Lenkijos karalystei. Su tokiu pasiūlymu į Lietuvą išvyko Ostrorogas, bet grįžo tuščiomis rankomis. Juk Vytauto įpėdinis kovojo už visiškai savarankišką Lietuvą, kuri pati sprendžia savo likimą ir kurios valdovo mirtis dar nereiškia ir valstybės mirties[113].

Apie visus tuos lenkų žygius Švitrigaila plačiai painformuodavo kryžiuočių magistrą. Pavyzdžiui, imsim vieną jo laišką, rašytą 1431 m. gruodžio 16 dieną. Pranešęs apie mėginimus išardyti jo ir ordino santarvę, didysis kunigaikštis išdeda savo nusistatymą, net ir „visas pasaulis neatitrauks jo nuo vyriausio magistro" (keyn werlt uns von euch scheiden mag). Apie lenkų politikų pinkles Russdorfas rašo (XII.10) savo prokuratoriui Romoje ir jau kitais metais (V.18) Livonijos magistrui. Vadinasi, priešingos pusės mėginimai niekuomet nesiliovė[114]. Tuo tarpu pasitaiko ir ginkluotų susirėmimų. 1431-ųjų metų pabaigoje Jo-

---

[111] Voigt, *Geschichte*, VII, 576.

[112] *Cd. XV*, II, n. 203, p. 286; Voigt, op. c., 583; *Skarbiec*, II, 1584; *Powstanie*, 125 ir Kotzebue, *Switrigail*, 70.

Lewickis ir, tur būt, jo įtakoje Kolankowskis (*Dzieje Księstwa*, I, 182) su Haleckiu (*Dz. unji*, I, 287) kalba apie regenciją. Bet Voigtas (*Gesch.*, VII, 583) ir Kotzebue (cit. vietoje) čia supranta karaliavimą. Tokiai nuomonei iš tikrųjų duoda pagrindo Šafranco laiškas.

[113] *Cd. XV*, III, n. 13 (pried.), p. 519; plg. Gruševskij, *Istorija*, IV, 173 ir Halecki, *Dzieje*, I, 286—7.

[114] *Urkundenbuch*, VIII, 530, p. 315; n. 532, 591; *Skarbiec*, II, 1576—7, 1579, 1581; Voigt, VII, 597; plg. Kotzebue, *Switrigail*, 61—78.

gaila skundžiasi didžiajam kunigaikščiui, kad tasai užėmęs Vetlę, Ratną ir Horodlę, nors pagal sutartį tos žemės turinčios priklausyti Lenkijai. Iš kito laiško, rašyto Švitrigailai gruodžio 26 d., matyti, jog lenkai mėgino pilis susigrąžinti[115].

Lenkai vilkino grąžinti ir belaisvius. Kaip žinome, jie daug paėmė Livonijos kryžiuočių 1431 metų rudenį per Naklo-Tuchelio kautynes. Jų tarpe buvo ir maršalas. Švitrigaila nuoširdžiai rūpinasi jų likimu. Už Livonijos maršalą laiduoja sunkiomis sau sąlygomis. Jei prisiimtų sąlygų nelaikysiąs, sutinkąs, kad lenkai jį pultų karu. Visos pastangos nuėjo niekais, matyt, belaisviai Lenkijai turėjo suvaidinti tam tikrą vaidmenį per numatomą karą su ordinu, ar likviduojant jo pasekmes. Jie paleisti tik 1434 m., atseit, po Lenčicos-Bresto taikos. Didysis kunigaikštis stengėsi palengvinti sunkią suimtųjų būklę, net rūpinosi siųsti jiems skalbinių ir pinigų. Reikia pasakyti, jog belaisviams Lenkijoje buvo nelengva. Per Stirės susirėmimą lenkams pateko aukšti Lietuvos valdininkai Goštautas ir Rumbaudas. Kalėjimo administracija sukliudė, kad belaisviams būtų įteikti Švitrigailos atsiųsti galanterijos dalykai (skalbiniai, rankšluosčiai). Paskui gruodžio mėnesį šiaip taip pavyko juos išlaisvinti, bet su sąlyga, kad kiekvienu karaliaus pareikalavimu vėl turės grįžti į Lenkiją. Už juos garantavo Lietuvos aukštieji valdininkai ir bajorų atstovai[116].

Lenkai visai aiškiai ruošėsi į karą su kryžiuočiais. Jau pirmiau užsiminėme, kad ieškojo sąjungininkų. Jie 1432 metų pradžioje padaro sutartį su popiežiaus šalininkėmis Venecija ir Florencija. Buvo projektas sutuokti Kipro karaliaus sūnų su Jogailos dukterimi. Į savo pusę patraukia abu Mozūrijos kunigaikščius (kurie anksčiau linko į Švitrigailos — ordino pusę). Apie tai vyriausias magistras gauna žinių 1431 metų pabaigoje. Prisideda ir daugumas Silezijos kunigaikščių, išskyrus Breslavo vyskupą Konradą, kuris palaikė Švitrigailą ir ordiną. Į lenkų koaliciją įeina Brandenburgo kurfürstas ir Pamario kunigaikščiai. Rodos, jog lenkams palankus, bent nepriešingas, buvo ir

---

[115] *Cd. XV*, II, n. 198, 202.

[116] *Hist. Pol.*, XI, 520 ir kitose vietose; *Skarbiec*, II, 1564—6; *Urkundenbuch*, VIII, 530, 537, 611; *Cd. XV*, I, 74—5, II, 229; R a c z y ń s k i, *Codex*, 361—2; plg. K o t z e b u e, *Switrigail*, 52, 80, 82—3 ir *Powstanie*, 124, 227.

Danijos karalius Erikas. Pinigais patraukiamas Štetino kunigaikštis. Eina derybos Vengrijoje, kad ji liktų neutrali[117].

Pagaliau, lenkų valstybė padaro sąjungą su husitais. Kadangi tai labai reikšmingas ir įdomus aniems laikams įvykis, tai vėliau mes jį atskirai dar panagrinėsime. Viskas paruošta. Tiek ordinas, tiek Lenkai sustiprino pasienį. 1432 m. balandžio antroje pusėje Sieradzės seimas nutaria kariauti. Birželio mėnesį atvyksta husitų delegatai, ir aptariami konkretūs karo klausimai. Bet vienas kaimynas lieka pavojingas ir vienas kunigaikštis nesukalbamas. Tai Švitrigaila.

5. Zarembos perversmas

Apie Vytauto pusbrolio pašalinimą nuo sosto buvo galvojama jau nuo seniau. Tokia mintis pirmą kartą kilo tuoj pat po Vytauto mirties, Brastos-Parčavos derybų metu, vadinasi, 1432 metų vasario mėn. Kaip atitinkamoje vietoje minėjome, pasirodžiusi kometa lenkų vadovaujantiems sluoksniams reiškė Švitrigailos išvijimą ar net mirtį. Sandomiero seime svarstoma, kad „bus labai keblu ir sunku jį numesti nuo Didž. Kunigaikštystės sosto". O kryžiuočių sluoksnius jau pereitų metų rugsėjo 15 d. pasiekė gandai, jog Lenkijoje galvojama apie didžiojo kunigaikščio nunuodijimą. Tai negalėjo nepajusti ir jis pats. Kryžiuočių pasiuntinys Gabrielius gruodžio mėnesį (greičiausiai 17 d., montag vor Thomae) iš Alšėnų rašo Russdorfui, kad Švitrigaila negeriąs vyno, kurį jam karalius atsiuntęs iš Lenkijos[118].

Kad būtų lengviau pasiekti tikslą, lenkai nenustoja vedę derybų. 1432 m. gegužės pabaigoje į Lietuvą atvyksta Zaremba ir Kujavijos vyskupas Jonas. Švitrigaila juos priima, drauge dalyvaujant kryžiuočių atstovams Holtui ir Reibenitzui. Buvo tartasi apie belaisvių išdavimą; iš lenkų pusės tikrinta, jog karalius nori taikos, pagaliau Jogailos vardu prašoma paskirti dar vieną suvažiavimą. Švitrigaila skiria susivažiuoti Torne rugsėjo 30 d., žinoma, pabrėždamas, jog dalyvaus ir ordinas. Kol tai

---

[117] *Cd. XV*, II, 197, 205; t. p., III, 12 pried.; Voigt, *Geschichte*, VII, 578, 608—9; *Powstanie*, 133—6.

[118] Voigt, *Geschichte*, VII, 583; *Hist. Pol.*, XI, 434, 445; plg. *Skarbiec*, II, 1578.

Stadnicki, *Bracia*, 331 (paraštėje), kalbėdamas apie šį vyną, cituoja Voigtą p. 576, bet ten rašoma vien apie nuodus.

įvyko, buvo dar vienas pasitarimas rugpiūčio 15 d. netoli Ostrovco. Čia dalyvavo kryžiuočių, lenkų ir lietuvių pasiuntiniai. Svarstyta įvairūs sienų ginčai ir susitarta, jog paliaubos bus laikomos iki galo, vadinasi, iki 1433 m. birželio 24 d. Ostrovce daugiau žiūrėta vokiečių bylos, kadangi lenkų dalyvavo 10, kryžiuočių 8, o lietuvių vos 2 atstovai. Prieš išsiskirdamos, šalys nutaria, jog visų trijų valstybių įgaliotiniai rugsėjo 15 d. susirinks amžinai taikai sudaryti. Vieta — Lietuvos Brasta. Švitrigaila tikėjosi kad atvažiuos ir Jogaila[119].

Bet Vytauto pusbrolio reikalas, atrodo, buvo išspręstas Sieradzės seime, kur nutarta sudaryti stiprią kariuomenę ir ją pasiųsti, kaip sako Dlugošas, prieš imperatorių, kryžiuočius ar lietuvius. Juk birželio mėnesį (seimas buvo balandžio antroje pusėje) ėjo gyvos derybos su čekais husitais karinei sąjungai sudaryti. Štai, apie rugpiūčio 15dieną (Žolinė) Zarembą antrą kartą randame pas didįjį kunigaikštį. Oficiali jo misija — palenkti Švitrigailą taikintis. Be jokio dangstymo Dlugošas pasako ir slaptą instrukciją, būtent, sukurstyti Lietuvos vadovaujamus sluoksnius, kad nuverstų Švitrigailą. Matyt, Zaremba tokį uždavinį turėjo ir gegužės mėnesio pasiuntinybėje. Kadangi jam patikėtas toks svarbus uždavinys, tai pravartu plačiau su jo asmeniu susipažinti. Jaunystė jo buvo nevisai švari. Augdamas drauge su Žygimanto Kęstutaičio sūnum Mykolu, Zaremba buvo įtartas pavogęs šiojo auksinį diržą. Dėl to kilo ilgoka byla ir, artimiesiems prašant, Vytautas oficialiai paskelbė, kad įtarimas buvo neteisingas (Liber Cancell). 1427 m. vėl naujas įtarimas, bet visai kitos rūšies, būtent: turėjęs nešvarių santykių su karaliene Sofija. Už tai jaunuolis gauna ir kalėjimo paragauti (Długosz). Paskui Zarembą matome svarbiose pasiuntinybėse. 1430 metų rudenį, kuomet Vytautas atkakliai siekė karaliaus vainiko, į Lietuvą važiuoja su Olesnickiu ir Zaremba (Dług., Cd. Cat. Wil.). Po Uscilūgos kautynių 1431 metais pas Švitrigailą derėtis drauge su kitais ir jisai vyksta. Tiesa, jis įtariamas pas Lucką, esą, padėjęs apsiaustiesiems. Tas didikas (jis buvo Sieradzės kaštelionas) paskui veda derybas Čartorisko sutarčiai sudaryti. Toliau, lenkų diplomatų tarpe per Brastos-Parčavos pasitarimus (1432 m. vasario mėnesį) randame ir Lauryną Za-

---

[119] Raczyński, *Codex*, 368, 71 tol.; *Skarbiec*, II, 1616; Voigt, *Geschichte*, VII, 594, 598; *Urkundenbuch*, VIII, 606; *Sc. R. Pruss.*, III, 498 (suv-mas 8 dienos po Mar. Užgimimo).

rembą (Długosz). Jo vardą užtinkame 1433.IX.13 po Lenkų-Ordino sutartim. Vėliau ypačiai aktingai jis dalyvauja Žygimanto unijų sutartyse. Jis pasirašo Gardino aktą ir keletą privilegijų (1432—8 m.). Kai 1438 metais Lenkijoje ėmė plėstis herezija, konfederacijoje, nukreiptoje prieš tą sąjūdį, be kitų, randame ir Zarembą. 1440 m. jis siunčiamas pas Turkų valdovą. Taip pat jis rūpinasi Čekijos vainiku Kazimiero naudai[120]. Kopystiańskis pirmas atkreipė dėmesį į tai, jog Zaremba buvo artimai susidraugavęs su Žygimanto Mykolu, su kuriuo drauge augo ir mokėsi. Vadinasi, tas judrus diplomatas buvo Žygimanto šeimos artimas žmogus. Ir šiaip, kaip gavome įsitikinti, jis puikiai pažino Lietuvos santykius, labai dažnai čia maišydamasis[121]. Tokiu būdu, maištui prieš nepakenčiamą kunigaikštį sukelti lenkai negalėjo rasti geresnio žmogaus.

Čia paimsiu iš Dlugošo slaptąją Zarembos instrukciją. „Buvo pasiųstas, kad paveiktų nusistatymą Lietuvos kunigaikščių ir bajorų, ypačiai gi kunigaikščio Žygimanto Starodubiškio, arba Kęstutaičio. Jie turėjo neleisti Švitrigailai valdyti ir (šie jų siekimai karaliui buvo jau žinomi), nesivaržydami jokia karaliaus baime, jį nuversti nuo didžiosios Lietuvos kunigaikštystės sosto, į kurį reikėjo pasodinti kunigaikštį Žygimantą Starodubiškį. Zaremba turėjo užtikrinti, kad karalius visokiais būdais jiems padės“ (Solicitare enim missus erat animos Principum et Boyarorum Lithuaniae et signanter Ducem Sigismundum Starodubsky alias Keysthutowicz... ne paterentur Ducem Switrigal principari; sed illum, prout iam ad id noverat Rex eos conspirasse, nullo metu aut respectu de Rege habito, a sede Magni Ducatus Lithuaniae eiicerent et excluderent et Ducem Sigismundum Starodubsky in eius locum surrogarent; certificaretque eos de omni assistentia illis per Regem praestanda...). Zaremba pradeda veikti, ir padaromas sąmokslas. Tam darbui turėta maždaug pora savaičių, vadinasi, su jo žiniomis visai tiek laiko pakako sumegzti sukilimo siūlams. Dlugošas aiškiai sako, jog sąmokslas įvyko prie lenkų pasiuntinio (...illic stante)[122].

---

120 *Cd. XV*, I, p. 78; II, 212; t. p. 366—7, 407, 420, 444; III, 65; *Histor. Polon.*, XI, 348, 409, 445, 454—5, 470, 479, 481, 572, 668; *Cod. Cath. Wilnensis*, n. 110; *Liber Cancellariae St. Ciolek*, I, 475; Barwinski, *Zigimont*, 24 tol.

121 Kopystiański, 8.

122 *Hist. Pol.*, XI, 479.

Švitrigaila tuomet vyko į sutartas derybas su lenkais, paskirtas Lietuvos Brastoj rugsėjo 15 d. Kelyje, Ašmenos dvare, naktį iš rugpiūčio 31 d. į rugsėjo 1 d. jį užpuola sąmokslininkai. Palikęs nėščią žmoną, didysis kunigaikštis su Vilniaus karvedžiu Jurgiu Gedgaudu (Gedygold), Ivašku Monvidaičiu, trimis totorių kunigaikščiais ir kitais savo šalininkais su 14 arklių pabėga į Polocką. Švitrigailą laiku įspėjo, kaip lenkų istorikas sako, lietuvis Ivaško Monvidaitis[123]. Dlugošas aiškiai pasakė, jog perversmą surengė Lenkų emisaras. Pažiūrėkime, kas buvo jo vykdytojai. Žinoma, pirmiausia Žygimantas Kęstutaitis. Bet iki šiol jis su didžiuoju kunigaikščiu neturėjo nesusipratimų. Dar prie velionies Vytauto juodu drauge važiuoja 1430 m. pabaigoje pasitikti į vainikavimą atvykstančio kryžiuočių magistro. Paskui, pusbroliui užėmus aukščiausią valdžią, šaltiniai nežino, kad Žygimantas būtų prieštaravęs. Maža to, jis pasirašinėja svarbius valstybinius dokumentus, pvz., Skirsnemunės sutartį. Tokiu būdu, jo nusistatymą galėjo pakeisti tik gundymas iš šalies, gundymas aukščiausia vieta valstybėje. Ypačiai kad žadama Jogailos parama. Antras ir, tur būt, vyriausias sąmokslo veikėjas buvo kunigaikštis Semen Ivanovič Alšėniškis. Apie 1420 metus Vytautas jį paskyrė Didžiojo Naugardo vietininku, kur jis buvo vadinamas žiauriuoju (Bychovco kr.). Iš pradžių ir jis nieko neturi prieš Švitrigailą, pasirašo 1431 m. birželio 19 d. Skirsnemunės sutartį, paskui ir Čartorisko paliaubas. Bet staiga pasikeitė, matyt, lenkų įtakoje, kadangi buvo Lenkų karaliaus 4-tos žmonos Sofijos dėdė. Pasak Griuševskio, jis buvo surusėjęs. Kitas sąmokslo dalyvis buvo Aleksandras (Olelko, mažybinis vardas) Vladimirovicz. Jis Kijevo kunigaikščio sūnus iš Algirdo giminės ir vedęs Maskvos did. kun. dukterį Anastaziją. Olelką dar 1431 m. matome bendradarbiaujant su Švitrigaila. Vadinasi, ir jo pasikeitimas staigus. Kad prie Ašmenos tas kunigaikštis veikė be kokio didesnio įsitikinimo, matyti iš to, jog 1433 m., perimant Kijevą, buvo

---

[123] *Hist. Pol.*, XI, 479—80; *Urkundenbuch*, VIII, n. 624; *P. Sob. R. Let.* XV (Tverio m.), 489, XVII (Suprasl.), 61; *Scr. R. Pruss.*, III, 498; *Skarbiec*, II, 1620; plg. Kotzebue, *Switrigail*, 84 tol. ir Stadnicki, *Bracia*, 333 tol.

Pastarasis autorius nuvertimą datuoja rugpiūčio 17—21 d., bet jo argumentacija silpna ir, antra, ji skiriasi nuo tokių žymių autorių kaip Lewickis ir Voigtas (*Powstanie*, 148, 328, past. 43; *Geschichte*, VII, 598).

įtartas palankumu Švitrigailai, už ką Žygimantas jį vėliau uždarė Kernavės kalėjime[124]. Be to, Olelko buvo pravoslavas. Toliau reikia suminėti Joną Goštautą, dvaro maršalą. Ir jis iš pradžių buvo už Švitrigailą, net kovojo jo pusėje. Didysis kunigaikštis juo drauge su kitais rūpinosi, kai buvo ties Lucku paimtas į lenkų nelaisvę. Kas jį galėjo patraukti į Zarembos sukilimą? Kai kurie senieji autoriai (Kotzebue) mini, kad už pagalbą jam buvo žadama Vilniaus karvedžio vieta (ją gavo prie Kazimiero 1443 m.). Belieka Petras Mongirdaitis (Petrasz), Naugarduko vietininkas. Jo dalyvavimo motyvų negalima nustatyti. Dėl to ir čia galėjo būti pažadų. Spėjama, jog jis 1422 m. buvo dvaro maršalas, o paskui tos tarnybos nustojo. 1433 m. jisai gauna žemės maršalo vietą, kuri valstybėje buvo aukščiausia[125]. Tuo tarpu tuometinis žemės maršalas, atseit, aukščiausias valdininkas, Rumbaudas nesikišo į tą makalynę ir širdyje, vėliau ir veiksmais, palaikė senąjį kunigaikštį. Ne be reikalo už tai 1433 m. pradžioje ar 1432 m. pabaigoje jį (drauge su Trakų karvedžiu Jaunium) įsakė nužudyti. Reikia čia pastebėti, jog Rumbaudas savo tarnybą pradėjo eiti nuo 1411—12 metų. Tokiu būdu atsakingas pareigas ėjo svarbiausiame Vytauto laikotarpyje. Persimetėlis Goštautas maršalo vietą gavo vos 1430—31 m. Tam tikros įtakos jis galėjo gauti ir lenkų nelaisvėje būdamas. Apskritai, koks bruožas pastebimas Zarembos maište? Lietuviai, senieji Vytauto bendradarbiai, remia Švitrigailą, bent daugumas aukštų valdininkų. Vyriausias maršalas su Trakų karvedžiu Jaunium už tai paguldo galvas. Vilniaus karvedys pabėga su savo valdovu.

Tiesa, Dlugošas, kaip anksčiau citavome, rašo, girdi, karalius žinojęs, kad perversmininkai „jau anksčiau buvo susimokę" (iam ad id... conspirasse). Bet tas vienas sakinėlis, ir dar žinant kronikininko tendenciją, nustoja pagrindo. Vokiečių ordino valdininkas irgi panašiai užrašė, bet jau turėjome progos pastebėti, kad jis ima savo žinias iš lenkiškų šaltinių. Jis net

---

124 Prof. I. Jonynas mano, jog įtarimas buvo be pagrindo. *„Liet. Enciklopedija"*, t. I, p. 248.

125 Boniecki, *Poczet Rodów*, 62, 77—8, 120, 186—7, 316; Wolf, *Kniaziowie*, 97, 327—8; tas pats *Senatorowie*, 34, 72, 167; *CW*, 921; plg. Gruševskij, IV, 176, Stadnicki, *Bracia*, 333 ir Kotzebue, *Switrigail*, 84 tol.

nežino (kaip rusų ir vad. Lietuvos metraštis) Lauryno Zarembos vaidmens[126].

Negalima kalbėti kaip Kolankowskis, kad lenkai tik parėmę pačių lietuvių sąmokslą. Jo lenkišką kilmę, kurią, galima sakyti, nuogai išdėstė Dlugošas, pripažįsta ir didžiausias dabar Švitrigailos laikų tyrinėtojas Oskaras Haleckis. Kopystiańskis, eidamas išvien su senosios kartos istorikais, net bandė sudaryti lenkams palankių lietuvių partiją[127]. Į ją įtraukia Joną Astiką, Monvydą, Petrą Mongirdaitį, Goštautą, Vilniaus vyskupą Motiejų ir paskui 4 rusus kunigaikščius. Būdinga, jog maždaug perpus lietuvių ir rusų, vadinasi, ir pagal to autoriaus duomenis atkrenta grynai lietuviškas sąmokslo charakteris, kuris nekartą bandyta pabrėžti. Apie tuos asmenis mes jau kalbėjome. Tik nesuprantu, kaip čia galėjo atsirasti Monvydas, kuris juk tas pats Iwaszko Moniwidowicz. Belieka Vilniaus kaštelionas Astikas ir vyskupas Motiejus.

Įdomu plačiau susipažinti su čia kalbamu žymiu dvasininku, kurį mūsiškis A. Šapoka laiko „vienu šviesiausių XV amžiaus Lietuvos asmenybių“. Motiejus bus buvęs Livonijos vokietis, bet Vilniuje gimęs ir natūralizavęsis (Almannus, in Vilno tamen natus — Dlugošas). Jo tėvas atėjo iš Livonijos, bet nuolat gyveno Vilniuje, dėl to jo sūnų, pasak Dlugošo, visi laikė „lietuvių tautybės žmogum“ (natione Lithuanus putabatur). Mat, Motiejus visai neblogai mokėjo lietuviškai. Taip praneša Konstanco Bažnyčios susirinkimui jį konsekravę Lvovo arkivyskupas Jonas ir Vilniaus vyskupas Petras (de ydiomate Samagitico sufficientissime institutum). 1397 m. jis jau Vilniaus kapitulos kanauninkas, o prieš tai, kaip iš Vilniaus vysk. Andriaus vieno rašto matyti (1397.V.9 — Mathia olim de Tracky) galima spręsti, klebonavo Trakuose. Paskui jis važiuoja mokytis į Prahos universitetą, kur 1404 m. gauna bakalauro laipsnį (Mathias Wylna). Po ketverių metų jis išlaiko magistro egzaminus komisijoje, kur dalyvauja ir Husas. Grįžęs į Lietuvą, eina Vilniaus klebono pareigas (praepositus), drauge būdamas ir kapitulos nariu. Įsteigus 1417 m. Žemaičių vyskupiją, Motiejus pašvenčiamas pir-

---

[126] *Sc. R. Pruss.*, III, 498; *P. Sob. R. Let.*, XV (Tverio), 489; t. p. XVII (Supraslio); plg. Barvinskij, 26.

[127] *Michał Zygmuntowicz*, 34; *Dzieje unji*, I, 288; *Dzieje W. Księstwa*, I, 186.

muoju jos vyskupu. Paskui, 1421 m. jis perkeliamas valdyti Vilniaus vyskupiją. Čia išbūna iki mirties 1453 metais[128]. Bevyskupaudamas, 1422 m. sujungia Jogailą su Sofija. Jau pačia savo užimama vieta jis turėjo dalyvauti aukštosios politikos sūkuryje. Jį matome dažnai šalia Vytauto. Jo parašas yra po svarbiaisiais Lietuvos valstybiniais dokumentais. Prie Švitrigailos nieko nepasikeitė, pvz., Motiejaus parašas figūruoja po Skirsnemunės ir kitomis sutartimis. Ir, apskritai, istorijos šaltiniai nežino jo kokių nesutikimų su Vytauto įpėdiniu. Šapoka eina dar toliau ir teigia, jog jis buvo uolus Švitrigailos politikos rėmėjas ir iš pradžių nesugyveno su Žygimantu, sąmokslo keliu įsėdusiu į didžiojo kunigaikščio sostą.

Dabartinė istorijos mokslo būklė neleidžia teigti, kad Vilniaus vyskupas Motiejus buvęs vyriausias sąmokslo organizatorius. Čia gali suklaidinti Švitrigailos laiškai popiežiui ir Bažnyčios susirinkimui. Leidėjas Raczyńskis klaidingai padėjo datą „1432.VI.23", tuo tarpu jau iš laiškų turinio matyti, kad jie rašyti 1435 metų birželio 23 dieną. Taismet buvo ruošiamas kitas sąmokslas prieš Švitrigailą, ir čia apie jį eina kalba[129].

Vilniaus vyskupas Motiejus, reikia sutikti, buvo Lietuvos savarankiškumo gynėjas. Jis buvo Vytauto vainikavimo bylos sūkuryje ir, kunigaikščio pavedamas, dalyvavo pasitarimuose. 1447 m. Liublino seime jis drauge su kitais lietuvių atstovais reikalavo, kad būtų išmesti iš unijos dokumentų žodžiai, kurie paneigia jų atstovaujamos valstybės savarankiškumą (incorporamus, invisceramus). 1451 m. Parčavos seime už tokius reika-

---

[128] *Hist. Pol.*, XI, 215, 284, 339, 408 tol. ir XIII, 133; *Cd. XV*, II, n. 78; *Codex Dip. Cath. Wilnensis*, n. 29, 70—3; Florovskij, 336—7; Fijałek, *Uchrześcianienie*, 99; Przyjałgowski, *Żywoty Biskupów*, I, 28 tol.; palyg. A. Šapoka, *Kultūriniai Lietuvių Lenkų santykiai*, leidiny *„Jogaila"*, 280—3.

M. Andziulytė-Ruginienė spėja, kad Motiejus kilimo buvęs lietuvis. Plg. jos *„Žemaičių christianizacijos pradžia"* (*Athenaeum*, VII, 1, Kaunas, 1936). Nors autorė to klausimo giliau nenagrinėja, bet tokiai nuomonei esama pagrindo. Mat, Vytautas, Motiejų pristatydamas Žemaičių vyskupu (1417.X.23), vadina *origine Lithuanum*, o Lvovo arkiv. Jonas ir Vilniaus vysk. Petras, pranešdami Konstanco bažnytiniam sus-mui apie Žemaičių vysk-jos įsteigimą, jos naująjį vyskupą pavadina tiesiog *Lytwanum*.

[129] Raczyński, *Codex*, 363—8; *Hist. Pol.*, XI, 284; A. Voldemar, *Nacionalnaja borba*, 165; Šapoka, cit. v., 280 tol.; Gruševskij, IV, 447.

lavimus Olesnickis buvo priverstas vyskupą sudrausti, girdi, neigiąs tai, ką patsai patvirtinęs priesaika. Be to, dar žinoma apie Motiejų, jog, švęsdamas ką kunigu, pridėdavęs sąlygą, kad mokėtų lietuviškai[130].

Bet, šiaip ar taip, jau vien dėl savo užimamos vietos jis negalėjo griežtai eiti prieš lenkus ir lenkiškumą. Juk pačią Vilniaus vyskupiją steigia, tegul ir Romos pavesti, Lenkijos bažnyčios atstovai. Pvz., turime Poznanės vyskupo Dobrogosto steigimo raštą, 1388 metų antroje pusėje pasiųstą popiežiui. Iš laiško galima spręsti, jog nevisus vyskupijos kapitulos narius skirs Vilniaus vyskupas. Naujoji vyskupija praktiškai susijo su Lenkijos Katalikų Bažnyčia[131]. Dėl to, tur būt, reikės sutikti su Fijałeku, jog Vilniaus kanauninkai, savo pareigas eidami, turėjo atsižiūrėti į lenkų reikalus. Žinoma, ir vyskupas. Juk Lenkija turėjo aukštesnių bažnytinės hierarchijos asmenų, kaip arkivyskupai ir kardinolas. Žemaičių vyskupiją, kurios Motiejus buvo pirmasis ganytojas, steigė Lvovo arkivyskupas ir naujos katedros kapitulon paskirta 6 kunigai lenkai. Pagaliau, iš 4 Vilniaus vyskupų, Motiejaus pirmtakūnų bent 3 buvo aiškūs lenkai. Taip pat lenkų tautybės buvo jo kolega Žemaičių vyskupas. Pridėję, kad ir Vilniaus kapituloje buvo lenkiško gaivalo, susidarysime naujojo vyskupo aplinkos vaizdą. Ji negalėjo neturėti ganytojui įtakos[132].

Dėl to Lenkų tuometinės politikos galva ir širdis Zbignevas Olesnickis Motiejų laikė sugyvenamu žmogum. 1451 m. birž. 15 laiške Mikalojui V jis sako, jog vyskupas jam esąs pažįstamas, 40 metų valdydamas Žemaičių ir Vilniaus vyskupijas, jose daug nudirbęs Kristaus tikėjimo garbei (tuomet buvęs per 70 metų). Jis esąs „vyras malonios sielos ir labai myli Dievą ir Katalikų religiją". Jį gerbią savieji katalikai, bet taip pat schizmatikai pravoslavai ir net barbarai ir vertiną jojo didelę išmintį ir gilų tikėjimą. Lenkų kardinolas ir politikos šulas Motiejų laiko „labai daug nudirbusiu tolimiausiame krikščionybės kampelyje"

---

[130] *Hist. Pol.*, XI, 411, XIII, 45—46; Š a p o k a, cit. v., 280 tol.

[131] *Cod. Diplomaticus Cath. Wiln.*, n. 13, 44, 62.

Ar Lietuvos vyskupijos teisiškai priklausė Gniezno arkivyskupo, klausimą palieku atvirą. Plg. p r o f. A. J a n u l a i t i s, *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj*, 55.

[132] F i j a ł e k, *Polska a chrzest Litwy*, 34 tol.; plg. A. Š a p o k a, cit. v., 277—84.

(... optime meritum, in extremo christianitatis angulo positum). Žinoma, čia gal kiek pagražinta, mat, reikėjo vyskupą teisinti nuo mestų jam kaltinimų. Bet, šiaip ar taip, kai lietuviai pradėjo būti nesukalbami, griežtai reikalauti savo valstybei savarankiškumo ir nenorėjo savo didžiojo kunigaikščio Kazimiero (mirus karaliui Vladislovui) išleisti į Lenkiją karaliautų, tai Lenkų kancleris kreipėsi ne į ką kitą, tik į Motiejų. Girdi, „niekam kitam šiuo reikalu nerašome, kaip Jūsų kilnybei" (nulli alteri scribimus in hac re, nisi Vestrae Paternitati). Fijałekas tvirtina, girdi, Motiejus niekuomet nėjęs prieš lenkų kalbą ir apskritai lenkišką įtaką Lietuvoje. Kai pačioje pabaigoje Žygimanto viešpatavimo buvę mėginama sudaryti prieš Lenkus sąjunga, į kurią įeitų Lietuva, totoriai, pagaliau, ir Albrechtas, tai Vilniaus vyskupas visomis jėgomis tam pasipriešinęs. Pasak Haleckio, Motiejus čia tiek daug dirbo, jog nuo jėgų įtempimo ir mirė[133].

Tokiu būdu vyskupas Motiejus buvo veikiamas, iš vienos pusės, lietuvių ir Lietuvos reikalų, o iš antros — lenkų. Kaip matėme, jau pati užimama vieta jį vertė laikytis moderuotai ir neiti prieš lenkų reikalus. Gyvendamas Lietuvoje ir tarp lietuvių, pagaliau jų įtrauktas į valstybės politiką, jis turėjo ginti savo naujosios tėvynės garbę ir savarankiškumą. Bet tokio didelio Lietuvos-Lenkijos santykių įtempimo, kokį buvo padaręs Švitrigaila, jis negalėjo paremti. Ypačiai kad lenkai jį veikė įkalbinėjimais ir, galimas daiktas, moraliniu spaudimu. Dėl to jis nekliudė Zarembai megzti sąmokslo siūlų, gal, aplinkybių verčiamas, kiek ir parėmė. Tokiu būdu, vyriausias čia organizatorius buvo ne vyskupas, kaip kai kas norėtų manyti, bet lenkų pasiuntinys.

Kristinas Astikas, Vilniaus kaštelionas, bendradarbiavęs su Vytautu, iki perversmo rėmė ir jo įpėdinį. 1431 m. birželio 19 d. Skirsnemunės sutartį iš aukštųjų valdininkų jis pasirašo pirmasis[134]. Bet kodėl, tą susitarimą 1432 m. gegužės 15 d. patvirtinant ir vėl Skirsnemunėje, nedalyvauja nei Astikas, nei Goštautas, nei Petras Mongirdaitis, nei Aleksandras Vladimirovicz, nei Motiejus, nei kiti Zarembos perversmo dalyviai, pagaliau, nei Žygimantas Kęstutaitis? Ar jau tuomet jie buvo nepa-

---

[133] *Hist. Pol.*, XIII, 132—3; *Cd. XV*, I, (2 dalis), n. 5 p. 11 (l. Motiejui, rašytas Olesnickio 1445, prieš rugp. 24 d.); plg. *Ostatnie lata*, 206, *Dzieje unji*, I, 328; *Urkundenbuch*, IX, 414 ir *Polska a chrzest Litwy*, 32.

[134] *Urkundenbuch*, VIII, 273.

tenkinti Švitrigailos politika ir ruošėsi lemiamam žingsniui? Ar juos galima gretinti, kaip daro Kopystiański, į vieną partiją, kuri buvo lietuviška, bet nepalaikė Švitrigailos ir linko į Žygimanto Kęstutaičio pusę? Manyčiau, kad ne. Ir štai dėl ko. Lygindami abi Skirsnemunės sutartis, atseit, ir 1431-mųjų ir 1432-rųjų metų, pastebime, jog tik pirmoji tėra oficiali bei formali sutartis. Čia aiškiai sužymimi kontragentai, Švitrigaila ir vyriausias kryžiuočių magistras su Livonijos magistru. Antrasis dokumentas, surašytas 1432 m. geg. 15 d., tėra tikrosios sutarties patvirtinimas. Pačiame tekste aiškiai sakoma, jog kalbami valdovai anksčiau susitarė (eynunge, fruntschaft und vorbindunge... ist gemacht, vorschreben volendet und bevestet). Ir tą jų sąjungą dabar patvirtina abiejų pusių luomų ir miestų atstovai. Iš kryžiuočių pusės čia minimi įvairūs aukštieji valdininkai, riteriai ir miestai (kumpthure, voyte, pflegir, manne und stete), o iš lietuvių — kunigaikščiai ir vėl riteriai su miestais. Dėl to čia nerandame ne tik prisidėjusių prie Zarembos perversmo, bet nei Švitrigailos šalininkų, būtent, Gedgaudo, Iwaško Monvidaičio, Rumbaudo, pagaliau, nei Švitrigailos su Russdorfu. Apskritai, čia randame visai kitas pavardes ne tik lietuvių, bet ir vokiečių, pirmųjų suminima apie 42, o antrųjų — apie 65[135]. Čia nėra nė abiejų pusių vyskupų, kadangi jų parašai pirmajame dokumente.

Kaip galėjome įsitikinti, istorijos šaltiniai nerodo, kad sąmokslo dalyviai jau nuo seniai būtų tam ruošęsi. Permaina įvyksta visai trumpu laiku[136]. Sąmokslas, Lenkijos sluoksniuose sumanytas, jų atstovams dalyvaujant suorganizuotas, pagaliau, jų priežiūroje ir įvykdytas. Bet kurios priežastys vertė jį daryti? Kodėl būtinai reikėjo pašalinti Švitrigailą? Iš šalies žiūrint, visi šie įvykiai atrodo nesuprantami. Antai, kaip tam tikroje vietoje paminėjome, Bazelio susirinkimas 1431 m. spalių 21 d. rašo Jogailai ir stebisi, kaip du žilos senatvės sulaukę tikri broliai galėjo prieiti iki tokios neapykantos, jog griebėsi ginklų. Bet, pažiūrėjus į dalyką giliau, tuoj matyti svarbių politinių ir tauti-

---

[135] Napiersky, *Russisch — Livländische Urkunden*, n. 231, p. 189—192 (vokiečių dokumentas „a" ir lietuvių „b"). Palyg. *Urkundenbuch*, VIII, n. 462, p. 271—4 (1431.VI.19 dokum.) ir n. 589.

[136] B. Barvinskis bene pirmas klaidingai įvertino 1432.V.15 sutartį ir kai kurių asmenų nedalyvavimą ėmė laikyti sąmokslo pradžia. *Žygimont Keistutovič*. 21. Plg. „*Lietuviškoji Enciklopedija*", 1299—1303 (Astikas).

nių priežasčių. Visai aiškiai Vytauto įpėdinio vaidmuo iškyla, kai lygini jo veikimą su Žygimanto Kęstutaičio viešpatavimu. Ypačiai, jei imi lyginti Jogailos ir paskui Vytauto unijas su Žygimanto unijomis. Švitrigailos viešpatavimas yra čia disonansas ir kylys Lenkų sumegztiems santykiams su Lietuva. Labai tiksliai Lenkų to meto politikų pažiūrą išreiškė Stadnickis: Jogaila buvo „aukščiausias ponas“ (zwierzchny pan), o Švitrigaila „maištingas vasalas“ (zbuntowany wasał). Vieni Lenkijos istorikai Švitrigailos pastangas pagal Dlugošą pavadino maištu (bunt — Kutrzeba, Lowmiański, Czermak, Kopystiański), kiti revoliucija (Lewickis[137]. Panašiai kalba ir Čekų istorikai Odložilik ir Goll. Pasak pastarojo, Jogailos brolis siekė panaikinti uniją[138].

Paskui stipriai veikė teritoriniai reikalai. Plačiai imant, ir pačią uniją galima taip vadinti. Lenkija ne nuo šiandien tiesė rankas į derlingą jos pašonėje, o nuo Lietuvos centro toli esančią Podolę ir Volinę. 1411 m. Jogaila vakarinę Podolę Vytautui davė valdyti tik iki gyvos galvos. Dėl to, Vytautui mirus, kai gaivalingai prasiveržė šio sukelta ir jo pusbrolio įsiūbuota Lietuvos savarankiškumo banga, Lenkų bajorai, nieko nežiūrėdami, užėmė kai kurias Lietuvos žemes. Naudodamies proga, ėmė, kas šiuo tarpu buvo galima. Žinoma, svarbiausias tikslas buvo — visa Lietuva. Juk Lenkų karalius ją savinosi ir vadino „savo tėviške“ (patrimonium nostrum), o Švitrigailą laikė „savavališku okupantu“ (...temerarie occupantis)[139]. Lenkų ir lietuvių bendrasis susidūrimas pratrūko teritoriniu karu su visais kruvinais Lucko įvykiais. Čia gi prieš akis buvo karas su ordinu. Tokiu būdu, pasak Stadnickio, susidarė būklė, kuri grėsė „Lenkų gyvybiniams valstybės ir sosto reikalams“. Lenkijos interesus ir nuotaiką aiškiausiai rodo faktas, jog, nuvertus Švitrigailą, giedota „Te Deum laudamus“ ir skambinta varpais, vadinasi, politinis įvykis buvo pažymėtas kaip bažnytinė šventė[140].

Tuo tarpu Švitrigaila, visiškai nepaisydamas Lenkijos, ėjo

---

137 Stadnicki, *Bracia*, 329; Kutrzeba, *Unia Polski z Litwą*, 504; Lowmiański, *Uwagi*, 70; Czermak, *Sprawa równouprawnienia*, 10; Lewicki, *Powstanie*, 79; Kopystiański, *Michał Zygmuntowicz*, 12; Smolka, *Jan Długosz*, 185.

138 *Čechy a Prusy*, 214; Odložilik, 16.

139 Laiške palatinui Liudvikui 1431 m. rugsėjo 13 d., Raczyński, *Codex*, 358; plg. Liubavskij, *Očerk*, 68.

140 Stadnicki, *Bracia*, 331; Odložilik, 35; *Powstanie*, 149.

savu keliu. Žinoma, tai buvo gana rizikingas dalykas, kadangi stipri ano meto Lenkija piestu atsistojo prieš. Dlugošas Vytauto vainikavimosi sumanymą pavadino „saldžiais nuodais“ ir su medum sumaišytais nuodais (suave venenum). Anot to pat autoriaus, jau pirmoje 15-ojo amžiaus dešimtyje Vytautui buvo nesvetimi tie sumanymai[138]. Jo įpėdinis visuomet pabrėždavo einąs savo pirmtakūno pėdomis. Kaip matėme, ir Lietuvos valdantieji sluoksniai, apskritai imant, rėmė tokią politiką. Vėlesnių laikų įvykiai daug čia duoda šviesos. Pav., 1446 metų Vilniaus seime lietuviai uždraudžia savo kunigaikščiui Kazimierui priimti Lenkijos vainiką. Po metų jie, tiesa, sutinka, bet, išleisdami į Lenkiją savo didįjį kunigaikštį, priima iš jo priesaiką, kuria šis pripažįsta Lietuvai Volinę ir Podolę, pagaliau duoda raštą, jog nemažins Lietuvos žemių. 1451 metais Parčavos seime net išdrįsta reikalauti, kad būtų pataisytas unijos tekstas, atseit, kad būtų išmesti lietuvius žeminą žodžiai. Labai įdomus Lenkų kanclerio Krokuvos vyskupo Olesnickio laiškas, rašytas 1445 m. prieš rugpiūčio 24 d. vyskupui Motiejui. Čia sakoma, jog nėsą Lietuvoje politikos vyrų, kurie vertintų sąjungą su Lenkija (nors buvo gyvi Goštautas, Monvydas ir kiti). Visą viltį (spes restat) kancleris sudeda į Vilniaus vyskupą. Rašoma, jog po Vytauto tuojau nutrūkus unija. Visai nepažymi, kad būtų tai vieno Švitrigailos užmačius, o bajorai ir visuomenė būtų buvę kitokios nuomonės. Rašo bendrai: „pradėjo skirtis“ nuo Lenkijos (... dividi et habere in se schismata coeperunt). Kadangi čia specialiai tas reikalas gvildenamas, tai kiekvienas nutylėjimas daug reiškia. Ypačiai, kad Lietuvos bajorų priešingumas didžiajam kunigaikščiui būtų buvęs Olesnickiui labai stiprus argumentas[142].

Tokiu būdu Švitrigailos 1430—32 metų kovos su Lenkija buvo padarinys Lietuvos visuomenės tendencijų, pasireiškiančių valstybinio savitumo ir savarankiškumo pabrėžimu. Didžiojo kunigaikščio siekimai sutapo su visuomenės (ją sudarė aukštesnieji luomai) siekimais. Taip mano ir Kolankowskis su Haleckiu[143]. Perversmas galėjo įvykti dėl to, jog aukštieji dvasininkai jau dėl einamų pareigų negalėjo energingai pasipriešinti, kai kurie aukštieji valdininkai buvo suvilioti pažadais, pagaliau,

---

141 *Hist. Pol.*, XI, 369.

142 *Cd. XV*, I, (2 d.), n. 5, p. 11; *Hist. Pol.*, XIII, 11—13, 26—7; 95; Liubavskij, *Očerk*, 76—7.

143 *Dzieje W. Księstwa*, I, 172—3; *Dzieje unji*, I, 272.

visi kiti buvo netikėtai pastatyti prieš įvykusį faktą. Labai galimas daiktas, jog Lenkų pasiuntiniai siūlė eiti vien prieš Švitrigailos asmenį, o susidėjusių dviejų valstybių santykių žadėjo visiškai neliesti. Šiaip ar taip, svarbiausias vaidmuo tenka pašalinei įtakai ir įvykio staigumui. Kitaip sakant, Lietuvoje įvyko laikinė dezorientacija.

Manau, jog tokiu būdu geriau išaiškinami 1432 metų pabaigos įvykiai ir taip pat susiejama Vytauto į amžiaus galą varyta politika su Švitrigailos veiksmais, pagaliau ir su Kazimiero laikų Lietuvos siekimais bei pastangomis. Šiaip gi Zarembos perversmas lieka mįslė. Jai išspręsti jau nuo seno prireikė įvairiausių aiškinimų. Rusų Tverės metraštis rašo, jog vyriausias veikėjas buvo Žygimantas. Bychovco kronika vadovaujamą vaidmenį priskiria lietuviams[144]. Supraslio kronika mini Švitrigailos nesugebėjimą valdyti (ne vpravliaše zemli). Liubavskis įveda nacionalinį religinį elementą; pasak jo, Švitrigaila protegavęs rusus pravoslavus, tuomet lietuviai pajutę pavojų savo įtakai, dėl to pasikvietę lenkus ir pašalinę jį nuo sosto. Jam pritaria Wolfas. Bet tuomet nesuprantamas Žygimanto viešpatavimas, ypačiai palankiausios Lenkijai unijos. Lowniańskis jas aiškina kaip „būtiną blogybę". Nuodugnus tų laikų tyrinėtojas Lewickis pasilieka abejojąs. Girdi, lietuviai, „mažiausia neturėję pagrindo džiaugtis, kad pametę Švitrigailą". Jam nesuprantama, kad lietuviai prieš lenkų norą išsirinkę kunigaikštį ir paskui pačiame įkarštyje kovos su lenkais jį pametę[145].

Kas gi buvo tasai, kuris, nuvertus Švitrigailą, atsisėdo į didžiojo kunigaikščio sostą? Kad jis buvo Vytauto brolis, tai dar nereiškia, jog buvo stambi politinė figūra. Tiesa, jis drauge su tėvu Kęstučiu ir Vytautu buvo Krėvos kalėjime, keliskart bėgo su Vytautu pas kryžiuočius, jiems laidavo už brolį, buvo kryžiuočių kalėjime, iš kurio Vytautas labai stengėsi jį išvaduoti. Paskui, Žygimanto parašą randame po Salyno, Torno ir Melno sutartimis. Jis dalyvauja Vytauto žygyje (1429) prieš Did. Nau-

---

[144] Šis metraštis, apskritai, nevisiškai patikimas. Jis labai dažnai painioja įvykius. Kad ir čia. Lietuvos ponai iš pradžių gavę iš Romos atleidimą nuo priesaikos Švitrigailai ir tik tuomet jį nuvertę. Tuo tarpu, kaip matysime vėliau, popiežius nuo priesaikos atleido jau po paties perversmo.

[145] Lewicki, *Przymierze*, 3; Lowmiański, *Uwagi*, 70; Liubavskij, *Seim*, 69; *Poln. Sobr. R. Letopisej*, XVII (Supr.), 61; t. p. (Bych.), 529; t. p. XV (Tvėrės), 489; Wolff, *Ród Gedymina*, 165—6.

gardą. Anksčiau jis suruošė vieną karinę ekspediciją į ordino žemes. Žygimantas žinomas kaip Starodubo kunigaikštis. Bet, atrodo, jog tasai kunigaikštis pirmaeilės reikšmės neturėjo. Po Vytauto mirties visi lietuvių ir rusų bajorai bei kunigaikščiai vienu balsu pasisako už Švitrigailą, apie Žygimantą nėra kalbos. Bent neįvyksta varžytynių dėl sosto, kas, esant lygiai gabiems ir energingiems kandidatams, būtų buvę neišvengiama. Apie Žygimantą turime Dlugošo liudijimą. „Kunigaikštis Žygimantas... prie Vytauto buvo užpakalyje ir niekuo neparodė savo gabumų" (...Dux Sigismundus... obscure se in vita Withawdi gerens, non aliquod dederat bonae suae indolis monumentum). Tiesa, B. Barvinskis nesutinka su šiuo sprendimu ir mėgina įrodyti, kad Vytauto brolis ne toks. Vis dėlto ir jis, suminėjęs visus šio Kęstutaičio darbus, pripažįsta. kad jis „jokiu ypatingu žygiu neprasimušė tarp kitų kunigaikščių" (ničim nadzvičajnim ne vibious ponad inšich kniaziv). Autorius tai aiškina aplinkybėmis, bet, šiaip ar taip, faktas palieka faktu[146].

Vytauto brolis nesipriešina didžiojo kunigaikščio vedamai politikai ir pasirašo 1431 m. birželio 19 d. Skirsnemunės sutartį. Tiesa, Vytautas jį siunčia pasitikti į vainikavimą atvykstantį kryžiuočių vyriausią magistrą. Bet siunčia ne vieną, o su Švitrigaila ir Kęsgaila. Čia galima iškelti vieną smulkmeną, iš kurios, žinoma, negalima daryti per plačių išvadų. Melno sutarties (1422. IX.27) liudininkų eilėje pirmiau eina Švitrigaila ir po jo Žygimantas. Taip pat antroje vietoje jį mini Vytautas savo laiške kryžiuočių maršalui Holtui 1430 m. rugp. 8 d.[147]. Tokių faktų šaltiniuose yra ir daugiau, pav., Dlugošo aprašyme Vytauto žygio į Naugardą 1429 m. Žygimantas, kaip sakyta, neparodo iniciatyvos, kai numirė Vytautas, taip pat nesavarankiškai veikė ir nuverčiant Švitrigailą. Čia viską organizavo Lenkų atstovas. Pagaliau, daug pasako jo viešpatavimas, kada, jei taip galima sakyti, kiekvienu Lenkijos pareikalavimu davinėdavo unijos dokumentus. Bet tatai dar vėliau išdėstysime.

Belieka aptarti Jogailos vaidmuo perversme. Nenuostabu, kad jis čia nė piršto neprikišo. Mat, jau buvo persenęs. Jau 1431 m.

---

146 *Hist. Pol.*, XI, 417; plg. B. Barvinskij, *Žigimont Kejstutovič*, II (apie Žygimanto vardą čia pat p. 3—5). Długoszo pažiūrą priima Haleckis (*Dzieje unji*, I, 288), Lewickis (*Powstanie*, 149), Kolankowskis (*Dzieje*, I, 187).

147 *Urkundenbuch*, V, p. 88, VIII, p 273; *CW*, n. 1428, p. 921.

gruodžio 30 d. Petras Šafrancas rašė Švitrigailai, kad karalius „serga senatve ir yra pusiau miręs" (senio laborat... proximior est morti quam vite). O 1433 metais pasidarė pusaklis[148]. Iki šiol į šią aplinkybę neatkreipta tinkamo dėmesio. Vadinasi, jau grynai fiziškai imant, Jogaila negalėjo aktyviai dalyvauti politikoje paskutiniais keleriais Vytauto gyvenimo metais ir paskui sūkuringo Švitrigailos valdymo metu. Bet ir iš viso Lenkų karalius vargu ar turėjo sprendžiamą balsą aukštosios politikos klausimuose. Čia aš noriu iškelti vieną būdingą smulkmeną. Yra daug Jogailos laiškų, po kuriais randame žodžius: „Patsai viešpats karalius" (Dominus rex per se)[149]. Tačiau ne jis, o kiti tuos raštus yra parašę. Lygiai taip bus buvę ir politikoje. Viskas oficialiai buvo daroma Jogailos vardu, bet, ar čia jo paties mintys ir darbai, tai kitas klausimas. Po Liudviko mirties, vadinamojo bekaralmečio metu, Lenkijoje įsigalėjo didikai ir bajorai ir paskui visą laiką turėjo savo rankose valstybės vairą[150]. Lenkų politiką vedė ponų taryba. Jos vykdytojas buvo kancleris vyskupas Olesnickis. Prieš jį Jogaila tebuvo silpnutis žmogelis[151]. Jau 1392 m., greičiausiai ponų tarybos veikiamas, Jogaila paskyrė Vytautą didžiuoju kunigaikščiu. Yra keletas visai aiškių tarybos galingumo liudijimų. Kad ir Vytauto vainikavimas: karalius buvo sutikęs, bet Lenkų ponai to visai nepaisė ir padarė, ką norėjo. Patsai Jogaila 1431 m. spalių 22 d. rašo Švitrigailai, girdi, visą jo bylą išspręsią ponai (barones). Be patarėjų nebuvo galima rašyti nė laiškų. Antai, karalius rašo imperatoriui Zigmantui, jog „neturėdamas prie šalies pralotų ir ponų, negalįs atsakyti"[152].

Vieną kartą Olesnickis rimtai susikirto su Jogaila, formaliai jį iškoliodamas net pačioj taryboj. Bet, anot Dlugošo biografo St. Smolkos, tai buvo vien manevras. Mat, prikaišiodamas stabmeldišką kilmę, tamsumą ir kitokias ydas, kancleris norėjęs tramdyti karaliaus valdžią ir jį padaryti visiškai paklusniu įrankiu. Tas pats autorius mano, jog, Zbignevo Olesnickio nuomone, nebuvo geresnio karaliaus už Jogailą. Dėl to jis taip rūpinosi iš-

---

148 *Hist. Pol.*, XI, 369; *Cd. XV*, II n. 203, p. 286.

149 Raczyński, *Codex*, 144, 322, 342 ir k.

150 Smolka, *Jan Długosz*, 172.

151 T. p., 169, 173; Kolankowski, *Dzieje*, I, 155; Stadnicki, *Bracia*, 328; *Powstanie*, 219.

152 *Cd. XV*, II, n. 192, p. 262 ir n. 197 p. 269; plg. *Sc. R. Pruss.*, III, 494.

laikyti jojo dinastiją. Yra žinoma, jog Zbignevo reikšmė Kazimiero laikais gerokai sumažėja[153]. Ne be reikalo tas didysis lenkų politikas, įvertindamas mirusį Jogailą, jį pavadino „Dievo duotu karalium" (...a deo datum regem)[154]. Greičiausiai tą sakinį reikia suprasti taip, kad patsai Olesnickis turėjo didžiausią veikimo laisvę. Vienur kitur tenka išgirsti pastabą, kad Jogaila labai mylėjęs Lietuvą, bet, manyčiau, istoriniai faktai tokiai nuomonei nesudaro pakankamo pagrindo. Tokie pat reikalai su meile Švitrigailai. Argi galima rimtai imti Dlugošo posakį, girdi, Jogailai brolio nuvertimas nuo didžiosios kunigaikštystės sosto buvęs „kartesnis už mirtį" (morteque ducebat amarius)[155].

Važiuodamas į Bazelio Katalikų Bažnyčios susirinkimą, Zbignevas tarybos akyse prikišo Jogailai įvairių dalykų. Girdi, visą naktį girtuokliaująs, o dieną miegąs. Mišių dažnai klausąs po pietų (tai priešinga Kat. Bažnyčios liturgijai). Tiek mėgstąs medžioklę, jog apleidžiąs valstybės reikalus. Karo reikaluose esąs apsileidėlis ir tinginys (in administrandis bellis desidiosus et piger), viską daryti suverčiąs kitiems. Žemiausio kilimo savo medžioklių draugus išaukštindavęs, prireikdavę jiems neleisti dalyvauti viešuose pasirodymuose. Dlugošas toliau rašo apie didelį Jogailos prietaringumą. Nuskustus barzdos plaukus imdavęs tarp pirštų ir taip plaudavęs rankas. Kiekvieną dieną, prieš išeidamas viešumon (in publicum), 3 kartus apsisukdavęs, triskart laužydavęs šiaudelį ir mesdavęs žemėn. Kaip žinoma, Jogailos motina buvo pravoslavė ir, pasak to lenkų istoriko, karalius savo prietarus paveldėjęs iš jos[156]. Jogaila dėl Zbignevo kaltinimų įsiutęs ir griebęsis už kirvio. Pagaliau, tas pats šaltinis dar mini, kad Jogaila buvęs „palinkęs į gašlumą ir tai ne tik leistiną, bet ir užgintą" (in Venerem proclivis non permissam modo, sed et prohibitam).

Dabar tuos liudijimus sugretinkime su kitais. Mikalojus Kozlovskis 1434 m. liepos 11 d. Bazely per Jogailos egzekvijas susirinkusiems Bažnyčios visuotinio susirinkimo dalyviams pasakė pamokslą. Čia Jogaila — nuo krikšto pasninkaująs penktadieniais tik su duona ir vandeniu, kasdien klausąs Mišių, trečia-

---

153 *Jan Długosz,* 173, 186.

154 *Cd. XV,* II, n. 220, p. 322.

155 *Hist. Pol.,* XI, 445; palyg. *Cd. XV,* II, n. 191, p. 258 ir T u r g e n e v, *Supplementum,* 118; K o l a n k o w s k i, *Dzieje,* I, 200.

156 *Hist. Pol.* XI, 523—4, 534—8.

dieniais atsitraukiąs nuo moterų draugijos, visuomet blaivus, negeriąs vyno ir jokio svaiginamo gėrimo (vinum et siceram non bibit), per žmoną kitų moterų nepažįstąs, senis susilaukiąs vaikų, „lyg stebuklingai tai įvyksta", mirdamas visus sakramentus primąs dūsaudamas. Jis „stovi vienas, ir gyvenimu bei elgesiu nėra antro tokio vyro" (unus est et secundum non habet sibi similem in vita et conversatione). „Tėve Mūsų" išverčiąs į lenkų ir lietuvių kalbą. Jo sprendimais visi stebisi. Jogaila didesnis už Saliamoną. „Maloniausias ir pilnas maldingumo" nieko nepasmerkiąs mirti, per kautynes meldžiąsis. Kitame iškilmingame susirinkime, būtent, Krokuvos universitete, Kazimiero į Lenkiją atvykimo proga, miręs karalius vadinamas „geriausiu kariu" (bellator optimus). 1434 m. birželio mėnesį Olesnickis, įsakydamas savo vyskupijoje gedulingas pamaldas už velionį, rašo, kad „jo darbai buvo už žvaigždes šviesesni". Pagaliau, Kipro karalius savo laiške Vladislovui III, Jogailos sūnui, mirusį kolegą iškelia į padanges (1434.VIII.3). Tai buvęs „nenugalimas valdovas" (princeps victoriosissimus), „švenčiausiai gyvenęs ir tikrai esąs šventas" (sanctissimeque vite... tam sancti principis). Darbai jį daro iš tikrųjų nemirtingą (immortalem)[157].

Tie visi gyrimai buvo po karaliaus mirties. Antra, jie beveik visi išėjo iš kunigų lūpų, vadinasi, į juos reikia žiūrėti kaip ir į šiandien prie iškastos duobės sakomus pamokslus. Pav., Kozlovskis apie Jogailos blaivumą kalba evangelijos žodžiais, kurie tenai vartojami kalbant apie šv. Joną Krikštytoją. Kipro karalius informavosi iš aprašyto Bazelio pamokslo. Labai vykusiai pastarasis jo laiške vadinamas filosofiniu. Šis žodis labai tinka ir kitiems mūsų cituotiems pomirtiniams įvertinimams. Tokiu būdu, manyčiau, nėra pagrindo atsisakyti nuo mūsų aukščiau išreikšto teigimo apie Jogailos dalyvavimą gyvoje Lenkijos — Lietuvos politikoje. Žinoma, negalėčiau sakyti, kad jis buvo visiškas politinis nulis. Tik į visus Jogailos garbinimus reikia žiūrėti kritiškai. Antai, dar 1890 m. Dr. A. Prochaska Švitrigailos nuvertimo ir Žygimanto įsodinimo į Lietuvos sostą iniciatyvą priskyrė karaliui. Paskui prof. A. Lewickis mėgino Jogailą reabilituoti ir nepritarė Dlugošo ir kitų vertinimams, pagal ku-

---

[157] *Cd XV*, II, n. 220, p. 322 (Olesnickio r.); t. p., n. 221, p. 325—29 (Kozlovskio pam.); t. p., n. 223, p. 332—3 (Kipro karal. laiškas); t. p., III, n. 8, p. (14 (Krok. univ-to posėdis).

riuos ,Lenkų karalius atrodo lyg bukaprotis. Bet profesorius nepateikė stiprių argumentų. Toliausiai nuėjo Kolankowskis, vadindamas Jogailą „tikrai nepaprastu žmogum ir stiprios individualybės karalium", kurio visi sumanymai anksčiau ar vėliau buvę realizuoti; žodžiu, tas vyras savo laiku buvęs visko centras[158]. Bet tokio tvirtinimo, kaip iš mūsų dėstymo matyti, neparemia istoriniai faktai. O Kolankowskio „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Istorija" nėra kokia originali studija, stipriai kvepia kompiliacija ir pilna drąsių tvirtinimų. Daug atsargesnis yra prof. Dr. A. Lewickis, žinomas šaltinių leidėjas ir autorius tikrai mokslingo veikalo „Powstanie Swidrygiełły". Jis volens nollens turėjo sutikti, jog daugumas ano meto politinių sumanymų kilo Melsztyńskių, Tęczyńskių, Oleśnickių, Lichińskių ir kitų magnatų galvose.

6. Žygimantas Kęstutaitis

Švitrigaila bėgdamas buvo išsiuntęs patikrinti vilniečių ištikimybės; gauta žinia, jog jie Vilniaus pilį laikys jo vardu. Vis dėlto reikalai greit pasikeitė, ir Žygimanto Kęstutaičio valdžioje atsidūrė ne tik Vilnius, bet ir Trakai, Gardinas, Kaunas, Brestas, Palenkė ir Žemaičiai. Kadangi perversmo siūlai buvo Krokuvoje, tai čia greit ir sužinota, kas įvyko. Viską nupasakojo atvykęs iš Lietuvos Jonas Nemirowičius, greičiausiai, paties Zarembos pasiųstas. Ir pats Žygimantas gerai nusimanė, kieno dėka tapo didžiuoju kunigaikščiu. Jis tuoj nusiuntė pas Jogailą savo atstovus, kad jį toje vietoje patvirtintų. Vadinasi, nuo pat pirmojo žingsnio naujas kunigaikštis pradėjo visai ne tokią politiką, kokią varė Švitrigaila. Iš Lenkijos atvykę įgaliotiniai susitarė, jog Lenkų karalius ir naujasis didysis kunigaikštis susitiks Gardine apie spalių vidurį. Bet vėliau sugalvota kitaip. Mat, bijota, kad persenęs karalius nesugadintų reikalų. Dėl to vietoje jo važiuoja į Gardiną iškilminga pasiuntinybė, kurią sudaro vyskupas Olesnickis, karvedžiai Jonas Lichińskis — Brastos ir Jarandas Grabskis — Vloclavko, paskui pakancleris Oporowskis,

---

[158] P r o c h a s k a, *Latopis*, 55; *Powstanie*, 9, 12, 39, 290 ir passim.; K o l a n k o w s k i, *Dzieje*, I, 199—200.

D r - a s Z. I v i n s k i s Jogailą vertina, kaip K o l a n k o w s k i s. Plg. jo str. „*Jogaila valstybininkas ir žmogus*" (sudėtiniame leidiny „*Jogaila*") p. 309—29.

Laurynas Zaremba, Žarnovo kaštelionas Przybysławas Dzikas ir Spytekas Tarnowskis[159].

Jie gauna plačiausius įgaliojimus ir gali Lenkijos vardu tartis su Lietuva visais ginčijamais klausimais ir dėl „sutarčių sulaužymų". Įgaliojamasis raštas datuotas Liubline rugsėjo mėnesio 30 d. Pagal jį, atstovai gali Žygimantą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu išrinkti (eligendi) ar sutikti su jau padarytu išrinkimu (in eius electionem... consentiendi), pagaliau, intronizuoti ir galutinai patvirtinti (intronizandi, constituendi). Iš įgaliojimo atrodo, jog Lietuvos didžiojo kunigaikščio teisėtumas ir į valdžią įvedimas pareina tik nuo lenkų. Mat, atstovai turi galią naująją kunigaikštį „intronizuoti kaip Didžiosios Kunigaikštystės žemių valdovą, jam suteikti investitūrą ir įstatyti bei padaryti didžiuoju kunigaikščiu" (ipsumque ad possessionem dominiorum Magni Ducatus praedicti intronizandi et investiendi ac eum magnum ducem constituendi et faciendi). Vadinasi, čia aiški vidurinių amžių investitūros bei vasaliteto tvarka. Visas abejones pašalina ta vieta, kur kalbama apie buvusius ginčus, nesutikimus, pagaliau, apie sutarčių ir užrašų sulaužymus (controversiis, rancoribus, odiis, pactorum et contractuum, foederum, pacis perpetuae laesionibus nec non promissorum, iuramentorum, iurium, libertatum, privilegiorum et litterarum inscriptionum transgressionibus). Žinoma, kalbama čia apie Švitrigailos veiksmus, kurie sulaužė Lenkijos-Lietuvos sąjungą. Ji pavadinama tikruoju vardu, girdi, pasiuntiniai ypačiai turėsią tvarkyti „amžinos sąjungos ir unijos reikalus" (perpetuae ligae, unionis). Pagaliau, Lenkų atstovai turės sutvarkyti ir sienų nustatymą (graniciis, limitibus). Aišku, čia Volinė ir Podolė. Lietuvą Jogaila, Lenkų karalius, laiko savo „tikra ir teisėta tėviške" (veri et legitimi patrimonii nostri)[160].

Tokiu būdu matome, jog Lenkijos politika Lietuvos atžvilgiu buvo nedviprasmiška ir aiški. Ji buvo vienoda ir pastovi nuo to laiko, kai Jogaila tapo Lenkų karaliumi ir padarė žinomą inkorporavimo aktą. Pasiuntiniai pas Žygimantą važiavo su senais dėsniais, tik viskas sukosi apie tai, kad jie būtų vykdomi. Gausingoji delegacija jau spalių mėnesio pradžioje atvyko į Gardiną. Maždaug savaitę pasitarus, 1432 m. spalių 15 d. buvo pasi-

---

[159] *Sc. R. Pruss.*, III, 498; *Urkundenbuch*, VIII, 623 psl.; *Hist. Pol.*, XI, 480—1; plg. *Powstanie*, 149 ir 151.

[160] *Akta unji*, N 54; tas pat *Cd XV*, II n. 206.

rašyta vadinamoji Gardino sutartis. Įžangoje Žygimantas viešai primena, jog, kai tik Jogaila buvęs išrinktas Lenkijos karalium, šiajam jisai pareiškęs raštu ištikimybę ir pažadėjęs Lenkijai pagalbą (toks dokumentas neišliko). Paskui pareiškia, jog didžiąją kunigaikštystę karalius, po abiejų valstybių valdančiųjų sluoksnių pasitarimo, jam „davęs ir suteikęs" (dedit et contulit), bet tik iki gyvos galvos (ad tempora vitae nostrae). Aukščiausio kunigaikščio vardą (titulum supremi principatus), kuriuo paprastai naudojosi, Jogaila sau pasilieka[161].- Sienų arba kiti ginčijami klausimai bus sprendžiami geruoju ir, pastebima, pagal „raštus ir teisėtus dokumentus". Vadinasi, įvedamas rašytinių sutarčių bei pasižadėjimų gerbimo pradas. Po Žygimanto mirties Liet. did. kunigaikštystė „privalo tikru ir paveldimu būdu" (vera et haereditaria successione) tekti Jogailai, jo vaikams Vladislovui ir Kazimierui arba tiesiog įpėdiniams. Tik Trakai su kai kuriomis kitomis žemėmis tenka sūnui Mykolui, bet ir tai po jo galvos jos pereina Lenkijai. Žygimanto sūnus lygus kitiems Lietuvos kunigaikščiams ir, kaip jie, bus paklusnus karaliui ir karalystei. Podolė amžinai perleidžiama Lenkijai. Olesko pilis, jei bus užkariauta ar kitaip įgyta, irgi pereina Lenkų valdžion. Bet Luckas, Vladimiras ir kitos gretimos pilys bus Lietuvos valdžioje, tik, žinoma, ir vėl iki Žygimanto mirties. Tuo tarpu Ratną, Vetlę ir Lopačiną pasiima Lenkų valstybė. Atšaukiamos visos sutartys, sudarytos prieš Lenkiją, ypačiai Švitrigailos — Kryžiuočių sutartis, kur esąs ir paties Žygimanto parašas. Toliau, žadama Lenkų karaliui ir jo įpėdiniams pagalba prieš visus priešus. Kaip toks įsakmiai minimas kryžiuočių ordinas Prūsuose ir Livonijoje. Didysis kunigaikštis bus amžinai ištikimas Lenkijai „laimėse ir nelaimėse". Paskutiniu nuostatu eina pareiškimai, jog Žygimantas nesieks karaliaus vainiko. Sutartis sudaryta Žygimanto vardu, tik gale ją patvirtina Vilniaus ir Lucko vyskupai, keletas

---

[161] Čia pasakyta, kad Jogaila tuo titulu „paprastai naudojasi" (uni consuevit). Iš tikrųjų tas valdovas *supremus dux* vadinasi jau 1379 m. (mat, tuomet Trakų sritį beveik didžiojo kunigaikščio teisėmis valdė Kęstutis). Horodlės akte Lenkų karalius supremus d., o Vytautas magnus dux. Ir šiaip dokumentuose ir laiškuose Jogaila beveik visuomet taip rašosi. Manyčiau, jog Gardino unija tik sankcijonavo esamą būklę. Kiek skirtingą nuomonę pareiškia A. Šapoka. Žiūr. jo *„Valstybiniai Lietuvos Lenkijos santykiai Jogailos laikais"*, sudėtiniame veikale *„Jogaila"*, p. 225—8. Plg. Kolankowski, *Dzieje*, I, 12.

kunigaikščių ir keliolika bajorų. Jei lygintume su tų pačių metų Skirsnemunės aktu (geg. 15 d.), tai čia laiduotojų visai mažas skaičius[162].

Kopystiański išreiškė nuomonę, kad Gardino sutartimi numatomi ir Žygimanto įpėdiniai, vadinasi, tolimesni didieji kunigaikščiai. Iš tikrųjų gi, kaip yra unijos tekste, Žygimantui mirus, Lietuva su visomis savo žemėmis savaime pereina Lenkijos valdžion. Tiesa, kalbama ir apie šio didžiojo kunigaikščio įpėdinius Lietuvos sostui. Bet čia vien galimumas, kuris paliktas apsisaugoti nuo eventualumų. Juk jei visa valstybė atiteks Lenkijai, tai šios bus reikalas skirti jai atskirus valdovus, ar ne. Labai būdingas Žygimanto posakis „mes arba mūsų įpėdiniai" (nos aut nostri successores). Nesakoma tiesiog „ir", bet sąlyginis „arba". Tiek rodo patsai dokumentas. Prieraše, Lietuvos atstovų laidavime, jau rašoma su „ir" ir minimi „būsimieji didieji kunigaikščiai". Bet, manyčiau, čia turime reikalo vien su Lietuvos visuomenės pageidavimu, o griežtai suprastame unijos tekste to nėra[163].

Tą pačią spalių 15 d. naujas didysis kunigaikštis duoda kitą dokumentą, kad Horodlė priklausė ir turi priklausyti Lenkijai. Po trijų dienų tėvo susitarimą, būtent, Gardino uniją, patvirtina jo sūnus Mykolas. Raštas duodamas, kad „išrautų visokį abejojimą" (omnem ambiguitatem evellere), kurį gali turėti Jogaila, Lenkų bajorai ar visuomenė. Jis be niekur nieko žada laikyti tėvo padarytą uniją, ypačiai pabrėžia, jog nebus daroma sutarčių su kryžiuočiais. Apie būsimą po Žygimanto didįjį kunigaikštį nė žodelio, nors sakoma, jog patsai, t. y., Mykolas pasitenkins tėviške ir kitko nesieks be karaliaus ir abiejų kraštų bajorų sutikimo[164].

Zbignevas Olesnickis Lenkų karaliaus vardu Žygimantą padaro didžiuoju kunigaikščiu ir kaip valdžios ženklą įteikia jam kardą. (Su kardu rankoje jis atvaizduotas savo antspaude). Šiaipjau lenkai dokumento neduoda jokio ir visą reikalą atideda iki

---

162 *Akta unji*, n. 55; plg. *Hist. Pol.*, XI. 482 tol.

163 Palyg. Kopystiański, *Michał*, 9 tol.; Kutrzeba, 505 tol.; Lewicki, *Przymierze*, 2—3.

Čia noriu pastebėti, jog vieną Gardino sutarties sakinį galima suprasti, kad ateityje Lenkijos karaliai galės būti ir didieji kunigaikščiai (Wladislao regi... seu duci magno). *Akta unji*, p. 80.

164 *Akta*, 57; tas pat *Cd XV*, n. 81, p. 76.

būsimo seimo. Tik 1433 m. sausio 3 d. Krokuvoje Jogaila patvirtina Gardino sąjungą. Raštas beveik visai toks pat, kaip Gardino dokumentas. Tik čia įdėtas nuostatas, kad Lenkų karalius padės Žygimantui ypačiai prieš Švitrigailą. Šia proga reikia pasakyti, jog visuose tuose dokumentuose Žygimanto būsimas viešpatavimas siejamas su Vytauto laikais, visai nutylint Švitrigailos valdymą, lyg tokio visai nebūtų buvę. Jogailos raštą pasirašo, be jo, visas jo valstybės tarybos sąstatas. Žygimantas turėjo atsilyginti, ypačiai kad Gardino akte labai maža tebuvo visuomenės atstovų. Dėl to sausio 20 d. Trakuose datuojamas naujas dokumentas. Čia pažodžiui pakartotas Gardino raštas, vien su tuo skirtumu, kad žymiai daugiau aukštųjų valdininkų ir bajorijos atstovų. Prireikė ir iš Lenkų pusės atskiro patvirtinimo. Iš tikrųjų, 1434 m. vasario 27 d. Korčine Jogaila pažodžiui kartoja pereitų metų Krokuvos aktą, kurį pasirašo ir vėl gausingas tarybos sąstatas. Atsakoma ir iš Lietuvos pusės. Tos pačios datos Gardino akte Žygimantas Kęstutaitis kartoja pernykštį raštą. Tik čia įdėtas nuostatas, jog Jogailą rems, be kitų priešų, dar ir prieš Švitrigailą[165].

Ką galima pasakyti apie tos laidos uniją, kuri buvo patvirtinta ištisos serijos dokumentų? Ji visiškai panaši į vilniškę. Vadinasi, Lenkijos-Lietuvos santykiuose grįžtama į senesnius laikus. Žygimantas visiškai pasitiki ir remiasi Lenkais. Derybų metu, kai buvo ruošiama 1432 metų spalių 15 d. Gardino sutartis, Lietuvoje buvo ir ordino atstovas, judrus diplomatas Mevės komturas Liudvikas Lansee. Numatomo karo su Lenkais akivaizdoje jis išsijuosęs dirbo, kad suardytų Lietuvių-Lenkų sąjungą. Bet į derybas jo neįsileido. Dlugošo liudijimu, Kęstutaitį nuo Lenkų mėgino atitraukti ir lietuvis Jurgis Butrimas. Jis buvo gyvenęs Vakarų Europos kraštuose ir buvo gabus ir išmintingas (ingenio et prudentia pollebat). 1414 m. jis Vytauto dvaro maršalas. Bet ir jo pastangos nuėjo niekais[166]. Dar daugiau: kryžiuočių žiniomis, Žygimantas mėgino ir ordiną paveikti, kad palaikytų jo sutartį su Lenkais. Tokiu būdu Lenkų politika vi-

---

[165] *Akta unji*, nn. 58—61; *Hist. Pol.*, XI, 482 tol., 521; plg. K u t r z e b a, 511—12.

[166] *Hist. Pol.*, XI, 482; *Scr. R. Pr.*, III, 498. A. Š a p o k a spėja, kad jis 1409 m. bus mokęsis Leipcigo univ-te. Žiūr. jo *„Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo?"*, *„Židinio"* 1935 m. n. 11, p. 421. Apie Butrimą plg. B o n i e c k i, *Poczet*, 17 ir *Senatorowie*, 173.

siškai laimėjo. Tai įgyvendinimas nuo seniau turėto plano. Antai, jau vasario 3 d. Gniezno arkivyskupas Albertas pagamino transumptą Lietuvos ponų rašto, kuriuo jie 1401 m pasižadėjo laikytis unijos ir po Vytauto kunigaikštystę perleisti Lenkų karaliui. Mat, norėta turėti parengtą dokumentą ir jį pakišti pasirašyti Lietuvos atstovams. Haleckis mano, kad jį norėta pateikti Švitrigailai, bet greičiau tiesa bus Danilavičiaus pusėje, atseit, ta ruoša buvo taikoma Žygimantui[167]. Žygimanto pastatymas Lietuvos valdžios priešakyje ir paskui ėję įvykiai savotiškai nušviečia Lenkijos aukštąją politiką. Manyčiau, jog Kolankowskio tvirtinimo, girdi, unija buvusi svarbesnė Lietuvai negu Lenkijai, negalima paremti istoriniais duomenimis. Visiškai nukaršęs Jogaila 1434 m. sausio pabaigoje važiuoja į Lietuvą, kad savo autoritetu paremtų Kęstutaičio valdžią. Krinkose (apie 46 kil. nuo Gardino) susitikęs su Žygimantu, Lenkų karalius įspėja Lietuvos valdančius sluoksnius, kad klausytų savo didžiojo kunigaikščio[168]. Tuoj po to, kaip jau matėme, atsirado du nauji unijos dokumentai. Apskritai, visi aukščiau minėti lietuviški raštai atsirado pašaline įtaka, pav., kad ir Mykolo garantavimas už tėvą ir formalus atsisakymas nuo įpėdinystės.

Kadangi nuo 1387 m. ir 1413 m. duotų privilegijų rusai pravoslavai neturėjo lygių teisių su piliečiais lietuviais, tai ypač dabar susirūpinta, kad tas dalykas nesukeltų valstybinio antagonizmo ir skilimo. Juk tokia teisine santvarka galėjo pasinaudoti numestasis nuo sosto didysis kunigaikštis Švitrigaila. Dėl to tie patys Lenkų įgaliotiniai, kurie padarė Gardino uniją, tame pat mieste pasirašė ir pravoslavų privilegiją[169]. Ji datuota spalių 15 d. Čia Lietuvos gyventojai rusai pravoslavai sulyginami su bajorais lietuviais. Net šie pastarieji gali, susitarę su lenkais, rusus priimti į savo herbus. Privilegija surašoma Lenkų karaliaus vardu. Tiesa, pažymėta, kad Žygimantas sutinka, bet, šiaip ar taip, vyriausias šeimininkas pasirodo Lenkija. Sulyginimo tikslas — kad „ateityje nebūtų kokio pasidalinimo ar skilimo, kas galėtų pabloginti minėtų žemių būklę“ (ne... divisio aut aliquod dispen-

---

[167] *Skarbiec,* II, 1590; H a l e c k i, *Dzieje,* I, 294.

[168] Plg. *Dzieje,* I, 31; *Powstanie,* 217.

[169] Dokumente pažymėta karaliaus buvimo vieta Lvovas, bet tikriausiai jis bus buvęs surašytas Gardine. Plg. *Powstanie,* 330, past. 68 ir H a l e c k i, *Dzieje unji,* I, 300.

dium in futurum subsequatur, quo status terrarum predictarum ledi posset). Toliau kalbama apie vienodus palengvinimus, dvasių vienybę ir norų tapatybę. Pagaliau pabrėžiama, jog tai visa daroma, kad gyventojai „būtų palenkti karščiau ir ištikimiau tarnauti" Jogailai ir Žygimantui. Dokumente aiškiai pasakyta, jog kol kas jį antspauduoja pasiuntiniai, bet jų parašai galios, kol karalius pridės savo antspaudą[170].

Lewickis mano, jog Jogaila iš tikrųjų tą privilegiją užantspaudavo, kiti gi tyrinėtojai (Kolankowskis, Kopystiańskis, Haleckis) tai neigia[171]. Greičiausiai bus tiesa šių pastarųjų. Mat, karalius spalių 30 d., vadinasi, po poros savaičių, Lvove davė lygiai tokią pat privilegiją Lucko žemės, atseit, Volinės gyventojams. Čia, be kitų, užtinkame parašus Lichińskio, Oporowskio ir Zarembos. Bet jie juk pasirašė Gardino privilegiją. Jau Haleckis pažymėjo Lenkų siekimą atplėšti nuo Lietuvos kaimynines rusiškas sritis. Bet niekas neatkreipė dėmesio į tai, jog Gardino privilegija tai Lenkų įgaliotinių gudragalviavimo padarinys. Kam reikėjo pridėti sąlygą, kad įsigalios tik tada, kai patvirtins karalius? Bet jau turėjome progos įsitikinti, jog karalius svarbių reikalų patsai nesprendė, ypačiai dabar, kai jau viena koja stovėjo karste. Antra, pasiuntiniai gavo pilniausius įgaliojimus. Tokiu būdu aną klauzulę jie pridėjo sąmoningai. Mat, Gardino rašto sulyginti rusai pripažįstami ne tik Jogailos, bet ir Žygimanto valdiniais. Tuo tarpu Lenkijos politika siekė ko kito. Iš tikrųjų, spalių 30 d. Lvovo privilegija Lucko sritį išskiria iš didžiosios kunigaikštystės ir laiko Lenkijos dalimi. Jogaila čia pažada, jog tos žemės neatskirs nuo Lenkijos ir niekam svetimam neduos valdyti (non alienabimus a corona nostra Regni Poloniae, neque alicui extraneo dabimus... ad tenendum). Kunigaikščiai ir bajorai katalikų ir rytų Bažnyčios bei graikų tikėjimo (=pravoslavai) gauna visas teises, kuriomis naudojasi Lenkijos bajorai. Pravoslavų bažnyčių nenaikins ir nepavers kitų tikybų šventovėmis. Į Katalikų Bažnyčią nieko prievarta nevers. Taip pat atleidžiami nuo kai kurių prievolių dvarų žmonės arba baudžiauninkai. Paliekama vien prievolė daryti tam tikrų patarnavimų, jei pravažiuoja patsai karalius. Reikia pastebėti, jog tokios

---

[170] *Cd XV*, III, n. 17 (priedas p. 523).

[171] *Dzieje W. Księstwa*, I, 191; *Książe Michal*, 14; *Dzieje unji*, I, 302—3.

pat teisės suteikiamos net žydams ir armėnams (kokias turi Krokuvos ir Lvovo miestuose), pagaliau, minimi ir vokiečiai[172].

Teisingai pastebėjo Čermakas, kad spalių 30 d. dokumentas būtų nesuprantamas, jei anksčiau tokia privilegija būtų buvusi duota visai Lietuvai. Jau daug kas nurodė, kad šis raštas prieštarauja Gardino unijai, kuria Luckas paliekamas didžiajai kunigaikštystei. Lewickis naiviai pateisina, girdi, visa Lietuva priklausė Lenkų karalystei. Šiaip ar taip, čia aiškiausiai matyti Lenkijos siekimas ir įvykusių faktų politika[173]. Lucko žemės privilegija gauna naujos šviesos, žinant, jog tuo metu Galicijos rusai dar nebuvo sulyginti su kitais Lenkijos gyventojais. Tiesa, jiems tai žadėjo vadinamasis Jedlno raštas (1430.III.4), bet kol kas neįgyvendintas. Tik 1433 m. sausio 9 d. vadinamoji Krokuvos privilegija vėl atnaujino Jedlno žadėjimą ir jau dabar pradėta vykdyti gyvenime[174]. Galutinis sulyginimas įvyko tik 1434 metais. Tokiuose rėmuose rusų pravoslavų sulyginimas yra grynai politikos aplinkybių padiktuotas veiksmas. Čia negalima ieškoti kažin kokių idealinių siekimų ir giedoti himnus Lenkų politikams, kaip tai be niekur nieko daro Levickis. Girdi, Lenkijos valstybės vyrai pakilę viršuj to meto Europos dvasinio lygio! Žinoma, reikia sutikti, jog buvo neįprasta, kad katalikų vyskupas (Olesnickis) katalikams ir schizmatikams pravoslavams pripažintų lygias teises. Bet vėliau mes matysime dar radikalesnių žingsnių, atseit, derybas ir sutartį su heretikais husitais. Toje įšėlusioje politikos jūroje tebuvo viena vadovaujama žvaigždė — nauda valstybei. Ji ir buvo vyriausias kelrodis.

Rusams įtikti nori ir Žygimantas. 1432 m. rugsėjo mėnesį vilniečiams duoda du raštus (22 d. — lotynišką ir 27 d. — rusišką), kur pravoslavai ir katalikai gauna vienodų palengvinimų, išimami iš karvedžių jurisdikcijos, gali turėti savo teisėją, svarstykles vaškui, siuvyklas ir vyno parduotuves (Magdeburgo teisės). Rugsėjo 23 d. vilniečiai (rašte sakoma: „lenkai ir rusai“) gauna dar vieną privilegiją, būtent, jie visoje kunigaikštystėje atleidžiami nuo muito. Tai naujojo kunigaikščio dovana sostinei,

---

[172] *Cd. XV*, I, n. 82, p. 78; plg. Barvinskij, 37—8.

[173] Czermak, *Sprawa równouprawnienia*, 22; *Powstanie*, 330, past. 70; plg. *Dzieje unji*, I, 304.

[174] *Cd XV*, II n. 177; Halecki, *Dzieje*, I, 306; Czermak, *Sprawa równouprawnienia*, 23; plg. *Powstanie*, 156—7.

kuri vis dar nerodė didelio džiaugsmo valstybės perversmu [175]. Panašaus dokumento 1434 m. geg. 6 d. susilaukė ir visa Lietuvos kunigaikštystė. Šis Žygimanto raštas vadinamas Trakų privilegija. Ji sulygina teises visų Lietuvos gyventojų, atseit, pravoslavų ir katalikų. Čia ta pati argumentacija, kaip Lenkijos įgaliotinių pasirašytame Gardino privilegijos projekte. Naujoji privilegija apėmė visą valstybės plotą, o ne vien siaurai suprastą Lietuvą. Jos nuostatai: didysis kunigaikštis be teismo nebaus kunigaikščių ir bajorų; jie ir jų vaikai galės paveldėti turtus, taip pat juos parduoti, dovanoti ar kitaip padaryti; vyrui mirus, turtas pereina žmonai; patvirtinamos visos Vytauto duotos privilegijos; rusai bajorai galės gauti lietuvių herbus, tik šie pirma turės pasirūpinti lenkų leidimą; kumečiai (kmetones — baudžiauninkai) atleidžiami nuo duoklių didžiajam kunigaikščiui. Vis dėlto privilegijų gavėjai neatleidžiami nuo pilių ir kelių taisymo. Dar reikia pastebėti, jog šie palengvinimai nepanaikino Horodlės draudimo, kad rusai pravoslavai negali užimti karvedžių ir kaštelionų vietų, taip pat nei dalyvauti didžiojo kunigaikščio taryboje[176].

7. Įvykiai Volinėje ir Lietuvoje

Švitrigaila nepripažino nei perversmu padarytos santvarkos, nei naujojo Lietuvos valdovo. Jis nė manyti nemanė, kad viskas baigta ir reikia nusileisti. Iš pat pradžių jis galvoja apie karo jėgą. Atbėgęs iš Ašmenos į Polocką, nė neatsikvėpęs, rugsėjo 3 d. jis siunčia Paulių Rogalą pas Livonijos magistrą su laišku. Magistrą vadina „savo brangiausiu kaimynu“ (vicine noster carissime) ir rašo, girdi, paprastai jam pranešąs savo reikalus, tai dabar pasakysiąs ir nelaimę. Nupasakojęs Ašmenos užpuolimą, prašo atsiųsti pagalbos. Vadinasi, Švitrigaila savaime linksta į Livoniją; matyt, čia veikė ne tiek vietos artumas, kiek nujautimas ir įsitikinimas, jog ši šalis su savo valdžia yra natūrali jo sąjungininkė[177]. Bet „brangusis kaimynas“ taip greit nesiskubina, ir pirma ištiria būklę. Jis tariasi su savo aukštaisiais valdininkais

---

[175] *Skarbiec*, II, 1626; plg. Barvinski, 28—29 ir Halecki, *Dzieje*, I, 300.

[176] *Cd XV*, III, n. 22 (priedas) p. 529 tol.; plg. Czermak, 31—2, Kutrzeba, 544, Lowmiański, *Uwagi*, 71 ir Halecki, o. c. 313.

[177] *Urkundenbuch*, VIII, n. 624, p. 365—6.

ir siunčia pas Žygimantą pasiuntinį, kad tas įspėtų naująjį kunigaikštį, jog reikia užleisti vietą teisėtam valdovui. Paskui magistras nutaria siųsti dar porą pasiuntinių (vieną po kito) pas patį Švitrigailą, kad galutinai įsitikintų, kokia jo padėtis ir sumanymas. Vis dėlto Livonijos magistras, visa tai 1432 m. spalių 7 d. pranešdamas vyriausiam kryžiuočių magistrui, prieina išvados, jog reikia siųsti tuo tarpu bent „mažą pagalbą" (kleyne hulffe). Priešingu atveju, atseit, jei Žygimantas nugalėtų Švitrigailą, tai Lietuva su Lenkais visiškai susijungtų (ganz ens). Apleidus numestąjį nuo sosto senąjį sąjungininką, būtų nepasitenkinimo Romos imperatoriui ir kitiems kunigaikščiams, kurie nuo pat pradžių rėmę Švitrigailos ir ordino sutartį. Pagaliau, jei prašytojas vienas laimėtų, tai iš to kryžiuočiams būtų nemaža painiavos. Nors iš laiško aišku, kad ordino kariuomenė sukeltų Lietuvoje ūpą (taip mano Švitrigaila) nuskriaustojo valdovo naudai, bet iki spalių 7 d. jokios pagalbos nepasiųsta. Livonijos magistras pasiteisino kelių blogumu[178].

Tuo tarpu Lietuvoje išvytojo kunigaikščio reikalai nepablogėjo. Švitrigaila lapkričio 30 d. rašo Livonijos magistrui, kad jį kviečia užimti tėviškės lietuviai ir rusai (...beide Littouwesche und Rusche hern und bayoren geschreben und zcuentpoten). Pagaliau, padaromas net sąmokslas. Apie jį magistras turėjo patikimų žinių jau lapkričio 7 d. Dinaburgo komturas buvo pasiuntęs žmogų pas Žygimantą, kuris grįžęs pranešė štai ką. Buvęs sugautas pasiuntinys su laišku, kurį siuntę Švitrigailai keturi labai žymūs vyrai, būtent: Trakų karvedys Jaunius, žemės maršalas Rumbaudas, Žemaičių seniūnas Kęsgaila ir Ukmergės viršininkas Šediboras. Pastarieji trys buvo broliai Volimuntaičiai, kurių kilimo vieta bei tėviškė bus buvusi Deltuva, vadinasi, sena svarbi lietuviška sritis. Visi įmesti į kalėjimą, o Jaunius ir Rumbaudas nužudyti[179]. Ir, apskritai, tuomet Lietuvoje nuotaika nebuvo palanki Žygimantui. Pasak Dlugošo, naujas kunigaikštis bijojęs, kad nekeršytų nužudytųjų giminės.

Dėl to Švitrigaila teisingai įvertino momento patogumą ir beveik desperatiškai maldavo ordino pagalbos. Į Prūsų kryžiuo-

---

[178] *Urkundenbuch*, VIII, n. 632, p. 370—1.

[179] T. p., n. 642 (Švidr. l. XI. 30); n. 636, p. 373 (Liv. magistro l. XI. 7); plg. B a r v i n s k i j, 42, 129 tol. ir 135—136 (suimtųjų Volimuntaičių genealogija). *Hist. Pol.* XI, 519.

čius jis kreipdavosi per Livonijos magistrą. Vyriausias ordino magistras Russdorfas, pats ruošdamasis kariauti su Lenkais, laikėsi kiek rezervuotai. Jis laiške Livonijos magistrui spalių 31 d. prašo Švitrigailai laiduoti, jog padės. Be to, įsako „kaip galima geriau jį paskatinti, kad tvirtai laikytųsi (en trosten als ir beste konnet, so das her jo feste halde). Pagalbą suteikti turi Livonija. Patsai Russdorfas pasitenkina diplomatija. Jis pasiunčia pas Švitrigailą ką tik grįžusį iš Žygimanto Kęstutaičio Liudviką Lanseę[180].

Tokiu būdu nelaimingam valdovui beliko livoniečiai. Jis čia siuntinėja pasiuntinį po pasiuntinio. Kartais per vieną valandą ateina kelios pasiuntinybės. Vieną kartą Švitrigailos atstovas (siuntėjo įsakytas) Livonijos magistrą maldavo net atsiklaupęs. Visa tai šiajam net įkyrėjo, pagaliau, jis „negalėjo ilgiau delsti su pagalba" (lenger mochten wir im unsir hulffe nicht wol vorczihn). Lapkričio 7 d. rašo Russdorfui, jog pasiuntęs 80 riterių ir dar šiaip karių, iš viso apie 300 arklių. Dalinys, vadovaujamas Ašeradeno (Rygos apskrity prie Dauguvos) ir Dinaburgo komturų, lapkričio 20 d. turėjo susijungti Razytėje (Vitebsko gubernijoje, žiemryčiuose nuo Dinaburgo) ir traukti Polocko link[181]. Tą patį mėnesį Prūsų magistras dar pasirūpino kitu dalyku. Mat, buvo neaišku, kaip laikysis Žemaičiai. Myk. Kęsgaila už palankumą Švitrigailai spalių pabaigoje ar lapkričio pradžioje buvo pašalintas nuo Žemaičių seniūno pareigų ir įmestas į kalėjimą. Į jo vietą paskirtas buvęs Medininkų viršininkas Goliminas, iki šiol nepažįstamas, taip sakant, homo novus. Kurį kunigaikštį palaikė Žemaičiai? Visai tikrai dėl stokos šaltinių negalima atsakyti. Bet kai kurie daviniai leidžia manyti, kad rėmė Švitrigailą arba laikėsi nuošaliai. Russdorfas lapkr. 14 d. rašo Livonijos magistrui, kad pasiųstų žmogų, kuris Žemaičius palenktų neutraliai laikytis per Lietuvos vidaus karą. Tam tikslui ir patsai ten ką nors siųsiąs. Vadinasi, tokiai kombinacijai padaryti turėta vilties. Bet, reikia atsiminti, kad anuomet didžiausios reikšmės turėjo vadai. Jei net šiandien jie daug nulemia, tai juo labiau tuometinės socialinės kultūros būklėje[182].

---

180 *Urkundenbuch*, VIII, n. 634, p. 372; plg. *Cd XV*, II, n. 211 p. 308.

181 *Urkundenbuch*, VIII, n. 636, p. 373.

182 *Urkundenbuch*, VIII, n. 637. Atrodo, jog Barvinskis nepatiekia pakankamai tvirtų argumentų, kad Žemaičiai buvę „beveik branduolys Žygimanto jėgų". Plg. *Žigimont Kejstutovič*, 42 ir prierašas 4.

Švitrigaila jautė, jog teks kovos lauke susidurti su stipriu priešu. Dėl to jis dar nepasikakino dviejų komturų vadovaujamu būriu, bet kviečia (XI. 30) ir patį Livonijos magistrą atvykti, rodos, prašo drauge pasiimti ir sunkiųjų patrankų (grosze buchsen). Suprantamas kad ir seno žmogaus jaudinimasis. Minėtą laišką jis datuoja „mūsų Ašmenos dvare, septynios mylios nuo Vilniaus, iš vietos, iš kurios buvome išvyti" (in unsirm hove Woschmene, seben meile von der Ville, usz deme wir vortreben wurden)[183]. Išvytojo kunigaikščio kariuomenė galėjo siekti 20.000 vyrų. Čia buvo, be lietuvių, daug rusų ir totorių. Švitrigaila beveik be pasipriešinimo žygiuoja Vilniaus link. Tik priėjus prie Lietuvos sienų, į Borisovą atbėga nemaža lietuvių. Paskui pasiduoda viena pilis po kitos. Pav., Minskas ir Krėva. Greičiausiai apsvaigęs nuo laimėjimų, Švitrigaila nepaiso, kad dar neatėjo Livonijos pagalba. Gruodžio 8 d. abu komturai buvo vienos dienos kelio atstumu nuo Ašmenos, kur tuomet jau stovėjo kovotojas už sostą. Jis galvoja apie žygį į Vilnių, bet štai užpuola Žygimantas jį patį. Dlugošas rašo, jog Žygimantas turėjęs žymiai mažiau jėgų, bet vargiai juo galima tikėti. Ypačiai, kad, pasak jo, Švitrigaila buvęs susijungęs su livoniečių kariuomene, tuo tarpu iš Livonijos magistro laiško vyriausiam kryžiuočių magistrui gruodžio 13 d. patiriame, kad jie pavėlavo. Mat, lenkui istorikui rūpėjo padidinti priešų armiją[184].

Artinantis užpuolikų kariuomenei, Žygimantas siunčia Goštautą pas Jogailą pagalbos. Iš ten vyksta į Lietuvą Lenkų ginkluotos jėgos, vadovaujamos Mščugo Skšynskio. Nežinia, ar jis suspėjo į Ašmenos kautynes[185]. Bet tikrai čia dalyvavo Lenkų pulkai iš Drogičino. Tokiomis aplinkybėmis įvyksta karštas susikirtimas. Jėgų persvara buvo Žygimanto pusėje, kadangi turėjo kariškai stiprius lenkus, tuo tarpu jo priešas europeiškai išmankštintų livoniečių nė nesulaukė. Pirmasis puolė Žygimantas. Bet sutiko vyrišką pasipriešinimą, ir laimė svyravo čia į vieną, čia į antrą pusę. Kovos truko nuo ankstybo ryto iki vėlybo vakaro. Švitrigailai net buvo pavykę priešininkus atstumti apie

---

[183] *Urkundenbuch*, VIII, n. 642, p. 376.

[184] *Hist. Pol.*, XI, 491; *Urkundenbuch*, VIII, n. 642, 646, p. 379; *Sc. R. Pruss.*, III, 499. (Livoniečiai stovėjo 7 d. kelio atstumu. Bet šis šaltinis — kryžiuočių valdininko užrašai — nėra absoliutiškai patikimas).

[185] D ł u g o s z o. c. neigia, bet B a r v i n s k i s teigia. *Žigimont*, 43. *Urkundenbuch*, t. p., p. 379.

3 mylias į krašto gilumą. Bet Žygimantas su lenkais pavartoja gudrų manevravimą ir priešą priverčia trauktis. Šiaip ar taip, abi pusės skaudžiai nukentėjo. Jei tikėtume Dlugošu, Švitrigailos šalininkų arti 10.000 užmušta ir 4.000 paimta į nelaisvę. O Švitrigaila gruodžio 13 d. rašo Russdorfui, kad jei jojo žmonių žuvęs vienas, tai priešininkų 6; pagaliau, jis tenustojęs apie 20 vyrų. Nors iš šio laiško išeina, kad nugalėjęs jojo siuntėjas, bet vis dėlto Švitrigailos jėgos buvo išsklaidytos, o jis pats pabėgo į Polocką. Lenkai-lietuviai paėmė 8 vėliavas, o pergalei priminti susirėmimo vietoje Lietuvos didysis kunigaikštis pastatydina Šv. Mergelės bažnyčią. Be to, į nelaisvę pateko kunigaikštis Jurgis Lengvenaitis, Vitebsko viršininkas Vasil Semenovič, Gedgaudas, Fedko Odyncewicz ir kiti. Žygimantas tuoj pat (veloci nuntio) savo laimėjimą praneša Lenkų karaliui, kuris už visa tai dėkoja Dievui. Iš mūšio lauko gruodžio 9 d. nugalėtojas pasigiria ir kryžiuočių vyriausiam magistrui[186].

Sakytame gruodžio 13 d. laiške vyriausiam magistrui, Švitrigaila, aprašęs kautynes, čia pat kreipiasi su prašymu. Nori, kad „mylimas tėvas“ atsiųstų pagalbos, priešingu atveju, girdi, jį gali net patys priešai išjuokti (belachen). Ką gi daro Prūsų ordino magistras? — Kaip matėme, jis pritarė Švitrigailos pastangoms atgauti sostą. Bet drauge jis nesipyko nė su Žygimantu. Tarp jųdviejų važinėjo pasiuntiniai. Didysis kunigaikštis net randa reikalą jam pranešti Ašmenos laimėjimą. Russdorfas didžiausiu ir natūraliu savo priešu laikė Lenkus, kurie dabar vedė derybas su husitais; sklido gandai apie abiejų sąjungą prieš kryžiuočius. Dėl to vyriausio magistro Lietuvos politiką galima išreikšti sakiniu: „Gerų kaimyninių santykių siekimas“. Žygimantas gi pranešė Prūsams laikysiąs dar Švitrigailos sudarytą Skirsnemunės sutartį. Kai tik Algirdaitis buvo priverstas atsidurti toli už Vilniaus, jo reikalas ėmė tolti ir iš Russdorfo politinio akiračio. Švitrigailai, nustojusiam sosto, rugsėjo 3 d. iš Polocko parašius maldaujamą laišką, Marijenburgo raštinė gautojo rašto užpakalinėje pusėje pažymėjo: „Senojo didžiojo kunigaikščio laiškas“ (des alden grosfursten bryeff). Gal jausdamas tą atšalimą, ieškąs

---

[186] *Hist. Pol.*, XI, 492; *Urkundenbuch*, VIII, n. 645—49, p.p. 378—81. Apie kautynes dar rašo *Pol. S. R. Let.* IV (Pskovo I), 206 tol., V (Psk. II), 27, XV (Tvėrės), 489 ir XVII (Pop. ir kt. nuorašai). Plg. *Powstanie*, 160—62 ir Voigt, *Geschichte*, VII, 602—3.

tėviškės kunigaikštis į vyriausią kryžiuočių vadovybę paprastai kreipdavosi per Livonijos magistrą. Pastarajam vyriausias magistras perleido visą iniciatyvą Švitrigailos reikaluose. Jis galėjo atplėšti Švitrigailos ir pasiuntinio Lanseės laiškus, siunčiamus į Marijenburgą. Reikia pasakyti, jog Livonija iš pat pradžių linko į Švitrigailą ir ilgainiui pasidarė ištikimiausia jo rėmėja. Jos vadovybė raginte ragino ir vyriausią magistrą taip elgtis. Ta prasme rašė jam ir Liudvikas Lansee, tasai Lietuvos vidaus santykių akylas stebėtojas ir žinovas. Gruodžio 21 d. iš Vitebsko jis teisinasi Russdorfui, kam pasilikęs pas Algirdaitį. Girdi, kai žmonės matą ordino paramą, tai veikliau remią senąjį kunigaikštį. „Dievas žino", taip baigia raštą, „kad aš veikiu Jūsų Malonybės ir mūsų visų gerovei" (Got weis, das thu ich... vor euwir gnade unde uns allen in dem besten)[187].

Dabar pažiūrėkime, kas darėsi pietuose? Podolės žemė niekuomet nebuvo išėjusi iš Lietuvos valdžios akiračio. 1415—23 m. čia buvo seniūnas Gedgaudas, kuris pristatydino stiprių pilių. Volinė buvo gerai pažįstama pačiam Švitrigailai, kuris gana ilgai išsėdėjo Kremeneco kalėjime ir paskui bajorų ir didikų pastangomis išėjo į laisvę. Dėl tų pietinių žemių 1430 m. iškilo ir didysis ginčas su Lenkija, pavirtęs kruvinu karu. Tolimesnė to pasekmė — ir Švitrigailos nuvertimas nuo sosto. Kai tik ši žinia pasiekė Lenkiją, tuoj išsiųsta kariuomenė, kad užimtų kraštus, į kuriuos pretenduota. Vadinasi, tuo pačiu metu siunčiama kariuomenė į Podolę ir Volinę ir delegacija deryboms su naujuoju kunigaikščiu Žygimantu. Kai buvo pasirašoma Gardino unija, tai neviena jos perleista Lenkams sritis faktiškai jau buvo jų ginklų užimta. Pirmiausia paimama Olesko pilis, kurią laikė Švitrigailos šalininkai. Paskui didelė armija eina ant Podolės ir Volinės. Jai vadovauja Vincentas Šamotulskis ir Jan Mężyk iš Dombrovos[188]. Tat negalėjo nepadaryti įtakos, ir luckiečiai atvyksta į Lvovą pas Jogailą ir pasiduoda jo valdžiai. Karalius išduoda jau žinomą mums privilegiją, kuria Lucko žemės rusai sulyginami su katalikais (X. 30). Vadinasi, sulaužomas Gardino aktas, kadangi kalbamoji sritis lenkų dokumente aiškiai žymima kaip karalystės

---

[187] *Urkundenbuch*, VIII, n. 650, p. 382; n. 627, p. 367, n. 624, p. 365, n. 639, p. 374, n. 647, p. 380, n. 664, p. 395. Plg. t. p. įžangą XI—XII psl.

[188] *Hist. Pol.*, XI, 480—81, 487 tol.; Voigt, *Geschichte*, VII, 604—5 (Lenkų kariuomenei vadovauja Mozūrijos kunigaikščiai); plg. Kolankowski, *Dzieje*, I, 141, 193 tol. ir Czermak, 21.

dalis. Lucką karalius atiduoda valdyti ikišioliniam seniūnui kunigaikščiui Aleksandrui Nosui (Pinskiui). Tai senas Švitrigailos šalininkas. Jo pasidavimas Lenkų karaliui tebuvo laikinis. Iš tikrųjų 1433 metų balandžio pradžioje Nosas pereina į numesto nuo sosto Algirdaičio pusę[189].

Podolėje Švitrigailos laikėsi pirmiausia tos srities seniūnas kunigaikštis Fedka Niesvičskis (nuo Niesvičiaus prie Polankos upės Lucko apskrity). Pasak Dlugošo, jis iš visų Lietuvos ir Rusijos kunigaikščių labiausiai buvo pasižymėjęs kariniais gabumais ir drąsa. Tos pačios krypties buvo ir Kijevo karvedys kunigaikštis Vladimiras. Fedka prieš Lenkų didžiulę kariuomenę nieko negalėjo padaryti ir užleido beveik visas pilis. Braclavą jisai pats sudegino. Bet greitai reikalas pakrypo į gerąją pusę. Atėjo pagalba. Švitrigaila (prieš XII. 13) pranešė Livonijos magistrui, jog sulaukta apie 20.000 totorių, 50.000 valakiečių ir apie 10.000 kijeviečių, vedamų kunigaikščio Vladimiro. Žinoma, čia besigiriant perdėta, bet, šiaip ar taip, jėga turėjo būti nemaža. Lenkai džiūgaudami traukė namo. Dlugošas smulkiausiai aprašo, kaip įvyko susirėmimas. Gudrus Fedka, slapstydamasis miškuose, sustojo prie Morachvos upės netoli Kopestrino kaimo ir laukė lenkų. Apylinkė buvo užtvinusi ir tik per upę buvo galima patogiai pereiti. Nieko nesitikėdama, karaliaus armija dviejose vietose žabais iškloja žuvims padarytas užtvankas (agger), ir jau pusė vyrų ir vežimų pereina į antrąją pusę. Staiga (tai buvo lapkričio 30 d.) pasigirsta trimitai ir pasirodo Fedka su savaisiais. Įvyksta karščiausia kova. Iš pradžių lenkai visiškai sugniuždomi, paskui jiems pavyksta šiek tiek atsitiesti. Bet iš kovos aprašymo nematyt, kad jie būtų laimėję. Pats Fedka pranešė į Vitebską, kur tuomet buvo pas didįjį kunigaikštį Lansee, jog kritę daug priešų (vaste fele darnedergeleget). Tokiu būdu negalima sutikti su kai kuriais lenkiškais šaltiniais, esą, Jogailos kariuomenė laimėjusi. Juoba, kad kitų metų pavasarį Podolė tebėra Fedkos rankose[190].

Lucke stipriai laikosi Nosas. Jis be perstojo užpuldinėja kaimyninę Cholmo žemę, kuri buvo Lenkų valstybės dalis. Cholmo

---

189 Lewicki, *Przymierze*, 4; Wolff, *Kniaziowie*, 276—7; Gruševskij, IV, 182.

190 *Hist. Pol.*, XI, 488 tol.; *Urkundenbuch*, VIII, 646, p. 379; t. p., n. 651, p. 383; plg. Gruševskij, *Istorija*, IV, 181, 449 ir *Powstanie*, 162—4 (mano, kad lenkai laimėjo).

seniūnas rusas Hricko Kierdiejaitis negalėjo atsilaikyti ir viename susirėmime, pavasariui besibaigiant, visiškai pralaimėjo ir 500 lenkų raitelių pateko į nelaisvę[191]. Podolėje neblogiau sekėsi Fedkai. Jis partizaniškai puldinėjo priešus. Talkininkaujamas totorių, jis sumušė Kameneco seniūną Bučackį. Šis buvo klasta išviliotas iš tvirtovės, paskui netikėtai užkluptas ir sužeistas paimtas į nelaisvę. Tik vėliau, kaip tam tikroje vietoje minėjome, jis buvo išmainytas į lenkų belaisvį Livonijos maršalą Nesselrodę. Padrąsinti pasisekimų, Volinės ir Podolės seniūnai susijungia ir puola Lietuvos Brestą. Pasiėmę apie 4.000 totorių, su visomis jėgomis apsupa pilį, o miestą sudegina. Grėsė didelis pavojus. Tuomet pilies eina gelbėti sušaukta Lenkų bajorija (pospolite ruszenie). Nosas ir Fedka priversti nutraukti apsiaustį. Ryžtingas kunigaikštis Nosas atsigręžia į kitą pusę ir įpuola į pačią Lenkiją, atseit, Cholmo sritį. Bet čia lenkų vadas Hricko Kierdiejaitis jį ties Hrubiešovu sumuša[192].

Kaip matome, pietuose kažin kokių didelių pasikeitimų neįvyksta. Viena aišku, jog abi šalys buvo kovų išvargintos. Vis dėlto tikrai nežinia, kodėl 1433 metų liepos mėnesį Lenkų seniūnai ir karo vadai Hricko, Šamotulskis ir Bučackis savo atsakomybe padaro paliaubas su Volinės ir Podolės seniūnais. Susitarimas galiojo iki Kalėdų, paskui prailgintas iki Velykų. Gavę laisvas rankas, voliniečiai dabar puola Žygimanto Kęstutaičio valdomas sritis. Įsiveržia į Bresto ir Palenkės žemes. Čia atmušti, jie rudenį puola Mstislavlį. Reikia pastebėti, jog šie puolimai buvo pataikyti kaip tik tuomet, kai iš žiemių Žygimantą spaudė patsai Švitrigaila[193].

Jisai po Ašmenos kautynių nenurimo, bet ruošėsi naujam puolimui. Tik jam nevyko išjudinti vyriausio magistro. Gudrus Russdorfas išnaudojo sunkią kunigaikščio būklę. Ne be reikalo ilgai pas Švitrigailą viešėjo jo atstovas Lansee. Matyt, savo viršininko instrukcijomis, jis rūpinosi išgauti Palangą, kuri fatališku kyliu skyrė abudu vokiečių ordinus. Kadangi, viena, pajūris dabar buvo Žygimanto valdžioje ir, antra, rūpėjo labiausiai pats sostas, tai, galimas daiktas, Švitrigaila už žadamą pagalbą

---

[191] *Skarbiec*, II, n. 1667; Gruševskij, 184 tol.

[192] *Hist. Pol.*, XI, 520—21; *Skarbiec*. II, 1667; Gruševskij, IV, 184—5; plg. *Powstanie*, 201—2.

[193] Halecki, *Dzieje*, I, 309—10.

ką nors pažadėjo ta prasme. 1432 m. gruodžio 21 d. apie tai magistrui džiūgaudamas praneša Lansee. Po 5 dienų jis vėl primena tai ir ragina, kad Palanga būtų kuo greičiausiai užimta[194]. Girdi, tuomet ordino pasiuntiniai į Livoniją galėtų keliauti „patogiau ir saugiau" (bequemer unde ungehindert). Vis dėlto Švitrigaila jokio dokumento tam neišdavė. Žygimantas pajūrį tiksliai išnaudojo ir čia laikė stiprią sargybą. Žemaičiai atiminėjo iš Livonijos į Prūsus siunčiamus laiškus, suiminėjo žvejus, žinoma, nepraleisdami progos pasiplėšti. Taip skundžiasi Livonijos magistrui Goldingos komturas (1432 m. spalių 14 d.). Apie pajūrio žemaičių užpuldinėjimus vokiečiai skundžiasi ir vėliau, pav., 1434 m. vasar. 27 d.[195].

Šiaipjau kryžiuočių vyriausias viršininkas labai ir labai suabejoja, ar Švitrigaila beatgaus sostą. Iš Žygimanto laiško vyr. magistrui 1433 m. sausio 28 d. sužinome, jog jis kvietė, kad dabartinis didysis kunigaikštis užleistų numestajam valdovui... „kokį kampelį" (ettlichen winkel). Jei tai nepavyktų, tai Russdorfas projektuoja Švitrigailą apgyvendinti pas save. Siūlymas labai keistas: už kampelį kovotojas dėl sosto turi atiduoti dabar savo valdomas sritis! Gal kryžiuočių vyriausio magistro nusistatymui čia padarė įtakos Eugenijaus IV sprendimas. Mat, popiežius sausio 1 d. buvo, lenkų prašomas, Švitrigailos valdinius atleidęs nuo priesaikos jam ir patvirtinęs priesaiką, padarytą Žygimantui, perversmo keliu paėmusiam valdžią. Vadinasi, turėjo būti asmenų, abejojusių naujojo kunigaikščio teisėtumu[196]. Švitrigaila savo nusistatymo nė kiek nekeičia: jis sutinka bylą baigti geruoju, bet su sąlyga, kad Lietuvos sostas jam bus grąžintas. Kaip iš Lanseės vasario 11 d. laiško Russdorfui, matyti, Švitrigaila buvo tuo reikalu siuntęs pas Žygimantą. Bet tasai pasiuntinius prigirdęs. Paskui dabartinis Lietuvos valdovas pas priešą pasiuntęs savo atstovus. Tačiau, kai grįžo, juos liepė valkioti gatvėmis ir paskui prigirdė. Senasis kunigaikštis bandė suusiekti net su Jogaila. Karalius jo žmones suima ir nusiunčia pas Žygimantą, kuris padaro su jais kaip paprastai — pavalkiojęs gatvėmis, nuskandina[197].

---

194 *Urkundenbuch*, VIII, n. 650, p. 382 ir n. 651, p. 383.

195 T. p., n. 733, p. 428 ir 780, p. 453.

196 *Urkundenbuch*, VIII n. 659, p. 391 (Žyg. laiškas); *Archiwum Ks. Sanguszków*, I, p. 30—33 (čia pop. nutarimas vietoj 1433. I. 1. pažymėtas 1432.I.1).

197 T. p., VIII, n. 661, p. 392 tol.

Russdorfas ima, ką tik gali paimti. Su naujuoju kunigaikščiu jis ne tik nekariauja, bet net prekiauja. Iš Ragainės į Lietuvą eina druska ir kiti dalykai. Tatai buvo priverstas jam priminti Livonijos ordinas. Ši šaka negali suprasti vyriausio magistro. Livonijos Rutenbergas vasario 24 d. jį ragina „nesėdėti rankas sudėjus" (stille sitzen), kadangi pats gerai numanąs, jog vieniems sunku kariauti. Laišką baigia pasitikėdamas vyriausio magistro „išmintimi" (wisheit)[198]. Bet tas susirūpinęs vien savo paties kailiu. Jis prašo, kad Švitrigaila suorganizuotų jungtinį žygį prieš Lenkus: žiemiuose ir rytuose turi pulti Livonija su Algirdaičiu, o pietuose podoliečiai, voliniečiai, valakai ir totoriai. Gegužės 3 d. kunigaikštis pažada tai padaryti[199]. Mat, kryžiuočiai jauste jautė ir jau tikrai žinojo, kad Prūsiją užplūs lenkų ir nenugalimų husitų kariuomenė. Russdorfas atsidūrė tarp kūjo ir priekalo. Jį barė šiaurės broliai su senuoju sąjungininku Švitrigaila, bet prikaišiojo ir Žygimantas Kęstutaitis. Ką jis daro? — Žygimantui rašo, jog Livonijai įsakęs „ramiai sėdėti". Jei jinai ką blogo Lietuvai padariusi, esąs kaltas patsai kunigaikštis, kam susidėjęs su lenkais. Didžiausias magistro grasinimas, girdi, nežinąs, ar ir jis galėsiąs beišlaikyti „visiškai gerą draugiškumą" (gantcz volkomener fruntschaft) (II. 26). Kiek vėliau, atseit, balandžio mėnesį, jis nuramina ir Švitrigailą, kurį pažada remti darbais ir „amžinai neapleisti" (euch czu ewigen czeiten nymmer lassen)[200]. Šitaip gudragalviauja senasis diplomatas. Jojo darbai visiškai suprantami to meto įvykių plote.

Livonijos draugiškumas iš pradžių atrodė neabejotinas. Magistras per pasiuntinius ir laiškus laidavo Švitrigailai, kad bus Polocke su kariuomene jau sausio 25 d., iš kur, žinoma, trauks į Lietuvą. Esanti laiduota pagalba taip pat iš Rygos ir Dorpato. Šį trumpą žygį ordinas atlieka vienas. Livonijos viršininkas rašo Reveliui, kad plataus masto ekspedicija į Lietuvą numatoma ateinančią vasarą (negesten tokomenden somer). Be to, naiviai tvirtina, jog visas ordinas su vyriausiu magistru einąs prieš Žygimantą ir Lenkus. Paskui Rutenbergo nuomonė kiek pasikeitė. Nors buvo susitarta, kad iš Polocko abu su Švitrigaila apie gegužės 30 d. puls į Lietuvą, bet tai neįvyko. Matyt, čia paveikė

---

198 *Urkundenbuch*, t. p., n. 664, p. 396.
199 T. p., n. 677, p. 401 ir 681, p. 403.
200 T. p., n. 669, p. 397, n. 677, p. 401—2.

vyriausio ordino viršininko svyravimas. Žinoma, buvo galima pasiteisinti. Įpusėjus gegužės mėnesiui, magistras praneša į Marijenburgą, girdi, esąs visai prisirengęs, bet negalėsiąs ištraukti į žygį, kadangi „per maža žolės“ (gebrechens halben graszes)[201]. Livonija pasijudino vos liepos 8 d. Sujungta kryžiuočių, Švitrigailos ir rusų kariuomenė į Lietuvą įsiveržė apie liepos mėnesio 20 d. Vadinasi, žygis beveik porą mėnesių pavėluotas, ir tai vien dėl Rutenbergo kaltės. Galime pastebėti, jog vėluojama jau trečią kartą. Pirmą kartą vėluota prie Ašmenos. Antrasis vėlavimas, — galima sakyti, visai nekorektiškas pasielgimas, — įvyko sausio mėnesį. Buvo sutarta susijungti 25 dieną, tuo tarpu livoniečiai ištraukė tik 30-tą. Bet blogiausia, jog jie veikė vienui vieni. Apiplėšė ir sudegino Linkmenių (Langwen), Tauragnų (Tawgal), Utenos ir Užpalių apylinkes ir išsivedė apie 3.000 žmonių, atseit, vaikų ir suaugusių. 11 dienų pasišvaistę (I. 30—II. 9), traukė namo, kaip patsai magistras rašo, pabūgę lietuvių, susijungusių su lenkais. Vadinasi, žygis negalėjo turėti reikiamų pasekmių[202]. Tas pat trečią kartą. Kaip matysime vėliau, nuo birželio pradžios Lenkai buvo įsivėlė į karą su Prūsų kryžiuočių ordinu. Taigi Žygimantas būtų buvęs užkluptas vienas. Tiesa, tas karas ir dabar ėjo, bet Russdorfas nespėjo sužinoti, kad sąjungininkams Lietuvoje sekėsi, ir sunkiomis sąlygomis rugsėjo 13 d. buvo priverstas pasirašyti paliaubas.

Antroje liepos mėnesio pusėje Švitrigaila su livoniečiais žygiuoja nesulaikomai. Paimamas Minskas, Borisovas, Krėva, Zaslavlis, Eišiškiai, Lyda. Buvo vienas susirėmimas ties Molodečnu, bet Žygimanto karo vadas Petras Mongirdaitis visiškai sumušamas. Beje, Krėva atiduodama Livonijos ordinui, matyt, už talką. Vilnius sudeginamas, bet pilis nepaimta. Taip pat ir Trakai. Nugalėtojai prisiartina prie Kauno. Nežinia, ar pilis paimta, bet Ragainės komturas pranešė Russdorfui, jog visa jos įgula, kurią sudarė lenkai, išmušta. Čia paimamas į nelaisvę kunigaikštis Mykolas (Alšėniškis). Atrodo, jog jis kovojo Švitrigailos pusėje, o paskui, nežinia kieno ir kaip suviliotas, perbėgo pas Žygimantą. Iš čia galėtų paaiškėti, kodėl Švitrigaila taip žiauriai

---

201 *Urkundenbuch*, VIII, n. 657, p. 389; n. 666, p. 397; n. 685, p. 405.

202 *Urkundenbuch*, VIII, n. 608, p. 415; *Skarbiec*, II, n. 1666; *Urkundenbuch*, t. p., n. 663, p. 395 (11 dienų plėšimas).

Dar apie vieną žygį kovo m. (Dinaburgo, Rositės ir Seelburgo komturų) žiūr. t. p., n. 673, p. 398.

su juo pasielgė, būtent, liepė Vitebske prigirdyti Dauguvoje[203]. Žygis įvyko rugpiūčio mėnesį.

Žygimantas negalėjo atsilaikyti. Jis, kaip rašo Dlugošas, nepasitikėjo savaisiais, kadangi neseniai už sąmokslą buvo nužudęs keletą pačių žymiųjų valstybės vyrų ir dabar bijojo jų giminių keršto. Dėl to jis paliko šalį priešų valiai, o pats pasislėpė miškuose. Mat, žymesnės pagalbos Lenkai negalėjo duoti, nes patys kariavo su Prūsų kryžiuočių ordinu. Įdomus Žemaičių laikymasis. Jie nestojo prieš Švitrigailą, bet sugrįžo namo, kadangi „Žygimantui nenorėjo daugiau padėti“ (wellen ym nicht me helfen). Girdi, jie norį ginti savo pačių žemę. Greičiausiai, čia tik pasiteisinimas, daugiau nieko. Jie nenorėjo kovoti prieš Švitrigailą. Bal. 29 d. maršalas rašė, kad jie rengiasi pulti Įsrutės apylinkes. Vis dėlto Švitrigaila, nusiaubęs plačiausius plotus, patraukė į Lukomlę. Paskui išvyko į Kijevą. Dėl ko? Galėjo būti daug priežasčių. Anot Dlugošo, žygį labai apsunkino tai, kad Žygimanto kariuomenė sunaikino pašarą. Bet, tur būt, svarbiausia priežastis bus buvusi gyvulių ir arklių maras. Livonijos magistras, grįžęs rugsėjo 18 d. į Rygą, rašo Russdorfui, kad jo kariuomenės vyrų daug išmirę. Patsai magistras grįžo sirgdamas. Pasak jo, gal tik kokia pora karių tesą sveiki (nicht boven twe gesunt is gebleven). Iš čia sužinome, jog žygis truko apie 11 savaičių. Jei ne maras, tai, pasak Gruševskio, Žygimantas gal būtų buvęs pribaigtas. Prisidėjo čia ir ta blogybė, jog Marijenburgas, nežinodamas laimėjimų Lietuvoje, negalėjo jų panaudoti kare su Lenkais, ypačiai gi padarytose paliaubose[204].

---

[203] W o l f f, *Kniaziowie*, 96; *Senatorowie i dygnitarze*, 18; B o n i e c k i, *Poczet*, 77. W o l f f a s kun. Mykolą laiko Kijevo vietininku. L e w i c k i s skiria du kunigaikščius Mykolus (*Powst.* 199), taip pat ir H i l d e b r a n d a s (*Urkundenb.* VIII, 421, past. 1). Vis dėlto klausimas kol kas lieka neišspręstas.

[204] Apie tą žygį žiūr.: *Hist. Pol.*, XI, 519; *P. S. R. L.* XVII, p. 106, 180, 335, 530 tol.; I Pskovo metr. t. p. IV; *Urkundenbuch*, VIII, n. 715, p. 419, n. 720, p. 421; n. 724, p. 423; V o i g t, *Geschichte*, VII, 612. Plg. *Powstanie*, 198—200 ir G r u š e v s k i j, *Istorija*, IV, 184.

8. Lenkai su husitais užpuola kryžiuočius

Lenkai katalikai su heretikais husitais padarė karo sąjungą. Įdomu ir svarbu išsiaiškinti, kaip tai galėjo atsitikti. Pirmiausia — kalbos giminingumas. 1421 m. Jogaila, rašydamas Čekų luomams, jau kalba apie „mūsų slaviškos kalbos žemes" (terras lingwagij nostri Sclavonici), kurias spaudžianti „svetima tauta" (nacio aliena). Vadinasi, lenkų ir čekų tautos rikiuojamos vienoje eilėje, o kitos pažymimos kaip svetimos (turima galvoje vokiečiai)[205]. Dar aiškiau tas dalykas matyti instrukcijoje Čekijos pasiuntinių, kurie 1420 m. gruodžio mėnesį vežė Jogailai pasiūlymą būti jų šalies karaliumi. Čia karalius Zigmantas piešiamas, kaip pasikėsintojas prieš „visas slavų kalbas". Argumentuojama, jog čekų kalbos žlugimas drauge būtų smūgis ir lenkų kalbai, kadangi abi labai artimos. Taip kalbama keliais atvejais čekų ir lenkų oficialių asmenų[206]. Kartais buvę prasitariama, girdi, abiejų tautų viena kalba. Vieni antrus suprasdavo. Pav., 1431 m. Krokuvos pasitarimuose čekai kalbėjo lotyniškai ir čekiškai, o lenkai — lotyniškai ir lenkiškai. Kalbos giminingumas buvo palankus dvasinėms gėrybėms apsimainyti. Mat, anais laikais Čekai pradėjo atmesti lotynų, o labiau vartoti savo gimtąją kalbą[207].

Be abejonės, čekai turėjo aukštesnę kultūrą ir senas garbingas tradicijas. Patsai husitizmas (nuo Jono Huso, skelbusio skirtingą nuo Katalikų Bažnyčios mokslą, už kurį Konstance 1415 m. kaip eretikas, arba atskalūnas, buvo sudegintas) Lenkijoje pradėjo prigyti jau apie 1406—7 metus. Bajorai suvažiavimuose stoja prieš Bažnyčios dešimtinę, apeliaciją į Romą, prieš bažnytinių teismų viršenybę ir kitus nuo seno praktikuotus dalykus. Atvirai kovojama su dvasininkais. Gyvi ir kultūriniai santykiai. 1410-ais ir 1414-ais metais čekai tarnauja Lenkų kariuomenėje. Istoriniame Tanenbergo mūšyje su kitais savo draugais dalyvauja garsusis Jonas Žižka. Patsai naujojo mokslo (husitizmo) skelbėjas, drauge sukėlęs čekų tautinį sąjūdį, Jonas Husas, susirašinėja su Jogaila. 1410 m. gruodžio mėnesį jis rašo karaliui džiaugiąsis, kad nugalėti kryžiuočiai, ir pasako norįs pasimatyti su pačiu Jogaila. Krokuvos dvare nuolat galėjai sutikti čekų. 1413 m. Jeronimas Pragiškis universitete turėjo viešą disputą apie

---

205 *Liber Cancellariae*, II, 107.
206 Odložilik, 10.
207 T. p., 10, 24; plg. Kolankowski, *Dzieje*, I, 137.

Huso mokslą. 1433 m. vienas husitas kunigas, atvykęs į Lenkiją, čia dėsto ne tik naująjį mokslą, bet ir astronomiją[208].

Priešingas Katalikų Bažnyčiai Huso mokslas Lenkuose rado gyvo atgarsio. Jei apie 1420 m. pas Prūsų kryžiuočius, Gilgenburge, naujasis mokslas pradėjo kelti galvą, tai ką bekalbėti apie kaimyninę Lenkiją[209]. Ypačiai svarbu, kad naujasis sąjūdis buvo ne vien religinis, bet drauge ir tautinis, nukreiptas prieš vokiečius ir jų viešpatavimą. Valstybės valdžia tam buvo palanki. Husitizmą ypatingai rėmė bajorai ir žemieji dvasininkai. Buvo ir žymesnių asmenų, atvirai prisidėjusių prie čekų sąjūdžio, pav., Dobek Puchała, kurio dvarai buvo prie Lenkijos ir Čekijos sienos. Husitizmui pritarė ir kai kurie aukštieji valstybės vyrai, pav., abu Šafrancai (vyskupas ir kaštelionas), Mikalojus Siesčenecas ir kiti[210].

Olesnickis 1432 m. sausio mėnesį rašo kardinolui Cezariniui, kad Krokuvos vyskupijoje klaidingasis mokslas tiek paplitęs, jog pasitaiką dėl jo ir bažnyčių plėšimų. Vyskupas vieną magistrą turėjo nubausti bažnytinėmis bausmėmis[211]. 1432 m., kai Zbignevas neparodė palankumo husitų pasiuntiniams, tai lenkai husitai čia matė įžeidimą ir tiek įniršo, jog net parūpino budelius vyskupui nužudyti. Pagaliau husitizmas tiek išplito, jog prireikė bendromis jėgomis su juo kovoti. Antai, 1438 m. bal. 25 d. paskelbta visų Lenkijos bajorų konfederacija, kad nuslopintų heretiškus sąmyšius[212]. Bajorai net „dūsavo apie uniją su čekais“ (Smolka). Vadinasi, pritarimas buvo didelis. Bet Dlugošas tai arba nutyli arba sušvelnina gražiais žodžiais, taip sakant, vynioja į vatą. Žinoma, tai nesiderina su Lenkijos garbe. Pav., pasak jo, per 1433 m. karą Lenkų kareiviai ne tik neužsikrėtę klaidingu mokslu, bet, arčiau pažinę, net pradėję jo nekęsti. Taip turėjo rašyti kanauninkas, sekretorius vyskupo, siekiančio kardinolo skrybėlės![213]

---

[208] *Cd XV*, III, n. 3, p. 500—1; *Hist. Pol.*, XI, 512—513 ir kitur; Odložilik, 6; A. Šapoka, *Jeronimas Pragiškis* (atsp. iš *„Praeities“*), p. 28.

[209] Voigt, *Geschichte*, VII, 374; Smolka, *Jan Długosz*, 165; plg. *Powstanie*, 81.

[210] *Cd XV*, II, n. 200, p. 280; *Raczyński*, 351; Odložilik, 7, 12, 14 t.; Prochaska. *Dzieje W. Ks. Witolda*, 212.

[211] *Cd XV*, II, n. 176, n. 204, p. 292.

[212] *Hist. Pol.*, XI, 476—7; *Cd XV*, II, n. 248, p. 365—7.

[213] *H. Pol.*, XI, 511; Smolka, *Jan Długosz*, 165, 174—6.

Lenkai su čekais husitais palaikė ir gyvus prekybinius santykius. Vadinasi, giminingų tautų visuomenės bendravo. Dėl to nenuostabu, kad Lenkijoje buvo juntama net antiklerikalinė dvasia. Be jau minėtų, revoliucinis bei religinis sąjūdis Lenkijoj buvo ir tuoj po Jogailos mirties. Patys čekai savo slaviškiems kaimynams buvo irgi neabejingi. 1432 m. buvo kalbama apie Vladislovo Jaunojo vainikavimą Čekų karaliumi. Ypačiai tas reikalas pasidarė aktualus po imperatoriaus Zigmanto mirties. Pasirodė agitacinis raštas: esą, jei negalima turėti čeko karaliaus, tai bent iš kitos slavų tautos. Kazimierą pasodinti Prahos karaliaus soste, be kitų husitų, ypačiai rūpinosi Jonas Czapekas, Reterszykas, Pet. Polagkas ir Alss von Sternbergas[214].

Apie 1420 metus Europoje plačiai sklido gandai apie Lenkų karaliaus palankumą husitams. Taismet Martynas V rašo Jogailai, kad neglobotų heretikų, kitaip, girdi, susilauksiąs bausmės. 1421 m. apie Velykas imperatorius Zigmantas siunčia tam tyčia pasiuntinį, kad išaiškintų, ar neremiami čekai. Sukeltos visos galybės ant kojų. Rugsėjo 5 d. popiežius „griežtai įspėja Viešpatyje“ Jogailą, kad su heretikais čekais nedarytų sutarties (nec aliqua pacta ineat). Tai būsią galima, girdi, tik tuomet, kai jie grįšią į Katalikų Bažnyčią[215]. Lenkų santykiai su heretikais husitais pasidarė plepalų objektu. Rietenos plito net eilėraščių forma[216].

Tuomet Europa buvo katalikiška, o jos dvasinis viršininkas — popiežius. Heretikai buvo laikomi visuomenės priešais. 1427 m. iš Romos išeina bulė, kuria 10-toji dvasininkų pajamų dalis skiriama karui su husitais. Kitų metų liepos 25 d. popiežius atskiru laišku paragino Jogailą, kad siųstų pagalbos su jais kovojančiam Zigmantui[217]. Karalius bene išleido griežtą draudimą, kad jo valdiniai nepadėtų čekams. Bet tai padaryta, tur būt, kad patenkintų Europos galiūnų reikalavimus. Šiaipjau senasis palankumas liko kaip buvęs. Tiesa, 1430 m. birželio mėnesį husitai buvo įpuolę į Čenstakavą, bet tai laikinis įvykis, kuris gerųjų

---

[214] *Cd XV*, III, n. 45 p. 560, n. 67 (priedai); O d l o ž i l i k, 36; *Powstanie*, 220; *Przymierze*, 7; K o t z e b u e, *Aeltere Geschichte*, 234 (prekyba).

[215] *Cd XV*, II, n. 98, p. 127; *Skarbiec*, II, n. 1311, pal. n. 1405; V o i g t, *Geschichte*, VII, 398, prier. 2.

[216] T. p., n. 97, p. 125 tol.

[217] T. p., n. 161, p. 208 ir n. 164, p. 214.

santykių nepagadino. 1429—30 m. politiniuose sluoksniuose buvo kalbama, kad čekai puls kryžiuočių ordiną. Vadinasi, jie laikomi natūraliais Lenkijos sąjungininkais[218].

Kai imperatorius Jogailą pakvietė padėt pulti Čekus, tai tasai diplomatiškai atsakė, girdi, negalįs, nes turįs kariauti su nepaklusniu broliu. Dar ir Zigmantą prašo pagelbėti. Laiškas datuojamas 1431 m. liepos 21 d. Dėl to savaime suprantama, kad husitai buvo įsitikinę Lenkų karaliaus palankumu. Jų atstovai 1432 m. spalių 8 d. rašo ultimatumą ordinui, ir čia Jogailą vadina „savo pagelbininku ir ypatingu globėju" (adjutorem et specialem fautorem)[219]. Dar daugiau: vienas pačių žymiausių husitų vadų, Prokopas, visuotiniame susirinkime viešai pareiškė, girdi, karalius kreipęsis į juos, kad išspręstų ginčą su Švitrigaila. 1432—3 m. taboritų vadai prikaišiojo Jogailai, kodėl nepriimąs jų tikėjimo, kaip buvęs pažadėjęs. Kiek vėliau imperatoriaus Zigmanto aplinkumoje kalbėta, kad Lenkų karalius manąs priimti Komuniją dviem pavidalais (atseit, visai priešingai Katalikų Bažnyčiai)[220]. Žinoma, čia buvo ne karaliaus, o Lenkijos vadovaujamų sluoksnių politika. Ji buvo varoma ir po 100 metų. Antai, 1525 m. Žygimantas II leido supasaulinti kryžiuočių ordiną ir iš magistro Alberto Hohenzollerno, kaip iš pasaulinio kunigaikščio (o jis buvo katalikų vienuolis), priėmė paklusnumo priesaiką.

Ta proga dar pora žodelių apie Lietuvių ir Čekų husitų santykius. Doc. Pr. Penkauskas, nežinia kuo remdamasis, imdamas dalyką Kat. Bažnyčios atžvilgiu, Vytautą apkaltina palankumu heretikams, tuo tarpu Jogaila piešiamas kaip nuoširdus Bažnyčios gynėjas[221]. Žinoma, Čekai, atsimetę nuo Bažnyčios, stengėsi į savo pusę patraukti ir šį garsų rytų Europos valdovą. Žymus husitas Jeronimas Pragiškis 1413 m. viešėjo pas Vytautą ir čia agitavo naujojo tikėjimo naudai. Didžiajam kunigaikščiui buvo pasiūlytas Čekijos vainikas. Tiesa, vainikuotis nesivainikavo, bet 1422 m. išsiuntė Algirdo giminės kunigaikštį Žygimantą Kaributą, kad tas jo vardu valdytų Čekiją. Tasai čia išbuvo keletą metų. Martynas V net kvietė Vytautą, kad neremtų husitų. Bet tasai atsakė, jog Kaributo pasiuntimas esąs vien kerš-

---

[218] *Liber Cancellariae,* I, 365; Odložilik, 8, 15, 22; Smolka, *Jan Dlugosz,* 176; Prochaska, *Ostatnie lata W.*, 137.

[219] *Skarbiec,* II, 1557; *Sc. R. Pr.*, III, 500.

[220] Odložilik, 37; Florovskij, 323; *Powstanie,* 179, 252.

[221] Vytautas Didysis ir jo Čekijos politika, 14, 31—33, 38.

tas už imperatoriaus Zigmanto sprendimą (Breslave 1420. I. 6), kuriuo Žemaičiai po Vytauto mirties paliekami kryžiuočiams. Atšauksiąs tik tuomet, kai bus atitaisyta skriauda. Paskui Žygimantas Kaributas iš tikrųjų buvo atšauktas[222].

Tai bendras fonas, kuriame bus ryškesnis Lenkų-Husitų karo susitarimas. Karo sąjungai ypačiai pasidarė palankios aplinkybės, kai maždaug nuo 1426 metų husitai perkelia kovas į užsienį. Derybos prasideda 1431 metais. Lenkų karaliaus pakviesti, į Krokuvą atvažiuoja jo brolio sūnus Žygimantas Kaributas, Prokop Holy, Bedrzych (Fridrichas) iš Stražnicų, Tanenbergo dalyvis Vilem Kostka, Piotr Anglik ir kiti. Tai patys žymiausi Čekų husitų vadai. Kovo 19 d. įvyksta disputas, kuriame čekai ginčijasi su Krokuvos universiteto profesoriais. Ginčai eina lenkiškai ir užtrunka keletą dienų. Klausė ir patsai Jogaila. Suprantama, vieni antrų visiškai neįtikino. Įvyko nemalonus incidentas. Vietos vyskupas Olesnickis miestui metė interdiktą (Katalikų Bažnyčios bausmė — prie heretikų negalima laikyti pamaldų). Kadangi artinosi Velykos, tai husitai paprašyti išvažiuoti į Kazimierzą. Tuomet jie balandžio 1 d. visiškai apleidžia Lenkiją[223].

Šis atsitikimas toli gražu negalėjo pagadinti kaimyninių santykių. Galimas daiktas, jog jau buvo tartasi ir apie karo reikalus. Mat, Europoje apie tokią sąjungą ėjo gandų gandai. Vis dėlto formaliai ji padaryta tik kitais metais. Į Pabianičius liepos pradžioje atvyksta abiejų kraštų husitų sektų, taboritų ir našlaičių — „sierotkų", vadai. Kad viskas atrodytų ir bažnytiniu atžvilgiu tvarkingai (mat, Lenkai turėjo popiežiaus sutikimą vien tarpininkauti husitų grįžimui į Bažnyčią), suruoštas religinis disputas. Bet svarbiausias dalykas buvo sąjunga prieš kryžiuočius. Dlugošo žodžiais betariant, „karaliui ir jo patarėjams ši pasiuntinybė buvo maloni". Visi džiūgavo. Čekai buvo priimti kuo iškilmingiausiai (splendide et opulenter). Jų akivaizdoje atlaikytos pamaldos. Net leista jiems priimti komuniją dviem pavidalais. Vadinasi, žiūrint valstybės reikalų, nesiskaityta nė su galingos Katalikų Bažnyčios nuostatais. Reikia pabrėžti, jog derybose ir priėmime, be pasaulinių didikų, dalyvavo ir vyskupai: arkiv. Albertas Jastrzę-

---

[222] *Skarbiec*, II, 1345; Florovskij, 341 tol.; Šapoka, *Jeronimas Pragiškis*, 32 tol.; Dr. Beblavy, *Lietuvių Čekų santykiai*, 22—46.

[223] *Hist. Pol.*, XI, 438 tol.; plg. Odložilik, 19, 21—3. *Powstanie*, 82—3.

biecas — Gniezno, Jonas Šafrancas — Vladislovo, Stanislovas Cioleckas—Poznanės ir Jonas Cholmo. Pasirašyta Lenkų-Husitų sutartis prieš vokiečių ordiną. Čekai gausiai apdovanoti ir žymių asmenų palydėti. Bet ir vėl Olesnickis išėjo su savo interdiktu, žinoma, tik savo Krokuvos vyskupijoje. Įdomu išsiaiškinti, dėl ko? Lenkų bažnyčios vadovybė religinius reikalus pastatė antroje, o tautinius pirmoje vietoje (tai žymu per visą Lenkijos istoriją). Neišsiskyrė nė vyriausias hierarchas arkivyskupas. Bet žinoma, jog ir Zbignevas buvo pirmaeilis politikas ir aistringas tėvynės reikalų gynėjas. Paslaptį išaiškina jojo pasikalbėjimas su karaliumi Vislicoje 5 dienos prieš Žolinę (rugp. 15 d.). Kai Jogaila prikišo jo tariamą baisiai netaktišką pasielgimą, girdi, lyg būtų jis už kitus vyskupus „mokytesnis ir išmintingesnis", — tai Krokuvos vyskupas bematant priekaištą ne tik atrėmė, bet ir pavertė sau nuopelnu bei pagyrimu. Girdi, jis esąs „karaliaus gerovės ir garbės vienintelis sargas" (unicus salutis tuae et honoris custos). Toliau aiškina, kad anokiu elgesiu atrėmęs pasaulio įtarimą, jog karalius bendraująs su heretikais. Tokiu būdu bus galima pasiteisinti prieš popiežių ir visuotinį Bažnyčios susirinkimą. Iš tikrųjų, gudri diplomatija! Čia galima iškelti aikštėn dar vieną motyvą. Mat, Olesnickis žūt būt siekė kardinolo purpuro. Yra likę daug įvairių asmenų (karaliaus, karalienės, kardinolų ir kitų) laiškų, pagaliau ir paties vyskupo raštų, kur aiškių aiškiausiai matyt Krokuvos vyskupo tos rūšies ryžtingumas, ištvermė ir pastangos. Vadinasi, reikėjo būti nesuteptam religinės ortodoksijos atžvilgiu. Ir iš tikrųjų išėjo, jog buvo ir vilkas sotus ir avis sveika[224]. Tokiame kontekste keistai išrodo Dlugošo pastaba, girdi, Olesnickis buvęs pasiryžęs mirti už katalikų tikėjimą.

Pabianičių susitarimą 1432 m. rugpiūčio pabaigoje patvirtino Čekų seimas Kutnoje Horoje. Rugsėjo 8 d. Janas Czapekas iš Sano, Ołekas iš Ložos su kitais suvažiavimo nariais išsiuntė Russdorfui karo skelbimą. Jų argumentai: ordinas rėmęs imperatorių prieš čekus ir 1431 m. apiplėšęs Lenkiją. Kad sutartis įgautų daugiau orumo, spalių mėnesį į Čekus atvažiuoja Lenkų delegacija, susidedanti iš 30 asmenų. Juos maloniai priima Vilem Kostka ir Prokop Holy. Atskira delegacija buvo ir pas ta-

---

[224] *Hist. Pol.*, XI, 472—7; Odložilik, 6, 24—5, 30—31; Goll, 223 tol.; plg. *Cd XV*, III, n. 13 (priedas), p. 519.

boritus. Čia pat reikia pastebėti, jog Pabianičių sutartis, matyt, apėmė ne visus husitus. Vėliau paaiškėjo, jog Biedrzychas su taboritais visai nesirengia dalyvauti žygyje į kryžiuočių ordino žemes. Įpusėjus balandžio mėnesiui, jis su maždaug 8.000 savųjų per Lenkijos sieną patraukė į Vengrus, ir ten prisiplėšęs grįžo namo. Lenkai, kad ir buvo su Vengrija padarę sutartį, šio žygio nesutrukdo, neminint to, jog kelius dar užvertė rąstais. Mat, nenorėta erzinti savo sąjungininkų, kurie taip buvo branginami rengiamame kare. Beliko vieni našlaičiai — sierotkos, su kurių vadu Janu Czapeku antroje balandžio pusėje padaryta galutinė sutartis. Lenkai pažadėjo mokėti po 12 grašių nuo ieties, atlyginti visus turėsimus nuostolius, o belaisvius sutarta pasidalinti perpus[225].

Kad ir taip buvo pasiruošta, dėl viso ko mėginta ir derėtis. 1432 m. rugsėjo 16 d. Kujavijos vyskupas Jonas Šafrancas taikė Lenkiją su ordinu. Nieko neišėjo. Paskui taikintojo vaidmenį pasiėmė Bazelio susirinkimas. Jis išsiuntė į Lenkiją Parmos vyskupą Delfiną su kitais, o pas Švitrigailą — Lauryną de Damianis. Pasiuntiniai susisiekė ir su kryžiuočių ordinu. Per pasitarimus nutarta, kad lenkai su kryžiuočiais dar kartą susivažiuos išsiaiškinti ginčijamų klausimų. Iš tikrųjų, gegužės 28 d. (1433 m.). Lenkų delegatai atvyko į Racionžą, o kryžiuočių į Torną. Čia tik vieni antriems pareiškė savo reikalavimus, daugiau nieko. Kryžiuočiai, be kitko, reikalavo, kad Švitrigaila būtų pripažintas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu[226].

Lenkų-husitų sutartis buvo epochinės reikšmės įvykis. Jei ne pati svarbiausia, tai viena iš svarbiausių priežasčių čia buvo Švitrigailos politika Lenkų atžvilgiu. Kryžiuočių šaltiniai skelbia, jog husitų pavojus pagimdė Skirsnemunės sutartį. Žinoma, sutartis nukreipta prieš ordiną, bet jis juk rėmė numestąjį nuo sosto kunigaikštį, bent buvo norima tą rėmimą paraližuoti. Kryžiuočių raštinės valdininkas parašė, girdi, dėl minėto susitarimo „visas krikščionių pasaulis labai buvo nuliūdęs“ (alle cristliche land sere woren betrubet). Žinoma, čia interesuotos šalies sprendimas, bet, šiaip ar taip, to meto Europos susigrupavime tai buvo

---

[225] *Hist. Pol.*, XI, 495 tol.; *Cd XV*, II, n. 215, p. 317; Odložilik, 34, 37—8; *Powstanie*, 132, 179—81.

[226] *Sc. R. Pruss.*, III, 499; *Cd XV*, III, p. 521; *Hist. Pol.*, XI, 493 tol.; Voigt, *Geschichte*, VII, 610—11.

neįprastas įvykis. Pasaulinis ir dvasinis krikščionių pasaulio valdovai, atseit, imperatorius ir popiežius,—husitus laikė heretikais ir prieš juos buvo skelbiamas ir vedamas kryžiaus karas. Tuo tarpu vienas to pasaulio narys, Lenkija, išsiskyrė ir pasielgė griežtai priešingai[227].

Rusdsorfas buvo baimės pagautas. Balandžio 11 d. jis prašo Švitrigailos, kad pultų Lenkiją su Livonija, Podole, Valakija-Moldavija ir Totoriais. Teisinasi dėl savo dvilypio elgimosi. Girdi, pereitą žiemą negalėjęs pulti kunigaikščio priešų dėl daugybės sniego. Paskui, birželio 17 d. tiesiog beviltiškai maldauja, kad Švitrigaila su savo sąjungininkais spaustų Lenkus[228]. Husitai, susijungę su Lenkų armijos dalimi, peržengė Neumarko sieną birželio pirmomis dienomis. Vadinasi, karas prasidėjo prieš pasibaigiant Čartorisko paliauboms, kurios turėjo trukti iki birželio 24 dienos. Lenkų vyriausiu vadu paskirtas Krokuvos kaštelionas ir seniūnas Mikalojus iš Michalovo, mat, karalius buvo visiškai susenęs ir pusaklis. Lenkų kariuomenė siekė maždaug 19.000 žmonių, o husitų apie 7.000. Šie turėjo dar apie 500 vežimų, kuriuos naudojo kovai vadinamuoju čekišku, dar Žižkos išgalvotu, būdu[229].

Kryžiuočiai Lusacijoje, Silezijoje ir Vokietijoje prisisamdė apie 5—6.000 vyrų. Bet jų pačių šaltiniai pažymi, kad tie kariai ėję ne kovoti, o pasipelnyti. Be abejo, prisidėjo ir paties ordino jėgos. Reikia pažymėti, jog jo kariuomenėje, anot Bitschino kronikos, buvo vietinių dvarų ir miestų gyventojų" (cum indigenis eciam militibus feodalibus et civitatensibus). Tai prūsų tarmės lietuviai. Vadinasi kryžiuočių kariuomenė buvo gana marga[230]. Suprantama, ir morališkai ji nebuvo stipri. Pagaliau, veikė įtaiga, jog husitai esą nenugalimi. Ėjo gandai, kad dar ateisią jų keliolika tūkstančių (taboritų). Dėl to jungtinė Lenkų-Husitų kariuomenė ėjo per ordino šalį viską naikindama ir degindama. Kad ir buvo atskirose vietose stiprių pasipriešinimų, bet prieš didžiulę armiją sunku buvo beatsilaikyti. Lenkų kariuomenės priešaky traukė husitai. Karas buvo be galo žiaurus. Pav., Tczewe paim-

---

[227] *Sc. R. Pr.*, III, 494—5; plg. *Cd XV*, III, n. 20.

[228] *Urkundenbuch*, VIII, n. 677, p. 401, n. 693, p. 410.

[229] *Hist. Pol.*, XI, 498—9; *Sc. R. Pruss.*, III, 501, 633—4; Voigt, *Geschichte*, VII, 614 tol. Plg. Odložilik, 39—40, Goll, 231, Kotzebue, *Switrigail*, 80 tol.

[230] *Sc. R. Pruss.*, III, 500, 502; Voigt, *Geschichte*, VIII, 618.

tus į nelaisvę Prūsų samdinius čekus husitai, savo kariuomenės viduryje sukūrę laužą, gyvus sudegino. Neatsiliko nė lenkai. Jona Straszas iš Bialozoro, sugavęs kiek kryžiuočių jūrininkų, padirbdino medinę dėžę, tenai juos sukišo ir padegė. Kai tie išlaužė sienas, tai čia pat stovį kareiviai juos stūmė atgal. Net kariuomenės vadas Mikalojus Michałowskis buvo priverstas įsikišti. Labai žiauriai pasielgta su Dirschaujo miestu. Gali būti, kad lenkai žiaurumo pavyzdį ėmė iš našlaičių-sierotkų, kurie sudarė pačią griežtąją husitų šaką. Jungtinės jėgos prisivarė iki Dancigo, sudegino Olivos vienuolyną ir puolė miestą. Kadangi pasiekta jūra, tai kariuomenė šį dalyką ypatingu būdu paminėjo. Čekams atrodė, jog pasiekę žemės kraštą. Janas Czapekas, jų vadas, ant jūros kranto viešai pareiškė, jog visur buvę nugalėtojai, ir žygį sukliudžiusi tik jūra. Kariai subrido į jūrą. Per 200 lenkų čia gauna riterio vardą. Tą garbę gavo ir Czapekas. Jo kariai jūros putotą vandenį pylėsi į butelius parsivežti namo kaip nugalėjimo ženklą[231].

Kad ordinas nepajėgė kaip reikiant pasipriešinti, čia veikė ne viena priežastis. Pirmiausia, jis neturėjo žinių apie karo būklę Lietuvoje; antra vertus, kaip kitoje vietoje pabrėžėme, Švitrigailos ir livoniečių žygis buvo pavėluotas. Paskui — nevisai patikima buvo samdininkų kariuomenė, kuriai reikėjo mokėti dideles algas. Dėl mokesčių niurnėjo žemių savininkai ir miestiečiai. Pasitaikydavo, jog vienoje kitoje vietoje bajorai keldavo savo reikalavimus. Apskritai, tai buvo laikotarpis, kai vyriausio magistro valdžia susilpnėjo, o luomų galia iškilo. Čia bus prisidėjusi ir kaimyninės Lenkijos agitacija. Pagaliau, kryžiuočių kariuomenėje pradėjo stipti arkliai. Dėl to jau rugpiūčio mėnesį kryžiuočiai pradėjo tartis su priešais apie paliaubas. Rugsėjo 7 d. Mikalojus Michałowskis su kitais vadais davė apsaugojamąjį raštą kryžiuočių pasiuntiniams. Pagaliau, Jessnitze (Jassieniec) rugsėjo 13 d. pasirašomas susitarimas. Paliaubos truks iki Kalėdų. Tuo metu bus tariamasi apie nuolatinę taiką. Tam reikalui nustatyta susivažiuoti Breste lapkričio 30 d. Ką Lenkai užėmė, tai lieka jų valdžioje. Į paliaubas įtraukiami ir sąjungininkai: iš Lenkų pusės, be kitų, Lietuvos Žygimantas ir Moldavijos su Valakija valdovas Elijas, o iš ordino — Vokietijos magistras (deutschmeisteris)

---

[231] *Sc. R. Pruss.*, III, 632—8; *Hist. Pol.*, XI, 499 tol.; Voigt, *Geschichte*, VII, 606—37; plg. Odložilik, 41—7, Goll, 228 tol.

Eberhardas von Sansheim, Livonijos magistras Cisse Rutenbergas, pagaliau ir Švitrigaila[232].

Dar Lenkai turėjo nesusipratimų su husitais. Mat, reikėjo užmokėti sutartą atlyginimą, kuris siekė 10.000 kapų. Nepatenkinti sąjungininkai kai kur Lenkijoje padarė plėšimų[233]. Livonijos magistras Jessnitzo dokumente, matyt, įrašytas Lenkų reikalavimu. Antai, rugsėjo 24 d. jis klausia vyriausią magistrą, kaip dabar reikės elgtis su Lietuva, tariant, su Žygimantu. Tai aiškiai rodo, jog jo vardas sutarty atsirado be jo sutikimo[234]. Kad ir ne toks, bet kiek panašus įvykis buvo su Skirsnemunės sutartimi. Nors Livonijos magistras ten nedalyvavo, bet jo vardas įrašytas. Tokie atsitikimai leidžia manyti, jog apskritai dokumentuose išvardijami asmens nebūtinai dalyvaudavo juos sudarant.

Kaip buvo numatyta, abiejų šalių atstovai lapkr. 30 d. susivažiuoja Breste (Kujavijos). Čia derybos suskyla garsiais Lenkų 4 punktais: 1. teritoriniai reikalavimai, 2. ordinas išskiriamas iš Romos imperatoriaus viršenybės, 3. ordinas galutinai apleidžia Švitrigailą ir 4. sutartį turi garantuoti luomų atstovai. Tai reiškė beveik kryžiuočių ordino sunaikinimą, mat, pakertama gija, jungianti jį su vokiečių tauta. Abi šalys išvažiuoja, nieko nenutarusios. Tuomet Lenkai pradeda žvanginti ginklus. Paskiria dieną ir vietą, kur turi susirinkti kariuomenė, būtent, Duninowe sausio 6 d. Rūpinamasi kariuomenei patiekti reikmenių ir ieškoma finansinių šaltinių. Pagaliau suagituojami kryžiuočių ordino valstybės riteriai ir miestai. Pastarieji padaro suvažiavimą lapkričio 19 d. Elbinge. Luomų atstovai paskui pagrasina Russdorfui: jei nepadarysiąs taikos, jie pasirūpinsią gauti kitą valdovą. Tokiomis aplinkybėmis ordinui kitos išeities nebuvo. Gruodžio 11 d. Lenčicoje pradedama derybos amžinai taikai sudaryti. Neilgai pasitarus, pasirašoma sutartis. Ordinas tiek laimėjo, jog tai buvo ne amžina taika, kaip Lenkai norėjo, bet 12 metų paliaubos. Per tą laiką bus stengiamasi padaryti amžiną taiką. Jogaila dokumentą duoda gruodžio 15 d., o Russdorfas — 21 d. Praeina Lenkų reikalavimai: jiems lieka, ką per karą

---

232 *Hist. Pol.*,XI, 510—11; T u r g e n e v, *Supplementum*, n.119; V o i g t, *Geschichte*, VII, 632 tol.; *Urkundenbuch*, VIII, n. 721, n. 725, p. 424; plg. O d l o ž i l i k, 46, *Powstanie*, 193 tol.

233 V o i g t, o. c., 614; G o l l, 235; O d l o ž i l i k, 46.

234 *Urkundenbuch*, VIII, n. 727, p. 425.

užėmė; sutartis galios, nors ir popiežius su imperatorium būtų tam priešingi; galutinai apleidžiamas Švitrigaila, ir pagaliau, jei viena kuri šalis atsimes nuo sutarties, tai jos valdiniai savaime atleidžiami nuo priesaikos[235]. Tenka čia pastebėti, jog toks nuostatas yra jau Melnežerio taikoje (1422 m.).

Sutartis tikrai revoliucionieriška. Mat, kad valdiniai garantuotų valdovų sutartis ir kad būtų nepaisoma popiežiaus ir imperatoriaus valdžios, viduriniais amžiais negirdėtas atsitikimas. Reikia atsiminti, jog popiežius buvo katalikiškos Europos dvasinis, o Romos imperatorius — pasaulinis viršininkas. Tai buvo, taip sakant, krikščionių visuomenės aukščiausia valdžia. Tuomet buvo galvojama universališkai, ir kiekviena tauta ir valstybė sudarė didžiulės šeimynos narį. Čia gi Lenkija paneigia universalinį pradą ir remiasi vien tautiniu bei valstybiniu. Aukščiau aprašytuose įvykiuose visur viešpatauja valstybės raison'as. Visi kiti dalykai jam palenkiami. Žinoma, tai buvo galima dėl to, kad tuo metu jau prasidėjo Europos pasaulėjimo procesas: ne kartą imperatorius ėjo prieš popiežių, pasitaikydavo po keletą popiežių, pagaliau susikirsdavo visuotinis Bažnyčios susirinkimas su popiežiumi. Lenkija pirmoji užčiuopė tą pulsą ir iš to padarė praktiškas išvadas. Reikšmingas karaliaus tarybos galvojimas, — girdi, sutartis su husitais esąs „vaisingas dalykas" (res fructuosa). Kryžiuočiai labai spyrėsi, ypačiai nenorėjo išskirti Švitrigailos ir priimti luomų dalyvavimo aukščiausiuose valstybiniuose veiksmuose. Dėl to keliskart net derybos buvo nutrūkusios[236] Paskui pasipylė skundai aukščiausioms Europos instancijoms, būtent: imperatoriui, popiežiui ir visuotiniam Bažnyčios susirinkimui. Visa tai padaryta per karą. Rašė vyriausias magistras ir Švitrigaila. Bazelio susirinkime išsijuosęs dirbo kryžiuočių ir Švitrigailos atstovas Andrius Pfaffendorfas. Lenkiją gynė Gaspar de Perugia ir Simon de Theramo. Ordino ir kunigaikščio atstovai susirinkimo dalyviams nurodinėjo, jog dabar eina žiaurus karas, jog imperatorius keliskart įspėjo dėl Lenkų-husitų sąjungos, pagaliau, jog tokia sąjunga yra priešinga Bažnyčios tvarkai ir katalikų reikalams. Dėl to siūlė pritaikyti Lenkijai griežtą

---

[235] *Hist. Pol.*, XI, 515—6; *Urkundenbuch*, VIII, n. 742, p. 432 (sutarties ištrauka); IX, n. 549, p. 404 (4 punktai); *Sc. R. Pr.*, III, 503—5, 638; Dogiel, *Kodex diplomaticus*, IV, p. 119; Voigt, *Geschichte*, VII, 645—51; plg. *Powstanie*, 204—7, 210—12 ir Krollmann, 134.

[236] *Cd XV*, II, p. 338 (pastaba).

bažnytinę procedūrą: pasiųsti delegaciją į įvykių vietą ir mesti bažnytines bausmes ant Jogailos, vyskupų ir kitų, bendraujančių su heretikais. Reikia pasakyti, jog tie reikalavimai padaryti, remiantis Katalikų Bažnyčios kanonų teise. Žinoma, visas reikalas sukosi apie tai, kad ji būtų vykdoma. Dabar ir popiežius nebuvo linkęs užstoti Lenkų, kadangi jo santykiai su Zigmantu pagerėjo, mat, pastarajam 1433 m. gegužės 31 d. suteikė imperatoriaus vainiką[237]. Kai Lenčicos sutartis buvo pasirašyta, imperatorius reikalavo ją atšaukti. 1434 m. vasario 28 d. iš Bazelio jis, Švitrigailos prašomas, rašo platų laišką Prūsijos ir Livonijos pralotams, riteriams, miestams, net ir knechtams, kur pareiškia savo nusistatymą. Patsai Zigmantas, kurfürstai, kunigaikščiai, patarėjai ir ponai dėl Lenčicos esą „baisiai išsigandę ir susirūpinę" (groszlich erschrocken und bekommert). Ypačiai, kad apleistas „mūsų mielas brolis, Lietuvos didysis kunigaikštis" (grosfurst yn Littow, unser lieber bruder). Primena, kad ankstesnė sutartis su Švitrigaila padaryta imperatoriaus nurodymu. Dabar gi jie „niekais pavertę ištikimybę ir pirmykštį nusistatymą" (trawe und vertikeit... hinder euch geworffen habt). Pagaliau, išreiškia baimę, kad dėl viso to gali žūti pati ordino valstybė, kuri juk išaugo krikščionių kraujo aukomis. Ją imperatorius galįs pasiimti savo žinion, kadangi ordinas esąs jo priklausomybėje (zu versprechen steet). Laiške dažnai mini savo „imperatorišką majestotą" (keiserliche majestat) ir galybę. Tokį laišką gavo ir vyriausias magistras[238].

Bet žodinė diplomatija negalėjo nusverti kruvinos jėgos. Šiosios įtakoje susidarė realūs santykiai, kurių nebuvo galima pakeisti. Dėl jų buvo galima tik ginčytis, tartis ir seimauti. Žvilgsnis savaime skverbiasi į pačius moderniuosius laikus, kur ta pati politika pasikartoja. Mėgstą sistematiką mūsų laikai, kaip anksčiau matėme, jai davė labai tikslų įvykusių faktų politikos vardą.

---

[237] *Cd XV*, III, n. 20, p. 526—8; *Urkundenbuch*, VIII, p. 410; V o i g t, *Geschichte*, VII, 648 tol.; G o l l, 227.

[238] *Urkundenbuch*, VIII, n. 781, 454—6, n. 803, p. 469.

9. Neramumai pietuose ir žiemių rytuose

Kas dabar darėsi Lietuvoje? Rutenbergas po parsivežtos iš žygio ligos daugiau nekėlė iš patalo ir numirė pirmojoje spalių mėnesio pusėje. Jo įpėdiniu Livonijoje buvo išrinktas Franke Kerskorfas. Šis varė senąją Livonijos politiką, atseit, rėmė Švitrigailą. Vyriausias Prūsijos magistras laikėsi, kaip ir anksčiau, nuošaliai. Nuo 1431 metų karo su Lenkija jis nė karto veiksmais neparėmė Švitrigailos. Tiesa, žodžiais žadėjo pagalbą, bet tai buvo guodimas, daugiau nieko. Dėl to neturi pagrindo Lewickio nuomonė, — girdi, Russdorfas visuomet palaikęs Švitrigailą[239]. Žinoma, Russdorfas taip elgėsi realios jėgos priverstas, bet vis dėlto jis pildė Lenkų padiktuotas taikos sąlygas. Čia prisidėjo ir vidaus reikalai — luomų atstovai reikalavo vykdyti padarytas paliaubas. Prie tokios visuomenės nuomonės susidarymo bus prisidėjusi ir Lenkų agitacija. Luomai aiškiausiai pasisakė už taiką su Lenkija Elbingo suvažiavime II.26-III.2 dienomis. Nieko nepadėjo nė čia buvusio Goldingos komturo protestas. Girdi, laikysią paliaubas, kurios pasiektos „dideliu darbu ir vargu" (mit groszer muye und arbeit). Tas pat gegužės 10 d. Elbingo susirinkime. Livonijos atstovą randame Prūsų kryžiuočių valstybės suvažiavimuose gruodžio 8 ir 24 dieną. Pastarasis įvyko Torne (tai vien miestų atstovų pasitarimas), ir jame matome Švitrigailos atstovus. Jie čia priminė suvažiavimo dalyviams „garbę, priesaiką ir antspaudus" (ere, eide und ingezegil), kuriuos buvo prikabinę prie Skirsnemunės sutarties. Kai pareikalauta atsakymo, tai machiaveliškai pareikšta, — girdi, dalykas pavedamas atskirai kiekvieno atstovo nuožiūrai, ir tai pasitarus su savaisiais (kurie juos rinko?). Russdorfas plaukė pavandeniui. Imperatoriaus, Livonijos magistro ir paties Švitrigailos raštų atakuojamas, jis ryžtasi atsakyti. Liepos 13 d. jis rašo numestajam nuo sosto Lietuvos kunigaikščiui trumputėlį laišką, lyg bijodamas, kad per daug nepasakytų. Prašo jo pagalba neabejoti (czwyvelt, lieber herre, nicht). Bet ir tas pažadas ištirpsta žodžių migloje. Girdi, „kaip Dievą mylime, mes norime visus reikalus taip gerai ir teisingai atlikt, jog Jūs ir kiekvienas kitas aiškiai turi suprasti, kad mes padarėme, kas reikėjo" (wir wellen, ab Got wil, bey allen sa-

---

239 *Powstanie,* 214 tol.

chen uns so rechferticlich und wol beweiszen, das ir und eyn jederman asl sehen und irkennen, das wir genuggethan haben)[240].

Ogi Livonija nuo pat Švitrigailos viešpatavimo pradžios nuoširdžiai su juo bendradarbiavo. Visa šalis atmetė Lenčicos susitarimą. Magistras balandžio 19 d. rašo į Marijenburgą, jog sukvietęs į Volmarą vyresnius valdininkus, riterius ir knechtus ir bendrai nutarta nepildyti sutarties (nicht zcu haldende). Dalyką giliai ir nuodugniai apsvarstę, jie priėję išvadą, kad iš kalbamų paliaubų ordinui nėsą „jokios naudos" (keynen nutcz)[241]. Tiesa, su Prūsų kryžiuočių ordinu buvo palaikomi santykiai. Pav., dar vasario mėnesį į Marijenburgą su grįžtančiu pasiuntiniu drauge važiavo ir livoniečių žmogus, Goldingos komturas. Šia proga galime pastebėti, jog vyko su dideliu būriu karių, būtent, su 80 vyrų ir 150 arklių. Mat, kelias ėjo Baltijos pajūriu pro Palangą ir Klaipėdą, o Žemaičiai, kaip jau kitoje vietoje sakyta, čia laikė stiprią sargybą. Birželio mėnesį net patį magistrą Kerskorfą randame Prūsuose, nors apie tą vizitą nieko tiksliau nežinome. Bet čia vien oficialūs šalti santykiai, kurių nebuvo galima apeiti. Žinoma, negali sakyti, kad vyriausias magistras nebūtų su ta opozicija apsipratęs ir, gal būt, ypačiai po husitų įsiveržimo, jai pritaręs. Labai būdingas Livonijos magistro ištikimumas padarytoms sutartims. Antai, skelbdamas Žygimantui karą (prieš 1433.I.28, jis pažymi pildąs susitarimą, „prie kurio ir Tamsta prikabinai savo antspaudą" (gy ok iuve ingesegel doran wirt gehangen haben)[242].

1434 m. birželio 1 d. numirė Jogaila, bet tai didesnės reikšmės neturėjo, kadangi visai politikai ir iki šiol ne jis vadovavo. Tiesa, prieš mirtį dar buvo kreiptąsi į Švitrigailą susitaikinimo reikalu. Lenkų norą abu kovojančius kunigaikščius sutaikinti mini jau Žygimantas savo laiške Jogailai 1433 m. rugsėjo 25 d. Ir patsai Švitrigaila lapkričio 10 d. rašė ta pačia tema karaliui. Vėlesnes pastangas aprašo Švitrigaila ir praneša Livonijos magistrui 1434 m. kovo 26 d. Jogaila atsiuntė pasiuntinius derėtis, bet didysis kunigaikštis (jis taip dabar ir vėliau rašėsi) priminė, jog tuo reikalu ką nutarti tegalėsiąs pasitaręs su imperatoriumi

---

240 *Urkundenbuch*, VIII, 779, p. 453, n. 828, p. 454, n. 887 ir 888.

241 *Urkundenbuch*, VIII, n. 797, p. 466.

242 T. p., n. 769, p. 449 ir 816, p. 475; *Cd XV*, III, n. 18, p. 524—5 (priedas).

ir Livonijos magistru. Dėl to ir prašo Kerskorfo patarimo[243]. Darė žygių ir Eugenijus IV. Bet jis dalyką suprastina ir nori sutaikinti vien Žygimantą Kęstutaitį su Švitrigaila. Yra žinomas jo laiškas Vilniaus vyskupui Motiejui, rašytas spalių 20 d. Čia įsakoma abu kunigaikščius sutaikinti. Iš vieno Švitrigailos rašto popiežiui (kurį Raczyńskis klaidingai, kaip dažnai jam pasitaiko, datuoja 1432.VI.23) matyti, jog panašaus turinio laiškus iš Romos turėjo gauti jis pats ir du vyskupai, Vilniaus Motiejus ir Kameneco Paulius. Be abejo, Eugenijus veikė, gavęs žinių iš Lenkams palankių sluoksnių. Jis sako, „esąs informuotas kai kurių patikimų vyrų, atėjusių iš Lietuvos šalies" (nonnullorum a Lituanie partibus venientium fide digna didicimus relatione). Lenkišką spalvą išduoda pastaba, — girdi, kunigaikščių ginčai kliudą ir kaimyninėms tautoms. Kitaip ir negalėjo būti, kadangi tas pats popiežius maždaug prieš metus Lietuvius atleido nuo priesaikos Švitrigailai ir patvirtino priesaiką Žygimantui. Žinoma, Jogailos brolis Eugenijaus bules išaiškino klaidingai, bet sau palankia prasme. Jis Katalikų Bažnyčios galvai rašo, kad anas įsakęs Žygimantui, jog turi Lietuvos sostą jam užleisti (de nostro patrimonio terre littwanie condescendere)[244]. Šios pastangos legalizuoti faktišką būklę atsimušė į griežtą Švitrigailos nusistatymą, kad neteisėtai užgrobtas sostas jam turįs būti grąžintas.

Veikia ir patsai Švitrigaila. Jau 1433—4 metų žiemą jis su dviem kariuomenėm buvo Lietuvoje. Rašė Livonijos magistrui, kad jam pažadėję pagalbą Maskvos kunigaikštis Jurgis ir totorių chanas[245]. Paskutinėmis trimis rugpiūčio dienomis vienas po kito iš eilės įsibrovė į Žemaičius 3 livoniečių būriai. Patraukė į Upytės sritį, kur, pasak vokiečių šaltinių, Vilniaus vyskupas turėjo ūkį (seyne guttere). Du būriai, kiek prisigrobę, grįžo namo, kai išgirdo, jog miškuose tyko daug žemaičių. Goldingos komturo dalinys buvo visiškai sumuštas. Jį sudarė apie 40 raitelių, o kiti buvo pėstininkai, iš viso apie 1.000 vyrų. Nelaimę komturas aprašo savo Klaipėdos kolegai rugsėjo 1 d. Pasak jo, maža kas begrįžo — arba žuvo, arba paimti į nelaisvę. Nugalėtojams teko šarvai ir šaunamieji pabūklai (armboste). Nelaimingas

---

[243] T. p. 789, p. 462; Kolankowski, I, 196—8.

[244] *Cd. Cath. Wiln.*, n. 136; Raczyński, *Kodex*, 363; *Archiwum Sanguszków*, I, p. 30—3; plg. Kotzebue, *Switrigail*, 162—3.

[245] *Urkundenbuch*, VIII, n. 797, 467, n. 816, p. 475; *Skarbiec*, II, 1683—4 (čia žinios nepatikimos).

viršininkas skundžiasi, jog negrįžęs nė vienas arklys. Yra viena įdomi pastaba, jog išlikę sveikų tik kiek kaimiečių (landvolk), kurie grįžta į tėviškę. O riteriai (hereen) ir tarnai (dyner) — arba nukauti, arba paimti žemaičių. Kaimiečiai čia tikriausiai latviai, o gal ir estai. Jie, matyt, geriau pažindami sąlygas ir mokėdami žmonių kalbą, lengviau galėjo išsigelbėti. Dlugošas mini žemaičių kovojimo būdą: suvilioję į mišką, paskui pakirtę medžius, už kurių pasislėpę, puolę priešus. Gynimuisi vadovavo seniūnas Goliminas. Kad nepasisekė, daug bus prisidėję ir tai, jog riteriai patys nėjo šiuo atveju į mūšį, bet pasiuntė savo knechtus. Mat, buvo nepatenkinti, jog nesirūpinama grąžinti iš Lenkijos belaisvius[246].

Kad patsai Švitrigaila būtų tą vasarą ėjęs į Lietuvą, nėra patikimų duomenų. Tiesa, apie jo žygį daug kalba Lewickis, bet čia paduodami šaltiniai yra arba neaiškūs, arba nevisai patikimi[247]. Čia pat reikia suminėti perbėgimus iš Žygimanto stovyklos pas priešą. Rygos komturas birželio 6 d. pranešė Livonijos magistrui gandą, girdi, Žygimanto sūnus Mykolas su 200 arklių ir 60 bajorų pabėgęs pas Švitrigailą. Tą pat padaręs ir turtingas Mozūrijos bajoras Strumiłło[248].

Švitrigaila greičiausiai buvo pietuose, Volinėje ir Podolėje. Mat, ten atsitiko dideli dalykai. Jau pavasarį Švitrigaila turėjo žinių, kad Lenkai gegužės 23 d. ruošiasi pulti Lucką ir Kremenecą. Gegužės 1 d. Švitrigaila rašo vyriausiam magistrui gausiąs pagalbos iš totorių, pas kuriuos išsiuntęs Iwaczką Monvidaitį. Jo pusėje esą ir kunigaikščiai Odojevskiai. Rūpinąsis ir Maskvos pagalba. Kalbama apie laimingus Fedkos susirėmimus su Lenkais[249]. Vadinasi, gyvas judėjimas, jaučiama, kad turi greit kas nors įvykti. Ir iš tikrųjų, tuoj po Jogailos mirties Lenkai siunčia kariuomenę (curienses) į Podolę. Anot Dlugošo, bijo, kad Švitrigaila su Fedku neužpultų Lenkijos žemių. Nors patsai autorius toje vietoje painiojasi, čia pat rašydamas, jog Fedka su totoriais jau įsiveržęs į karalystę. Iš tikrųjų gi Lenkų planas buvo užimti Volinę ir Podolę. Naujas karalius išleidžia privilegiją, kuria Podolės rusai drauge su Lenkų Raudonąja Rusija

---

246 *Urkundenbuch*, VIII, n. 849, p. 493; n. 853, p. 498, n. 855, p. 499 tol. ir n. 856, p. 502—3; *Hist. Pol.*, XI, 553.

247 *Skarbiec*, II, 1683, 1684; *Urkundenbuch*, VIII, n. 816, p. 475, n. 797, p. 467; plg. *Powstanie*, 220—21, 224.

248 *Urkundenbuch*, VIII, n. 816, p. 475; *Skarbiec*, II, 1664.

249 *Skarbiec*, II, 1684, 1686; *Urkundenbuch*, VIII, n. 816, p. 475.

gauna tas pačias teises, kokias turi visa Lenkų karalystė. Mat, Jogaila iki savo mirties dar buvo palikęs kai kurias specialias prievoles, pvz., avižų duoklę. Vadinasi, čia tikras viliojimas. Ir šiaip kurstyta. Pasekmių neilgai tereikėjo laukti. Juk buvo pavartotos trejopos priemonės: kariuomenė, privilegijos ir, pagaliau, veikimas paskirų asmenų. Išdavimai turėjo įvykti rugpiūčio antroje pusėje, kadangi Hansas Balgas tokių žinių iš Žygimanto gavo jau rugsėjo 6 d. Tos datos laiške jis nupasakoja įvykius pietuose. Aleksandras Nosas (kuris jau kartą buvo atsimetęs nuo Švitrigailos) Lucką išduoda Žygimanto įgaliotiniui Goštautui. Ankstybesnis atsimetimas jam dovanojamas ir duodama žemių (ein lant). Kijeve panaši istorija. Jam perimti siunčiamas kunigaikštis Olelkas. Bet atsiskubino Iwaszko Monvidaitis ir tą sritį paėmė Švitrigailos vardu[250]. Pasidavė ir Fedka Nesvičskis su Braclavu ir Kremenecu, bet tasai tiesiog Lenkijai (rugsėjo mėn.). Matyt, buvo stipri Švitrigailos partija, kad išdavikas buvo suimtas. Jį su žmona ir vaikais išlaisvino ir paėmė Lenkų karaliaus valdžion vyriausias Lenkijos rusiškų žemių seniūnas Vincas Szamotulskis su Kameneco seniūnu Mykolu Bučackiu. Ukmergės kautynėse Fedka jau vėl Švitrigailos eilėse, vadinasi, senasis linkimas buvo stipresnis. Bet vis dėlto Jogailos brolio šalininkai atlaikė Braclavą, kuris Lenkijai teko tik 1435 metais. Jį užėmė Lenkų sąjungininkas Moldavijos valdovas Steponas[251]. Bet, šiaip ar taip, tie svetimųjų sukurstyti sukilimai neturėjo didesnės reikšmės, kadangi 1436 metų pavasarį Švitrigaila galėjo sakyti, jog jo valdžioje yra Luckas, Kremenecas ir beveik visa Podolė. Vadinasi, kunigaikštis pietuose apsidirbo[252].

Dabar pažiūrėkime į žiemius. Atrodo, čia užčiuopiame antrąjį galą to paties siūlo, kurio pirmasis iš Krokuvos buvo nusidriekęs į Podolę ir Volinę. Žygimantas Kęstutaitis, lygiai kaip karalius Vladislovas, pirmiausia nori patraukti rusus pravoslavus. Gegužės 6 d. išeina privilegija, skiriama visai didžiajai kunigaik-

---

[250] *Urkundenbuch*, t. p., n. 855, p. 501; *Histor. Pol.*, XI, 527, 548 ir kitur; Lewicki, *Przymierze*, 4.

[251] Golebiowski, *Dzieje*, II, 37. Plg. *Powstanie*, 245—6; Gruševskij, IV, 185—6, 450—51; *Miesięcznik heraldyczny*, 1911—14 m. (Juozo Puzynos straipsniai apie Fedkos Nesvičskio ir Fedoro Kaributaičio tapatybę) plg. Halecki, *Dzieje* I, 317.

[252] *Urkundenbuch*, VIII, n. 855, p. 502 (Balgo raportas vyr. magistrui 1434.IX.6.).

štystei, kuri sulygina abiejų tikėjimų išpažintojus. Tai negalėjo neturėti įtakos. Juoba, kad bajorai noriai priėmė panaujinamus dovanojimus, o miestai Magdeburgo teises. Vadinasi, ir rusai negalėjo likti visiškai abejingi, bent tie sluoksniai, kurie kiek svyravo. Ir štai sugalvojamas sąmokslas. Norima paimti Smolenską, tur būt, drauge suimti ir Švitrigailą. Pranešama kunigaikščiui, jog kai kurie rusai, Žygimanto šalininkai, sumanę jam pasiduoti ir tuo reikalu nori pasitarti su metropolitu Gerasimu, kuris savo sostą turėjo Smolenske. Žinoma, valdovas sutinka. Tuomet sąmokslininkai prikalba kai kuriuos vietos kunigaikščius ir galutinai sutaria paimti miestą, net raštu tai patvirtindami. Paskutinę valandą savo valdovo reikalą išgelbėja jau mums pažįstamas lietuvis Jurgis Butrimas (iš Žygimanto viešpatavimo pradžios). Jis ginkluotas įsiveržia į Gerasimo kambarį, suima jį ir pristato Švitrigailai. Kratos metu buvo rasta sąmokslo įrodomieji raštai. Visa tai atsitiko kovo mėnesį. Kaltininkas apkalamas grandinėmis ir išvežamas į Vitebską, kur tų pačių metų liepos 26 d. gyvas sudeginamas. Matyt, kunigaikštis buvo be galo įerzintas Podolės ir Volinės sukilimų. Švitrigaila savo pasielgimą aprašė ir iš dalies paaiškino Bazelio susirinkimui birželio 23 d.[253].

Lewickis labai teisingai pabrėžė pietų ir žiemių-rytų sukilimų sąryšį. Bet negalima sutikti su juo, ieškant svarbiausios tų įvykių priežasties. Pasak jo, tai pravoslavų nepasitenkinimas Bažnyčių unija ir jos vykdytoju Švitrigaila. Šitokią nuomonę atmetė jau Gruševskis. Reikia atsiminti, jog čia įvelti ne vien pravoslavai, bet ir katalikai, pvz., vyskupas Motiejus. Sąmokslininkai neveikė religinio ar gilaus politinio įsitikinimo vedami: antai, Fedka Nesvičskis netrukus vėl grįžo į Švitrigailos šalininkų eiles. Pati unija Švitrigailos buvo skelbiama su pravoslavų žymiųjų asmenų pritarimu. Kaip galėjo tie patys asmens eiti prieš tai, ką pirmiau rėmė? Antra vertus, kam reikėjo kėsintis prieš Smolenską ir Švitrigailos asmenį, juk būtų pakakę nepritarti ir boikotuoti pačią uniją. Nesuprantama, kokia būtų galėjusi būti nauda Vilniaus vyskupui, jei būtų žlugęs religiniu atžvilgiu labai vertinamas Bažnyčių susijungimas ir pats kunigaikštis Švitrigaila. Pagaliau, didelė mistifikacija patys Smolensko sąmokslo ren-

---

[253] Raczyński, *Kodex*, 363, 366; *Pol. Sob. R. Let.*, IV (Pskovo I), p. 209, V (II Pskovo), 28, XVII.

gėjai. Jais padaryti pravoslavų metropolitas ir katalikų vyskupas. Pastarasis tuomet turėjo apie 60 metų, vadinasi, žmogus su nusistojusia pasaulėžiūra ir visiškai susigyvenęs su krikščionių tikėjimo dėsniais. Kaip šiuodu hierarchai galėjo ruošt kruviną pučą? Tai neįtikima. Už jų pečių stovėjo kiti, būtent—tie, kuriems buvo svarbu galutinai sunaikinti aistringą Lietuvos savarankiškumo gynėją ir jo skelbiamą religinę uniją, tą nepakenčiamą asmenį supančią tam tikra kilnumo aureole. Tai Lenkų valstybės vairuotojai. Mat, uniją su Lietuva jie laikė Lenkijos gyvybiniu reikalu. Vyskupas Motiejus tik tiek bus prisidėjęs prie nešvaraus suokalbio, kad jam nepasipriešino ir jį toleravo[254].

Pravartu ilgėliau apsistoti ties pravoslavų ir katalikų bažnytine unija Lietuvoje. Vytautas ta kryptimi padarė pirmą žingsnį, kai su Jogailos pritarimu 1415 m. Lietuvos pravoslavams paskyrė metropolitą Grigą Camblaką. Tokiu būdu įkurta atskira Lietuvos metropolija, nepriklausoma nuo Rusijos metropolito. 1418 m. Camblakas Vytauto ir Jogailos buvo pasiųstas į Konstancos visuotinį Bažnyčios susirinkimą, kad rūpintųsi Pravoslavų ir Katalikų Bažnyčių sujungimu. Bažnytinės unijos reikalas rimtai buvo svarstomas garsiame Lucko suvažiavime (1429)[255]. Švitrigaila tą tradicinę politiką varė toliau. Bazelio susirinkimo paragintas, jis rašė tuo reikalu laiškus Konstantinopolio patriarchui, Graikų imperatoriui, Maskvos, Tverės, Pskovo ir Didž. Naugardo kunigaikščiams. Kai numirė Rusijos pravoslavų Bažnyčios metropolitas Fotijus, Maskvos didysis kunigaikštis jo įpėdiniui pasiūlo Riazanės vyskupą Joną, o Švitrigaila — Smolensko Gerasimą. Praeina Lietuvos kandidatas. Gerasimas 1432 m. važiuoja į Konstantinopolį, iš kur kitais metais grįžta kaip visos Rusijos metropolitas[256]. Pas Švitrigailą Bažnyčių sujungimo reikalais buvo Bazelio susirinkimo atstovas Laurynas de Damianis. 1433 m. liepos 14 d. did. kunigaikštis rašo Bazeliui, jog rūpinąsis schizmatikų atvertimu „ne tik dėl tikėjimo, bet net ir būtinumo verčiamas“ (non solum ex fidei debito, sed etiam necessitate urgente...). Mat, didysis kunigaikštis gyvenąs „ant viso krikščionių pasaulio sienos“ (in finibus totius

---

[254] Plg. *Powstanie,* 240—48 ir G r u š e v s k i j, IV, 451—2.

[255] *Skarbiec,* II, 1178, 1695; Bažnytinė unija „*Liet. Enciklopedijoj*“ t. III, p. 175—6; L i u b a v s k i j, *Očerk,* 65; P r o c h a s k a, *Ostatnie lata,* 139.

[256] *Pol. S. R. Let.,* IV (Pskovo I), V (Psk. II), p. 27, XVII (Liet. m.) 61; plg. S m o l k a, *Pomniki,* 18—19.

Christianitatis), ir toliau jau negyvenąs joks katalikų valdovas. Praneša, jog jau keliskart taręsis su Rusų kunigaikščiais, siuntinėjęs laiškus ir pasiuntinius. Apskritai, iš laiško gauni įspūdį, jog pasaulininkai buvo palankesni unijai negu dvasininkai[257].

Kai Švitrigailos priešininkai Europoje paskleidė gandus, kad jis pasidavęs pravoslavų įtakai, Rusų visuomenė (buvo ir lietuvių) tą priekaištą energingai atrėmė. Jaroslav Lingvenovič, Andrej Michajlovič su 14 bajorų visų Rusų kunigaikščių, bajorų, riterių, miestų ir miestiečių vardu 1433 m. kovo 22 d. parašo Bazelio susirinkimui laišką. Esą, netiesa, kad Švitrigaila atsimetęs nuo Kat. Bažnyčios; jie patys tik kataliką norį turėti sau valdovą. Jei tik pravoslavų tikėjimo vyresnieji su susirinkimu susitarsią, tai jie, visuomenės atstovai, nutarimus ištikimai pildysią[258]. 1434 m. viduryje pas Eugenijų IV važiuoja kunigaikščio kapelionas Petras ir kryžiuotis Jonas Nicolsdorfas, kurie turi atstovauti vokiečių ordinui, Švitrigailai ir Gerasimui. Petrą popiežius, didžiojo kunigaikščio prašomas, paskiria Žemaičių vyskupu. Grįždamas šisai vežasi, kaip jau anksčiau minėta, Eugenijaus bules Švitrigailai, Žygimantui, Gerasimui, Vilniaus vyskupui Motiejui ir Kameneco vyskupui. Laiškai datuoti 1434 m. spalių 20 d. Bet pasiekė adresatą vien Gerasimui skirtasis raštas. Kitus vyskupas Petras turėjo palikti kelyje, nes jį suėmė Moldavijos valdovas Steponas, kuris dabar buvo pasidaręs Lenkijos sąjungininkas[259].

Ir nužudžius Gerasimą, dar nenutrūko Švitrigailos susirašinėjimas su popiežium. Yra žinomi laiškai, rašyti Eugenijaus IV jam ir vyriausiam magistrui 1435 m. liepos 22 d. Tuo reikalu pas Švitrigailą popiežius siunčia Nicolsdorfą[260]. Ką manyti apie nelaimingąjį metropolitą? — Matyt, jo būta šviesaus žmogaus. Galimas daiktas, jis paskatino rašyti vietines kronikas (Smolka, Pomniki). Jau patsai uolus rūpinimasis Bažnyčių sujungimu rodo jo kultūringą dvasią. Prof. A. Lewickis Gerasimą laiko pirmu kankiniu už tikybų uniją. O Stadnickis mano, kad jis, matydamas pravoslavų dvasininkų nepalankumą unijai, pradėjęs ir patsai nuo jos tolti. Smolka dalyką vaizduojasi dar kitaip.

---

[257] M a n s i, XXX, 628 (1.VII.14, feria III post Margaretam).

[258] T. p.

[259] R a c z y ń s k i, *Kodex*, 363—4; plg. aukščiau p.

[260] *Cd. XV*, III, n. 28, p. 537—8; L e w i c k i, *Powstanie*, 248 ir 351, prier. 21.

Girdi, metropolitas be galo rimtam unijos reikalui Švitrigailos nelaikęs tinkamu žmogum. Tuo tarpu Rusijoje tikėjimų sujungimas buvęs laikomas herezija. Į tai atsižiūrėdamas, didysis kunigaikštis ir nužudęs jį, juoba, kad jam buvęs reikalingas Rusų palankumas numatomoms lemiamoms kautynėms. Pagaliau Czermakas vyriausiu kaltininku, kad Rusai ir toliau pasiliko atskilę nuo Romos sąjungos, laiko Vilniaus Motiejų[261]. Darant galutinę išvadą, atrodo, jog metropolitas buvo pašalinės įtakos auka, būtent — įtakos, ėjusios iš Krokuvos per Lietuvą į Smolensko sritį. Tokioje šviesoje reikėtų vertinti ir Motiejaus vaidmenį.

Nuo šio be galo skaudaus smūgio Lietuvos bažnytinė unija daugiau nebeatsigavo ir greit visai žlugo. 1439 m. liepos mėn. visuotiniame Bažnyčios susirinkime Florencijoje buvo galutinai nutarta Rytų (Graikų) ir Vakarų (Romos) Bažnyčios sujungti. Lenkija tame reikale nedalyvavo, mat, ji dabar rėmė anam priešingą Bazelio susirinkimą. Uniją nuoširdžiai rėmė visos Rusijos metropolitas Izidorius Bolgarinas. Bet Rusai su savo didžiuoju kunigaikščiu Vasilijum Vasiljevičium jį atmetė (1441). Jų bažnyčia nauju metropolitu išsirinko Joną, vadinasi, Rusų pravoslavija atskyla nuo Graikų Konstantinopolio Bažnyčios. 1443 m. Izidorius išvažiavo iš Rusijos į Romą. Buvo paskirtas kardinolu. Paskui atbėgo į Lietuvą. Bet nė čia nerado palankumo. Pagaliau, 1451 m. Kazimieras pripažino Maskvos metropolitą Joną ir jam pavedė valdyti ir Lietuvos pravoslavų bažnyčią. Tuo metu Romą pasiekė žinios, jog senąjį metropolitą unitą Izidorių Vilniaus vyskupas Motiejus buvo įmesdinęs į kalėjimą. Popiežius buvo pasiryžęs Motiejų šaukti pasiteisinti. Tik už jį užsistojo Zbignevas Olesnickis, tuomet jau kardinolas[262]. Jei kas ir buvo įvykę, tai, matyt, su Krokuvos žinia.

Ir, apskritai, to meto Lietuvos politika buvo Lenkijos orbitoje. Mat, Švitrigaila save laikė teisėtu valdovu ir tebesivadino didžiuoju kunigaikščiu. Tai sudarė nuolatinį pavojų, ypačiai, kad nuskriaustasis valdovas nenuilsdamas telkė sąjungininkus ir su kardu rankoje ieškojo savo teisių. Kai po Jogailos jo sūnus

---

[261] *Sprawa równouprawnienia*, 36; Smolka, *Pomniki*, 19; Stadnicki, *Bracia*, 356 ir *Powstanie*, 247.

[262] *Cd. XV*, II, n. 113, p. 121 tol., n. 245; *Hist. Pol.*, XII, 624 tol.; *Poln. Sobr. R. Let.*, II, 354—5, V, 29, VI, 151—69 tol.; plg. *Liet. Enciklopedija*, III, 177—8; Czermak, 35; Kopystiański, 85.

Vladislovas paėmė sostą, Žygimantas skuba pareikšti ištikimybę per archidiakoną Martyną iš Szadeko ir Vilniaus karvedį Daugirdą (kai kas, pvz., Lewickis paskui Dlugošą rašo „Dolgert“). Svarbi viena aplinkybė. Lenkai priima karaliumi Vladislovą ir paskiria vainikavimo datą. Tik tuomet jie kviečia Žygimantą, kad pareikštų savo sutikimą. Praktikoje tasai sutikimas virto paklusnumo pareiškimu[263].

Barwinskis išrodinėja, kad Žygimantas tuoj pat po išrinkimo pradėjęs varyti su kryžiuočių ordinu savarankišką politiką. Išeitų, kad jis nepaisęs Lenkijos reikalų ir net ėjęs prieš juos[264]. Ukrainietis Barwinskis labai rimtas mokslininkas, bet savo monografijoje apie Žygimantą Kęstutaitį tą valdovą, ypačiai jo ordino politiką atvaizdavo atitrauktai, atseit, neįvertino kitų to pat meto įvykių. Sprendimus darydamas, jis išleido iš akių Lenkų-husitų karą su kryžiuočių Prūsų šaka ir, antra, Livonijos šakos glaudžią sąjungą su Švitrigaila. Lenkų kryžiuočių karas buvo prieš akis. Taigi iš Krokuvos Žygimantas negalėjo gauti žymios pagalbos. Tuo tarpu to kunigaikščio įsitvirtinimas Lietuvoje buvo vienas pačių svarbiausių Lenkijos siekimų. Tai buvo pavojingas metas, kuriuo galėjo pasinaudoti Švitrigaila ir išmesti iš Vilniaus ne tik Kęstutaitį, bet ir niekais paversti neseniai pasirašytus unijos pergaminus. Reikėjo izoliuoti pavojingą varžytininką, kad jis liktų be sąjungininkų. Dėl to naujasis kunigaikštis, vos pastatytas, skuba pareikšti Russdorfui, kad nusistatęs laikyti Skirsnemunės sutartį[265]. O ją juk pasirašė Švitrigaila, vadinasi, norima atsistoti į jo vietą. Kad čia tarp eilučių reikia išskaityti šiojo izoliavimą, rodo Lanseės laiškas (IX.26) Livonijos magistrui, kur patariama neremti Švitrigailos. Žygimantas vis nenustoja vilties laimėti Livoniečių. Kai prie Ašmenos jie buvo atsiskyrę nuo bendros armijos, kunigaikštis jų nepuola ir apie tai pasigiria vyriausiam magistrui[266]. Dabartinį kunigaikštį skaudžiai užgaudavo kad ir bereikšmiai Russdorfo santykiai su jo priešininku. Antai, 1434 m. rugpiūčio pabaigoje ar rugsėjo pradžioje jis nei iš šio, nei iš to paklausia kryžiuotį Hansą Balgą: „Kur yra ponas Liudvikas?“ Kai tas atsakė, jog

---

263 *Hist. Pol.*, XI, 529, 542.

264 *Židimont Kejstutovič*, 31—46, 47—50.

265 *Urkundenbuch*, VIII, n. 630, p. 368 (Lanseės l. Liv-jos magistrui 1432.IX.26); *Sc. R. Pruss.*, III, 498.

266 *Urknb.*, 645, p. 378.

Prūsijoje, tai Žygimantas tik supliaukši rankomis ir drebia: „Jisai Rusijoje pas Švitrigailą". Mat, čia turėta galvoje gabus ordino diplomatas Lansee. Toliau bekalbant, kunigaikštis pasiuntiniui išreiškia nusistebėjimą, kaip Livonija galinti kariauti be vyriausio magistro sutikimo (ane seynen willen unde wiszen)[267]. Kęstutaitis, gavęs rugpiūčio 29 d. Livonijos magistro karo skelbiamąjį raštą, skundžiasi tiesioginiam ano viršininkui, vyriausiam magistrui. Jį stengiasi palenkti dovanomis. Tai matyt iš jo laiško Russdorfui lapkričio 2 d.[268].

Manyčiau, jog tokiame fone Žygimanto santykiai su vyriausiu magistru kiek reikiant aiškūs. Dar tik viena pastaba. Su Lenkija jis pasirašo keletą oficialių, bajorų garantuotų sutarčių, tuo tarpu su ordinu nė vienos. Jei kas iki šiol išrodinėdavo jo palankumą ordinui ir drauge nenuoširdumą Lenkijai, tai remdavosi vienais tik laiškais ir gana bendrais ir kartais miglotais vienos ar antros šalies pasiuntinių pranešimais. Tuo tarpu, jei kurių valstybių draugiškumas yra ne tariamas ir tvirtas, jis savaime kondensuojasi oficialiais dokumentais.

Švitrigailos reikale Lenkijai skersai kelio buvo kryžiuočiai. Ji čia pavartojo garsųjį dėsnį: *divide et impera.* Kai buvo palaužta ordino Prūsų šaka, tuoj nusikreipta prieš Livoniją. Matyt, padėjus pastangas, iš Bazelio susirinkimo 1435 m. kovo 29 d. išsirūpinta du tos pačios datos dokumentai. Vienu Rygos bažnyčia pavedama Jogailos, antruoju — Žygimanto globai[269]. Tuo tarpu Rygos arkivyskupas, galima sakyti, galando peilį Livonijos kryžiuočiams. Šiuoju aktu siekiama įsikišti į priešo vidaus reikalus ir, žinoma, juos tvarkyti savo naudai. Tai buvo įžanga į galutinį atsiskaitymą su livoniečiais ir jų globojamu Švitrigaila.

10. Ukmergės kautynės

1435 m. rugsėjo 1 d. kautynes, kur susirėmė Lenkų ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto kariuomenė su Švitrigailos ir Livonijos jėgomis, vadinu Ukmergės kautynėmis. Apie tą patį įvykį kalbėdami, šaltiniai ir, pagal juos, istorikai vadina jį arba Ukmergės, arba Šventosios, arba pagaliau Pabaisko kau-

---

[267] T. p., n. 855, p. 499, 500 (Balgas v. magistrui 1434.IX.6).

[268] *Urkundenbuch,* VIII, n. 873.

[269] *Urknb.,* n. n. 912—13.

tynėmis. Nebūtų istorinės nuodėmės, jei kalbamą susirėmimą pavadintume ir Žirnajų ežero vardu. Vis dėlto manyčiau, jog mano teikiamas Ukmergės pavadinimas tinkamiausias. Rusams, lenkams, vokiečiams ir kitoms užsienio tautoms Šventosios upė, gali būti, pakankamai nurodo kautynių vietą. Tuo tarpu lietuviui toks vardas perdaug bendras, kadangi Šventoji teka per gana didelį Lietuvos plotą. Galima būtų pridėti, jog ir pedagoginiu bei praktiniu atžvilgiu patogiau, kai įžymūs istoriniai įvykiai siejami su kuria pastovia ir labiau žinoma vieta. Ukmergės kautynių pavadinimas yra žinomas Čekų istorinėje literatūroje[270].

Pirmiausia — priešininkų jėgos. Apie Švitrigailos kariuomenę Dlugošas trumpai sako, kad joje buvę Rutheni, vadinasi, rusų[271]. Daug tiksliau kalba I ir II Pskovo metraščiai. Pasak jų, Švitrigaila turėjęs Smolniany, Vidbiany, Kiany ir Poločany, lietuviškai tariant, smolenskiečių, vitebskiečių, kijeviečių ir polockiečių[272]. Tai Lietuvos gyventojai rusai. Be abejo, to kunigaikščio pusėje kovojo ir pačių lietuvių. Nors jie įsakmiai nepaminėti Lenkų, Vokiečių ir Rusų pagamintuose kautynių aprašymuose, bet taip leidžia manyti kai kurie Švitrigailos kovų faktai. Juk buvo lietuvių, ne tik simpatizuojančių, bet ir palaikančių jį, pagaliau buvo planuojamas perversmas jo naudai. Įvykdavo ir perbėgimų pas jį.

Žymiausias Švitrigailos sąjungininkas buvo Livonijos ordinas. Rusų šaltiniai, apie jį kalbėdami, sako „mester Riskij" (Pskovo I) arba net „kniaz mester Rizskij" (Psk. II). Livoniečius mini ir Dlugošas (Livonitae). Čia reikia pastebėti, jog kryžiuočių kariuomenėje dalyvaudavo ir vietiniai gyventojai. Vadinamajame Prūsų vokiečių ordine būdavo prūsų bei lietuvių, o livoniečių tarpe — latvių ir estų. Kaip kitoje vietoje paminėjome, per 1433 m. karą su lenkais ir husitais kryžiuočių kariuomenėje buvo vietinių. 1434 m. livoniečių žygyje į Žemaičius irgi dalyvauja vietinių, šiuo atveju latvių ir estų. Vadinasi, ties Ukmerge Švitrigailos pusėje kovojo ir tų tautų atstovų[273]. Lenkų istorikas dar pamini naują sąjungininką — Thartari, atseit, to-

---

[270] Goll, *Čechy*, 242 ir Florovskij, 319, 321. Al. Szawlowski („*Czas'e*" 1893 m. bal. 23 d.) gynė Pabaisko kautynių vardą.

[271] *Hist. Pol.*, XII, 562.

[272] *P. Sobr. R. Let.*, IV (Psk. I), p. 209 ir t. V (Psk. II), p. 28.

[273] Plg. A. Schwabe, *Histoire agraire*, 24, 31—4, 44.

torius[274]. Švitrigailos eilėse kovojo dar Žygimantas Kaributas. Nors rusų metraščiai apie jį tyli, bet jo buvimą paliudija lenkų ir vokiečių šaltiniai. Jis 1434 m. vasaros pabaigoje ar rudens pradžioje per Prūsų ordino valstybę (pasak Dlugošo, per Lenkiją) atvyko į Livoniją. Vyriausias magistras 1434.VIII.19 rašė Švitrigailai, jog jo, magistro, nurodomas Livonijos viršininkas tol pas save laikys Kaributą, kol abu čia minimi magistrai gaus Švitrigailos sutikimą jam priimti arba bent nurodymą, ką su juo daryti[275]. Atrodo, jog Švitrigaila kažko delsė priimti pabėgėlį iš Čekų. Kaributas iki Ukmergės kautynių, vadinasi, ištisus metus, išbuvo Livonijoje. Tokiu būdu atkrenta vieno Lenkų dvasininko legenda apie jo buvimą tiek laiko pas Prūsų ordiną, kur jis, girdi, mokęs kariauti ir gavęs algą (laiškas prancūzui dvasininkui Bazely 1435.IX)[276].

Ar buvo Švitrigailos kariuomenėje čekų? Juos mini Lenkų šaltiniai, atseit, Dlugošas ir sakytas dvasininkas[277]. Rusų ir vokiečių šaltiniai tyli. Dvasininko laiške čekų-husitų tiek daug, jog jie su savo „vežimų pilimi“ (castrum curruum) sudaro žymią kariuomenės pajėgą. Ji ir Livonijos ordinas Ukmergės kautynėse, dar pridėjus totorius, buvęs Lenkams rimtas priešininkas. O Caro savo „Geschichte Polens“ (t. IV, 153 tol.) čekus vaizduoja kaip jungtinės Švitrigailos kariuomenės centrą. Prof. Lewickis savo plačioje ir rimtoje monografijoje apie Švitrigailą („Powstanie Świdrygiełły“) yra atsargesnis, bet vis dėlto kalba apie husitus (ir sileziečius) Švitrigailos kariuomenėje. Tokią daugiau ar mažiau Lenkų istoriografijoje įsigalėjusią nuomonę geriausiai bus paaiškinęs Hermannas Hildebrandas, kuris, kaip žinoma, yra išleidęs Švitrigailos laikus apimantį 8-jį jau cituoto Urkundenbuch'o tomą. Įvade (XVIII—XIX), prierašė, jis pažymi, kad anuo metu Europoje buvo pasklidę gandų apie Lenkų palankumą heretikams husitams. Įtarimą sustiprino 1433 m. buvusi Lenkų-Husitų karo sąjunga. Kad tą dėmę pašalintų, husitai (dabar jiems duodamas vardas „rabies hussitica“, atseit,

---

274 *Hist. Pol.*, XII, 564.

275 *Urkundenbuch*, VIII, n. 846, p. 491; *Hist. Pol.*, XII, 562.

276 *Urkundenbuch*, VIII, n. 986, p. 597.

Prof. Dr-as Anatolis Lewickis, nežinia kuo remdamasis, spėja, jog jis Livonijoje gavęs algą ir mokęs riterius garsaus husitų kariavimo būdo, panaudojant vežimus. *Powstanie*, 248—9; plg. Florovskij, 322—3.

277 *Hist. Pol.*, XII, 562; *Urkundenbuch*, t. p., n. 986.

„husitai pasiutėliai)[278] padaromi priešininko Švitrigailos talkininkais. Iš tikrųjų, Dlugošas ir po jo, galima sakyti, visi Lenkų istorikai Švitrigailą vaizduoja kaip Rusų schizmatikų (atsimetėlių nuo Kat. Bažnyčios) globėją ir užtarytoją. Dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sosto ėjusiuose ginčuose Lenkijos dimplomatija brėžte pabrėždavo tai, jog jų valstybė, taip pat ir kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis atstovaująs katalikybei ir ginąs Katalikų Bažnyčios ir Švento Tėvo reikalus, tuo tarpu Švitrigaila su savo talkininkais palaikąs Rusų ir schizmatiškos Pravoslavų Bažnyčios interesus. Tad, suvedant įvairias nuomones apie husitus, tenka prileisti, jog jų jei ir buvo Ukmergės kovoje, tai tik Žygimantas Kaributas su negausingais palydovais. Apie didesnį kariuomenės dalinį negali būti kalbos jau ir dėl to, kad Kaributas buvo pabėgėlis, vyko per Prūsus, pagaliau visus metus išgyveno jam svetimoje Livonijoje. Antra vertus, Livonijos ordino kruopščiai vedamoje sąskaityboje nėra žinių apie čekų kariuomenės maitinimą. Kai Švitrigaila savo laiku buvo pabėgęs pas Prūsų ordiną, tai jo dvaro laikymui padarytas išlaidas kryžiuočių kasa tiksliai žymėdavo (jų ištraukas paduoda ir Prochaska „Codex'e Epistolaris Witoldi"[279].

Reikia dar iš eilės išsiaiškinti ir Prūsų ordino dalyvavimą. Lenkų dvasininkas jau keletą kartų minėtame laiške Prancūzų dvasininkui Bazelio sinode (1435.IX) mini priešininkų pusėje „stipendiari cruciferorum de Prussia in maxima multitudine", lietuviškai tariant, „didelę daugybę kryžiuočių samdininkų iš Prūsijos". Prūsų kryžiuočių kariuomenę (exercitus Cruciferorum) mini ir Dlugošas[280]. Bet, nuostabus dalykas, to visai nėra vokiečių šaltiniuose. Jų nežino nė rusų metraščiai (Pskovo I ir II, Naugardo I). Tiesa, Pskovo I metraštis kalba apie „iz zamorja rat", lietuviškai bus „kuopa iš užjūrio". Pskovo II metr. juos vadina „zamorcy", atseit, „vyrai iš užjūrio". Panašiai kalba ir Naugardo I metraštis[281]. Tie kariai iš užjūrio bus ne kas kita, kaip gausingi Livonijos ordino svečiai iš Europos kraštų. Kaip

---

[278] *Urkundenbuch*, VIII, p. 598.

[279] Plg. L i u b a v s k i j, *Seim*, 85 (Šv-los kariuomenėje buvę samdininkų austrijiečių, sileziečių, čekų ir k.) ir F l o r o v s k i j, 322 (sileziečių galėjęs atsivesti ir iš to krašto kilęs Zig. Roth'as).

[280] *Hist. Pol.*, XII, 564.

[281] *Poln. S. R. Let.*, IV, (Psk. I), 209; V (Psk. II), 28; III (Naugardo), III.

tik žinoma, jog Ukmergės kautynėse dalyvavo daug Livonijos aukštesniųjų ir aukštųjų valdininkų giminių. Tradicinės lenkų linijos laikosi ir puikios Švitrigailos monografijos autorius prof. A. Lewickis. Detalizuodamas savo nuomonę, jis grubiai suklydo. Antai, jis sako, jog Livonijos ordino magistras iš Prūsų išsiprašęs 200 jūrininkų (Schifkinder). Savo knygoje (Powstanie 248—9) tam teigimui paremti jis cituoja Urkundenbuch'o VIII t. psl. XVII—XVIII ir psl. 986 Nr. 846, be to, Voigto „Geschichte Preussens", t. VII, p. 664. Bet, deja, nė vienoje nurodytoje vietoje nėra tokio tvirtinimo. Priešingai: VIII tomo įvade Hildebrandas aiškių aiškiausiai pareiškia, jog 200 jūrininkų vyriausias magistras neatsiuntęs (psl. XVIII). Reikalas buvo štai koks. Livonijos magistras 1435.III.13 prašė vyriausio magistro pagalbos, su laišku išsiuntė ir pasiuntinius. Bet to paties Livonijos viršininko kitame laiške (VI.19) Prūsijos magistrui randame apgailestavimą, kad „euwir gnode uns nw schreibet und die vorbenumpte hulffe gancz abesaget", atseit, „Jūsų malonybė neseniai parašėte, kad minėtą pagalbą galutinai atsakote". Iš laiško sužinome, jog prašytą pagalbą Prūsų ordinas pirmiau buvo pažadėjęs. Dar ir VII.9 Livonijos magistras skundžiasi nesulaukiąs ne tik pagalbos, bet nė atsakymo[282]. Vadinasi, dalykas aiškus — Prūsų kryžiuočiai Ukmergės kautynėse nedalyvavo[283]. Nesudaro painiavos nė Pskovo I metraščio pasakymas: „... Nemcy, mester Riskij ir iz zamorja rat". Be abejonės, tą vietą apie Švitrigailos sąjungininkus reikia versti šitaip: „... Vokiečiai, Rygos magistras ir kuopa iš užjūrio".

Oficialus Švitrigailos priešininkas buvo, žinoma, Žygimantas. Valdydamas didelę Lietuvos dalį, jis į Ukmergės kautynes pasiuntė savo valdinių kariuomenę. Kad į talką atėjo lenkų, niekas neabejoja. Tik kyla klausimas dėl jų skaičiaus. Dlugošas pažymi, jog Žygimantas surinkęs kiek galima didesnę kariuomenę, bet ji buvusi menkesnė už priešininkų. Be to, jis žinojęs esant jam „ex Lithuanis plurimos sibi... infensos, Duci vero Switrigal affectos", dėl to per laiškus ir pasiuntinius prašęs Lenkiją pagalbos[284]. Karalius atsiuntęs „magnum exercitum de

---

282 *Urkundenbuch*, VIII, n. 905, p. 540, n. 936, p. 556 ir n. 947, p. 572.

283 H i l d e b r a n d o nuomone (Op. c. p. XVIII), numatyti 200 jūrininkų būtų buvę palikti saugoti Livonijos pilių.

284 *Hist. Pol.*, XII, 562—3.

Polonis. Žygimantas de tam numeroso et forti exercitu exhilaratus, omni metu et turbatione mentis deposita, contra ducem Swidrigal egreditur" (Ž., labai nudžiugęs, kad gavo tokią stiprią ir gausingą kariuomenę, prieš kunigaikštį Švitrigailą išvyksta be svyravimo ir baimės t. p.). Vadinasi, pagalba turėjo būti labai žymi. Dlugošas, aprašydamas Ukmergės kautynes, kai reikia paminėti Žygimanto kariuomenę, dažnai sako: „Poloni", „Polonorum exercitus" arba pirma deda lenkų vardą, o tik paskui lietuvių (Poloni et lithuani). Tą aplinkybę randame ir Pskovo I metraštyje: „...Zidimant skopi Liachi, Litvu i Žimoity" (Žygimantas surinko Lenkus, Lietuvius ir Žemaičius)[285]. Pagaliau tenka pabrėžti, jog Lenkų bajorai veržte veržėsi į tą karą. Jie rinkosi ir vyko į tolimą Lietuvą beveik spontaniškai, kaip sako vienas Lenkų dvasininkas, „ad prelia sitibundi" (ištroškę kautynių). Be to, veikė teigiamai ir didelės algos. Antai, 1440 m. buvo likę neišmokėta 100.000 kapų grašių, kurie visu $^1/_4$ buvo brangesni už lenkiškus[286]. Lenkai, spaudžiami Prūsų vyriausio magistro (mat, buvo pasirašę Lenčicos sutartį) ir imperatoriaus, turėjo išleisti dekretą, mirties bausme grasinantį vykti į Lietuvą kariauti[287]. Bet, viena, jis išėjo vėlokai, antra, tai daugiau diplomatinio pobūdžio aktas. Taigi tas draudimas per daug nesulaikė lenkų bajorų plūdimo Žygimantui į pagalbą. Kad lenkų daug dalyvavo Ukmergės kautynėse, gal būt, jie pranešė paties didžiojo kunigaikščio jėgas, matyt iš vyriausio magistro laiško Romos imperatoriui (1435.IX.20). Ten sakoma, kad jungtinė kariuomenė buvusi sumušta „von herczog Sigmunde und bey namen von den Polan"[288]. Lietuvos metraštis mini jų 8.000.

Kiek gi lenkų atvyko? Voigtas Ukmergės kautynėse jų randa irgi tiek pat. O Hildebrandas kalba tik apie 800 raitininkų[289]. Bet toks skaičius neatitinka aukščiau duotojo aprašymo, kur visi duomens kalba už tai, kad Lenkų karių turėjo būti daugiau. Reikia sutikti su daug kartų minėtu dvasininku, kai jis sako, jog prie Ukmergės buvę 15.000 lenkų, atseit, 3.000 įvairių Lietuvos pilių įgulų ir dar 12.000 naujai atvykusių iš Lenkijos. Len-

---

[285] *P. Sob. R. Let.*, IV, 209.

[286] *Urkundenbuch*, VIII, p. 597; IX n. 574, p. 420.

[287] *Powstanie*, priedas XI.

[288] *Urkundenbuch*, VIII, n. 976, p. 590.

[289] Voigt, *Geschichte*, VII, 668; *Urkundenbuch*, įvadas, p. XVIII; *P. Sobr. R. Letopisej*, XVII, 337.

kas dvasininkas, šiaip gana šališkas, apie siunčiamą iš Lenkijos kariuomenę galėjo turėti tikrų žinių, juoba, kad jis rašo kaip žinovas, atskirdamas, kiek buvo vietoje ir kiek naujai atvyko žmonių[290]. Hildebrandas sakosi remiąsis Lietuvos metraščiu. Bet teisingai pastebi Lewickis, jog ten kalbama apie 800 kopii, vadinasi, iečių, tokiu būdu karių skaičius buvo daug didesnis[291]. Tai atsiųstieji, o kur dar vietos įgulos?

Jau 1394 metais, kai Vytautui reikėjo kovoti su Švitrigaila ir jo sąjungininkais kryžiuočiais, į Lietuvą vyksta daug lenkų karių. Ir karalius siuntė, ir patys savanoriais ėjo. Einantiems Vytautui padėti karalius daug išdalija pinigų ir nusipelniusiems net skiria dvarų iš karališkų žemių (enormes... donationes, alienationesque). Pasak Dlugošo, Jogaila tam reikalui išleidžia savo pirmtakūnų „karališką iždą" (thesauros regios). Kovotojai traukia ir po 1394 m. užpuolimo[292]. Nežinia, ar visi lenkai po karo grįždavo namo. Pagal tą patį šaltinį, Žygimantas 1432 m. užpuola Švitrigailą Ašmenoje su „stipria kariuomene" („cum exercitu valido"). Iš kur ji? Vilniaus karvedys pabėgo su Švitrigaila, o vyriausias maršalas ir Trakų karvedys buvo nusistatę prieš perversmą. Juodu netrukus nužudomi už palankumą išvytajam valdovui. O ir patys vilniečiai nebuvo, bent žymi jų dalis, palankūs naujajam kunigaikščiui. Mat, Žygimantas aiškiai vengia Vilniaus miesto. Jį čia užtinkame tik pirmą ir antrą dieną po perversmo, šiaipjau per 8 metų viešpatavimą jis Vilniuje neišleidžia nė vieno dokumento. Iš Barvinskio sudaryto itineraro matyti, jog duodami raštai datuoti iš įvairiausių Lietuvos miestų, tik ne iš sostinės[293]. Tad galima būtų manyti, jog sąmokslininkai puolė su svetima (gal lenkų?) kariuomene. Vis dėlto griežtai to teigti negalima, kadangi nėra tiesioginių įrodymų.

Pirma aiški žinia yra iš 1433 m. rugsėjo 10 d., kur minima Kauno įgula. Kitų metų rugsėjo 6 d. Hans Balg vyriausiam ma-

---

290 *Urkundenbuch*, VIII, n. 986, p. 596—7; plg. K o r z o n, *Dzieje wojen*, 150.

Garsus Ukrainos istorikas M. G r u š e v s k i s, matyt, neįsigilinęs į dalyką, prie Ukmergės lenkų randa 12.000. *Istorija Ukrainy Rusi*, t. IV, p. 187.

291 *Powstanie*, 354, prierašas.

292 *Hist. Pol.*, X, p. 506.

293 *Žigimont Kejstutovič*, 121—123.

15-ojo a. pradžioje Trakuose buvo vokiečių, rusų ir daug žydų. Žiūr., SRP, III, 448.

gistrui rašo apie lenkų kariuomenę kituose miestuose. Mini įgulas Lydoje, Krėvoje ir Naugarduke. Be to, rašo, kad atėję lenkų iš Drohičino ir Tikocino (Palenkė), kurių skaičius buvęs 600 iečių[294]. Galima priminti, jog 1432 m. į Ašmenos kautynes (XII.8) Lenkų karalius buvo pasiuntęs stiprų būrį, vadovaujamą Mščugo Skšynskio. Nežinia, ar jie visi buvo grįžę namo. Tokiu būdu jau 1434 m. rudenį (rašoma IX.6) Lietuvoje buvo daug Lenkų kariuomenės. Reikia pabrėžti, jog jau tuomet Vilniuje buvo žinoma, kad livoniečiai su Švitrigaila numatę pulti per Linkmenis Ukmergės kryptimi.

Buvo ir totorių. Apie tai leidžia spręsti vienas Lycko Pflegerio laiškas (1435.VIII.31) vyr. magistrui, kur sakoma, jog, įvykus nesusipratimui tarp Lenkų kariuomenės ir Žygimanto, buvę užmušta 500 totorių. Girdi, kunigaikštis lenkams negalėjęs išmokėti algos. Kadangi laiško duotas tik turinys, tai visai aiškiai čia ką nutarti negalima. Vis dėlto atrodo, jog totoriai buvo tokie pat pagalbininkai, kaip lenkai. Jei susikovus, taip sakant, dėl dalyko, kurio nei viena nei antra šalis nelaikė principiniu, vis dėlto žuvo 500 totorių, tai jų kariuomenė turėjo būti bent dešimtį kartų didesnė[295].

Tokiu būdu vienoje pusėje kovojo Lenkų, Žygimanto Kęstutaičio ir totorių kariuomenė. Jei lenkų buvo 15.000, tai iš viso galima manyti buvus apie 30.000. Antroje pusėje randame Švitrigailos, Livonijos ordino ir totorių pajėgas. Vargu, ar čia būta daugiau kariuomenės. Kadangi toms kautynėms abi šalys iš anksto rengėsi, tai manyčiau, kad jų pajėgų santykis bus buvęs maždaug vienodas. Dlugošo ir lenko kunigo sakymai, jog lenkų su sąjungininkais buvę maža, o priešininkų daugybė, reikia laikyti retoriniais pagražinimais. To vertas ir teigimas, kad kautynių lauke žuvę 40.000.

Svarbu ir vyriausi vadai. Dlugošas aiškiai sako, jog lenkų, Žygimanto ir totorių kariuomenės vyriausiu vadu paskirtas lenkų dalinio viršininkas Jokūbas Kobylińskis arba, lotyniškai rašant, Jacobus de Kobylany. Jokūbas Kobylińskis (Kobylany — vieta Lvovo žemėje) 1407 m. drauge su Zaremba buvo apkaltintas intymiais santykiais su karaliene ir kelerius metus išsėdėjo kalėjime.

---

294 *Urkundenbuch,* VIII, n. 855, n. 501; n. 720, p. 421; *Skarbiec,* II, 1629 (čia minima 600 lenkų raitelių, kurie padėję užimti Branską).

295 *Urkundenbuch,* VIII, n. 964.

Tai drąsus karys. Jis dalyvauja Tanenbergo kautynėse ir vienas pirmųjų puola Marijenburgo pilį (1410). Pasak Dlugošo, jei juo būtų pasekę kiti, būtų paėmę kryžiuočių sostinę. 1412 m. Kobylińskį užtinkame kariniuose žaidimuose Budoje. Paskui jis pereina į Vytauto tarnybą ir 1425—30 m. eina dvaro maršalo pareigas. 1429 m. dalyvauja žygyje į Naugardą. 1438 m. jis su kitais prisideda prie Lenkų bajorų konfederacijos prieš religinius sąmyšius Lenkijoje. 1435 m. jam Krokuvoje užrašoma 110 grivenų pinigų. Jis Lenkijoje labai vertinamas. Kazimieras 1454 m. rugsėjo 29 d. jį giria už karinius nuopelnus ir ištikimą tarnybą karaliaus dvare, dėl to užrašo tam tikrą pinigų sumą, kad dominikonai kasmet kelis kartus už jo vėlę laikytų pamaldas[296]. Antras labai svarbus mūšio šaltinis, atseit, Narvos voigt'tas Jonas Koningas, savo oficialiame pranešime vyriausiam ordino magistrui visai nemini priešų kariuomenės vyriausio vado. Jis vartoja tik bendrą vardą „Lenkai" (Polen)[297]. Tiek svarbiausi šaltiniai. Kad bus vadovavęs lenkas Kobylińskis, rodo ir tai, jog jis iki kautynių buvo viršininkas armijos, kuri sudarė pusę jungtinės kariuomenės ir kuri pagaliau nulėmė kautynes. Dar galima pažymėti, jog, tik sulaukęs Kobylińskio pulkų, Žygimantas ryžosi, anot Dlugošo, be baimės stoti prieš Švitrigailą. Visai suprantama, jei stipriausios dalies viršininkui patikėtas ir silpnesniųjų kariuomenės dalinių vadovavimas.

Tiesa, daug kartų minėtas lenkų bevardis dvasininkas sako, jog Švitrigailos priešų kariuomenei vadovavęs Žygimanto sūnus Mykolas. Tačiau tas dvasininko pranešimas, apskritai, nėra patikimas. Pavyzdžiui, jis mini 40.000 nukautų, egzaltuotai pabrėžia priešų gausumą („nesuskaitoma kariuomenė" — „infinitus exercitus"), sąjungininkų įsitikinimą gausiant „iš dangaus" (de super) laimėjimą, pagaliau patsai prileidžia, jog kitas tas pačias kautynes galįs kitaip aprašyti[298]. Lietuvos metraštis Mykolui irgi priskiria vadovaujamą vaidmenį. Bet galėjo būti štai kaip: Mykolas vadovauja savo tėvo kariuomenei ir ją atveda į kautynių vietą, kur vyriausias vadovavimas atiduodamas kitam; kai liko viena Žygimanto kariuomenė (lenkams grįžus namo) ir

---

[296] *Hist. Pol.*, X, 569, XI, 77, 100, 141; *Cd. XV*, II, n. 235, 248, p. 367, t. III, n. 5, p. 504 (priedas) ir n. 74 (pried.); R a c z y ń s k i, *Kodex*, 314, 317; *Poczet*, 136; W o l f f, *Senatorowie*, 173.

[297] *Urkundenbuch*, VIII, n. 994, p. 606.

[298] T. p., n. 986, p. 597—9.

nužygiavo ant Vitebsko ir Polocko, ją vėl veda kunigaikštis Mykolas. Kopystiańskis spėja, kad Kobylińskis kovojęs Mykolo vadovaujamas. Tas autorius be pagrindo iškelia karinius Mykolo gabumus, kurie, girdi, pas Ukmergę jam laidavę žymaus karo vado vardą. Kopystiańskis dar teigia, jog Mykolas karo mokslą buvęs ėjęs kryžiuočių ordine 1427—29 m. Vis dėlto atrodo, jog Lenkų-Žygimanto jėgoms pas Ukmergę vadovavo Kobylińskis, o ne Mykolas. Nors priešingą nuomonę palaiko daug kartų minėtas prof. A. Lewickis[299].

Kas gi vadovavo antrajai pusei? Pasak Dlugošo, vyriausias vadas buvo atvykęs iš Čekijos — Žygimantas Kaributas[300]. Tačiau to nemini mums žinomas Jono Koningo raportas, net nei anoniminio lenkų dvasininko laiškas. Priešingai, — perskaičius Koningo aprašymą, linksti manyti, jog Livonijos, Švitrigailos ir totorių kariuomenei bus vadovavę drauge Švitrigaila ir magistras Franke Kerskorfas. Mat, lemiamą valandą juodu abu tariasi, pulti ar ne; paskui abu sutaria trauktis[301].

Pereiname prie pačių kautynių. Livonijos magistras buvo susitaręs su Švitrigaila išvykti į karo žygį 1435 m. liepos 25 d.[302]. Apie tai jis pranešė vyriausiam magistrui jau birželio 19 d. Liepos 25 d. buvo sutarta abiem kariuomenėm susijungti. Matyt, pavėluota, kadangi rugpiūčio 1 d. magistras dar tik prie Aiviekstos upės. Tur būt, jis laukė Prūsijos magistro pažadėtos pagalbos. Mat, VI. 19 pastarajam rašytame laiške jis išvykimą padaro priklausomą nuo pagalbinių jėgų, kurios turi atvykti iš Prūsų[303]. Vadinasi, primygtinai prašytos paspirties nesulaukė ir ryžosi vykti vien su savąja kariuomene. Kaip Lietuvos metraštis (Supraslio ir Bychovco) sako, livoniečiai su Švitrigailos jėgomis susijungė ties Brėslauja[304]. Jungtinė kariuomenė nužygiavo įprastais keliais Ukmergės link. Juk Livonijos ordinas savo plečiamąjį žygį 1433 m. (I.29—II.9) buvo pradėjęs nuo

---

299 *Powstanie,* 354—5; Kopystiański, *Mychał,* 6—7, 15—27; plg. Korzo, *Dzieje Wojen,* 150, Kolankowski, Dzieje, I, 207 ir Halecki, *Dzieje unji* I, 320.

300 *Hist. Pol.,* XII, 562.

301 *Urkundenbuch,* VIII, n. 994, p. 606; plg. Florovskij, 322—3 ir Penkauskas, *Vytautas Didysis* etc., 21.

302 *Urkundb.,* n. 936, p. 557, plg. n. 947.

303 T. p., n. 953, p. 575, n. 947.

304 *P. Sob. R. Let.,* XVII, 63, 531.

tų pačių sienos pereinamų vietų ir nusiaubęs Linkmenų, Utenos, Tauragnų ir Užpalių apylinkes[305]. Matyt, tos krypties ir dabar laikytasi. Kodėl nėjo tiesiog pro Švenčionis į Vilnių? Manyčiau, jog sąjungininkai nesijautė perdaug stiprūs ir, antra, aplinkiniais keliais eidami tikėjosi labiau terorizuoti šalies gyventojus. Maždaug nuo 1432 metų Livonija kaip tik tokio metodo ir laikėsi. Tokią nuomonę galima paremti Dlugošo pasakymu, jog priešininkai susitikę „post multas desolationes et circuitus terrae hinc inde factas", atseit, „padarę didelius kelio vingius ir daug nuniokoję"[306]. Žinoma, visai nesuprantamas to lenkų istoriko tvirtinimas, kad sąjungininkai įsibrovę slaptai (clandestine). Livonijos-Švitrigailos kariuomenė sustoja prie Ukmergės ir rugpiūčio 30 d. iš čia žygiuoja Trakų ir Vilniaus link. Iš pradžių ji eina didžiuoju Vilniaus keliu (Ukmergė — Širvintai — Maišiogala — Vilnius). Manyčiau, jog nuo dabartinės Pašilės (seniau Vaitkuškis) jinai pasuko kitu keliu, būtent, per dabartinį Pabaiską (kurio tuomet nebuvo) pro Žirnajų ežerą. Priežastys bus buvusios tos pačios, kurios įsibrovėlius iš pat pradžių nukreipė nuo tiesaus kelio į Lietuvos sostinę.

Ką gi daro lenkai su Žygimantu? Kobylińskio pulkai su vietine kariuomene ir totoriais susijungia Trakuose. Lewickis sako, jog rugpiūčio pabaigoje visa toji kariuomenė išvyko Ukmergės link[307]. Tai turėjo įvykti pačiomis paskutinėmis mėnesio dienomis. Mat, yra užsilikęs Lycko, vadinamo Pflegeriu, laiškas vyriausiam magistrui, datuotas rugpiūčio 31 d., kuriame rašoma, kad Žygimanto jėgos esančios Trakuose. Lenkai gi, nepatenkinti dėl algų, net nuo jo pasitraukę[308]. Žinoma, reikės prileisti, kad laiško rašytojas žinias pranešė vėliau, negu jas išgirdo. Toji kariuomenė netoli Ukmergės turėjo būti vėliausiai rugpiūčio 30 d., nes taip verčia manyti pati kautynių eiga. Kuriuo keliu ji ėjo? Atrodo, šiuo ruožtu: Vilnius — Maišiogala — Širvintai — Ukmergė, nes ir dabar jį vietos žmonės vadina Vilniaus vieškeliu. Kadangi tai mano vieno nuomonė, pateiksiu argumentų. Pasak

---

305 Liet. metraštis (S u p r a s l i o ir B y c h o v c o) kalba labai neaiškiai, girdi, eita „po Velskoi zemli po za Veliju k Vilkomirju" arba, antras varijantas, „po Zawelskoy storone ko Wilkomiru".

Urkundenbuch, VIII, n. 662—3, p. 394—5.

306 *H. Pol.*, XII, p. 563.

307 *Powstanie*, 255—6.

308 *Urkundenbuch*, VIII, n. 964, p. 584.

Dlugošo, Švitrigaila su livoniečiais, totoriais ir savo pulkais perėjo sieną „circa festum Assumptionis (Mariae)", vadinasi, apie rugpiūčio 15 d. Tokiu būdu šalis buvo niokojama jau ištisas 2 savaites. Tuo tarpu Žygimantas su savo sąjungininkais sėdi namie, atseit, Trakuose ir Vilniuje. Kad iki pat rugpiūčio pabaigos jų jėgos nesijudino, matyt iš to, jog tuomet Trakuose sąjungininkai rimtai susikivirčijo. Buvo pasklidę gandų net apie Lenkų atsimetimą. Pagaliau aukščiau minėtasis Lycko Pflegeris net praneša, jog per kalbamus nesusipratimus buvę užmušta 500 Žygimanto talkininkų totorių. Kai Trakus-Vilnių pasiekė žinios apie viską naikinančią įsiveržėlių kariuomenę, kuri siautė Ukmergės apylinkėse ir artinosi prie centro, tai karo vadai pačių įvykių turėjo būti verčiami elgtis greitai ir griežtai. Ar savaime nekyla mintis, jog jie nužygiavo tiesiausiu keliu Vilnius — Maišiogala — Širvintai — Ukmergė? Šitas kelias sklandžiai derinasi su pačia kautynių eiga, tuo tarpu, prileidžiant kitą kelią, kai kurie atskiri faktai lieka atsiję nuo mūšio pilnaties.

Pirmos eilės šaltiniai Ukmergės kautynėms yra: Narvos voigto Jono Koningo pranešimas vyr. magistrui 1435.X.10, Dlugošas ir anoniminio lenkų dvasininko laiškas prancūzui dvasininkui Bazelio sinode 1435.IX. Kai kurių davinių apie kautynes turi dar Lietuvos metraštis, taip pat I ir II Pskovo kronikos[309].

Duodamas mūšio vaizdą, pagrindu imsiu Koningo pranešimą, kadangi čia kalba dalyvis, be to, savo vyresnybės (maršalo) įsakytas, pagaliau žinias oficialiai pateikia vyriausiam ordino magistrui. Lenkas dvasininkas duoda pirmutines, galima sakyti, dar karštas žinias, girdėtas iš kitų, ir jas apipina fantastiniais vaizdais. Ne ką daugiau nuo jo skiriasi ir Dlugošas. — Tai kaip vyko pačios Ukmergės kautynės? Livoniečių-Švitrigailos kariuomenė, žygiuodama nuo Ukmergės pro dabartinę Pašilę ir Pabaiską, pasiekia Žirnajų ežerą, kurio vakarų pakrante eina kelias Gelvonių link. Šiuo keliu galima pasiekti Vilnių ir Trakus. Rytinėje ežero pakrantėje pamato priešą. Tiesa, Vilniaus vieškelis nuo ežero kokių 4—5 kilometrų atstu. Bet, viena, didelė kariuomenė negi galėjo eiti vien siaura kelio juosta; antra, vieta pakankamai aukšta ir sausa; pagaliau, trečia, žvalgai ga-

---

[309] *Urkundenbuch*, VIII, n. 994, p. 605—7 (Koningo pran.); t. p., n. 986, p. 596—600 (dvasininko laiškas); *Hist. Pol.*, XII, 562—5; *P. S. R. Let.*, IV (Psk. I), 210, V (Psk. II), p. 28 ir XVII, 63 tol. ir 531 tol.

lėjo pranešti apie Švitrigailos kariuomenės ėjimą, ir dėl to buvo norima jai pastoti kelią. Pasak Koningo laiško, Švitrigailai ir livoniečiams Lenkų kariuomenės pasirodymas buvęs netikėtas, mat, jie žygiavę „į kitą naktinę stovyklą“ (in dat ander nachtleger).

Vadinasi, priešininkai stovėjo vieni vienoje, kiti antroje ežero pusėje. Nėra abejonės, tai Žirnajų ežeras, kurį Koningas vadina „eyne lange see“, o Dlugošas — „vincinus lacus“[310]. Iš tikrųjų jo ilgis apie 3 km, o plotis apie 1 km. Dar reikia pridėti, jog jis platoka tėkme jungiasi su čia pat pietuose esančiu Gelvos ežeru. Žirnajų ežeras labai gilus, daugelyje vietų siekia keliasdešimt metrų. Ir vieni ir antri mėgino ežerą apeiti, kad galėtų pulti. Minėtas oficialaus livoniečių pranešimo autorius sako: „Doe rede wir to beyden siiden den see, beyde de viande unde wir, unde wolden de see umbriiden...“ (Tuomet priešai ir mes iš abiejų pusių vykome aplink ežerą ir norėjome jį apeiti). Ypačiai kliudęs „eyn syffe, eyn fuchtnisse, dar wir nicht konden to en overkommen, edder se to uns“ (... upelis, jog nei mes prie jų negalėjome prieiti, nei jie prie mūsų). Dlugošas mini „flumen parvum“, atseit, mažą upę. Aišku, tai Žirnajos upelis, kuris išteka iš Žirnajų ežero ir vingiuodamas maždaug ties Pabaisku įteka į Šventąją. Jis niekad neišdžiūsta ir labai sraunus; nors dabar tik geroko griovio platumo, bet ant jo įrengti 4 vandens malūnai. Nuo ištakos Žirnajos pakrantės dar ir dabar pelkėtos, taigi prieš 500 metų galėjo būti dar klampesnės. Vis dėlto livoniečių šauliai (schutzen) prasiskverbė per Žirnają, bet buvo vėl atmušti atgal.

Tuomet Švitrigailos-livoniečių ir Žygimanto-Lenkų kariuomenės sustojo, pasakytumėm, laikinėse pozicijose, būtent, ant aukštų Žirnajos krantų. Mat, prie pat upelio pelkėtos pievos, o paskui iš abiejų pusių kyla aukšti krantai, kurie sudaro laukų tęsinį, gana lygūs ir patogūs kariuomenei stovėti. Todėl manyčiau, jog priešininkai sustojo abipus upelio, netoli nuo jo išta-

---

[310] Kai kas jo vardą sieja su rusų kalbos būdvardžiu „žirnyj“ — riebus, kurį, girdi, ežerui buvę galima prikergti dėl kraujo ir daugybės lavonų. Plg. V. Daugirdaitė-Sruogienė, *Lietuva prieš 500 metų*, „*Jaunoji Karta*“ 1935 m. Nr. 13 (kovo 31 d.). Bet vietos senieji žmonės Žirnajus (yra dar toks dvaras ir upelis Žirnaja) sieja su žirniais. Pasak padavimo, pirmiau ežero nebuvę, ir upelio srovelė pro akmenėlius lyg žirniais srovenusi; ežeras atsiradęs staiga.

kos. Taip išstovėjo 2 paras[311]. Abeji buvo raiti ir pasirengę pulti. Visą laiką lijo. Iš abiejų pusių buvo šaudoma, anot duoto vokiško pranešimo, „schotten uns tosammen". Dlugošas rašo, jog tuo metu iš Švitrigailos pusės Žygimantas Kaributas su priešininkais vedęs derybas. Girdi, jis daugelyje kautynių buvęs įsitikinęs lenkų narsumu, o vokiečių ir rusų bailumu. Jis siūlęs, kad Žygimanto ir Švitrigailos reikalas būtų pavestas spręsti popiežiui, imperatoriui ar kuriam kitam valdovui katalikui. Jei tokios derybos ir buvo (apie jas nieko nežino kiti šaltiniai), tai jos bus kilusios Žygimanto Kęstutaičio ar lenkų, ypačiai šių pastarųjų, vadų iniciatyva[312].

Švitrigailos jungtinė kariuomenė manė stovinti netinkamoje vietoje. Tai leidžia spėti, jog ji turėjo būti ant kairiojo Žirnajos kranto, tarp Žirnajų ežero ir Šventosios upės[313]. Tokiu būdu atpuola Lewickio teigimas, kad ji apsistojo dešiniajame Žirnajos krante, o anoje vietoje, girdi, buvusi Kobylińskio ir Mykolo armija[314]. Livonijos magistras sutaria su Švitrigaila, jog reikia savo jėgas atitraukti atgal, atseit, į paskutinę stovyklą, kurią buvo turėję prie Ukmergės (bet anksčiau jųdviejų nuomonės skyrėsi; kai pastebėjo priešininką, Švitrigaila norėjo tuoj pulti, o magistras Kerskorfas pasipriešino). Rugsėjo 1 d., maždaug vieną valandą prieš švintant, gurguolę (de wagen) pasiunčia Ukmergės link[315]. Manyčiau, ji bus vykusi, slaptai perėjus kur sausesnėje vietoje per Žirnają, Pabaisko link į Vilniaus vieškelį. Galimas daiktas, kad ji laikėsi to kelio, kuris dabar per Žirnają eina į Pabaiską. Drauge traukia stiprus Livonijos kariuomenės dalinys su 3 viršininkais. Jis turi pridengti atsitraukiančius vežimus su ginklais ir maistu. Be to, į priekį nusiųstas būrys, vadovaujamas Narvos voigto (viršininko) Jono Koningo (jis ir parašė mūsų naudojamą pranešimą) ir Polocko seniūno Mykolo,

---

311 Kariuomenės susitiko rugpiūčio 30 d., o lemiamos kautynės įvyko rugsėjo 1 d. Todėl D l u g o š o pasakymą, girdi, vieni prieš antrus išstovėję „tribus diebus et noctibus", reikia laikyti ne visai tiksliu.

312 Mat, Lenkams buvo įprasta priešininką supainioti derybomis. Taip buvo 1431 m. prie Lucko, taip, pagaliau, buvo ir prieš šias kautynes su imperatoriumi Zigmantu.

313 Plg. G r u š e v s k i j, *Istorija*, IV, 187.

314 *Powstanie*, 256—7.

315 Plg. *Urkundenbuch*, VIII, 985. Apie kautynes dar žiūr. K o r z o n, *Dzieje Wojskowości*, 149 tol., K u k i e l, *Zarys*, 12—13.

Švitrigailos maršalo. Jų uždavinys buvo atsitraukiančiai kariuomenei paruošti stovyklą (soewalk). Paskui eina abu vadai ir likę pulkai.

Bet priešininkas pastebi šį judėjimą. Ypačiai jiems krito į akį kariuomenės suskaldymas. Anot Dlugošo, jie tą manievrą palaikę įrodymu, jog priešingoji pusė bėga (metu fugere). Lenkai pereina kitoje vietoje upelį (matyt, Žirnają) ir, giedodami giesmę Boga Rodzica, puola į vidurį atsitraukiančios kariuomenės. Toji atsisuka ir narsiai ginasi. Lenkų pulkai pirmiausia užpuola Livonijos maršalo Wernerio von Nesselrodės jėgas, paskui apspinta paties magistro būrį. Šie, nusiuntę į priekį žymų kariuomenės skaičių, nepajėgia atsilaikyti. Vyriškai kaudamiesi, krinta maršalas Nesselrodė ir magistras Kerskorfas. Karštame susirėmime veikliai dalyvavo ir Švitrigaila, kuriam, gelbintis, teko palikti net arklį. Sunkiai buvo sužeistas taip pat Žygimantas Kaributas.

Tai viena kovos dalis. Antroji vyko ten, ties kur anksčiau per Žirnają buvo perėjęs Švitrigailos-Livoniečių kariuomenės avangardas. Kai tik jo vadai gavo žinių apie netikėtai įvykusį susirėmimą, jie nebevyko į Ukmergę, bet apsigręžę skubėjo saviškiams į pagalbą. Kaip vienas ten buvusių viršininkų, Koningas, praneša, jie traukė prie upelio ir tilto. Mat, norėta neleisti priešams pereiti į kitą pusę. Manyčiau, jog toje kitoje pusėje buvo atsitraukianti gurguolė. Lenkai, suprasdami to pereinamo punkto svarbą, visu smarkumu juos užgulė. Lenkai buvo atstumti atgal už upelio, vadinasi, jį jau buvo perėję. Bet štai tilto gynėjai pastebėjo, kad priešai vėl perėjo upelį, ir mėgina juos supti. Iš visų pusių apspisti, avangardo viršininkai skubiai pradėjo trauktis.

Trečioji kovos dalis — tai bėgančios kariuomenės naikinimas. Vadinasi, kautynės bus prasidėjusios netoli Žirnajų ežero, ant to pat vardo upelio krantų. Paskui jos tęsėsi į dabartinio Pabaisko apylinkę. Vinteros upeliukas, kuris, prasidėjęs ties Pabaisku, įteka į Žirnają, būdamas visai menkutis, kautynėms didesnės reikšmės negalėjo turėti. Pačios smarkiosios grumtynės galėjo būti to kelio apylinkėse, kuris dabar perkerta Žirnają ir eina Pabaisko link. Žinoma, esant tokiai daugybei kariuomenės, susirėmimų buvo ir atokesnėse apylinkėse. Sakysim, Dlugošas rašo, jog buvę vytasi iki Šventosios, ir daug tenai nuskendę.

Apie kautynes kalbėdamas, Lietuvos metraštis nėra tikslus. Supraslio varijantas sako jį buvus „na Vilkomiri" (ties Ukmergę). Bychovco var. jį randa „na rece Swiatoj" (prie Šventosios upės). Pskovo I kronika jį pažymi „u Sviatoj reke". Pagaliau minėtas Supraslio varijantas kitoje vietoje visai painiojasi ir, atrodo, nori jį lokalizuoti „už Ukmergės upės"[316]. Vis dėlto iš kautynių aprašymo, kurį aukščiau padarėme, atrodo, jis bus buvęs trikampyje tarp Žirnajų ežero, Pabaisko ir Šventosios. Paties Pabaisko vardas susijęs su kautynėmis, mat, lenkiškas (o kautynėse lemiamą vaidmenį turėjo lenkai) *pobojowisko* reiškia „kovos vietą". Jau pažįstamas Vinteros upeliukas dar yra vadinamas Viktorija (pergalė). Pagaliau Pabaisko bažnyčia senųjų žmonių dar ir dabar vadinama kovine[317]. Šį žodį jie sieja su kautynėmis. Iš tikrųjų, žinome iš Dlugošo, jog kovos vietoje Žygimantas pastatydinęs parapijinę bažnyčią. Pagaliau, ar neturi ką bendra su kovos vieta ir senovės kapų pėdsakai, kurių esama ant kalvų prie Pabaisko ir netoli Savidonių kaimo?[318].

Iš viso ko aišku, jog kautynių būta smarkių ir karštų. Iš šaltinių galima nustatyti, jog buvo naudojami šautuvai, tam tikri metamųjų ginklų įtaisai (schotten zyk myt bussen unde myt armborsten), kardai (gladium), ietys (lancea), lankai, kovos kirviai (secures preliales), vėzdai (baculum) ir bombardos (bombardae). Pastarieji 3 ginklai minimi kaip lenkų kariuomenės kovos įrankiai[319]. Beje, ar buvo Ukmergės kautynėse panaudotas garsus čekų vežimų kovojimo būdas? Pasak lenko kunigo pranešimo, Žygimanto Kaributo „vežimų tvirtovė" (castrum curruum) sudariusi kovos lauko centrą ir buvusi kaip tik priešais Lenkų kariuomenę. Kaributo pulkai buvę viena pačių rimčiausių priešininko pajėgų. Bet kadangi tame aprašyme visur

---

[316] *P. Sob. R. Let.*, XVII, p. 63, 67 (Supraslio v.), 531 (Bychov.).

[317] Kai kas, gal būt, ieškodamas kautynių pėdsakų, sako, jog Vintera dar turinti Kruvinės vardą. Bet ar nebus čia supainiotas Kovinės vardas, kadangi, mano duomenimis, anoks pavadinimas žmonėse neužsilikęs. Plg. V. Daugirdaitė-Sruogienė, *Lietuva prieš 500 m.* „*Jaunoji Karta*" Nr. 13.

[318] Dvarininko Lisevičiaus ir ūk-ko Tušo laukuose, taip pat ir prie tilto per Žirnają tarp Savidonių kaimo ir Smilgių dvaro.

[319] *Hist. Pol.*, XII, 564; *Urkundenbuch*, VIII, n. 985, p. 595, n. 986, p. 598.

Kirvius, vėzdus ir bombardas mini patsai vienas mums žinomas lenkų dvasininkas.

kyšo religinė tendencija, tai bus suprantama, kam stabmeldžiai totoriai ir heretikai husitai pastatomi kautynių centre. Šiaip ar taip, čekiškų vežimų užtvarų galėjo būti. Tik jos čia nevaidino žymesnio vaidmens, mat, viena, pačių čekų galėjo būti vos saujelė ir, antra, pabėgėlis Kaributas (bėgo po Lipanų kautynių) svetimoje Livonijoje svetimiems žmonėms, turintiems senas tradicijas, negalėjo naują kariavimo metodą plačiu mastu pavartoti. Pagaliau ir Lietuvos paviršius nebuvo visiškai tam tinkamas.

Kadangi iš abiejų pusių kovojo apie 60.000 vyrų ir, antra, kautynės buvo komplikuotos, tai vargu galima tikėti Dlugošu, kad jos truko tik apie valandą (ad spatium unius horae). Kituose šatiniuose visai nekalbama, kiek jos užtruko. I Pskovo kronika apie jas išsitaria: „...I byst boj i seča velika" (Ir buvo didelis mūšis ir kautynės). Panašiai sakoma ir II Pskovo kronikoj: „Byst boj velik i seča strašna" (...baisios kautynės)[320]. Livoniečių-Švitrigailos kariuomenė buvo sumušta. Tuoj po kautynių tai pripažino Švitrigaila, Livonijos maršalas ir Prūsų ordino magistras. Tik esama perdėjimų. Pvz., lenkas dvasininkas rašė, jog žuvę 13 kunigaikščių ir 12 jų paimta į nelaisvę, be to, paimta buvę 1.700 žymiųjų bajorų. Kiti gi visi žuvę, atseit, mažiausia 40.000 (pagal Liet. kroniką, į nelaisvę patekę net 42 kunigaikščiai). Panašiai rašė vyriausias ordino magistras Romos imperatoriui rugsėjo 20 d. Girdi, žuvę beveik visi Livonijos kryžiuočiai su savo viršininkais[321]. Žinoma, juodu abu turėjo savų sumetimų taip vaizduoti. Iš pačių livoniečių grįžo sveiki mums žinomas Koningas, paskui ordino ūkvedys (schaffer), toliau Wendeno, Razytės (Livonijoje), Dinaburgo ir Karkuso viršininkai su „kai kuriais kitais asmenimis". Be abejo, jie visi turėjo ir palydovų[322]. Daug Livonijos brolių pateko į Žygimanto ir Lenkijos nelaisvę. Dėl jų grąžinimo paskui buvo platus sususirašinėjimas. Patsai Švitrigaila, kaip sako I ir II Pskovo kronika, „pobeže ... v male družine, v 30 muž... į pribbeže v Polotesk" (pabėgo su nedideliu būriu, apie 30 vyrų, ir pasiekė Polocką). Žinoma, turėjo išsigelbėti ir daugiau kovotojų. Šiaip ar taip, kad pralaimėjimas buvo ir skaudus, tam tikra kariuomenės dalis pabėgo.

---

[320] *P. S. R. Let.*, XVII, IV, 210, V, 28.

[321] *Urkundenbuch*, VIII, n. 976, p. 590.

[322] Plg. t. p., n. 969, p. 586.

Buvo paimti į nelaisvę, be kitų, 2 žymesni vyrai — Kaributas ir Zigmantas Rothas. Pasak Dlugošo, juos abu didysis kunigaikštis Žygimantas prigirdęs, bet tam, girdi, „gavęs Lenkijos bajorų leidimą" (commissione a Baronibus Regni Poloniae accepta suffocavit aquis). Apie Rothą Lenkų istorikas padaro pastabą, kad jis kadaise „atsidėjęs rūpinosi Vytauto vainikavimu". O Žygimantas Kaributas buvo suimtas mirštamai sužeistas į galvą ir kaklą. Jį Dlugošas kiek plačiau pamini. Girdi, „kai kurių esą kalbama, jog kunigaikštis Kaributas ne paskandintas, bet nusibaigęs nuo žaizdų, o gal ir nuo nuodų, kurie buvę primaišyti į tepalą. Žygimantas, Lenkų didikų primokytas, sužeistajam pristatęs gydytoją, kuris žaizdas patepęs nuodais[323].

Lenkų-Žygimanto kariuomenė ilgokai užtruko, vaikydama visomis kryptimis pakrikusius priešininkus. Atsitraukdami šie naudojosi miškų, balų, pelkių ir raistų priedanga. Pasak daug kartų cituoto „Lenkijos Istorijos" autoriaus, bėgančiųjų gaudymas užtrukęs ištisas 2 savaites[324]. Čia pat tiks paminėti, jog, pagal tą patį šaltinį, bėgantieji Švitrigaila ir jojo palydovai „žinojo miškų kelius" (itinera silvarum norant), tuo tarpu livoniečiai turėjo klaidžioti. Kadangi čia buvo Lietuvos vidurys, tai Švitrigailos palydovų turėjo būti daug lietuvių. Vadinasi, ir ši aplinkybė, atrodo, paremia teigimą, jog kovojančio už Lietuvos sostą Vytauto pusbrolio eilėse buvo ir tikrų lietuvių.

Dėl ko pralaimėta? Didžiausia Ukmergės pralaimėjimo priežastis bus ta, kad Lenkai diplomatinėmis gudrybėmis sugebėjo atitraukti imperatorių Zigmantą ir Prūsų ordiną. Tik po laiko Lenkų siekimai imperatoriui paaiškėjo. Jis visą reikalą ir derybų eigą aprašė vyriausiam Prūsų ordino magistrui 1435 m. kovo 15 d. ir lapkričio 6 d.[325]. Pirmiausia numatytas imperatoriaus ir Lenkijos atstovų suvažiavimas atidėtas nuo 1435 m. geg. 7 d. iki 1436 metų balandžio 23 d. Toks vilkinimas Lenkų diplomatams „labai patikęs" (wol gevielen). Lenkijos įgaliotiniai sutiko,

323 *Hist. Pol.*, XII, 565; *Urkundenbuch*, VIII, p. 598.

324 Dvasininkas, aprašęs kautynes, sako, girdi, nugalėtojai „karališku kautynių papročiu" kovos vietoje išstovėję 3 dienas. Bet toji nuomonė, kurią priima ir prof. Lewickis, vargiai yra teisinga. Nebent tai tiktų vien Lenkų kariuomenei, kuri po operacijų greit grįžo namo. Plg. *Urkundenbuch* Nr. 986, p. 599 ir *Powstanie* 258—9.

325 *Urkundenbuch*, VIII, n. 906, p. 541 (1. laišk.) ir n. 1009, p. 618 (2 laišk.).

kad tuo metu būtų sudarytos ir laikomos paliaubos, atseit, nuo vienų metų birželio 24 d. iki kitų metų tos pačios dienos. Jos turėjo apimti iš vienos pusės Lenkus su Lietuvos kunigaikščiu Žygimantu, o iš antros — Livonijos ordiną su Švitrigaila. Taip pat Lenkija žadėjo ramiai gyventi ir su Prūsų ordinu. Bet čia pat Lenkai žūt būt iš imperatoriaus išsiderėjo, jog jie balandžio (1435) 23 d. atskirai susivažiuos su Prūsų kryžiuočiais Breste. Vadinasi, jie į numatytas kolektyvines paliaubas įvarė kylį ir galėjo Prūsus nukreipti nuo rengiamų kautynių Lietuvoje. Antras, daug pražūtingesnis dalykas, —tai Lenkų pasiteisinimas, jog pažadėtų paliaubų su Švitrigaila jie negalį daryti be Lietuvos did. kunigaikščio Žygimanto žinios ir sutikimo. Vadinasi, taika pakibo ore. Nors, savo ruožtu, Lenkų politikai įtikino Romos imperatorių, kad reikalingą sutikimą pavyksią gauti.

Atrodė, jog Lenkai iš tikrųjų nori imperatoriaus Zigmanto siūlomų paliaubų. Imperatorius vėliau rašė, kad jie „su mumis kasdien derėjosi per laiškus ir pasiuntinius“ („mit briefen und botschafften teglich mit uns handelten“). Be to, mėgstąs politines kombinacijas Zigmantas buvo sudomintas Lenkų iškeltu jų naujojo karaliaus vedybų klausimu. Kadangi jam žmona numatyta imperatoriaus giminaitė, tai buvo kalbama apie jo globą Lenkijai[326]. Tuo tarpu, matyt, sklido gandas, kad Lenkija siunčia į Lietuvą kariuomenę. Bet josios vadovaują vyrai pasiskubino laiduoti, kad pagalbos nesiųs. Greičiausiai dėl akių net išleido dekretą, kur mirties bausme draudžiama vykti kariams į Lietuvą (jau anksčiau minėta). Vis dėlto dalykas buvo nenuslepiamas. Tuomet paaiškinta, girdi, tai esą „neturtingi žmonės, kurie neturi ponų-šeimininkų“ (arm gesellen, die nit herren hetten, imp. 1.XI.6). Kiek derybos darė įtakos, matyt iš to, jog dar rugpiūčio 3 d., vadinasi, kautynių išvakarėse, imperatorius Švitrigailai davė vilties, jog pavyks pasirašyti su Lenkais paliaubas, ir džiaugsmingai praneša apie šen ir ten važinėjančius pasiuntinius[327]. Net patsai Lewickis stebisi, kad, jau prasidedant karui, prityręs Romos imperatorius buvęs „nuostabiai kantrus“ ir buvo suviliotas Lenkų žadamų derybų, sutarčių ir taikos meškere[328]. Jis ilgai išlaiko Prūsų magistro ir Švitrigailos pasiunti-

---

[326] *Hist. Pol.*, XI, 550.
[327] *Powstanie*, priedas VIII.
[328] T. p., 252—3.

nius. Vadinasi, šiuodu valdovai tokią svarbią valandą buvo dezorijentuoti. Atsargus magistras Russdorfas atvirai pasako, jog žygiuos prieš Lenkiją (kad ją atitrauktų nuo Lietuvos Didž. Kunigaikščio) tik tada, jei eis ir patsai imperatorius. Russdorfas pasitenkina sutraukęs kariuomenę prie Lenkijos sienų, bet daugiau nieko nedaro[329]. Tuo tarpu senasis Lietuvos didysis kunigaikštis Švitrigaila sutriuškinamas, drauge su juo ir Livonijos ordinas. Tuomet tik pabunda gražių žodžių užliūliuotas krikščionių pasaulio viršininkas. Jis lapkričio 6 d. laiške vyriausiam kryžiuočių magistrui naiviai prisipažįsta, jog esąs „iki širdies gelmių nusigandęs". Neperdaug gudriai skamba jo žodžiai, girdi, „negalėjome pamanyti, jog prieis iki tokių dalykų" (hetten ve nit getrawet, daz es zu solichen dingen komen solt)[330]. Prūsų ordino vairuotojui jau seniai buvo aišku, jog smūgis buvo suduotas, vedant su Lenkais derybas apie viliojančias metines paliaubas. Pagaliau to neslepia nė mūsų maldingasis lenkų dvasininkas, kuris savo pranešimą baigė žodžiu „Amen"[331]. Dar galime pridėti vieną faktą, kaip Lenkų karalius formaliai išjuokė imperatorių. Kai atėjo pirmos žinios apie Ukmergės laimėjimą, jaunas Lenkijos valdovas į vis brukamas derybas atsakė, girdi, jis mielai būtų tarpininkavęs kariaujantiems; kai viena pusė laimėjusi, tai atkrenta visi pasitarimai, kadangi nugalėtojas nepriimsiąs nei paliaubų, nei taikos. Vykusiai pasakė Čekų istorikas Gollis, kad imperatorius buvo sumuštas „ant diplomatijos lauko", o Švitrigaila „ginklų kovoje"[332].

Toliau reikia pabrėžti pačią jėgų persvarą. Ją sudarė gerai ginkluota ir patyrusi Lenkų raitininkų kariuomenė. Ji buvo visa Žygimanto viltis. Lenkų kariai turėjo galvoje, kad lies kraują už savo tautos ir valstybės idealus. Dlugošas rašo, jog karalius, siųsdamas riterius į tolimą kraštą, gerai žinojęs, kad „visi saviškiai... prieš Švitrigailą pakels ginklą"[333]. Ką gi sakyti apie Švitrigailos jėgas? Čia labiausiai pasitikėta Livonijos ordinu. Bet šiuo metu jau buvo seniai praėję jo karinės galybės laikai. Keletas faktų. 1431 m. Livonijos pulkai padėjo Prūsų ordinui. Bet Bütowo viršininkas tų pačių metų rugsėjo 18 d. pranešė vy-

---

329 *Urkundenbuch*, IX, n. 97, p. 60; *Powstanie*, priedas XI.
330 *Urkundenbuch*, VIII, n. 1009, p. 618; plg. Goll, 242.
331 T. p., n. 976, p. 591 ir 597.
332 *Čechy*, 242; *Powstanie*, 253.
333 *Hist. Pol.*, XII, 563.

riausiam magistrui, girdi, ateityje visai neverta livoniečių kviestis, nes tai esanti „vien palaida liaudis, kuriai vis dėlto reikia maisto ir pašaro“ (lose blos folk ist unde doch gleychwol fwtirn unde czeren wil)[334]. Priėjo iki to, jog Schlochauo komturas turėjo prašyti magistrą, kad atimtų jų būrius, nes vien nuostolius darą[335]. Vadinasi, tokia kariuomenė maža begalėjo tikti kautynėms. Livonijos kariuomenė, kaip to krašto santykių žinovas Hildebrandas sako, iš esmės buvus „kaimiečių kariuomenė“ (Bauernheer)[336].

Maža to, nebūta nė viduje visiško darnumo. Mat, Livonijos kryžiuočiai buvo suskilę vestfaliečių ir reiniečių partijomis. Priežastis buvo tarmės ir būdo skirtumai. Livonijos kryžiuočiai daugiausia buvo kilę iš Vestfalijos ir žemutinės Saksonijos, o Prūsijoje — iš vidurinės ir aukštutinės Vokietijos sričių, atseit, Hesseno, Thuringijos, Frankonijos, Meisseno. Beveik tas pat, kas mūsų žemaičiai ir aukštaičiai. Paprastai viena grupė buvo vadinama vestfaliečiais (Westfelinge), o antroji — reiniečiais (Rinlendere). Šieji manė esą labiau išprusę ir sumanesni už lengvesnės prigimties vestfaliečius. Į XIV-ojo amžiaus pabaigą vyriausiam magistrui pavyko tokiems reiniečiams išdalinti vyresniųjų Livonijos valdininkų vietas. Mat, reiniečiai griežčiau aiškino regulą, dėl to jie buvo proteguojami drausmės sumetimais. Paprastai Livonijos riteriai vienuoliai savo magistro vietai išrinkdavo abiejų partijų kandidatus ir stengdavosi vieni ir antri, kad jų žmogus praeitų. Vyriausias magistras statydavo vieną sąlygą: ar šiokį, ar tokį išrinks magistrą, bet maršalas ir Fellino komturas turi būti reiniečiai. Patsai Russdorfas buvo reinietis. Tarmių kova ėjo ir Prūsų kryžiuočių šakoje. Livonijoje šis skirtingumas bei kova ypačiai iškilo po Cissės Rutenbergo mirties (1433.XI.8); po karštų pertraktacijų buvo patvirtintas vestfalietis Franke Kerskorff[337]. Tie dalykai nebus buvę be įtakos ir Ukmergės veiksmams. Antai, kryžiuotis Alfas, pranešdamas apie kautynes hercogui Jülich-Bergui, pastebi, jog tie, kurie žuvę, buvę Rinlendere, o kurie grįžę namo — Westfelinge[338]. Paga-

---

[334] *Urkundenbuch*, VIII, n. 507, p. 303.
[335] T. p., 305.
[336] T. p., įž. XIII.
[337] *Sc. R. Pruss.*, III, 640—1 (pastaba — prierašas); A r b u s o v, 90, 94; Krollmann, Politische Geschichte etc., 135, 138; plg. Schlicht, 121.
[338] T. p., n. 985, p. 595 ir įž. XV.

liau, iš to paties Alfo sužinome, jog vienu tarpu visa ordino kariuomenė nepritarė savo vadui magistrui. Kai tik pastebėję priešą, tuoj norėję kautis — ir maršalas Werner von Nesselrode, ir kiti viršininkai, ir riteriai, net ir prasti kareiviai — knechtai. Tik vadas buvęs tam priešingas. Jis išdidžiai taręs: „Kam nepatinka, tegul bėga" (Weme leide were, dat he vluwe). Jei pridėsime, jog ir Švitrigaila palaikė Livonijos viršininkų pusę, tai mums bus visiškai aišku, kad nebuvo vienybės nei vyriausioje kariuomenės vadovybėje. Dėl to jau žinomas brolis Alfas visą Ukmergės nelaimės kaltę suverčia vienam magistrui. Girdi, „jei jis nebūtų būrių pasiuntęs į priekį, nebūtų atsitikusi nelaimė".

Ukrainos istorininkas Gruševskis, kuris nuodugniai ištyrė Švitrigailos ir jo šalininkų karą pietuose, prideda dar vieną pralaimėjimo priežastį. Girdi, 1435 metų kampanija buvusi suruošta paskubomis. Iš buvusių išdavimų ir perbėgimų pas Lenkus (Gerasimas, Nosas, Fedka) Švitrigaila įsitikinęs, jog greičiau reikia su priešininkais baigti[339].

Ukmergės kautynės ir pralaimėjimas iš tikrųjų buvo didelis. Imperatorius laiške vyriausiam magistrui 1435 m. lapkričio 6 d. jį lygina su Tanenbergo kautynėmis[340]. Lenkas dvasininkas jį vadina „tokiu, kokio nebuvo, kiek siekia žmonių atmintis". Pagaliau, pasak I Pskovo metraščio, tokio mūšio „jau daug metų nebuvo Lietuvos žemėje"[341]. Ar tik nebus arčiausiai tiesos pastarasis apibūdinimas.

Ukmergės pralaimėjimo reikšmė geriausiai paaiškės iš jo padarinių. Pirmiausia, kaip atsiliepė jis kryžiuočių ordinui Prūsuose? Magistras rugsėjo 20 d. rašė imperatoriui Zigmantui, jog, sumušus Švitrigailą, jam beliekanti tik „Dievo ir Jūsų Aukštybės" pagalba (czu Gote und euwer allirgrosmechtikeit). Kryžiuočių ordinas, tasai „krikščionybės skydas", dabar galįs visai būti išnaikintas (vortilget). Verkšlendamas prašo gelbėti iš tos „skaudžios nelaimės" (jamerkeid). Čia yra daug tiesos, bet yra ir perdėjimo. Žinoma, Ukmergės smūgis ordinui buvo skaudus, bet tik vienas iš daugelio. Mat, jau nuo XV-ojo amžiaus pradžios žymiau pradėjo reikštis kryžiuočių galybės smukimas, atseit, iš vidaus ir iš oro. Be abejo, didžiausias sukrėtimas buvo Tanen-

---

339 *Istoria Ukrainy*, IV, 187.

340 *Urkundenbuch*, VIII, n. 1009.

341 *P. Sob. R. L.*, IV, 210.

bergas. Toliau ėjo kiti, iš kurių žymiausias — Švitrigailos kampanija. Tik apie ją visą galima kalbėti, kaip apie Prūsų ordino nelaimių nešėją. Ir tai ne ji pati ordiną žlugino (jis, kiek galėdamas, stengėsi būti nuo jos atokiau), bet tik davė progų padaryti sąskaitas su senais savo priešininkais. Kaip jau pradžioje rašinio minėta, Lenkai sumušė kryžiuočius ir padarė su jais 1434 m. gruodžio 15—21 d. Lenčicos 12 m. paliaubas. Čia vyriausias ordino magistras pasirašė apleidžiąs Švitrigailą. Be to, sutartį turėjo patvirtinti ir abiejų pusių luomų atstovai. Jei valdovai, vadinasi, ir Prūsų ordinas, sulaužytų pasižadėjimus, tai valdiniai automatiškai atleidžiami nuo priesaikos ir ištikimybės. Tokiu būdu ordino valstybės luomai pradeda dalyvauti politikoje. Po Ukmergės pralaimėjimo pasirašytoji (1435.XII.31) Bresto taika nieko naujo nepridėjo, o tik perėmė ir patvirtino Lenčicos traktatą. Be kitko, vyriausias magistras Paulius Russdorfas savo ir ordino šakų Vokietijoje ir Livonijoje vardu galutinai apleidžia Švitrigailą ir paskelbia, kad negalioja visos sutartys, kurias jie su juo padarė. Prieš Lenkiją nerems ne tik jo, bet ir jokio kito Lietuvos didžiojo kunigaikščio. Taip pat tik tą pripažins didžiuoju kunigaikščiu, kuris bus išrinktas ir pristatytas sutinkant Lenkų karaliui ir karalystei. Pakartojama ir valdinių garantija. Pagaliau karalius ir vyriausias magistras pasižada nelaužyti sutarties, nors ir kažin koks valdovas to norėtų ar verstų, net ir tuomet, jei tai būtų pats imperatorius ar patsai popiežius[342]. Vadinasi, kryžiuočių vienuolių ordinas atmetė paklusnybę savo tiesioginiam viršininkui. Pasak Hildebrando, 1435 metų paskutinė diena buvo drauge ir vokiečių ordino savarankiškos užsienių politikos paskutinė diena[343]. Taip įvyko. Nieko nepakeitė ordino šakos Vokietijoje skundai prieš Russdorfą dėl Bresto taikos. Vokietijos magistras (Deutschmeister) Eberhard von Sansheim, savo šakos brolių pritariamas, 1437 m. spalių 1 d. patraukė vyriausią magistrą (žemesnis aukštesnį!) į savo teismą dėl tos sutarties, kurioje apleidžiamas Švitrigaila ir atsisakoma klausyti aukščiausių krikščionių pasaulio valdovų. Russdorfas jį už tokį darbą atleidžia iš vietos (1438.IV.17). Bet šis savo

---

[342] *Volumina Leg.*, I, p. 114, IV, 29; *Cd. XV*, II, n. n. 237—238; *Urkundenbuch*, VIII, n. 1024, p. 635, IX, n. 98. Plg. Zajączkowski, *Zarys*, 55 (ordino vidaus santykiai).

[343] *Urkundenbuch*, t. p., įž. XXII.

ruožtu numeta nuo sosto jį patį, atseit, patį vyriausią magistrą. Nesutiko su Bresto nuostatais nei imperatorius. Dar lapkričio 6 d. jis ragino, kad Russdorfas tokiu būdu nepasirašytų sutarties. Bet tai paliko balsas šaukiančio tyruose[344].

Persikeliame į Livoniją. Teoretiškai jos magistras buvo priklausomas Prūsų ordino vyriausio magistro. Bet praktiškai daugeliu atvejų jis veikė savarankiškai. Čia Ukmergės kautynės padarė tikrą sukrėtimą. Livonijos maršalas rugsėjo 9 d. desperatiškame laiške Prūsų viršininkui prašo tą „vargšę šalį" (armen landen) gelbėti „labai didelėje nelaimėje" (in unsirn so groszen noten). Girdi, trūkstą žmonių, arklių ir šarvų. Jei norįs, kad kryžiuočių ordinas Livonijoje nesusilauktų „visiško žlugimo" (gruntlichen vorterpnisses) ir toliau gyvuotų, turįs kuo greičiausiai atsiųsti 400 ginkluotų vyrų[345]. Bet daug įdomesnis ir reikšmingesnis dalykas įvyko tos šalies vidaus gyvenime. Mat, nuo seno ordinas piovėsi su Rygos arkivyskupu ir apskritai su dvasininkais. Pasitaikydavo, jog vieni antrų žudydavo pasiuntinius. 1434 m. Ryga ruošėsi net kariauti su ordinu ir barikadavo gatves. Dabar bendras pralaimėjimas staiga visus suartino. 1435 m. gruodžio 4 d. Walke suvažiavę ordino, vyskupų, kapitulų, riterių, knechtų ir miestų atstovai nutaria: gintis privalo visi; puolamąjį karą pradeda tik bendrai sutarę, be to, nedaro vieni kitiems nemalonumų diplomatiniu keliu. Tuo tarpu iki šiol sutartys su užsieniu buvo daromos atskirai, net vieni kitus laikydavo užsieniu. Jei dar atsiminsime, jog vaidai su Rygos arkivyskupu ėjo keliasdešimt metų su skundais popiežiui ir visuotiniam Bažnyčios susirinkimui, su žudynėmis ir ekskomunikomis, tai Walko susitarimas įgija milžiniškos reikšmės[346]. Vadinasi, matome valstybės atskirų elementų konsolidaciją. Tuo tarpu Prūsijoje buvo visai priešingai. Sutvirtėjusi Livonija pasijuto nebereikalinga prašytos vyriausio magistro pagalbos ir prašė jos nesiųsti. Ėjo kalba apie jūrininkus (Schiffkinder)[347].

---

[344] T. p., VIII, n. 109; *Sc. R. Pruss.*, III, 640 (pastabos); Voigt, *Geschichte*, VII, 683—5; plg. Schlicht, 121.

[345] *Urkundenbuch*, VIII, n. 970, p. 587.

[346] *Urkb.*, n.n. 35, 17—20 ir įž. XXIV, XXVIII, XXIX.

Sutartyje įdėta pastaba, jog šalys nesilaikys nė popiežiaus sprendimų, jei jie bus susitarimui priešingi (ypačiai dvasininkų drabužių klausimu).

[347] *Urkundenbuch*, VIII, n. 936, p. 557 ir n. 982, p. 593—4.

Schiffkinder Odložilikas (42 psl.) klaidingai laiko jūrių plėšikais. Plg. Voigt, *Codex*, V, n. 105.

Prieš Bresto taiką dar bandyta spirtis. Ją sudarant, Breste nebuvo Livonijos atstovų. Spalių 16 d. neduodama įgaliojimo ją Livonijos vardu pasirašyti. Vis dėlto nusileista (matyt, spyrė bendra būklė), ir garsioji taikos sutartis patvirtinta. Reikia pastebėti, jog ji stipriai užgavo tos ordino šakos politiką. Mat, nepaleista belaisvių, paimtų po 1433 m. paliaubų, kurias buvo padaręs Prūsų vyriausias magistras su Lenkais. Paliaubos aprėpė ir livoniečius, kaip vyriausio viršininko valdinius. Bet jie sutarties nežiūrėjo ir savarankiškai ėjo į talką Švitrigailai. Bresto dokumente Lenkai tokio elgesio nepripažino. Tokiu būdu ateityje savarankiška užsienio politika Livonijai padaroma negalima, bent ji paskelbiama tautų teisei priešinga[348].

O Lenkija? Kadangi ji laimėjo, tai daugiausia ir pelnė. Pergalę nusvėrė jos ginklai. Kaip anksčiau minėjome, visi šaltiniai pirmoje vietoje stato lenkus, o kartais ir visą kariuomenę vadina Lenkų kariuomene. Žygimanto ir totorių pulkai praeinami tylomis, geriausiu atveju jie vienu kitu žodeliu tepaminimi. Kariuomenę į Lietuvą išsiuntė vadovaujantieji sluoksniai, kariai noromis ėjo. Dėl to ir sujungtomis pastangomis laimėta pergale visa Lenkija džiaugėsi. Krokuvoj ir visoje šalyje, kaip pabrėždami pasakoja Dlugošas ir dvasininkas, buvo kuriami laužai, skambinta varpais, giedota Te Deum ir kitos džiūgavimo giesmės. Vadinasi, triumfavo valstybė ir Bažnyčia. Pasak Leiwickio, niekuomet džiaugsmas taip nepritiko, kaip dabar[349]. Dėl ko? — Kad tos kautynės atnešusios išgelbėjimą Lietuvos didžiajai kunigaikštystei, „kuri iš vidaus sirgo pražūtinga maro liga“ (... intestina et pestifera clade laboranti salutem attulit; Dlugošas). Žinoma, tai vien gražūs žodžiai. Tikrąją džiaugsmo priežastį, nepagražindamas, pasakė maldingas lenkų kunigas. Jis rašė, jog Ukmergės laimėjimas „pašalino daugybę nelaimių, kurios buvo rengiamos Lenkijos karalystei, ir, jei ne pergalė, jos būtų tikrai užgriuvusios Lenkiją“ (... Revera per eam mala, que regno preparabantur, innumera sunt sublata, que ea non habita fuissent secutura). Tie visi pavojai iš tikrųjų grėsė unijai, bet Lenkija juos taikė sau. Jei būtų laimėjęs Švitrigaila, tada sudiev unijai ir vi-

---

[348] *Urkundenbuch*, VIII, n.n. 983, 998, 1005, 1007, 1013; IX, n. n. 32, 102, 116, 125, 143. Plg. Arbusov, 90. S. R. Pr., III, 640 ir *Die Letten*, 151 tol.

[349] *Hist. Pol.*, XII, 567; *Urkundenbuch*, VIII, p. 598. Plg. *Powstanie*, 257—8.

siems Lenkų mėginimams užgrobti Podolę. Dėl to mums bus suprantama, kodėl dar 1438 metais, kai buvo tiesiamos sienos tarp Prūsų ordino, Lietuvos ir Livonijos, kryžiuočiai buvo priversti dar kartą patvirtinti, jog nerems Švitrigailos[350].

Lietuvoje Ukmergės kautynės padarė tai, jog didžiuoju kunigaikščiu ir toliau likosi perversmo keliu įsėdęs į sostą Žygimantas. Bet be Lenkų jo jėgos buvo menkos. 1435 m. rugsėjo 29 d. laiške vyriausiam magistrui jis praneša apie priešų nugalėjimą ir pasigiria, nepatraukęs į Livoniją, nors ir saviškiai ir svečiai jį raginę. Girdi, nenorėjęs lieti krikščionių kraujo[351]. Kieno jau kieno, bet šio kunigaikščio tokie jausmai atrodo visiškai nenuoširdūs. Juk jis kruvinai numalšino prieš jį darytą sąmokslą, pasiuntiniams kapojo galvas ir net Ukmergės belaisviams neparodė pasigailėjimo. Lietuvoje juo bodėtasi kaip tik dėl liguisto žiaurumo. Tokiu būdu kitur yla lenda iš maišo. Žygio į Livoniją nedarė, kadangi daryti negalėjo. Viena, kariuomenė po kovos buvo nuilsusi; antra, ilgai buvo vaikomi miškuose ir pelkėse visomis kryptimis pakrikę priešininkai; pagaliau, trečia, Lenkai apleido Lietuvą. Mat, po Ukmergės kautynių jie kaip į eketę nulindo, ir apie jų tolimesnį dalyvavimą kare šaltiniai neužsimena. Tiesa, mūsų dvasininkas sako, girdi, visa kariuomenė tiesiu keliu išvyko niokoti arba užimti Livonijos žemių" (ad partes Livonie obtinendas aut depopulandas itinere recto profecti sunt)[352]. Bet čia greičiausiai teoretinis svarstymas, juoba, kad lygiai tokios vertės yra ir jo pranešimas apie kariuomenės išskirstymą kovos lauke, kur viskas taisyklingai, lyg plane nubraižyta. Po viso to nerimti atrodo prof. A. Lewickio priekaištai Žygimantui, kam sulaikęs nugalėtojus nuo galutinio Livonijos užėmimo[353]. Juk padėties viešpats ne tik prie Ukmergės, bet ir visoje Lietuvoje dabar buvo Lenkų kariuomenės vadas, sakyčiau, net ir tuo atveju, jei nebūtų jis buvęs ir vyriausiu kariuomenės vadu. Pagaliau, mano teigimą paremia ir, apskritai, Lenkų valdančiųjų sluoksnių veikimo metodai. Tenka tik prisiminti Vytauto vainikavimą ir Švitrigailos nuvertimą. Tokiu būdu, lenkų raiteliai, atlikę jiems valstybės duotą uždavinį, nujojo

---

[350] *Skarbiec*, II, 1759.
[351] *Urkundenbuch*, VIII, n. 979.
[352] *Urkundenbuch*, VIII, p. 599.
[353] *Powstanie*, 258—9.

namo. Žygimanto kariuomenė, Mykolo vadovaujama, trims savaitėms po Ukmergės kautynių praėjus, pati viena bandė imti Vitebską. Be vaisių išstovėjo 6 savaites. Žiemą buvo apsupusi Polocką, bet ir to nepaėmė. Laimėjo tik Smolenską, bet čia nereikėjo kovoti, nes miestas (gal turėjo įtakos ir Gerasimo sąmokslas?) patsai pasidavė[354].

Pagaliau, — patsai Švitrigaila. Jo likimas domino vyriausią magistrą ir imperatorių. Livonijos maršalas turėjo siųsti žinių apie šį kunigaikštį. Yra likę jo laiškai magistrui IX.9, X.17 ir X.22. Betgi jie nieko tikro nepasakė, kur ir ką veikia senasis kovotojas už Lietuvos sostą[355]. Bet štai rugsėjo 24 d. patsai Švitrigaila rašo ordino magistrui lotynišką laišką. Atvirai pasisako skaudžiai pralaimėjęs, bet drauge tikrina, jog laikysis senųjų sutarčių su ordinu „visą laiką, kol gyvensime". Neabejojąs, kad ir ordinas bus ištikimas[356]. Jis drąsiai rašosi „Dei gracia magnus Dux Litwanie". Bet jojo sąjungininkai galvojo kitaip: jie derinosi prie faktiškų santykių ir Bresto sutartimi galutinai apleido Švitrigailą. Vadinasi, jis paliekamas vienui vienas.

---

[354] *P. S. R. Let.*, XVII, 532; *Urkundenbuch*, VIII, n. 998.

[355] *Urkundenbuch*, VIII, n. n. 970, 998, 1002 ir 1006.

[356] T. p., n. 982, p. 592.

III. Švitrigaila nebe Lietuvos didysis kunigaikštis

1. Švitrigailos pasidavimas Lenkijai ir Žygimanto nužudymas

Apie Švitrigailą nieko tikro nebegirdėti. Livonijos maršalas savo magistrui 1435 m. spalių 22 d. rašo, girdi, kalbama, jog esąs „toli Rusijoje“ (verne achter in Ruszlanden). Kitų metų sausio 2 d. jis mini gandus, kad kunigaikštis esąs kažkur „prie Totorių žemių“ (kegen Tatterye)[1]. Dėl to nenuostabu, jog Lietuvoje pasklido gandai Švitrigailą žuvus. Kunigaikščio žiniomis, juos platino jojo priešai. Tokių paskalų suklaidintas, Žygimantui pasiduoda Mcensko seniūnas Gregorius arba Protazas. Atkrenta ir Starodubas. Iš tikrųjų Švitrigailos būta pietuose. 1436 m. sausio ir vasario mėnesį jis rašo vyriausiam magistrui iš Kijevo. Bal. 22 d. Livonijos magistras jau turi žinių iš paties kunigaikščio pasiuntinių, kad pastarasis sėkmingai kariauja Podolėje. Švitrigaila pasirodo ten, kur garsinta jį žuvus. Mcenskas grįžta į jo rankas, atseit, Gregoras patsai pasiduoda. Starodubą tenka paimti ginklu[2]. Luckas ir Kremencas irgi Švitrigailos rankose[3].

Bet, šiaip ar taip, Algirdaičio reikalas jo buvusių Vakarų sąjungininkų tarpe galutinai baigtas. Jei iš pradžių dar šiokie tokie santykiai palaikomi, tai čia paties Švitrigailos iniciatyva, — jis siuntinėja pasiuntinius ir laiškus. Nelaimė iš vakarų traukiasi į žiemius ir rytus. Čia Žygimantas užima Polocką, Vitebską ir Smolenską. Nors pavasarį šios sritys dar buvo Švitrigailos valdžioje, bet 1436 metų rugsėjo 15 d. ordinas tikrai žinojo, kad čia

---

[1] *Urkundenbuch*, VIII, n. 1002, p. 613; t. p., IX, n. 2, p. 3.

[2] T. p., IX, n. 39, p. 17 ir n. 97, p. 60; *Skarbiec*, II, n. 1730, 1731; plg. *Powstanie*, 274.

[3] Golebiowski, *Dzieje*, II, 37, 175; Gruševskij, IV, 188; Kotzebue, *Switrigail*, 134.

įvyko permaina jo priešininko naudai[4]. Senąjį kovotoją turėjo be galo skaudžiai paveikti Bresto taika, mat, jį apleido ne tik vyriausias magistras, kuris ir šiaip visą laiką buvo rezervuotas, bet ir uolus jo rėmėjas Livonijos viršininkas. Ir imperatorius Zigmantas, kuris bent žodžiais visą laiką jį rėmė ir gynė, ir tas dabar patarė susitaikinti su Lenkija. Tokiomis aplinkybėmis Lenkai pasiūlo Švitrigailai derybas. Jisai tuo reikalu pasiunčia į Lenkiją Kijevo vyskupą ir Wasko Hulewiczių[5]. Be šiuo tarpu nieko neišėjo, kadangi neseniai Švitrigailos sąjungininkai totoriai buvo nusiaubę Lenkijos žemes. Vis dėlto lapkričio mėnesį su Lenkais padaromos, kad ir neilgos, paliaubos[6].

Tuo pat metu Žygimantas stengiasi savo amžiną priešininką galutinai sutriuškinti. Jau 1437 m. sausio 30 d. Rygoje buvo žinių, kad didysis kunigaikštis rengia žygį, kuris trumpu laiku turi įvykti. Birželio 15 d. Lietuvoje kariuomenė buvo visiškai pasirengus. Rugpiūčio viduryje nužygiavo į pietus dvi armijos, — viena prieš Kijevą, o antra prieš Lucką. Kijevo karvedys Jurša su sąjungininkais totoriais visiškai sumuša pirmąją armiją, paima 7 vėliavas ir 135 belaisvius. Lucką buvo norima padegti, ir tam tikslui jis atakuojamas. Užvirė karšta kova. Bet puolėjai, kaip rašo Russdorfui Švitrigaila, rugsėjo 23 d. (jo laiškas vienintelis šių dviejų kautynių šaltinis), išgirdę apie Švitrigailos taiką su Lenkais, nutraukia kautynes ir grįžta namo[7].

Kovų metu Švitrigaila buvo Krokuvoje. Rugpiūčio 15 d. drauge su Jurša ir Kijevo archimandritu Abraomu ir kitais jisai pradeda su Lenkais derybas. Šie nieko tikro nepasako ir visą reikalą atideda iki Sieradzės seimo, kuris buvo numatytas spalių 15 d. Kunigaikštis važiuoja į Lvovą, kur jo bylai vietiniai bajorai rusai duoda greitą eigą. Mat, kaip tik tuo metu jie rodė didelio politinio veiklumo ir stengėsi savaimingai pasireikšti. Čia

---

[4] *Urkundenbuch*, IX, n. 97, p. 60 ir n. 102, p. 64.

[5] Pagal Kotzebue ir Danilowiczių buvo rašoma Masko Ulewicz. Kołankowskis vardą pataisė į Wasko. Bet reikia pataisyti ir pavardę, kadangi Hulewicziai jau nuo 1432 m. žinomi kaip Švitrigailos bendradarbiai. Žiūr. Boniecki, *Poczet*, 95. Plg. *Powstanie*, 275, Kolankowski, *Dzieje*, I, 210.

[6] Caro, *Geschichte*, IV, 157; Kotzebue, *Switrigail*, 132 tol.; plg. *Urkundenbuch*, IX, p. 17 ir 134—5.

[7] *Urkundenbuch*, IX, n. 125, p. 78, n. 187, p. 116 ir n. 227, p. 135 (Švitr. laiškas). Plg. *Powstanie*, 277.

Švitrigaila 1437 m. rugsėjo 4 d. duoda garsų pasidavimo dokumentą. Jame kunigaikštis Lenkų karalių vadina „brangiausia mūsų atrama" (filiastrum nostrum carissimum). Rašoma, jog „pasitaręs su savo kunigaikščiais, bajorais, patarėjais ir vietiniais gyventojais", nuvykęs pas karalių ir „pasidavęs su visais savo valdiniais, pilimis, tvirtovėmis, miestais, kaimais ir šiaip valdomomis sritimis" (nostrisque omnibus subditis, castris, civitatibus, oppidis, villis et quibuscumque possessionibus subdidimus). Ypač pabrėžiama, jog susitarta su Rusijos gyventojais (Galicija). Nuostabu, jog Švitrigaila aplinkybių verčiamas daro šį dokumentą, bet nemini apie inkorporaciją, o tik susijungimą (unionem), net garbingą susijungimą (laudabilem unionem). Tai labai reikšminga, kadangi žemiau jis priverstas įrašyti, jog po mirties viską, ką turi ir turės, paveda Lenkijai. Lucką visiškai atiduoda, už kurį jam turės būti duota kitur žemių. Susitarimą turi patvirtinti Sieradzės seimas. Jei nepavyks, tuomet Švitrigaila su Rusų ponais (Galicija) paskirs po 4 delegatus ir, ką tie nutars, kunigaikštis priims. Pasidavimo raštą duoda taip pat Švitrigailos šalininkai, jo aukštieji valdininkai: Kijevo karvedys Jurša, Kameneco ir Podolės — Monvydas, Kijevo archimandritas Abraomas, kunigaikštis Borisas Glinskis, Daszko Tubaczowicz ir dvaro maršalas Vasili Polocensis[8].

Kad viskas vyktų sklandžiai, Lucką, kunigaikščiui sutinkant, užima Vincentas Šamotulskis. Bet Sieradzės seimas sutarties netvirtina, mat, ankstesnės sutartys su Žygimantu aiškiai uždėjo pareigą, kad Lenkija nerems Švitrigailos. Tuomet seimas siunčia delegaciją pas Žygimantą, kad jį palenktų pripažinti padarytą sutartį[9]. Čia ilgėliau apsistosime prie Kęstutaičio ir prie vestų su juo derybų.

Mes kitoje vietoje jau įvertinome kai kuriuos Žygimanto Kęstutaičio žygius, kurie pirmu pažvelgimu atrodo nukreipti prieš Lenkiją. Tai liečia jo santykius su vyriausiu kryžiuočių magistru. Priešlenkišką to kunigaikščio politiką stengiasi įrodyti prof. A. Lewickis. Kunigaikštis Gardino uniją pasirašęs, kadangi kitos išeities nebuvę. Šiaip jis galvojęs apie Lietuvos

---

[8] *Cd. XV*, I, n. 91, p. 84—5 (Švitr. raštas) ir n. 92, p. 86 (jo valdininkų r.); plg. Lewicki, *Powstanie*, 277—8, Halecki, *Dzieje*, I, 322 ir Gruševskij, *Istorija*, IV, 190 tol. (nežinia, kodėl jis pasidavimo dokumentą datuoja 1436 m. pirmomis rugsėjo dienomis). Plg. *Cd. XV*, II, n. 250, p. 369.

[9] *Hist. Pol.*, XII, 580—1.

savarankiškumą. Su kryžiuočiais nenutraukęs santykių net tada, kai Livonijos šaka ėjo prieš jį patį. Lenkams sutrukdęs visiškai išnaudoti Ukmergės laimėjimą. Kai Lenkai užėmę Lucką, Kęstutaitis tikriausiai „griežęs dantis". Apskritai, maištingumo atžvilgiu jis nebuvęs geresnis už Švitrigailą. Panašiai mano Haleckis, Smolka, Kolankowskis ir kiti[10]. B. Barvinskis savo rimtoje studijoje: „Žigimont Kejstutovič" ketvirtą skyrių pavadina: „Žygimanto separatiniai siekimai".

Taip galvoti daugiausia progos duoda Žygimanto santykiai su Albrechtu II. Po imperatoriaus Zigmanto mirties (1437.XII. 9) pasidarė laisvas Čekų karaliaus sostas. Į jį pretendavo mirusiojo žentas Albrechtas II, Vengrų ir Romos karalius. Bet buvo Čekuos stipri partija, kur norėjo turėti Prahos soste Kazimierą Jogailaitį. Tai daugiausia husitai. Ypačiai atsidėję veikė Kazimiero naudai jau mums pažįstamas iš karo su kryžiuočiais Jan Czapek de Saan ir Alss von Sternberg. Lenkų karalius Vladislovas III už sėkmingą veiklą net buvo pinigų pažadėjęs[11]. Lenkai ir Albrechtas atvirai ruošėsi į karą ir ieškojo sąjungininkų. Čekijoje sklido gandai, jog Lenkai su 12.000 žygiuoja į Prahą ir ten pasodins karaliaus soste Kazimierą. Albrechtas, kaip Romos karalius, prieš Lenkus kvietė krikščionis valdovus. Atsiliepė vokiški kunigaikščiai ir miestai, išskiriant Kryžiuočių ordiną[12]. Kaip buvo žvejote žvejojami sąjungininkai, matyt iš atsitikimo su Saksonijos kunigaikščiu Fridrichu. Katras į savo pusę jį kvietę Vladislovas ir Albrechtas. 1438 metų pavasarį pas jį maišėsi Lenkų ir Albrechto pasiuntiniai. Albrechtas kunigaikščiui rašo, girdi, Lenkai „ruošiasi su didžiausiu rūpestingumu, su vežimais, šautuvais ir kitokiais įrankiais"[13]. 1438 metų pabaigoje jau prasidėjo karo veiksmai. Fridrichas ryžtasi remti Albrechtą. 1438 m. rugpiūčio 27 d. Saksonijos Fridricho pasiuntiniai pranešė, jog Lenkai žūt būt nesiveržia į Čekiją tik dėl to, kad bijo puolimo: iš vienos pusės Vengrų, o iš antros — Prūsų ordino[14].

Tame akiratyje aiškėja, kaip svarbu buvo Albrechtui, kad

---

10 *Powstanie*, 158, 282 ir k.: *Przymierze*, 3—4; H a l e c k i, *Dzieje unji*, I, 330; K o l a n k o w s k i, *Dzieje*, I, 214; S m o l k a, *Jan Długosz*, 183.

11 *Cd. XV*, III, n. 67 (priedas); p. 571; n. 45.

12 *Cd. XV*, III, n. n. 56 (priedas); *Przymierze*, 7—8.

13 *Cd. XV*, III, n. 45, p. 559—60; plg. t. p. nn. 43, 47, 52, 57.

14 T. p., n. 55, p. 566—7.

Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas būtų jo pusėje. Labai įdomus Stepono Pahornagko laiškas Albrechtui II, rašytas 1438 m. gegužės 27 d. Vienas Krokuvos kanauninkas (thumherr) jam pranešęs, kad Žygimantas jam pasiūlęs Lietuvoje vyskupo vietą, jei pagelbėsiąs sudaryti sąjungą su Albrechtu. Tuomet Lietuva su Prūsų ordinu ir Totoriais eitų prieš Lenkus. Karaliaus įgaliotinis nuo savęs prideda, girdi, jei planas pavyktų, tas dvasininkas būtų vertas gauti vyskupiją ir Vengrijoje[15]. Ką čia dabar manyti? — Kaip matom, čia vien žinia iš antrųjų lūpų. Be to, ji palanki tam, kuriam skiriama. Ar negalėjo karjeristas dvasininkas savo paties sumanymą atvaizduoti kaip didžiojo kunigaikščio, ypačiai, kad tuomet ji įgaus daugiau orumo. Pagaliau, koalicijos sumanytojas gerai nenuvokė to meto rytų Europos politinės būklės. Juk Prūsų kryžiuočiai buvo bloguoju su Romos karaliumi; kai tas kvietė, jie neatsiliepė. Pagaliau, su Lenkais buvo Breste (1435) pasirašyta amžina taika, už kurios sulaužymą grėsė valdinių atsisakymas nuo paklusnumo. O Totoriai? Tuomet jie buvo susiskaldę, juose kovojo įvairūs pretendentai į sostą. Pagaliau, nė nežinoma, kad Žygimantas tuo metu būtų turėjęs santykių su Auksine Orda. Tuomet pas Žygimantą sėdėjo Krimo (Perekopo) ordos chanas Chadži-Girėjus, bet jis buvo iš savo šalies išvytas ir jokios jėgos neturėjo[16]. Visa sudėjus, išeina, jog tariamoji Žygimanto koalicija greičiausia bus atsiradusi Krokuvos dvasininko ar paties Poharnagko galvoje. Juoba, kad apie ją nieko nemini patsai Žygimantas savo laiške vyriausiam magistrui 1439 m. sausio 31 d. Jis čia tik kalba apie pasiuntinius, kuriuos „turi atsiųsti“ (an uns fertigen sulde) Albrechtas[17].

Tiesa, Poharnagko laiške minima, kad anas kanauninkas liudija, jog sakytoji sąjunga padaryta (under einander eynen bunth gemacht). Įdomu, jog dvasininkas keliskart Poharnagką prašė apie tai pranešti Albrechtui, ar tas sutinka su sutartim, ar ne. Vadinasi, kažin koks interesuotumas bei skubėjimas. Antra vertus, patsai Krokuvos kanauninko asmuo daugiau negu įtartinas. Juk žinoma, kad Lenkijos aukštesnieji dvasininkai visuomet buvo dideli patriotai, ypačiai taip turėjo būti kanclerio vyskupo Olesnickio vyskupijoje. Gal čia bus kanauninkas Otto

---

[15] T. p., n. 44, p. 558.
[16] Gruševskij, *Istorija*, IV, 405; Barvinskij, *Žigimont*, 89—90.
[17] *Urkundenbuch*, IX, n. 414, p. 286.

Spigelis, kurį Saksonijos Fridrichas 1438 m. liepos 14 d. siuntė pas Vladislovą III, kad jis su kitu pasiuntiniu pradėtų derybas Lenkų-Albrechto sutaikinimo reikalu?[18] Vėl reikia pastebėti, jog, pagal Poharnagką, išeina, kad 1438 m. gegužės 27 d. jau buvo Žygimanto-ordino-totorių sąjunga, tuo tarpu patsai didysis kunigaikštis tik kitų metų pradžioje laukia Albrechto pasiuntinių, kurie iš tikrųjų vasario mėnesį buvo pas ordiną[19].

Vadinasi, didžios koalicijos nebuvo, ir galima kalbėti vien apie Žygimanto Albrechto sąjungą. Apie jos buvimą būtų galima spręsti iš Branderburgo komturo laiško (1439.IX.22), rašyto vyriausiam magistrui. Komturas kalba apie Albrechto pasiuntinius Lietuvoje ir jų planuojamą karaliaus-Žygimanto-deutschmeisterio-Livonijos sąjungą. Jis rašo net apie sutarties projektą, bet jis jo nematęs, girdi, nerodę[20]. Ir čia nepatikimas liudijimas. Apskritai, Prūsuose negirdėti apie Albrechto-Žygimanto susitarimą, nors ordinas jau prieš 1438 m. rugp. 24 d. buvo gavęs Albrechto laišką. Jo nemini nė to karaliaus instrukcija pasiuntiniams pas kryžiuočius, kur, rodos, turėjo būti bent užsiminta apie Žygimantą. Apie tą dalyką nieko negirdėti nė Elbigo suvažiavime spalių 4 d. (tariamasi apie delegaciją pas Albrechtą), nieko nėra nė čia priimtoje instrukcijoje pasiuntiniams pas Romos karalių. Apie Lietuvą nieko negirdėti taip pat Elbingo (1439.I.10) ir Marijenburgo suvažiavimuose (II.4), nors abiejuose yra Albrechto byla. Marijenburge priimamas atsakymas Albrechtui II[21]. Dar argumentuojama Žygimanto laišku Romos karaliui, rašytu 1439 metų rudenį. Čia didysis kunigaikštis, griežtai pasmerkęs Lenkų pažiūrą į jo priklausomybę nuo Lenkijos, rašo apie laisvę jungtis, su kuo nori. Bet aiškiai apie sudarytą sąjungą nekalba[22]. Pagaliau, dar vienas dalykas. Albrechtas pirmoje 1439 metų pusėje į projektą taikos sutarties su Lenkija įtraukė ir didįjį kunigaikštį. Bet ir dėl to negalima griežtai tvirtinti, kad buvo karaliaus ir didžiojo kunigaikščio karinė sąjunga[23]. Daugiausia,

---

[18] *Cd. XV*, III, n. 49, p. 362—3 (priedas).

[19] Plg. *Urkundenbuch*, IX, p. 286, past. 3 ir Voigt, *Geschichte*, VII, 725—6.

[20] *Przymierze*, priedas VIII.

[21] Toeppen, *Acten*, II, nn. 48—9, pp. 74—6, n. 56, p. 84, n. 63, p. 94—6, n. 65, p. 96—99.

[22] *Cd. XV*, II, n. 254; III, n. 65, priedas.

[23] T. p., n. 257; plg. *Urkundenbuch*, IX, n. 310, 316, 319, 320, 322, 347, n. 414, p. 287; *Przymierze*, priedai nn. 2—4, 6—8.

ką galima tvirtinti, kad buvo tik tokios sąjungos projektas. Ir tai projektas, sumanytas Albrechto II dvare. Iniciatyva čia tikrai buvo ne Žygimanto. Čia pat reikia pastebėti, jog tokio projekto tekstas nėra žinomas, nors šiaip bylos dokumentų yra nemaža[24]. Barvinskis, sekdamas Prochaska, tvirtina priešingai. Taip pat jis ir didžiąją Albrechto koaliciją Rytų Europoje laiko Kęstutaičio sumanymu[25]. Bet manyčiau, kad tam rimtam autoriui sprendimus daryti žymiai pasunkino idėja, kurią išreiškia jo monografijos motto: „Es ist gar eyn selczen herre".

Tuo pat metu labai pagyvėjo Lietuvos ir Livonijos santykiai. Jau kartą minėjome vyriausio magistro ir deutschmeisterio varžytynes dėl pirmenybės. Tuo pačiu pagrindu iškilo ginčai ir su Livonija. 1437 m. pabaigoje mirė čia magistras Bokenvorde. Tuomet reiniečių partija išrenka (1438.III.18) Henrichą Notlebeną, kurį netrukus vyriausias magistras patvirtina (VI.18). Vestfaliečiai nenusileidžia ir pastato savo kandidatą Heidenreichą Finkę von Overbergą, kurį savo ruožtu patvirtina deutschmeisteris (1439.VI.19)[26]. Tokiu būdu eina vidaus ginčai. Atsiranda du magistrai, kurių vienas (Notlebenas) remiasi Prūsijos Russdorfu, o antras (Finke) Vokietijos deutschmeisteriu. Vestfaliečiams rūpėjo, kad jų priešininkų kandidatas negalėtų susisiekti su Prūsų kryžiuočiais. Kadangi kelias ėjo Lietuvos pajūriu pro Palangą, tai svarbiausias dalykas buvo patraukti didįjį kunigaikštį. (Dar kartą praktiškai pasirodo didelė lietuviškojo Baltijos pajūrio reikšmė!).

Po ilgesnių derybų Rygos arkivyskupas Heningas ir magistro vietininkas Heidenreichas Finke 1439 m. vasario 5 d. padaro sutartį. Žygimantas pažada neleisti jų priešininkams eiti per Lietuvą, t. y. pajūriu į Livoniją. Be to, jei bus reikalo, didysis kunigaikštis sąjungininkams nusiųs 200 gerai apginkluotų šaulių raitininkų. Sutartis aiškiai nukreipta prieš vyriausią magistrą Russdorfą. Mat, dabar jis negalės su kariuomene pašalinti nepalankų Finkę ir įstatyti savo partijos žmogų Notlebeną. Sutartyje Finke vadinamas jau „būsimu magistru" (thokumstigen meister)[27]. Susitarime nematyti aiškiai kurių bendresnio pobūdžio

---

[24] Plg. *Przymierze*, pried. II; Florovskij, 324—5.

[25] *Žigimont*, 90, plg. 88, past. 2 ir tol. (Barvinskis referuoja ir Prochaskos nuomonę).

[26] *Urkundenbuch*, IX, įž. XV—XXI ir n. 298, 305, 466.

[27] T. p., n. 416, p. 289.

tikslų ir vyrauja vietiniai siekimai. Reikia brėžte pabrėžti, jog iniciatyva išėjo iš Livonijos. Dokumentuose tai aiškiai matyti. Pav., Goldingos komturas 1438 m. birželio 26 d. savo pranešime Russdorfui apie Livonijos partinius sąmyšius sako, jog priešingoji partija siunčia atstovus pas kunigaikštį ir „jį nori patraukti į savo pusę" (to erer hand theen willen). Paskui liepos 10 d. tam pačiam viršininkui jis rašo, kad jie „nori susijungti" su Žygimantu (willen vorbunden). Tai patvirtina ir Mintaujos komturas liepos 24 d. Jis laiške vyriausiam magistrui sako, jog vestfaliečiai (magistro vietininkas ir Rygos vyskupas) su Lietuva „yra padarę sąjungą" (hebben eynen vorbunt gemacht)[28].

Tokiu būdu Barvinskio išvedžiojimai, jog Livonijos derybose svarbiausias veikėjas buvęs Žygimantas, atrodo, neturi pakankamo pagrindo. Taip pat ir mintis, jog ši sutartis buvusi viena grandis didžiosios Žygimanto koalicijos, ruošiamos prieš Lenkiją[29]. Tiesa, mums pažįstamas Mintaujos komturas spėja, kad padarytasis susitarimas yra nukreiptas prieš Lenkus. Bet čia vien trečiojo asmens nuomonė, kurią galima vadinti ir paskala. Juoba, kad tai vienintelis toks prasitarimas. Neaiškus lieka Livonijos byloje vyskupo Motiejaus vaidmuo. Yra žinutė, girdi, jis susijungęs su Rygos, Dorpato ir Ezelio vyskupais[30]. Gal jis ir buvo vyriausias susitarimo judintojas? Bet tuo atveju netenka kalbėti apie sutartį, nukreiptą prieš lenkus. Pagaliau, Livonijos-Žygimanto traktatas buvo prieš Russdorfą. Galimas daiktas, kad jo bijojo Lenkija, kadangi, kaip kitoje vietoje minėta, Albrechtas Prūsų kryžiuočiams nedavė ramybės ir įkalbinėjo, kad Bresto sutartis esanti be vertės ir ordinas turįs pakilti prieš Lenkus[31].

Tuo tarpu Kęstutaičio santykiai su Lenkais plėtojosi 1432-ųjų metų unijos linkme. Blogėjant santykiams su Albrechtu, Lenkams rūpi patikrinti savo įtaką Lietuvoje. Juk dabar ruošiamasi su karine galybe Kazimierą pasodinti Čekų karaliaus soste. Patys žymiausi politikos vadai su Gniezno arkivyskupu ir Zbignevu Olesnickiu priešakyje važiuoja į Lietuvą. Jie turi savo rankoje stiprų įnagį, mat, Švitrigaila kaip tik pasisiūlė pripažinti Lenkų karaliaus viršenybę. Ir laimi. Žygimantas 1437 m. gruo-

---

[28] *Urkundenbuch*, IX, n. 310, p. 191, n. 316, p. 195, n. 477, p. 342.
[29] *Žigimont*, 96 tol.
[30] *Urkundenbuch*, IX, n. 322, p. 202.
[31] T o e p p e n, *Acten*, nn. 48, 49, 56, 63, 65.

džio 6 d. Gardine duoda naują unijos raštą. Čia panaujinami ankstybesni užrašymai, padaryti velioniui Jogailai. Po Žygimanto mirties visa Lietuva „turi pereiti ir amžinai tekti" Lenkų karaliui, karalystei ir vainikui (devolvi debent et devolventur) ir „be jokių sumažinimų" (absque ulla diminutione). Sutartis labai reali ir praktiška. Pirmoje vietoje sutvarkomas pilių ir valdytojų reikalas. Didysis kunigaikštis pažada, jog pilių niekam nepaves, pirma nepaėmęs dokumento, kad po jo mirties jie visa, ką valdo, perduos Lenkijai. Pilių viršininkai ne su savo valdomomis sritimis pasiduos, bet patys „atsisakys nuo vietų ir paliks tarnybą" (de castro... condescendet... resignabit). Jei bus sukeičiami viršininkai, ir tuomet reikės tokių raštų. Toks dokumentas bus pasiunčiamas Lenkijai. Jei karalius, karalystė ar vainikas nebūtų juo patenkintas, tai jie galės siųsti į Lietuvą savo žmogų ir paimti tinkamesnį raštą ir priesaiką „Žygimanto akyse" („in praesentia nostra")[32].

Tą pačią dieną ir tame pačiame mieste Lenkų atstovai duoda ir nuo savęs dokumentą. Jie Sieradzės seimo ir Vladislovo III vardu pažada laikyti Jogailos padarytą uniją. Be to, jie laiduoja, kad karalius iki kitų metų sausio 25 d. atšauks savo žmones iš Lucko ir jį perleis Lietuvai. Taip pat neteiks jokios pagalbos Švitrigailai ir neleis su juo bendrauti savo valdiniams, nors jie turėtų ir aukščiausią vietą. Lenkija tą kunigaikštį „persekios" (persequeretur), nerems medžiagiškai ir nepalaikys prekybinių santykių. Matyt, Žygimantas užsispyręs reikalavo, kad Lenkai sutiko grąžinti ką tik duotą unijos raštą, jei karalius neišpildytų pažadų dėl Švitrigailos. Bet Krokuvos politikai pasistengia išlaikyti pačią uniją neliestą, girdi, ir minėtu atveju liks galioje senieji Jogailos ir Žygimanto padaryti aktai. Padarytą susitarimą turės patvirtinti karalius, kai bus pilnametis[33]. Čia reikia pastebėti, jog tokį Lenkų reikalaujamą raštą Vilniaus karvedys Jonas Daugirdas pasirašė gerokai prieš tai, atseit, liepos 1 dieną. Tas dalykas tuo tarpu neišaiškintas. Gal iš to reikia spręsti apie ypatingą jo Krokuvai palankumą, kuris galėjo išsiplėtoti ar sustiprėti per Vladislovo III vainikavimą, kur ir jis dalyvavo kaip Žygimanto atstovas[34].

---

[32] *Akta unji*, n. 63; tas pat *Cd. XV*, I, n. 93.

[33] *Akta unji*, n. 64.

[34] T. p., n. 62; *Hist. Pol.*, XI, 542; plg. B a r v i n s k i j, 126—7.

Lenkų karalius savo atstovų susitarimą, taip pat ir savo tėvo unijų raštus patvirtina dar taismet gruodžio 16 d. Piotrkowe. Paskui buvo dar vienas patvirtinimas. Žygimantas Trakuose 1439 m. spalių 31 d. ištisai atkartojo savo 1434 m. vasario 27 d. aktą ir jį iš naujo patvirtino. Tą pat padarė ir Vladislovas Krokuvoje kitų metų sausio 7 d. Abu dokumentai panašūs, matyt, vienoje raštinėje pagaminti ar vienas iš antro nurašytas. Ir karalius ir didysis kunigaikštis pasirašo minėtus dokumentus, „turėdami galvoje... juos esant teisingus ir išmintingus" (iusta et rationabilia). Kaip motyvas nurodoma — „kad pašalinus visokį abejojimą ir įtarimą" (omnisque suspitionis ambiguitas de cordibus evellatur)[35]. Įdomi smulkmena — naujos laidos unijos aktuose (išskyrus atkartotą 1434 m. dokumentą) visai neminima apie Žygimanto įpėdinius, nors kunigaikščio mirtis pabrėžiama. Vadinasi, nenumatomas nė toks galimumas. Iš unijos atnaujinimo tegalima spręsti apie vieną dalyką, būtent — Lenkams rūpėjo tai padaryti. Bet motyvai lieka neaiškūs. Galėjo sukelti abejojimą Žygimanto svyravimas, bet lygiai galėjo Lenkų politikai šiuo atveju elgtis, numatydami 1440 metų įvykius. Bet, šiaip ar taip, atkrenta Lewickio tvirtinimas, esą, Žygimantas ruošęs sukilimą prieš Lenkiją. Lewickiu pasekė Lowmiańskis ir kiti[36]. Jei Žygimantas kiek ir svyravo, tai šis dalykas ėjo ne iš jo paties, bet buvo sukeltas pašalinių veiksnių, pvz., Albrechto. Paprastai Žygimanto nusistatymą prieš lenkus autoriai remia įvairių to meto asmenų laiškais ar šiaip priminimais. Bet reikiamai neįvertinami oficialūs valstybiniai aktai. Pats Žygimantas savo parašą dėjo po visais Krokuvos patiekiamais unijos varijantais, reikia pridurti, labai ir labai nepalankiais Lietuvai. Per 8 metus Kęstutaitis spėjo pasirašyti 5 tokius dokumentus. Aišku, tai rodo pagrindinę linkmę. Visa kita tėra atsitiktiniai ir antraeiliai reiškiniai. Antilenkiškumo atžvilgiu Žygimantą gretinti su Švitrigaila yra nesusipratimas.

Įvyksta vienas labai stambus faktas — 1440 m. kovo 20 d. Verbų sekmadienį kunigaikščiai Čartoryskiai su bajoru Skabeika nužudo Žygimantą[37]. Nesigilindami į nužudymo smulkmenas,

---

[35] *Akta unji*, nn. 66—7; plg. *Cd. XV*, II, n. 262 ir K u t r z e b a, *Unia*, 513—14 (Polska i Litwa).

[36] *Przymierze*, 6; L o w m i a ń s k i, 73. Plg. L i u b a v s k i j, *Sejm*, 93.

[37] *Hist. Pol.*, XII, 619—21; *P. S. R. Let.*, II, 354, III, 113, IV ir V, 29, XV, 491, XVII, 67, 338, 533 tol.

panagrinėsime jo priežastis. Atrodo, jog visi Žygimanto nekentė dėl jo nenormalumo ir žiaurumo. Čia platokai kalba Dlugošas. Pasak jo, didysis kunigaikštis vadovavęsis burtininkų patarimais (Pythonissae). Buvęs maišomas žmonių ir gyvulių kraujas ir aukojamas piktoms dvasioms (daemonibus), norint pažinti, kas daro sąmokslą[38]. Osterodės komturas net pranešė vyriausiam magistrui, gavęs žinių, kad Žygimantas pamišęs[39]. Už tokią žinią negalima guldyti galvos, bet, kad jis sirgo, netenka abejoti. Dlugošo liudijimu, jis buvo nesveikas (valetudinarius) Vladislovo III vainikavimo metu. 1439 m. viduryje, kunigaikščio prašomas, Livonijos magistro vietininkas nusiuntė pas jį gydytoją[40]. Barvinskis savo studiją baigia sakydamas, gal Kęstutaičio mirtis buvusi išgelbėjimas ne tik valdiniams, bet ir pačiam valdovui.

Paėmęs sostą, Žygimantas netrukus nužudo karvedį Jaunių ir maršalą Rumbaudą. Jo įsakymu, po Ukmergės kautynių nežmoniškai baigia gyvenimą Žygimantas Kaributas ir Romos karaliaus pasiuntinys Rothas. Mirties bausmė ištinka ir kunigaikštį Mitką Dawidowiczių Gorodeckį. Pagaliau pasklido gandai, jog 1440 m. po Velykų rengiamos skerdynės daugeliui bajorų. Kiti buvo sodinami į kalėjimą, atimami jų turtai. Beje, yra liudijimų apie Žygimanto gobšumą (Naugardo metraštis). Kai jis buvo nužudytas, tai, pasak lenkų šaltinių, sąmokslininkai Trakų pilyje radę daug turtų (thesauros). Gal kunigaikštis juos buvo atėmęs iš nužudytųjų ar kaltinamųjų[41]. Be to, žudikas Čartoryskis Žygimantą dar kaltino įvairiausių rūšių šlykščiausiais paleistuvavimais. Žinoma, tai reikės imti cum grano salis. Kad gautume pilną šio valdovo žiaurumo vaizdą, reikia dar suminėti jo elgesį su pasiuntiniais. Vieną kartą jis Švitrigailos pasiuntinius prigirdo, kitą — liepia valkioti gatvėmis, o paskui paskandinti. Ir savo pasiuntinius, grįžusius iš Švitrigailos, pirma pakankinęs, nužudo. 1437 m. Livonijos magistras rašo, jog nežmoniškas kunigaikštis nukirsdinęs galvas Vitebsko ir Polocko atstovams. Dėl to tie

---

Plačiai apie užmušimą pasakoja Barvinskij, *Žigimont*, 114—5. Dr. Z. Ivinskis rimtai įvertina naujausią to klausimo literatūrą, žiūr. *Geschichte d. Bauernstandes*, 110—12.

[38] *Hist. Pol.*, XII, 620.

[39] *Skarbiec*, II, 1661.

[40] *H. Pol.*, XI, 542; *Urkundenbuch*, IX, n. 477, p. 342.

[41] *H. Pol.*, XII, 620. Apie jo žiaurumą ir gobšumą plačiai Barvinskij, *Žigimont*, 107 ir tol.

miestai bijoję daugiau pas Žygimantą bevažiuoti ir sustabdę prekybą[42].

Iš nužudymo priežasčių eilės reikia visai išmesti apgalvotą žemųjų luomų rėmimą. Tiesa, Bychovco metraštis sako, jog Kęstutaitis norėjęs „iškelti juodo darbo žmones, tą šuns kraują" (podnesty rožay chłopski psiu krow). Bet toji kronika yra įtartina kiekvienam, kuris atidžiau ją skaito. Chodynickis yra įrodęs, jog jinai žinias apie Žygimanto nužudymą sėmė iš Dlugošo. Dr. Z. Ivinskis net mano, jog Bychovco metraštis bus buvęs Narbuto falsifikatas[43]. Lenkų kronikininkas Miechovius (Chronica Polonorum, p. 309) rašo, girdi, žmonės Žygimanto labai gailėję ir dar ilgai giedoję kažin kokią „gedulo giesmę" (carmen lugubre). Bet to paties K. Chodynickio įrodyta, kad tai XVI amžiaus padaras. Vadinasi, savaime atkrinta Barvinskio teorija apie sistematišką vidurinių ir žemųjų luomų rėmimą[44]. Pagaliau, Dr. Ivinskis yra įrodęs, jog Žygimantas rėmė ne žemuosius luomus bei valstiečius, bet bajorus. Juk, sakysim, 1434 m. privilegija, tiesa, atleidžia valstiečius nuo duoklių didžiajam kunigaikščiui, bet savaime tas pareigas jie dabar turės atlikti dvarininkui. Tai jau žemųjų luomų spaudimas. Mat, valstybinė našta senojoje mūsų valstybėje visuomet buvo lengvesnė už privatinę[45].

Susipažinimas su pačiais žudikais daug ką paaiškins. Pagal Dlugošą, sąmoksle dalyvavo lietuviai ir rusai, vadinasi, visuomenė ėjo išvien prieš nekenčiamą valdovą. Vadovavo kunigaikštis Jonas Čartoryskis, bet drauge veikė taip pat Vilniaus karvedys Daugirdas, Trakų Leliušas (Lelys?) ir kiti. Lietuvos metraštis (Raczyńskio rankraštis) tą bylą trumpai drūtai apibūdina: Žygimantas nužudytas, „sutikus visiems Lietuvos ponams ir kunigaikščiams" (z voleju vsich panov i kniazej Litovskich). Vadi-

---

[42] *Urkundenbuch*, t. p., n. 133, p. 89.

[43] Bychovco kron., *P. S. R. Let.*, XVII, 533; Stryjkowski, *Kronika*, II, 202; Chodynicki, *Geneza i rozwoj*, *Ateneum Wileńskie*, V, 89 tol., 102.

[44] *Žigimont*, 110 tol.; plg. A. Rimka, *Lietuvos v. ūk. bruožai*, 33—5. P. Šležas, recenzuodamas Dr. Z. Ivinskio „*Geschichte d. Bauernstandes*" („*Mūsų Žinyne*", 1935 m., n. 129, p. 574 tol.), gina Bychovco ir Miechovijaus kronikų vertingumą. Bet jis, matyt, nesusipažinęs su naujaisiais tyrinėjimais ir rimtai nestudijavęs paties Dlugošo, Miechovijaus ir Bychovco. Nereikia nei Chodynickio, kiekvienam tyrėjui vadin. Bychovco kronika yra įtartina.

[45] *Geschichte d. Bauernstandes*, 108 t.

nas, matome, jog nepaisoma atskirų pažiūrų ir tendencijų, o jungiamasi bendram reikalui. Skirtingumai pasireiškė tik pasiekus tikslą, būtent, kai iškilo naujo valdovo klausimas. O kandidatų buvo net keletas. Juos mini Dlugošas[46]. Žinoma, pirmiausia Švitrigaila. Be abejo, Trakus Čartoryskis užėmė jojo vardu. Mat, ši giminė buvo palanki senajam kunigaikščiui. Jau 1438 m. Joną randame Švitrigailos aplinkoje. Po sąmokslo šio Algirdaičio dvare užtinkame dar du brolius, Mykolą ir Aleksandrą. Taip pat Švitrigailos vardu užimta Vilniaus pilis. Haleckis spėja, jog sukilimas buvęs suruoštas „ne be žinios" paties Algirdaičio. Tam paremti, be kitko, jis mini faktą, kad maždaug šiuo metu jį užtinkame (po dingimo) Tłumacze, kuris yra arti Moldavijos sienų[47]. Vadinasi, lengvai buvo galima pasiekti Lietuvą. Tokiu būdu Švitrigaila galėjo žinoti apie sąmokslą, kurį jo naudai ruošia jo šalininkai Lietuvoje. Bet, šiaip ar taip, jis pats dabar veržte nesiveržia į Lietuvos sostą. Jam rūpi stipriai atsisėsti Lucke. Ir iš tikrųjų — Švitrigaila užima tą antrąją Lietuvos sostinę, kur jį džiūgaudami sutinka, pasak Dlugošo, lietuviai ir rusai.

Antrąją grupę sudaro Žygimanto pataikūnai, kurie buvo jo apdovanoti ir iškelti. Jie stoja už nužudytojo sūnų Mykolą. Į pirmąją vietą Dlugošas sąmoningai stato prolenkišką srovę, kur matome vyskupą Motiejų, Astiką, Goštautą, Monvydą ir Petrą Mongirdaitį. Jie nori, kaip Lenkų istorikas rašo, pildyti Žygimanto unijas ir nutaria kviesti didžiuoju kunigaikščiu patį Lenkijos karalių Vladislovą. Bet manyčiau, kad jų nutarimas buvo nevisiškai savarankiškas, kadangi Lietuvoje nuolat maišėsi lenkai (ab und zcu czihen). Anot Kolankowskio, didžiojo kunigaikščio dvaras paskutinėmis Žygimanto gyvenimo savaitėmis buvo jų valdžioje. Iš tikrųjų, taip sakoma ir kryžiuočių maršalo laiške, rašytame vyriausiam magistrui 1440 m. kovo 14 d. Vakar grįžęs vienas riteris ir papasakojęs, jog jis pats su kitu ordino broliu norėję pasimatyti su Žygimantu. Bet negalėję prieiti, kadangi tenai daug lenkų ir kaskart jų vis daugiau atvyksta. Jie reikalavę 100.000 kapų grašių kažin kokio mokesčio, kurio Žygimantas karaliui nemokėjęs jau keleris metus[48]. Čia galėjo būti neiš-

---

[46] *Hist. Pol.*, XII, 619; *P. S. R. Let.*, XVII, 338, 533—4; plg. Halecki, *Ostatnie lata*, 6.

[47] *Ostatnie lata*, 6, 10; Kopystiański, 32—3.

[48] *Urkundenbuch*, IX, n. 574, p. 419—20; plg. Kolankowski,

mokėtos Lenkų kareiviams algos arba net ir tam tikra duoklė, kaip priklausomybės ženklas. Haleckio manymu, Lenkų delegacija negrįžo namo ir prisispyrusi to reikalavo. Iš duodamo kryžiuočių šaltinio galima spręsti, kad Lenkai buvo gerai priimti (sere kostlichen und gros pfleet zcu begoben) ir kad jiems buvo pažadėta dalį prašomos sumos sumokėti.

Apibendrindamas to meto santykius, manyčiau, kad lemiamieji veiksniai buvo Lenkų ir Lietuvių siekimai. Lenkai savo norus užfiksavo, pradedant nuo Gardino, keliuose oficialiuose dokumentuose. Gal ir numatydami Žygimanto mirtį, jie aiškiai pabrėžia, kad Lietuva tuomet tenka Lenkijai. Lenkų pažiūrą labai vykusiai išreiškė Olesnickis 1451 m. Parčavos seime. Girdi, būtumėm „panašūs į bepročius", jei panaikintumėm uniją (deliris similes). Lietuviai gi, išskiriant nedidelę grupę, tam spyrėsi. Tiesa, jie dėdavo gana dažnai savo parašus ant nepalankių savo tėvynei aktų, bet greičiausiai jie nesuprasdavo tų pergamentinių gabalų reikšmės. Ir visas Lenkijai priešinimasis (dėl Lucko ir kitų dalykų) greičiausiai Lietuvos bajorų, o ne Žygimanto darbas. Kai Lenkai atsiunčia į Lietuvą Kazimierą, kad jis kaip „reikalų vedėjas" (vicarius et gubernator) valdytų, Lietuviai, nežiūrėdami visų Žygimanto unijų (pagal jas, po kunigaikščio mirties Lietuva be niekur nieko grįžta Lenkų karalystei), jaunąjį karalaitį išsirenka didžiuoju kunigaikščiu. Su juo atvažiavusių lenkų jie nekenčia ir pašalina (odio... exclusi), mat, bijo, kad kunigaikščiui nepadarytų blogos įtakos. Jaunąjį valdovą jie „moko lietuvių kalbos ir papročių" (linguam et mores suos instituunt). 1446 m. Vilniaus seime lietuviai uždraudžia Kazimierui būti Lenkų karaliumi. Kitais metais įvykusiame Liublino seime Lietuvos atstovai (Motiejus, Goštautas, Petras Mongirdaitis, Monvydas, kun. Jurgis Lengvenaitis ir kiti) prašo išmesti iš unijos žeminančius jų valstybę žodžius apie inkorporavimą ir bajorų pareinamumą nuo Lenkijos (obnoxii). Be to, reikalauja grąžinti Podolę, Oleską, Wetlę, Lopačiną ir Horodlę. Matyt, Lietuvius be galo užgavo, kai 1447 m. Liubline pareikalauta, kad būtų panaikintas net Lietuvos vardas. Vilniaus atstovai atsakė, jog toks dalykas jiems yra negarbingas (turpe). Pagaliau jie sutinka Kazimierą išleisti į Lenkiją, bet pirma išgauna priesaikos sutvirtintą

Dzieje, I, 224—5 (laiškas netobulai cituojamas iš Karaliaučiaus archyvo, nors jis ištisai yra *Urkundenbuche*). H a l e c k i, *Dzieje*, I, 329.

raštą, jog Podolė ir Volinė turi tekti Lietuvai. 1447 m. privilegijoje Kazimieras iškilmingai pažada nemažinti didžiosios kunigaikštystės žemių[49].

Ogi Žygimantas, kurio visą prigimtį paveikė ilgas kalėjimas, rūpinosi tik išsilaikyti valdžioje. Matyt, kunigaikščio valdžią jis buvo glaudžiai susiejęs su savo asmeniu ir visur vaizdavosi įtarimus bei sąmokslus. Į pabaigą gyvenimo jis pasidarė tiesiog pavojingas ligonis, kuriuo bodėjosi ne tik jo valdomieji Lietuviai, bet ir jį iškėlę Lenkai. Mat, kartais ne tuojau tenkindavo jų reikalavimus. Čia pat tiks priminus, jog liguistas žiaurumas įgalina ir atskirus veiksmus, palankius žemesniems luomams. Vis tiek, koks žmogus, kad tik nereikėtų įtarti neištikimybe. Bet tai buvo ne kuri sistema, o tiesiog vienas kitas veiksmas, lengvai išaiškinamas kunigaikščio psichopatologine būkle. Tokiu būdu, manau, geriau išaiškinamas Žygimanto Kęstutaičio viešpatavimas ir tragiška mirtis. Šiaipjau tektų visiškai susipainioti. Kad ir Lowmiańskis: jis vieną kartą priverstas sakyti, jog Lietuviai Gardino uniją (1432) priėmė kaip „neišvengiamą blogumą" (konieczne zło), kitą gi — jog jie Žygimantą palenkė pasirašyti 1439 metų aktą![50] Žinoma, negalėčiau pasakyti, kad ir mano aiškinimas čia absoliutiškai tikras. Mat, įvykiai be galo supainioti, o dokumentų labai ir labai maža.

2. Santykiai su centrine Lietuvos valdžia ir mirtis

Švitrigaila Lucke išbuvo iki 1438 m. pabaigos. Jojo pasidavimą Lvove (1437.IX.4) turėjo pripažinti Sieradzės seimas. Tuomet šis kunigaikštis būtų likęs Volinės ir Podolės valdovu Lenkų karaliaus priklausomybėje. Bet kadangi toks sutvarkymas aiškiai buvo priešingas Gardino unijai (1432.X.15) ir Jogailos pripažinimui (Krokuvoje 1433.I.3), tai seimas pirmiausia siuntė delegaciją pas Lietuvos Žygimantą, kad jį palenktų pripažinti Lvovo susitarimą. Pastangos nuėjo niekais. Dar daugiau: kaip kitoje vietoje jau minėta, atvažiavę Lenkų atstovai 1437 m. gruodžio 6 d. Gardine duoda raštą, jog Lenkija visiškai apleis Švitrigailą ir iki ateinančių metų sausio 25 d. Lucką perleis

---

[49] *Hist. Pol.*, XII, 623, 658—9 t.; XIII, 96 ir kt.; plg. Liubavskij, *Očerk*, 73 tol., Halecki, *Dzieje*, I, 336 tol.

[50] *Uwagi*, 70—3.

Žygimantui. Ir iš tikrųjų taip įvyko. Tai galėjo atsitikti ar 1438 metų pabaigoje, ar 1439-tų metų pradžioje. Mat, yra užsilikęs Kęstutaičio laiškas, rašytas vyriausiam magistrui 1439-ųjų metų sausio 31 d., kur sakoma, jog jau pasiuntęs į Lucką savo viršininką, kad užimtų pilį ir miestą[51].

Dabar Švitrigaila stumiamas iš savo valdytų pietinių Lietuvos sričių. Pagal dokumentus, pačiame Lucke jis pasirodo paskutinį kartą 1438 m. balandžio 23 d., o Ostroge — rugsėjo 2 d. Pagaliau, gruodžio 6 d. kunigaikštis jau ant pat Volinės sienų, atseit, Peremile[52]. Kadangi toliau dokumentai tyli, tai visiškai tikrai negalima pasakyti, ar Švitrigailai dar liko kuri Podolės ar Volinės dalis. Lewickis spėja, jog nelaimingajam kunigaikščiui liko Latyczowo valsčius Podolėje. O pagal Liubavskį, jis turėjęs savo valdžioje Kremenecą ir rytinę Podolės dalį[53]. Atrodo panaši į tiesą naujausia nuomonė, būtent, jog Švitrigaila buvo visiškai išstumtas iš Lietuvos pietinių sričių (Volinės ir Podolės). Taip mano Barvinskis, Gruševskis ir pagaliau Haleckis[54]. Tokiu būdu Algirdaičiui beliko užsienis. Bychovco kronika rašo, jog jis šiuo metu Moldavijoje „ganęs avis". Yra ir priešingų liudijimų. Antai, pagal Dlugošą išeina, jog tuoj po Žygimanto nužudymo (vadinasi, 1440 m.) Švitrigaila užėmęs Lucką. Tokiu būdu bastytis po užsienį nebūtų buvę kada. Antra vertus, Stadnickis spėja, jog kunigaikštis dabar gyvenęs savo žemėse prie Pruto upės (Galicijoje), kurias jam Jogaila davė dar XV a. pradžioje. Taip linksta manyti ir Gruševskis, sakydamas, jog senasis Algirdaitis gavęs ką Galicijoje (v Galičini). Naujausias autorius, atseit, Haleckis, palaiko Bychovco pasakojimą[55]. Bet savo teigimą jis daugiausia remia faktu, jog 1440 m. Švitrigailą aptinkame Tłumacze, vadinasi, Moldavijos pasienyje. Teisingesnė atrodo Gruševskio nuomonė, ypačiai atsimenant Švitrigailos santykius su Lenkija ir su Moldavija. Juk šiosios valdovas prieš keletą metų buvo suėmęs jojo pasiuntinį, vyskupą Petrą, ir kontroliavęs laiškus. 1434 metų pabai-

---

51 *Urkundenbuch*, IX, n. 414, p. 286; plg. *Przymierze*, 6.

52 H a l e c k i, *Ostatnie lata*, 7.

53 *Powstanie*, 283; *Lit.-russkij sejm*, 89; *Očerk*, 65; plg. K o t z e b u e, *Switrigail*, 138.

54 *Žigimont, K.*, 81; *Istorija Ukrainy*, IV, 2 l., prier. 35; *Ostatnie lata*, 9.

55 *P. S. R. Let.*, XVII, 533—4; *Hist. Pol.*, XII, 621; S t a d n i c k i, *Bracia*, 363—4; *Istorija Ukrainy*, IV, 195; *Ostatnie lata*, 9—10 tol.

goje jis nepraleidžia pas Švitrigailą imperatoriaus Zigmanto pasiuntinių. Pagaliau, Moldavijos aiškus palankumas Lenkijai matyt iš sutarties, 1437 metais padarytos su didžiuoju kunigaikščiu Žygimantu[56]. Tuo tarpu Švitrigailos santykiai su Lenkais nebuvo visiškai pašliję, ypačiai su Galicijos rusais. Tai patvirtina tiek ankstybesni, tiek vėlybesni įvykiai.

Kai Lietuvoje įvyko 1440 metų sambrūzdžiai, Švitrigaila pasirodo Tłumacze. Jis įvertino momentą ir siekė įsitvirtinti kurioje didžiosios kunigaikštystės dalyje. Kalbamame mieste jis 1440 m. birželio 6 d. duoda dokumentą, kuriuo žada ištikimybę Lenkų karaliui Vladislovui III, jo broliui Kazimierui ir jų įgaliotiniams (commissariis). Be to, pareiškia, jog niekad nesukils prieš juodu, nei prieš karalystės tarybą — nei ginklu, nei žodžiu, nei darbu. Nuostabu, jog visai nemini, kokios pareigos bus jo mirties atveju[57]. Tłumaczo pasidavimas toks pat, kaip Lvovo, būtent, čia veikia Galicijos rusai savo iniciatyva. Nors minimas Lenkijos karalius ir jo brolis, bet greičiausiai viskas buvo daroma be jų žinios. Ankstybesni tyrinėtojai, pav., Lewickis, Liubavskis ir kiti manė, jog Tłumacze Švitrigaila pasidavė Lenkijai kaip Lucko žemės valdovas[58]. Vadinasi, kunigaikštis būtų pareiškęs vasališką ištikimybę. Dabargi Haleckis tai neigia, pabrėždamas, jog Algirdaitis Volinės neturėjo ir dokumente apie tą sritį visai neprisimenama. Pasak to autoriaus, Tłumaczo raštą reikia aiškinti ta aplinkybe, kad Švitrigaila dabar buvo natūralus kandidatas į Lietuvos sostą[59]. Lenkija numatė galimumą, kad Švitrigaila gali pasidaryti kai kurių Lietuvos žemių, greičiausiai pietinių, valdovas. Kalbamu raštu gudriai sutvarkoma, kad tos būsimos sritys nepriklausytų Lietuvos, bet Lenkijos. Vadinasi, jos bus atplėštos nuo didžiosios kunigaikštystės ir susietos su karalyste.

Švitrigailos mirties proga Dlugošas rašo, jog tas kunigaikštis kadaise iš Lenkų karaliaus gavęs užrašą, kuriuo jam pavesta 2000 markių (=grivenų) metinio pelno iš Gródko[60]. Haleckis išrodė, jog ta pilis ir miestas Švitrigailai buvo duoti maždaug tuo pačiu metu, kai buvo pasirašytas Tłumacze dokumentas.

---

56 *Powstanie*, priedai VI ir VIII; plg. 230 p.; *Akty Zap. Rossii*, I, n. 35.
57 *Cd. XV*, I, n. 113, p. 122—3; *Skarbiec*, II, 1763.
58 *Powstanie*, 283; L i u b a v s k i j, *Očerk*, 69 ir *Sejm*, 106.
59 *Ostatnie lata*, 11 tol.
60 *Hist. Pol.*, XIII, 104.

Pirmą kartą Gródke Algirdaitis pasirodo 1441 m. gegužės 29 d. Drauge jis gavo ir Ščerżeco miestą. Labai reikšminga, jog tuodu miestus (Gródke buvo ir pilis) ir apskritis Švitrigaila valdė kaip tikras valdovas, atseit, kunigaikštiška teise (iure ducali). Jis čia galėjo vykdyti aukščiausią teismo valdžią, užrašyti kam pinigines pajamas ir net dalinti nuosavybės teisėmis žemes, uždėdamas pareigą tarnauti kariuomenėje. Gautas sritis kunigaikštis valdė ne vietininko teisėmis, jis, pav., Gródke patsai turėjo savo vietininkus, kurių žinoma ištisa eilė. Taip buvo iki Švitrigailos mirties. Tokiu būdu Algirdaičiui Lenkijoje buvo įkurta dalinė kunigaikštystė, o tai prieštaravo tos valstybės santvarkai. Jam padaryta išimtis[61]. Ši aplinkybė rodo, kaip labai buvo vertinamas Švitrigaila. Viskas aukota, kad tik neįžeistų savo vertę žinančio Algirdo sūnus!

Kada kunigaikštis paėmė Lucką? Dlugošas rašo, jog tuoj po Žygimanto mirties. Iki šiol tuo niekas neabejojo. Dabar Haleckis įrodinėja, jog Luckas pateko Švitrigailos valdžion po Vilniaus suvažiavimo, įvykusio 1442 metų sausio mėnesį. Pasidavimas įvykęs tų metų vasario ar kovo mėnesį. Patsai kunigaikštis Lucke sutinkamas vos kitų metų lapkričio 9 d.[62]. Kad ir to autoriaus teigimai nevisiškai teįtikina, vis dėlto atrodo panašūs į tiesą. Švitrigailą pakvietė patys gyventojai. Kaip Dlugošas sako, jie naujam savo valdovui perdavė savo srities „nuosavybę, valdymą ir likimą“ (possessionem). Visi jie džiaugėsi, kad „teisingojo Dievo nusprendimu“ žuvo Žygimantas (iusto Dei iudicio)[63]. Tai vis ženklai, kad Algirdaitis buvo suaugęs su didžiosios kunigaikštystės visuomene. Bet dabar jis jau žūt būt nesiveržia į Vilniaus sostą. Jam rūpi stipriai atsisėsti antroje Lietuvos sostinėje ir išsaugoti valdančios giminės nario orumą. Tłumaczo dokumente (1440) jis pasirašo: „Dievo malone aukščiausias Lietuvos kunigaikštis“ (Dei gratia supremus dux Lithuaniae). Čia pat reikia pabrėžti, jog kietasis Švitrigaila didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu vadinosi nuo 1430 metų iki 1440-ųjų metų. Paskui, tiesa, titulą kiek pakeičia, bet vis dėlto dažnai rašosi „Švitrigaila Algirdaitis, Dievo malone Lietuvos didysis kunigaikštis“[64]. Su šitokiu valdovo garbės pajautimu jis ir mirė.

---

[61] *Ostatnie lata*, 19 tol.
[62] T. p., 25 tol.
[63] *Hist. Pol.*, XII, 621.
[64] *Skarbiec*, II, 1803.

Švitrigailos teisinė būklė buvo ypatinga. Tiesa, kaip aukščiau minėta, Tłumacze jis pripažino Lenkų karaliaus viršenybę, bet kadangi tuomet nevaldė jokios Lietuvos srities, tai šis pareiškimas liko grynai teoretiškas. Paėmęs valdyti Volinę, jis jokio naujo dokumento neduoda. Vadinasi, jo negalima laikyti Lenkijos leninінku, kaip iki šiol, apskritai imant, buvo daroma. Aukščiau mes citavome Lewickio ir Liubavskio nuomones[65]. Jo santykiai su Lenkija nebuvo kitokie, kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio, sėdinčio Vilniuje. Aš čia visiškai sutinku su Haleckiu, kuris išaiškina Tłumaczo aktą ir sukritikuoja ikšiolinę pažiūrą į Švitrigailos pasiuntinybę pas ordiną, kuri buvo siųsta 1446 metų pradžioje[66]. Visai kitaip buvo su Lietuva. Jos didžiojo kunigaikščio Švitrigaila nepripažino, save vieną laikydamas teisėtu Vytauto įpėdiniu. Bet vėliau jo nusistatymas pasikeičia. Gal būt, čia turėjo įtakos faktiška būklė, senas jo amžius, taip pat ir patriotizmas. Pirmą kartą Švitrigaila Kazimiero, kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio, viršenybę pripažįsta 1445 m. birželio 1 d. Tuomet Kazimieras duoda privilegiją Paszkui Dachnowicziui, kuris buvo vienas karščiausių Švitrigailos šalininkų[67]. Čia didysis kunigaikštis patvirtino dovanojimus, kuriuos jam buvo padaręs Švitrigaila. Toliau tokių tvirtinimų žinoma ištisa eilė.

Kaip sakyta, Volinės priklausomybė buvo neaiški. O Lenkai ne nuo šiandien į ją tiesė rankas. Čia gi jos valdovas jau 75 metų. Vadinasi, Švitrigailos mirtimi galėjo pasinaudoti Krokuva ir tuos derlingus plotus atplėšti nuo Lietuvos. Tai nujausdamas, Algirdaitis padaro ištisą eilę veiksmų, kurie jo turimą kraštą glaudžiai suartina su didžiojo kunigaikščio valdoma Lietuva. 1445 metų lapkričio pirmomis dienomis Švitrigaila sušaukia į Lucką savo tarybą ir nutaria vykti į Vilniaus suvažiavimą, kuris turėjo būti lapkričio 30 d. Vilniuje reikėjo galutinai nuspręsti, ar priims Kazimieras Lenkijos vainiką, ar ne[68]. Šitam Lucko valdovo žingsniui reikia pripažinti labai didelę reikšmę. Mat, paskutinį kartą prie Vilniaus mūrų jis stovėjo prieš 10 metų ir su ginklu rankoje. Tuomet jis kardu skynėsi kelią į Vytauto sostą, dabar gi jis drauge su didžiuoju kunigaikščiu ir žymiau-

---

[65] Plg. dar Caro, *Geschichte Polens*, IV, 255.

[66] *Ostatnie lata*, 66—7.

[67] *Archivum Sanguszków*, I n. 134; plg. Liubavskij, *Očerk*, 76 ir *Ostatnie lata*, 72, 156, 163.

[68] *Ostatnie lata*, 76 ir priedas I, n. 24.

siais politikos vyrais aptaria valstybės reikalus. Tuo pripažįstama ne tik Kazimiero viršenybė, bet ir veiklus palankumas.

Dar daugiau: Švitrigaila remia Lietuvos luomų politiką prieš lenkus. Matyt, tėvynės, kuri jam buvo drauge ir tėviškė, reikalus jis statė aukščiau už viską. Lenkai spaudė Lietuvius, kad leistų savo didžiajam kunigaikščiui priimti Lenkijos karaliaus vainiką. Norėdami prieš tai atsispirti, Lietuvos vadovaujantieji sluoksniai ieško sąjungos su kryžiuočių ordinu. Švitrigaila tam be niekur nieko pritaria. 1446 metų pradžioje pas vyriausią magistrą Erlichshauseną su didžiojo kunigaikščio atstovais Sudivojum Volimuntaičiu ir Ivašku drauge važiuoja taip pat jojo raštininkas Juszko. Sutartis kryžiuočiams siūloma tokia, kokia buvo su Algirdaičiu. O Juszko oficialiai pareiškia vyriausiam magistrui, kad jojo valdovas, atseit, Švitrigaila, yra ištikimas Kazimierui, be to, prašo, kad ir kryžiuočių ordinas šįjį remtų[69]. Čia esame liudininkai nesąlyginio Lietuvos reikalų rėmimo.

Kad to meto Lietuvos būklė būtų labiau suprantama, keliais bruožais atvaizduosime Kazimiero bylą. Nužudžius Žygimantą, Lenkai jį dar visai jaunutį siuntė į Vilnių, kad valdytų „kaip reikalų vedėjas" (gubernator). O Lietuviai, priešingai Žygimanto padarytoms unijoms, nesiklausę Lenkų, Kazimierą Jogailaitį išsirinko didžiuoju kunigaikščiu. Žinoma, ir čia neišvengta tam tikros presijos: anot Kopystiańskio, jei būtų išrinkę ką kitą, Lenkų kariuomenė būtų įžengusi į Lietuvos žemes. Kai 1444 m. žuvo karalius Vladislovas, į jo vietą Lenkai kviečia Lietuvos didįjį kunigaikštį Kazimierą. Lietuviai, jausdami iš personalinės unijos daug pavojų Lietuvos neliečiamumui ir nepriklausomybei, nenori išleisti savo valdovo. Tuo tarpu Lenkų valdantieji sluoksniai siuntė į Lietuvą delegaciją po delegacijos, kurios stengėsi įtikinti kunigaikštį ir Lietuvos didikus. Dlugošas aprašo 7 pasikėsinimus prieš Kazimierą (nors kalba gana neaiškiai). Reikėjo tik kibirkšties. „Buvo ištirta ir aiškiai nustatyta, jei didysis kunigaikštis Kazimieras būtų atsisakęs priimti Lenkų karaliaus sostą, tai būtų palydėjęs galvą ir gyvybę" (exploratum autem et pro certo habitum erat, quod si Dux Magnus Casimirus gubernacula Regni Poloniae suscipere detrectavisset, actum erat

---

[69] *Ostatnie lata*, 78—80 (remiamasi Karaliaučiaus archyvu); V o i g t, *Geschichte*, VIII, 91; plg. *Skarbiec*, II, n. 1809—13; C a r o, *Geschichte*, IV, 360; K o t z e b u e, *Switrigail*, 141.

de suo capite atque vita). Taip kalba minėtas lenkų autorius[70]. 1446 m. iš Piotrkavo seimo atvykusi delegacija pareiškė, jei Kazimieras nesutiks, tai Lenkija išsirinks kitą valdovą. Iš tikrųjų taip ir padaryta, atseit, birželio 30 d. išrinktas Mozūrijos kunigaikštis Boleslovas Piastas. Lietuviai blaškėsi. Kai buvo aišku, kad Kazimieras priims Lenkų vainiką, jie rimtai galvojo apie Lietuvos atskirą didįjį kunigaikštį, į kurią vietą kandidatavo Mykolas Žygimantaitis, Jurgis Lengvenaitis (Lingwenovicz) ir gal Švitrigaila. Kai to nebuvo galima padaryti, tai Lietuvos valdantieji sluoksniai pasistengė išgauti priesaikos patvirtintą raštą, jog bus šventai saugojamas Lietuvos valstybinis savarankiškumas ir jos teritorinė neliečiamybė. Tokį dokumentą Kazimieras, prieš važiuodamas vainikuotis Lenkų karaliumi, davė Vilniuje 1447 metų gegužės 2 d. Tai garsioji Vilniaus privilegija[71].

Tokiomis aplinkybėmis Lucko valdovo ir tebenešiojančio didžiojo kunigaikščio vardą Švitrigailos parama buvo be galo reikšminga. Apskritai, pietų kunigaikščio santykiai su centrine valdžia kuo geriausi. Apie 1447 m. Kazimieras jam duoda valdyti Homelį ir bene Turovą[72]. Nors susenęs ir sirguliuoja, Švitrigaila dažnai važinėja į Vilnių. Tenai jį randame 1445 m. lapkričio 30 d., kitų metų gegužės 21 d., pagaliau — netrukus prieš mirtį, atseit, 1451 m. sausio 31 d. Kai Krokuvoje 1447 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras vainikuojamas Lenkų karaliumi, iškilmėse dalyvauja ir senasis jo dėdė iš Lucko (VI.25). Jis atvyksta su daugybe kareivių ir tikrai karališku iškilmingumu[73].

Visą Švitrigailos triukšmingą veiklą vainikavo Volinės atidavimas Lietuvai. Prie Žygimanto Kęstutaičio gausingais unijų raštais buvo nustatyta, jog po to kunigaikščio mirties visa Lietuva drauge su Voline pereina Lenkijai. Haleckis išvadžioja, kad Švitrigailos nesaistė nei 1437 metų Lvovo aktas, nei 1440 metų Tłumaczo dokumentas[74]. Dėl pirmojo nekyla abejonių,

---

[70] *Hist. Pol.*, XIII, 29.

[71] *Cd. XV*, III, n. 7. Apie Kazimiero bylą žiūr.: *Hist. Pol.*, XIII, 1—6, 8, 10, 12—14, 18—19, 22—3, 25, 34; *Cd. XV*, I, 2, n. 3, 5—8 tol.; III nn. 1—7 ir t.; *Urkundenbuch*, X, n. 46, 170—1, 186, 192; Kolankowski, *Dzieje*, I, 240—51; Halecki, *Dzieje*, I, 352—84; Kopystiański, *Mychał*, 34, 54—55; Gruševskij, *Istorija*, IV, 197 tol.

[72] *Ostatnie lata*, 89; Gruševskij, IV, 200.

[73] *Hist. Pol.*, XIII, 32; *Ost. lata*, priedas I, nn. 24, 26, 28—9.

[74] *Ost. lata*, 18.

kadangi Lenkų seimas jo neratifikavo. Bet su antruoju kitas reikalas. Tiesa, čia aiškiai neminima Lucko žemė, bet, šiaip ar taip, nedviprasmiškai pripažįstama Lenkų karaliaus viršenybė ir žadama nei žodžiu, nei veiksmu neiti prieš Lenkiją ir jos reikalus. Vadinasi, Švitrigaila turėjo pareigą paisyti Lenkijos reikalavimų. Bet jis pasielgė visai priešingai. Sergąs kunigaikštis paskutinėmis dienomis 1451 metų ar kitų pradžioje sušaukia savo tarybą (susirenka gausingai — mažiausia 23 asmenys) ir galutinai nutaria Volinę su Lucku, jam pačiam numirus, perduoti Lietuvos valdžion. Galimas daiktas, jog kai kuriuos abejingus tarybos narius teko palenkti gausiais žemių dovanojimais. Žinoma, dirva buvo paruošta gerokai anksčiau. Jau nuo 1451 m. rugsėjo mėnesio Lucke viešėjo Lietuvos įgaliotiniai Hryńko Wołowicz ir Juszka Waidotaitis. Dar Algirdaičiui tebegyvenant, į Lucką atvažiavo perimti valdžios Lietuvos delegacija su ginkluotu būriu. Į delegaciją įeina: Jurgis Alšėniškis (sūnus Simano, kuris 1432 m. organizavo sąmokslą prieš Švitrigailą), Radvila ir Jursza[75].

Reikia atsiminti, jog visą laiką stipriai spaudė Lenkai. 1451 m. rugsėjo mėnesį Parčavoje buvo bendras lenkų ir lietuvių suvažiavimas, kur pirmieji stengėsi savo naudai išspręsti Volinės reikalą, visą laiką argumentuodami Žygimanto užrašais. Kitų metų sausio 6 d. Lenkų luomai susivažiuoja Opatowe, kur irgi daugiausia tariasi dėl Lucko. Išsiunčia Mikalojų Panchowskį, kad įtikintų Švitrigailą, Volinės kunigaikščius ir bajorus, jog reikia „pildyti Lenkijos karalystei duotą priesaiką", atseit, Lucko žemę perleisti karalystei („fidem Regno praestitam observare"). Jis turėjo veikti „pažadais ir bauginimais" (terrore et promissis)[76]. Truputį anksčiau karalių Kazimierą stengėsi prikalbėti patsai kanauninkas Jonas Dlugošas, cituojamo veikalo autorius. Karalienės Sofijos ir kardinolo Olesnickio vardu jis raginte ragino, kad karalius padarytų kaip reikiant presiją Lietuviams ir Lucko valdovui. Bet, audringų kovų už Lietuvos sostą užgrūdintas, Algirdaitis stovėjo kaip uola. Tai liudija čia imamas iš Dlugošo sakinys: „Kunigaikščio Švitrigailos įsakymu, karvedys

---

[75] *Hist. Pol.*, XIII, 104; plg. 90, 102. Apskritai apie Lucko perdavimą: L e o n t o v i č, *Litovskaja Metrika*, n. 14; *Poln. Sobr. R. Let.*, XVII, 546—7; L i u b a v s k i j, *Očerk*, 79; *Ostatnie lata*, 160—80 ir tol.

[76] *Hist. Pol.*, XIII, 95—102—3.

Nemira ir Lucko žemės kunigaikščiai, bajorai ir aukštesnieji luomai padarė priesaiką, jog Lucko pilį valdys Lietuvos naudai ir, mirus kunigaikščiui, ją atiduos Lietuviams" (Nyemyerza capitaneus, Duces, Boyari et nobiles Luczenses, mandante Duce Switrigal, praestiterunt iuramentum corporale, quod Luczkam castrum fideliter pro Lithuanis tenebunt, et morte ducis Switrigal secuta, illud eis tradent)[77]. Toks buvo Vytauto pusbrolio paskutinis sutvarkymas. Tas nuostabus vyras mirė 1452 m. vasario 10 dieną Lucke, kur kadaise oficialiai iškeltas Vytauto vainikavimas. Jo kūnas iš antrosios Lietuvos sostinės nuvežtas į Vilnių ir čia palaidotas šalia kitų didžiųjų kunigaikščių[78].

Švitrigailos paskutinis žygis skaudžiai paveikė Lenkų valstybinius interesus. Pasak Dlugošo, jie „liūdėjo, kad nuo karalystės atplėšta tokia didelė ir be galo derlinga žemė ir tai šlykščiu ir negarbingu būdu". Bajorai rinkosi Krokuvoje, Sandomiere, Lvove ir Liubline ir rengėsi kardu užimti, kas prarasta. 1452 m. bal. 21 d. kryžiuočiai turėjo žinių, kad manyta net nuversti Kazimierą ir išrinkti kitą karalių[79]. Įtūžimo bangą atrėmė kietas Lietuvių nusistatymas. Pasak Dlugošo, jie buvo pasiryžę „visi iki vieno mirti" (omnes ad unum mori), bet nenusileisti. Na, dar planuojama prieš Krokuvą koalicija, į kurią turėjo įeiti totoriai ir ordinas. Pagaliau, Lenkai 1453 m. pačiame Lucke suorganizavo savo naudai pučą, kuris betgi nepavyko, ir kaltininkai Nemira Riazanowicz ir Olizaras Szyłowicz atsidūrė kalėjime[80]. Kad apsisaugotų nuo kurių netikėtumų, lietuviai ištaiso 1447 m. privilegijos datą į „1457", ir tais metais (II.14) Kazimieras ją post factum patvirtina. Vytauto palikuonys Kazimiero laikais, reikalaudami iš Lenkijos Podolės ir Palenkės, ne kartą bandė grasinti karu[81].

Švitrigailos žmona Ona Tveriškė (1432 m. sausio pabaigoje jau buvo ištekėjusi) gimdė, tur būt, 1433 m. Žygimanto nelaisvėje. Kada ji atgavo laisvę, tuo tarpu tikrai nežinia. Sūnus

---

[77] T. p., 104. Plg. *Ostatnie lata*, 174—82.

[78] *Hist. Pol.*, XIII, 105.

[79] Halecki, *Dzieje*, I, 377 (cit. Karaliaučiaus archyvą); *Hist. Pol.*, XIII, 106 tol.

[80] *Hist. Pol.*, XIII, 115; *Urkundenbuch*, XI, n. 321; *Ostatnie lata*, 199—200, 202—38; *Dzieje unji*, I, 377—84.

[81] *Cd. XV*, III, n. 76, p. 94—5, prier. 1, plg. *Ost. lata*, 215—16; Liubavskij, *Očerk*, 76, *Ost. lata*, 240.

bus miręs dar kūdikiu būdamas. Švitrigailienė savo vyrą gerokai pergyveno. Ji mirė tarp 1471 ir 1484 metų. Vyro politikoje jinai žymesnės rolės nevaidino[82].

3. Bendras Švitrigailos vertinimas

Senesnioji istoriografija Švitrigailai prikišdavo ypatingą palankumą rusams ir pravoslavų tikėjimui. Iš tikrųjų šaltiniuose esama tokių duomenų. Pav., Dlugošas sako, kad tasai kunigaikštis patraukęs „ypatingai rusus ir linkęs į jų tikėjimą" (... Ruthenorum singuliarius, in quorum ritum ... ferebatur inclinatior). Kitą kartą jis rašo apie palankumą „graikų sektai" (mat, taip istorikas vadina pravoslavus) ar net apie didžiausią palankumą (... sectae Ruthenicae quam maxime favente). Tokio palankumo pagrindą Dlugošas priskiria Algirdaičio motinai ir jos auklėjimui. Girdi, ji vaikus „auklėjo pagal Graikų papročius ir įdiegė jiems Graikų tikėjimą" (... ad mores formabat Graecos, ritum Graecum illis instillans). Pagaliau, Švitrigailai rusiškos įtakos dariusi žmona[83]. Jogailos pasiuntiniai 1431 m. lapkričio mėnesį Eugenijui IV formaliai kaltino didįjį kunigaikštį, prikišdami sąjungą su pravoslavais ir netikėliais[84]. Yra užsilikęs Lenkijos kanclerio vyskupo Olesnickio laiškas kardinolui Cezariniui, rašytas antroje 1432 m. sausio mėnesio pusėje. Tai kaltinimo aktas Švitrigailai. Pasak kanclerio, lietuviai — katalikai, o Švitrigaila yra rusų vadas. Jiems išdalinęs geriausias tarnybas. Dar Vytauto laikais tas kunigaikštis patraukęs rusus, kurie dabar neleidžią susitaikyti lietuviams su broliais lenkais, mat, tuo atveju jų įtaka sumažėtų. Visi Švitrigailos sąjungininkai esą arba schizmatikai arba heretikai[85]. Jam buvo prikišama, kad neglobojęs katalikybės. Žygimantas Kęstutaitis 1439 m. spalių pabaigoje rašė Albrechtui II-jam, girdi, jo pirmtakūno laikais katalikybė buvusi „nustelbta ir išnaikinta" (extincta et ad infimum

---

[82] *Urkundenbuch,* VIII, n. 646, p. 379; *Cd. XV,* II, n. 204; M a n s i, XXX, p. 528; *Ostatnie lata,* 185—6; W o l f f, *Ród,* 165. Plg. K o t z e b u e, *Switrigail,* 95 ir S t a d n i c k i, *Bracia,* 365 (jis ne be pagrindo mano, Švitrigailą dukart vedus).

[83] *Hist. Pol.,* XI, 417, X, 506, 406, XI, 479; plg. K o t z e b u e, *Switrigail,* 85 ir G o l l, *Čechy,* 243.

[84] *Cd. XV,* II, n. 199.

[85] T. p., n. 204, p. 288—90.

Pagaliau, Gustino kronika išdrįsta tvirtinti, jog, kovodami Švitrigailos pusėje, „Rusų kunigaikščiai pradėjo smukti ir nuskurdo“ (russkie kniazi načaša oskudevati i obniščevati)[94]. Jei Švitrigaila būtų buvęs didelis rusų ir pravoslavijos globėjas, tai, be abejo, tas dalykas būtų palikęs pėdsakų rusiškuose metraščiuose. Pagaliau, nuostabus dalykas: Maskva aktyviai neparemia jo pastangų prarastam sostui atgauti. 1408-9 metais ji visiškai apleidžia Švitrigailą, kuris priverstas bėgti pas totorius. Toks rusiškumo ir pravoslavijos židinio elgesys be galo daug reiškia. Algirdaitis kaip pašautas liūtas blaškėsi Volinėje ir net, desperacijos paimtas, turėjo pripažinti Lenkijos viršenybę, tuo tarpu Maskvos valdovai žiūrėjo ir nė piršto nepajudino.

Pirmasis prieš tradicinį Švitrigailos rusinimą ir pravoslavinimą stojo kunigaikštis Juozas Puzyna. Jisai savo veikale: „Switrigail von Litauen“, išleistame 1914 metais, vykusiai sukritikavo Lewickio ir Liubavskio tezes. Tik nežinia dėl ko šis darbas lenkų istorikams, rašiusiems monografijas apie Švitrigailą, yra lyg nežinomas. Antrasis mokslininkas, išėjęs prieš senąją pažiūrą, buvo Oskaras Haleckis. Savo 1915 m. išspausdintoje knygoje „Ostatnie lata Świdrygiełły“ jis aiškiai sako, jog Volinėje nebuvo tautinės neapykantos, bet vien „sritinis partikuliarizmas“ (partykularyzm dzielnicowy). Čia buvę tas pat tikrosios Lietuvos atžvilgiu, kas pastebima tarp Didlenkių ir Mažlenkių, pagaliau—tarp Lietuvos Aukštaičių ir Žemaičių. Savo pažiūrą visiškai jis išplėtojo knygoje „Dzieje unji Jagiellońskiej“. Haleckis čia griežtai atmeta bet kokį Švitrigailos palankumą rusams, taip pat ir tautinį-religinį antagonizmą Lietuvoje. Tiesa, apie tą kunigaikštį telkėsi daugiausia rusai, bet tas reiškinys tik iš dalies ir atsitiktinai buvo susijęs su tautiniais-religiniais skirtumais. Viskas rėmėsi „teritoriniu antagonizmu tarp tikrosios Lietuvos ir jos sritinių valdymo vienetų“[95]. Haleckio pažiūrą, apskritai imant, priima ir Kolankowskis. Tik, kaip aukščiau turėjome progos pamatyti, jis ne vienoje vietoje linkęs krypti į senąją nuomonę[96].

---

[94] *P. S. R. L.*, II, 354 (Gustino); III (I Naugardo), 112; V (II Pskovo) 19, 26—7, 28; XV (Tverės), 489.

[95] *Ostatnie lata*, 49, 50 ir kit.; *Dzieje*, I, 274—5, 277, 289—91 ir passim.; plg. Chodynicki, *Geneza*, 86.

[96] *Dzieje*, I, 171—2, 223—4 ir passim.; plg. Lowmiański, *Uwagi*, 68—9.

Negalima sakyti, jog Švitrigaila rėmęsis vien kunigaikščiais. Juk žinoma, kad ir prie Vytauto didžiojo kunigaikščio taryboje dalyvaudavo ir valdančios dinastijos pravoslavų kunigaikščių. Kai 1398 m. Vytautą saviškiai apšaukė karaliumi, tame susirinkime randame 8 kunigaikščius[97]. To luomo atstovų randame ir prie Žygimanto Kęstutaičio. 1432 metų Gardino uniją pasirašo 4, o 1433 metų Trakų aktą — net 7. Barvinskis argumentuoja tuo, kad kunigaikščių parašų nėra po 1434-ųjų ir 1437-ųjų m. dokumentais. Bet čia reikia pastebėti, jog 1437 metų aktas buvo duotas tą pačią dieną ir toje pačioje vietoje, kaip ir Lenkų analogiškas raštas. Kadangi lenkiškąjį pasirašė tik 4 žmonės, tai tiek patvirtino ir lietuvišką dokumentą[98]. Antra vertus, žinoma, jog 1435 m. į sąmokslą prieš Švitrigailą buvo įvelta ir kunigaikščių. Na, ir nuo sosto jį nuverčiant (1432), susimokėliams vadovauja kunigaikštis. Pagaliau, Kazimiero laikais kunigaikščiams ne kartą pavedamos atsakingos pareigos[99]. Tokiu būdu Algirdaičiui negalima prikišti kažin kokio ypatingo bendravimo su tuo aukštuoju luomu. Maždaug ta pati tvarka Lietuvoje buvo prieš jį ir po jo[100].

Kai kas pabrėžia faktą, jog Švitrigaila dažniausiai rašęs laiškus rusiškai. Lewickis sako, jog ne kartą atsitikdavo, kad to kunigaikščio raštinėje nebūdavę, kas galėtų nerusiškai rašyti[101]. Bet rusiškai rašydavo taip pat Jogaila ir Vytautas. Pirmasis ta kalba duoda dokumentą 1387 m. bal. 28 d., kai Skirgailai paveda Polocką ir kitas žemes Rusijoje ir Lietuvoje. Taip jis rašo tėvūnams 1389 m. sausio 10 d. Apie Jogailos rusiškus raštus kalba ir Vytautas 1430 m. geg. 14 d.[102]. Rusų kalbą raštuose vartojo ir Vytautas. Pav., jis 1399 m. Vilniaus vyskupui rašo rusiškai. Jis ir su Jogaila nekartą ta kalba susirašinėdavo[103]. Čia tik keletas pavyzdžių iš tųdviejų valdovų praktikos. Atsitikdavo, jog ir Lenkų karalius Vladislovas III vartodavo rusų kalbą; antai, jis ta kalba rašo 1443 m. pravoslavų dvasininkams. Vi-

---

[97] *Urkundenbuch*, IV, p. 226 tol.; plg. Liubavskij, *Očerk*, 183.

[98] *Akta unji*, nn. 63—4; plg. Barvinskij, *Žigimont*, 105.

[99] Raczyński, *Kodex*, 364; *Hist. Pol.*, XIII, 10.

[100] Plg. Halecki, *Dzieje*, I, 289—91.

[101] *Powstanie*, 79, 312.

[102] *Cd. XV*, n. 9, p. 9, II, n, 180, p. 243; *Cod. dipl. Cath. Wilnensis*, n. 15—16; *Akty Zap. Rossii*, I, n. 8.

[103] *Akty Zap. Rossii*, I, n. 16; *CW*, n. 1352, p. 827, n. 1353, p. 831.

daus reikalams rusų kalbą vartodavo ir Kazimieras Jogailaitis[104]. Livonijos magistras kartais pas Švitrigailą siųsdavo tokius pasiuntinius, kurie mokėdavo rusiškai. Bet iš to kokių ypatingų išvadų negalima daryti. Juoba, kad tasai kunigaikštis nemaža išleido ir lotyniškų raštų. Tą kalbą vartoti jis prašė ir kryžiuočius, matyt, ji raštinei buvo įprasta[105]. Anksčiau aš minėjau Dlugošo priekaištą, kad Švitrigailai rusiškumą įdiegusi jojo motina. Bet, pagal tą patį šaltinį, lygiai taip pat buvo auklėjamas ir vėlesnis Lenkų karalius Jogaila[106].

Apskritai, Lietuvoje lietuviai ir rusai pravoslavai sugyveno gražiuoju. Jau Gruševskis pažymėjo, kad Jogailos-Vytauto laikų katalikų ir pravoslavų rusų teisinė nelygybė tebuvo vien teoretinė ir jų išskyrimas iš privilegijų vien iliuzorinis. Polocko ir Vitebsko žemės jau Vytauto laikais buvo gavusios sritinę privilegiją, pav., nebaudimą be teismo ir atleidimą nuo kai kurių prievolių. Kijevas, Smolenskas ir kitos žiemių sritys turėjo vadinamąją „papročio teisę“ arba „senovę“ (starina). Jau 1392 m. Luckas gavo tokias teises, kaip Lvovo. Jei kam pravertė Žygimanto 1434 metų privilegija, tai nebent tikrosios Lietuvos rusams, sakysime, Juodajai Rusijai, Palenkei, Minskui ir Mstislavliui[107]. Žinoma, ji dirbtiniu būdu turėjo daryti kiek įtakos nelietuviams gyventojams. Bent iki tų metų Švitrigailos veikime negalima įžiūrėti kokio tautinio antagonizmo. Bet ir vėliau, atrodo, jo nebuvo. Antai, voliniečiai keliais atvejais gavo lygias teises su katalikais, bet jie išskėstomis rankomis sutinka Švitrigailą ir, neminint sukeltų svetimos įtakos trukdymų, jie visą laiką yra jam ištikimi[108].

Į Vytauto vainikavimo iškilmes kviečiami atvažiuoti įvairūs kaimyniniai kunigaikščiai rusai, didysis Maskvos kunigaikštis, Moldavijos viršininkas, Bizantijos imperatorius, pravoslavų met-

---

104 *Akty Zap. R.*, I, n. 42; plg. *Ostatnie lata*, 148.

105 *Urkundenbuch*, VIII, n. 632, p. 371; Kotzebue, *Switrigail*, 132.

106 *Hist. Pol.*, X, 406.

107 Lowmiański, *Uwagi*, 72; Gruševskij, IV, 158.

108 Už tikrosios Lietuvos ir „lietuviškos Rusijos“ ribų esančios sritys buvo apimtos tik 1447 m. privilegijos (Polockas, Vitebskas, Smolenskas, Černigovas-Sieverskas, Kijevas, dalys Volinės ir Podolės). Liubavskij, *Očerk*, 69, 79 ir Kutrzeba, 541, 545. Haleckio manymu, Lietuvoje (Volinėje priešingai) rusai pravoslavai nei 1447 m. negavo lygių teisių. *Ostatnie lata*, 161.

ropolitas kartu su katalikais ir totorių valdovais. Vytautas 1430 m. sausio 2 d. Andriui duoda Bielsko sritį Drogičino žemėje, bet prideda sąlygą, kad neskriaustų gyventojų rusų (Rutheni)[109]. Ateiviai lietuviai Volinėje vedybomis susirišdavo su vietiniais rusais. Tokie buvo Alšėniškiai, Chrebtavičiai, Mantautaičiai. Kunigaikščio Vosyliaus Ostrogiškio duktė triskart teka ir vis už lietuvių ponų, pagaliau ir pati tampa katalikė. Dar daugiau: pravoslavo Jokūbo Nemirovičiaus Riazanovičiaus testamentą pasirašo, be kitų, pravoslavas dvasininkas ir katalikų klebonas. Didelis pravoslavų globėjas kun. Fedor Danilovič, patrauktas prie bažnytinės unijos, savajame Ostroge pastato dominikonų vienuolyną, kuriam atiduoda Dievo Motinos cerkvę. Paskui dovanojimus ir teises patvirtina jo sūnus Vosylius[110]. Taip pat reikia pasakyti, jog nebuvo vengiama Volinėje skirti lietuvius.

Žygimantas Kęstutaitis 1432 m. gruodžio 17 d. rašė kryžiuočių vyriausiam magistrui, kad Švitrigaila esąs atsimetęs nuo Katalikų Bažnyčios. Čia rusai vadinami netikėliais (ungloubigen)[111]. Bet tai aiškiausias šmeižtas. Kolankowskis lygina Švitrigailą su Vytautu ir randa, jog pirmasis buvo tikintis, o antrasis indiferentas[112]. Nė vienas žymesnis istorikas tam Algirdaičiui nedrįsta prikišti nekatalikiškumo. Ir iš tikrųjų. Švitrigaila labai mėgo pirtį, net ir būdamas pabėgęs pas ordiną (1402—3). Tai daro ir nuvykęs į Rygą (apie 1426). Bet, kad nuramintų skrupulingą sąžinę, jis prašo popiežiaus leidimo. 1431 m. liepos 21 d. Roma duoda raštą, jog gali maudytis ir šventomis dienomis. Kaip motyvas nurodoma „tam tikros negalės ir skausmai" (certos dolores et infirmitates), taip pat ir gydytojų patarimas[113]. Kunigaikštis turėjo savo kapelioną kryžiuočių kunigą Joną. Iš Eugenijaus IV sau ir žmonai išsirūpino turėti altorių portatilį (kilnojamą — matyt, kelionių reikalui), o savo kapelionui — galią teikti ypatingus atlaidus. Ta pati instancija leido penktadienio pasninką pakeisti kitokiais gerais darbais[114]. Kai buvo nužu-

---

109 *Cd. XV*, III, n. 5, priedas.

110 *Archiwum Sanguszków*, I, n. 40, 55; *Ostatnie lata*, 130, 138, 275.

111 *Urkundenbuch*, n. 649, p. 381.

112 *Dzieje*, I, 172.

113 *Cd. XV*, II, n. 193, p. 264; *CW*, 964; *Skarbiec*, II, 1411; Tresslerbuch, 165.

114 *Cd. Cath. Vilnensis*, n. 133—4 (1434.IX.9); *CW*, 163.

dytas unitas metropolitas Gerasimas, jautri Švitrigailos sąžinė tik tada nurimo, kai buvo gautas Romos išrišimas. Savo laiške, rašytame popiežiui 1435 m. birželio 23 d., už atleidimą jis „neapsakomai dėkoja" (immensas graciarum acciones referimus). Švitrigaila prašo Bazelio susirinkimą, kad nubaustų dvasinėmis bausmėmis Vilniaus vyskupą ir Žygimantą už išdavimą[115]. Kunigaikščio aplinkoje, matyt, būta nemaža katalikų, kad jis popiežiui aiškina, jog minėtas išdavimas buvo ruoštas „mums ir mūsų ištikimiesiems katalikams" (nos et fideles nostros catholicos). 1433 m. kovo 22 d. 20 atstovų Rusų kunigaikščių, bajorų, karių ir miestų iš Vitebsko rašė bažnytiniam Bazelio susirinkimui, jog esąs šmeižtas, kad Švitrigaila atsitraukęs nuo Katalikų Bažnyčios. Jų iškilmingu pareiškimu reikia visiškai tikėti. Bet pats Švitrigaila savo laiške tai pačiai įstaigai kovo 14 d. kiek perdeda, tvirtindamas, girdi, įsteigęs labai daug (quamplures) bažnyčių ir jas aprūpinęs. Tikrai žinoma, kad jis 1406 m. Kamenece apdovanojo Pranciškonų vienuolyną. Galimas daiktas, kad fundacijų buvo padaręs ir daugiau, bet vargu ar labai daug. Tam neturėjo progos, kadangi beveik visą gyvenimą praleido rusiškose srityse. Bet dėl to nėra jokio pagrindo abejoti didžiojo kunigaikščio nuoširdumu, kai jis rašo Bazeliui, jog pabaigęs savo „sunkius ir painius reikalus" (ardua negotia), Bažnyčios įstaigomis rūpinsis „su didesniu atsidėjimu ir gausesnėmis lėšomis" (attentius et copiosius)[116].

Dėl to nenuostabu, jei Švitrigaila turėjo daug šalininkų Lietuvos visuomenėje. Pasak Dlugošo, didžiuoju kunigaikščiu jį rinkę „Lietuvių ir Rusų didikai" (Lithuanorum et Ruthenorum proceres). Kitur vėl jis rašo, jog tam valdovui netrūkę patarėjų, žinoma, prideda „blogų" (pessimos)[117]. Patsai Jogaila 1431 m. liepos mėn. 14 ir 21 d. rašo imperatoriui Zigmantui ir vyriausiam magistrui, jog Švitrigaila užėmęs Lietuvos valdžią, padedamas „Lietuvių ir Rusų bendrininkų" (complicibus tam Litwanis quam Ruthenis)[118]. Eugenijus IV visai nemini rusų. 1433 m. sausio 1 d., atleisdamas Švitrigailos valdinius nuo priesaikos,

---

115 Raczyński, *Kodex*, 363—8 (l. popiežiui p. 365).

116 Mansi, XXX, p. 628 (Švitr. laiškas Bazeliui); p. 529 (Rusų visuomenės raštas) ir p. 534—5 (IV.25 in s. Marco vyr. magistro l. Bazeliui).

117 *Hist. Pol.*, XI, 417—18.

118 *Cd. XV*, II, nn. 191—2, p. 259—63; plg. Turgenev, *Supplementum*, 117.

jis pažymi, kad kunigaikštis buvęs išrinktas „Lietuvos provincijos kunigaikščių ir bajorų" (principes et barones provinciae Lithwanie)[119]. Radzimińskis žemiau cituoto leidinio įžangoje (XI p.) iš reikalo atleisti valdinius nuo priesaikos daro teisingą išvadą, kad už Algirdaitį ėjo daug lietuvių katalikų. Ta prasme šaltiniai kalba ir po jo nuvertimo. Kryžiuočių magistras 1432. XI.18 rašo Neumarko vaitui, jog „Lietuviai palieka moteris ir vaikus ir būriais bėga pas jį" (Littwen gemeinlich weib und kind hinder en lossen und hewffig czu em lauffen). Apie tų metų žiemos įvykius kalbėdamas, Tverės metraštis pažymi, kad Švitrigaila „surinkęs Lietuvos kunigaikščius" (skopivsia Svetrigailo, kniazi Litovskie). Pagaliau patsai kunigaikštis rašo, jog jį kviečia „Lietuviai ir Rusai" (Littouwesche und Rusche hern)[120].

Jogaila, atvažiavęs į Lietuvą (1434), priverstas raginti Lietuvos bajorus ir didikus, kad paremtų Žygimantą, o ne ką kitą. Aišku, čia turima galvoje Švitrigaila[121]. Ukmergės kautynių išvakarėse perversmo keliu įsėdusiam į sostą Žygimantui buvo daug (plurimi) lietuvių nepalankių. Šituos liudijimus paremia ir Vytauto laikų įvykiai. Dlugošas, aprašydamas jo kovas su Švitrigaila, sako, kad šį pastarąjį „sekę nemaža lietuvių ir rusų pabėgėlių (quem Lithuanorum et Ruthenorum profugarum non spernenda multitudo sequebatur). Kitoj vietoje pasakojama, kad Vytautas „savaisiais maža pasitikėjęs" (de suis parum fideret)[122]. Kai 1418 m. Švitrigaila ištrūko iš Kremeneco kalėjimo, tai, anot Kotzebue, su juo buvę „pabėgėlių iš Žemaičių ir Lietuvos" (Vlyher von Samaythen und Littauen)[123].

Žiūrėdami į paskirus asmenis, matome, kad pas Švitrigailą, ypačiai pirmame jo valdymo laikotarpyje, buvo jo pirmtakūno Vytauto bendradarbių, pav., Rumbaudas (Rumbold). Šis 1409 m. Vytautui užėmė Žemaičius. Apie tą laiką jo vardas rašomas po daugeliu didžiojo kunigaikščio dokumentų. Jis atstovauja Lietuvos delegacijai Konstanco bažnytiniame susirinkime. Reikia atsiminti, jog Rumbaudas buvo vyriausias arba žemės maršalas jau nuo 1411-12 metų. Jisai drauge su Vilniaus karvedžiu Ged-

---

119 *Arch. Sanguszków*, I, p. 30—3; plg. *Cd. XV*, II, n. 208, p. 301.

120 *Urkundenbuch*, VIII, n. 642, p. 376; *Cd. XV*, II, n. 210, p. 307 (magistro l.); *P. S. R. L.*, XV (Tverės), 489.

121 *H. Pol.*, XI, 522.

122 T. p., X, 505—6; plg. *Skarbiec*, II, 1248.

123 *Switrigail*, 40—41.

gaudu (nuo 1426), Trakų karvedžiu (nuo 1413) Jaunium (Jawno, Jawnis) ir kitais buvo žymiausi judintojai ir patikimieji žmonės Vytauto vainikavimo byloje. Gedgaudas ir Rumbaudas (pirmieji gavę Horodlėje Lenkų herbus) Vytauto vardu pareiškė Lenkų karaliui ir luomų atstovams, kad didysis kunigaikštis, nežiūrėdamas jų sutikimo ar nesutikimo, vis dėlto vainikuosis[124]. Rumbaudas su Jauniumi, kaip savo vietoje sakyta, dėl Švitrigailos padėjo galvas.

Žemaičių seniūnas Kęsgaila, iš garsios Volimuntaičių giminės, už palankumą Algirdaičiui ir jo naudai ruoštą sąmokslą gavo atsisėsti į kalėjimą. Jonas Monvydas (Iwaszko Moniwidowicz), kurio tėvas gavo herbą Horodlėje, ištikimai tarnavo Švitrigailai (iki 1440). Šio naudai jis savo laiku išlaikė Kijevą. Vytauto aukštas valdininkas ir bendradarbis Jurgis Butrimas (taip pat Horodlės bajoras) 1435 m. likviduoja Smolensko sąmokslą. Iš Švitrigailos bendradarbių lietuvių dar žinomi Survila, Vaidyla, Juška Daugėlaitis, Rameika (Remeika?), Waysotte, Veliuonos viršininkas Galiminas (Golymyn) ir gal sekretorius Saulius (Saulus)[125].

Žinoma, negalima neigti, jog Švitrigailos pusėje kovojo ir nemaža rusų. Bet reikia atsiminti, jog Dlugošas rusais vadina ir visus tuos lietuvius, kurie buvo apsigyvenę rusiškose srityse. Volinė su Lucku buvo labai svarbus Algirdaičio atramos punktas, kuris visą laiką iki jo mirties buvo ištikimas. Čia, gyventojų mylimas, Švitrigaila pabaigė savo gyvenimo dienas. Po Haleckio tyrinėjimo negalima abejoti, kad gausingos Volinės kunigaikščių giminės buvo lietuviškos kilmės. Dažniausiai jie būdavo visai neseniai atvykę iš Lietuvos. Anksčiausioji lietuvių apsigyvenimo data yra XIV a. vidurys. Prisiminkime dar keletą vardų. Kunigaikščiai Sanguškos ir Čartoryskiai — tai Algirdaičiai, valdę Algirdo sūnų Teodoro ir Kastantino žemes. Nesviežskiai yra kilę iš Kaributo. Greičiausiai tokios kilmės ir Zvaholskiai. Tą pat galima pasakyti apie Ostrogskius, Četvertinskius ir Koreckius. J. Puzyna sako juos kilus iš Narimanto Gediminaičio[126]. Didelis Švitrigailos šalininkas Jurša (Lucko

---

[124] *CW*, nn. 1362, 1364; *Cd. XV*, p. 244; *Hist. Pol.*, XI, 375 ir kitur; plg. Halecki, *Ostatnie lata*, 212, 214; *Dzieje*, I, 249, 284.

[125] *Urkundenbuch*, VIII, n. 619, n. 780, p. 453; *Ostatnie lata*, 8, 41, 149.

[126] *Miesięcznik heraldyczny*, 1911, p. 80—2; *Ostatnie lata*, 49, 112—18, 135; plg. *Dzieje unii*, I, 4, 278 ir k.

seniūnas, paskui Briansko ir Kijevo karvedys) buvo kilęs iš Mstislavlio (kurį Dlugošas ir Liet. metraštis vadino lietuviška žeme) ir Vytauto laikais atsikraustęs į Volinę. Iwaszko Rohatynski buvo susijęs su Algirdo gimine. Lietuviško kilimo buvo ir Chodko Jurjewicz[127].

Po viso to Švitrigailos linkmė yra aiški. Liubavskio teigimas, girdi, lietuviai „tik skaudama širdimi priėmę Švitrigailos kandidatūrą" neturi pagrindo[128]. Pagaliau reikia atsižiūrėti į didžiosios kunigaikštystės lietuviškumo būklę. Juk žinoma, kad Vytautas su Jogaila kalbėdavo lietuviškai. Anksčiau minėjome prof. St. Smolkos nuomonę, kad Vytautas vieną kitą laišką gal bus diktavęs lietuviškai[129]. Vilniaus vyskupas Motiejus taip pat mokėjo lietuviškai. Reikia manyti, jog ir Švitrigaila nesiskyrė iš tos aplinkos. Žinoma, kad jis labai mėgo Prūsijos kryžiuočių maršalą Holtą, su kuriuo 1402 metais vyko į Livoniją. Tuo tarpu šisai suprato lietuviškai. Tai liudija Vytauto laiškas, rašytas iš Daugų 1430 metais rugpiūčio mėnesio 30 dieną. Kunigaikštis prašo maršalą Henrichą Holtą, kad tas pasirūpintų atvykti drauge su vyriausiu magistru į vainikavimo iškilmes. Kaip motyvas nurodoma: „Kad Jūs žinote mūsų krašto papročius, mokate jo kalbą ir dėl to galite gerai susikalbėti su mūsiškiais" (wenne ir wol kunnet die gelegenheit und den sprach unsers landes und kunnet euch mit den unsern wol besprachen)[130]. Lietuviškai mokėjo ir kryžiuočių valdžios atstovas Žemaičiuose Mykolas Küchmeisteris[131]. Labai reikšminga, kad Švitrigailos viešpatavimas sutapo su laikotarpiu, kai lietuviai pradėjo vengti studijuoti Krokuvos universitete. Kai Vytauto laikais čia studentų iš Lietuvos buvo gana gausu, per 1430-40 metus jų aptinkame vos porą[131]. Šioje vietoje noriu paminėti vieną atsitiktinį dalyką. Lenkas Dlugošas, Olesnickio bendradarbis ir Kazimiero vaikų auklėtojas, savo „Lenkijos Istorijoje", rašydamas apie lietuvius, įdėjo vieną lietuvišką sakinį (minėdamas 1405 m. Žemaičių

---

127 *Ost. lata,* 39, 170; Lowmiański, *Uwagi,* 67.

128 *Očerk,* 67.

129 *Najdawniejsze pomniki,* 47.

130 *CW,* n. 1428, p. 920 Tresslerbuch, 197, 200, 222 (Holtas), *Histor. Polon., X,* 563 (Küchmeisteris).

131 Fijałek, *Uchrześcianienie,* 150—51; Šapoka, *Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo?* „Židiny", 1935 m., n. 10, p. 323.

užleidimą kryžiuočiams)[132]. Pagaliau, labai įdomus Lenkų bajorų pareiškimas 1446 m. rugsėjo 17 d. Jie sutinka, kad naujai išrinktas karalius Kazimieras galėtų „laikyti namiškius-palydovus bet kurios kalbos" (familiares lingwagii cuiuscunque tenere habere et fovere). Be abejo, čia turima galvoje ir lietuvių kalba, kadangi imediate prieš tai kalbama apie valdovo rezidavimą Lietuvoje[133]. Juoba, kad 1452 m. Zbignevas Olesnickis prikaišiojo Kazimierui, kad kambariuose (in suo cubiculo) laikąs vien lietuvius[134].

Zbignevas Olesnickis 1445 m. Lietuvoje rado tik vieną vyskupą Motiejų vertinant abiejų valstybių uniją. Iš jo laiško (rugpiūčio mėn.) Motiejui galima spręsti, jog kitais lietuvių veikėjais jis šiuo atžvilgiu nepasitikėjo[135]. Apskritai, po Žygimanto nužudymo pastebimas Lietuvoje stiprus savarankiškumo siekimas. Iškalbingiausiai tatai liudija kovote iškovota 1447 metų privilegija. Čia garantuojama (§ 2), jog vyskupais bus skiriami tik vietiniai gyventojai. Lietuvos didysis kunigaikštis pareiškia, jog žemių, šiaip turtų ir tarnybų neskirs „jokiam svetimšaliui" (nulli extraneorum), bet vien tiktai didžiosios kunigaikštystės žemių vietos gyventojams (solum indigenis ipsarum terrarum magni ducatus). Be to, Kazimieras tame rašte pažada nemažinti Lietuvos valstybės žemių, bet dar jas didinti[136].

Imdami Lietuvos visuomenės nuotaiką paskutiniais Vytauto viešpatavimo metais ir ją sugretindami su Kazimiero laikotarpio, gauname vienodą vaizdą. Žinoma, buvimo yra skirtumų, bet jie gal tik trečiaeiliai. Raudonu siūlu driekiasi santykių su Lenkija įtempimas. Tai sudaro tam tikrą plotą bei rėmus Švitrigailos valdymui. Tokiame plote aiškėja ne vienas paskiras politikos įvykis. Apskritai galima sakyti, jog Švitrigailos varytoji politika buvo tokia, kaip Vytauto[137]. Lietuvos valstybės savarankiškumas ir jos žemių neliečiamybė tai pagrindiniai to didžiojo kunigaikš-

---

[132] *H. Pol.*, X, 563 (Žemaičiai nenorėję pasiduoti kryžiuočiams vokiečiams, pasak jų, „Vakkis Ahridlis"). Tai paties autoriaus ar spaustuvės sudarkytas posakis.

[133] *Cd. XV*, III, n. 4, p. 6.

[134] *Hist. Pol.*, XIII, 110.

[135] *Cd. XV*, I, 2 d., n. 5, p. 11.

[136] *Cd. XV*, III, n. 7, p. 10—12.

[137] Plg. Hildebrand, *Urkundenbuch*, VIII, Įž. IX ir Goll, *Čechy*, 216.

čio siekimai. Jie atsimušė į Lenkų kanclerio Olesnickio planą suskaldyti Lietuvą paskiromis kunigaikštijomis ir paskui padaryti vieną stiprią Lenkijos valstybę. Dėl to užvirė kova. Švitrigaila čia dažnai ir metodus naudoja vytautiškus. Juk totoriai nekartą ir Kęstučio sūnui ėjo į talką. Švitrigailos sąjunga su ordinu prieš Lenkus irgi Vytauto nurodyta. Jis 1430 m. dažnai rašydavo vyriausiam magistrui, kad be šiojo nedarys su Lenkais atskiro susitarimo[138]. Tas pat galima pasakyti apie Algirdaičio dėjimąsi su užsieniu prieš Lietuvos valdovą. Ar ne patsai Vytautas parodė pavyzdį, jog ieškoti sosto reikia per kryžiuočių ordiną? Kai Vytautas gavo Lietuvos sostą, dėl to nepyko ir nebėgo į užsienį nei Skirgaila, nei Kaributas, nei Liubartas, tik vienas Švitrigaila. Tik jis tokiam drąsiam žygiui jautė turįs savo dvasioje jėgų ir mokėjo rasti teisinį pagrindą.

Švitrigaila siekė aukščiausios valdžios Lietuvoje ir, reikia pabrėžti, etnografinėje Lietuvoje. Šiaipjau jis būtų galėjęs vainikuotis kuriame rusiškame mieste, sakysim, Polocke, Smolenske, Kijeve ar dar kitur. Gali kas pasakyti, jog Vytautas varė kitokią politiką Lenkijos atžvilgiu. Tai tiesa, bet, antra vertus, mirdamas jis paliko santykius su ta valstybe be galo smarkiai įtemptus. Švitrigaila tą palikimą perėmė ir jį be atodairos plėtojo toliau. Nuostabus dalykas, jo parašo nėra nė viename unijos dokumente. Jis neišreiškia paklusnumo Lenkijai ir Jogailai, nors tai padaro Vytautas, Skirgaila, Teodoras Liubartaitis, Žygimantas Kęstutaitis, Fedor Danilewicz, Dimitras Kaributas, Pinsko Vosylius, Simanas-Lengvenis, Aleksandras-Vyguntas, Vytauto žmona Ona, vyskupai ir kiti kunigaikščiai. Švitrigaila nepasirašo nei kitų aktų, kuriais Lietuva susiriša su Lenkija[139]. Jei Žygimanto unijų pergamentuose kartais randame to kunigaikščio vardą, tai kaip nelemtos atminties žmogaus, prieš kurį daroma sutartys. Prieš šimtą su viršum metų Kotzebue ištarė labai drąsų teigimą, girdi, jei Švitrigaila būtų išlikęs Vilniaus soste, tai Lenkija dar pirmoje XV amžiaus pusėje būtų tapusi Lietuvos provincija[140].

Švitrigaila buvo sugniužintas nelygioje kovoje[141]. Žinoma, jis neturėjo Vytauto politinių ir karo vado gabumų, bet, antra

---

[138] Pav., *CW*, 917 tol.

[139] *Akta unji*, nn. 1—37 tol.

[140] *Switrigail*, 142.

[141] Plg. K o p y s t i a ń s k i, *Mychał*, 94.

vertus, jis susidūrė su labai stipria jėga. Juk žinoma, kad Lenkai sugebėjo paraližuoti paties Vytauto siekimus ir diplomatinėmis intrygomis supančiojo Romos imperatorių Zigmantą. Krokuvoje viską nulemdavo tikslas, savaime suprantama, kad priemonės turėjo pagal jį rikiuotis. Čia aš noriu pažymėti, jog Katalikų Bažnyčios hierarchai Lenkijoje ištikimai tarnavo politikos reikalams, — skrupulai iš asketikos vadovėlio buvo išbraukti. Šiaip ar taip, Švitrigaila buvo žymus politikos vyras ir garbingai atstovavo Lietuvos lietuviškiesiems reikalams. Galima tarti su Haleckiu, jog su tuo Algirdaičiu išnyko „didžioji Jogailos ir Vytauto karta“[142]. Manau, jog šis tyrinėjimas praskleidė rūkus nuo Švitrigailos darbų. Nebuvo kažin kokios prarajos tarp jo ir Lietuvos visuomenės. Po to nesuprantama, kai Lewickis kadaise stebėjosi, kad lietuviai prieš lenkus išrinkę Švitrigailą ir paskui kovos įkaršty jį pametę[143]. Tą kunigaikštį teisingai įvertinti lenkams kliudo (ypačiai tai tinka senesniems prieškariniams laikams) unijos dalykas. Prof. A. Lewickiui lenkų kova su Algirdaičiu buvusi kova „už aukščiausias gėrybes, atseit, tikėjimą ir Bažnyčią“[144]. Jam visas šio kunigaikščio veikimas yra neigiamas, dėl to savo monografiją jis pavadino „Švitrigailos maištu“. Paskutinis sakinys yra apie uniją: *In hoc signo vinces* (šiuo ženklu nugalėsi). Nors Haleckis irgi garbina uniją („didingas veikalas“, „ginklų brolybė“, „brolybės ryšys“), bet jinai vis dėlto šiam autoriui nesukliudė teisingai įvertinti Švitrigailą[145]. Tai buvo drąsus valdovas, kuris nesustodavo prieš jokias kliūtis ir niekuomet nenusimindavo, jei pralaimėdavo. Jo laikais pirmą kartą Lietuvos istorijoje uniją su Lenkija mėginta nutraukti kardu ir krauju. Antrą kartą (dabar jau sėkmingai) tai atsitiko per atgimstančios Tėvynės nepriklausomybės kovas.

Didesnę gyvenimo dalį praleidęs kovose, Švitrigaila neturėjo kada rūpintis vidaus reikalais. Bet ir čia jis padarė svarbių permainų. Jis pirmas iš Lietuvos didžiųjų kunigaikščių pašaukė visuomenės atstovus dalyvauti valdžioje. Tiesa, jau ir Vytauto laikais buvo kunigaikščio taryba, bet jinai tuomet maža tereiškė. Didysis kunigaikštis ja naudodavosi gal tik tada, kai norėdavo

---

142 *Ostatnie lata*, 182.

143 *Przymierze*, 1; plg. Stadnicki, *Bracia*, 366.

144 *Powstanie*, 79.

145 *Ostatnie lata*, 2, įž., 71, 183; *Dzieje unji*, I, 157, 183, 272.

paremti savo reikalavimus. Tuo tarpu Švitrigaila beveik visus svarbius ir smulkius reikalus atlikdavo, pasak jo paties, „pasitaręs su ištikima taryba". Žinoma, griežtai teisiškai imant, taryba nedalyvaudavo valdžios veiksmuose ir tik saugodavo „senovę" (starinu), bet vis dėlto faktiška jos įtaka buvo didelė. Haleckis spėja, jog taryboje (Volinės valdymo metu) turėjo teisę dalyvauti visi kunigaikščiai ir bajorai. Prieš Švitrigailą tokių privilegijų Volinėje nebuvo. Žinoma, savo teise dalyvauti tarybojjie naudodavos tik atsitiktinai, ir kunigaikštis tardavosi dažniausiai vien su aukštaisiais valdininkais ir galingesniaisiais. Nors svarbesniais atsitikimais visuomenės atstovų suvažiuoja gana gausiai: pav., 1445 m. ir 1446 m. (abu kartu prieš Švitrigailai vykstant į Vilnių); 1446 m. pabaigoje (kai buvo sprendžiamas Kazimiero rinkimas Lenkų karalium), pagaliau 1451 m. pabaigoje ir kitų pradžioje (kai buvo svarstomas Volinės likimas po Švitrigailos mirties)[146].

Švitrigaila tarybą turėjo ir prieš tapdamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, ir juo būdamas, pagaliau ir juo nustojęs būti. Patsai jis, kaip mes ne kartą minėjome, visuomet rašėsi didžiuoju kunigaikščiu. Jo dvare randame ištisą valdininkų hierarchiją. Jau 1424 m. Švitrigaila (kaip Černigovo kunigaikštis) turi iždininką, kuris greičiausiai ėjo ir kanclerio pareigas. 1437-8 m. aptinkame pakanclerį Borisą Hlinskį. Nuo 1442 metų Lucko kunigaikštis turi kanclerį Mikalojų Zorerį, vėliau Teodorą Kozłowskį. Tuo tarpu Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžios aparate iždininkas atsirado tik Kazimiero laikais. Taip pat ir kancleris, kuris nuolat figūruoja tik nuo 1446 m. O pakanclerio vieta įsteigta vos prieš Liublino uniją. Be to, Švitrigailos rūmuose randame specialių valdininkų, pav., vyriausią medžiotoją, vyriausią virėją ir duonaraikį[147].

Nepaisant labai nepalankių sąlygų, išliko daug žemės privilegijų, kurias Švitrigaila davė kaip Volinės valdovas. Dar XVI a. didieji kunigaikščiai atvejų atvejais pažymėdavo saugosią jojo padarytus sutvarkymus. Prekybos reikalui tas kunigaikštis dėl nuolatinių neramumų, karų ir sąmyšių ne ką tegalėjo padaryti. Vis dėlto ir šiuo dalyku jo rūpintasi. Pabėgęs pas ordiną

---

[146] *Powstanie,* 79; *Ostatnie lata,* 148, 150—2, 185, 276, 278; apie tariamą Švitrigailos tarybos rusiškumą plg. P u z y n a, *Switrigail,* 108 tol.

[147] *Ost. lata,* 61, 141—2, 146, 147, 270, 280, priedas I, n. 1.

ir 1402 m. kovo 2 d. sudarydamas sutartį, įtraukia pirkliams nuostatus: globos kryžiuočių pirklius, kaip savuosius; bet jie turės mokėti muitus, nuo seniau įvestus (ab olim institutis); taip pat svetimiesiems bus taikomi suvaržymai, kurie liečia vietinius pirklius (edictis nostris editis et edendis... quibus nostri artantur)[148]. Tarpukary nuo Čartorisko paliaubų iki Ašmenos maišto (1431-2) Algirdaitis daugiau gali atsidėti prekybos reikalams. Jis rašo vyriausiam magistrui, kad neatsakytų paramos pirkliams, vykstantiems į Sileziją ir Dancigą. Kai kurie tų prekybininkų yra kunigaikščio „rūmų tarnai" (Hofgesinde). 1432 m. rugpiūčio 13 d. prašo magistro leidimo Breslavo gyventojams laisvai keliauti, girdi, jie „mums suteikia daug malonumo" (viel Lipnisse bezeigen)[149]. Ir šiaip kultūros reikalai Algirdaičiui nesvetimi. Pav., jis rūpinosi aukštutinę ir žemutinę Lucko pilis apsupti mūru. Tai padaryti nespėjo, ir dalis žemutinės pilies paliko medinė. Pagaliau, Švitrigailos valdoma Lucko žemė nebuvo kokia pusiau laukinė. Jau 1432 m. Lucke ir Kremenece randame vokiečių ir lenkų, iš kurių tarpo paprastai buvo renkami vaitai. Taismet Luckas iš Jogailos gavo Magdeburgo teisę. Peremišliui ją suteikė Vytautas. Apie Vladimiro vokišką teisę yra pėdsakų net iš XIV amžiaus vidurio. Švitrigaila savivaldybę suteikė Kremenecui (1438) ir Litowižui[150].

Lieka dar kai ką pasakyti apie Švitrigailą kaip žmogų. Dlugošas jį vadina „vyru labai nepastovaus būdo" (fluxi et magnae varietatis vir ingenii). Kitoje vietoje jis sako, girdi, tas kunigaikštis kiekvieno vėjo „greičiau kaip nendrė lankstomas" (arundine celerius). Vieną kartą kanauninkas istorikas tiesiog drebia: „tikras beprotis" (furiosus et demens). Dar „Lenkijos Istorijoje" randame sakinį, jog Algirdaitis „vemia keiksmais" (evomebat probra). Pagaliau, jis Švitrigailą laiko „girtuokliu ir linksmo gyvenimo žmogum" (ebrietati et solatiis deditus)[151]. Bet toks apibūdinimas, žinant to lenkų oficialaus istoriko nusistatymą ir atsimenant istorijos faktus, įgauna kiek kitokią vertę. Peržiūrėdami rusų metraščius, matome ką kita, pvz., Gustino metr. nekalba apie beprotiškumą ar girtybę, o žino vien tik žiaurumą

---

148 *CW*, 83.

149 K o t z e b u e, *Switrigail*, 58—9, 83.

150 *Ost. lata*, 139.

151 *Hist. Pol.*, X, 553, XI, 423, 444 (plg. 434), 419, 417.

(svirep ir neistov)[152]. Vienas vokiškas šaltinis nė to nežino, bet Švitrigailą pavadina „garbingu kunigaikščiu" (inclytus princeps)[153].

Kalbėdami apie Švitrigailos ypatumus, Stadnickis, Liubavskis, Lewickis ir dar nevienas istorikas laikosi Dlugošo[154]. Daug atsargesnis yra Gruševskis, kuris apie tą Algirdaitį sako, jog turėjęs „nepaprastą energiją, judrumą ir ištvermę, bet nepasižymėjęs gabumais ir nuoseklumu". Tiesa, jis randa galima Švitrigailą įtarti buvus nenormalų bei psichopatą, bet vis dėlto randa ir jame vado žymių. Jojo svarbiausias argumentas — Gerasimo sudeginimas[155]. Bet ir šį žiaurų pasielgimą reikia imti to meto akiračiu. Nutarimas sudeginti aukštus dvasininkus yra nesvetimas rusų metraščiams. Antra vertus, aukštos kultūros Vakaruose nelabai seniai sudegintas kunigas ir universiteto profesorius Jonas Husas (1415) ir Jeronimas Pragiškis (1416). Panašių sudeginimų inkvizicijos istorija žino ir daugiau. Jei dėl to Katalikų Bažnyčios vadams neprikišama psichopatiškumo, manau, to negalima prikišti nė Vytauto pusbroliui. Pagaliau, puikų pavyzdį didžiajam kunigaikščiui davė par excellence katalikai lenkai. Jau kitoje vietoje minėjome, jog per 1433 m. karą su ordinu gyvus žmones degino ne tik husitai, bet ir patys lenkai.

Tiesioginiais liudijimais apie Švitrigailos girtuokliavimą galima būtų laikyti nebent ordino kasos išmokėjimus, kai kunigaikštis ten gyveno kaip pabėgėlis. Nuo 1402 m. gruodžio 6 d. iki kitų metų lapkričio 16 d. jam pristatyta 9 statinės vyno[156]. Bet reikia atsiminti, jog Algirdaitis pas kryžiuočius gyveno su daugel palydovų, taip pat nuolat priiminėjo ir išsiuntinėjo pasiuntinius. Vadinasi, negalima manyti, kad jis vienas tuos svaigalus būtų išgėręs. Be to, reikia pastebėti, jog kunigaikščio rūmuose gausiai buvo vartojamos fygos, migdolai ir džiovintos vynuogės[157]. Antra vertus, ir pats kryžiuočių vienuolijos magistras nemažiau vartojo svaigalų (Tresslerbuch). Žino-

---

[152] *P. S. R. L.*, II, 356; plg. 352, 354.

[153] *Sc. R. Pruss.*, III, 494 (Konrad Bitschin).

[154] *Bracia*, 325; L i u b a v s k i j, *Očerk*, 67—8; *Powstanie*, 51; plg. S m o l k a, *Jan Dlugosz*, 183.

[155] *Istorija*, IV, 163.

[156] *Marienburger Tresslerbuch*, 196, 224, 232, 264 ir 272; plg. *CW*, 965, 966, 967.

[157] *Tresslerbuch*, 262, 263.

ma, aš nesakysiu, kad Algirdaitis būtų buvęs koks šventuolis asketas. Plačiai suprantamo dorovingumo atžvilgiu jis nebuvo nei geresnis, nei blogesns už ktus to meto Vakarų ir Rytų Europos valdovus, su kuriais jam teko artimai bendrauti. Tas pats Dlugošas, kaip mūsų rašyta, girtybę prikiša ir Jogailai. O Romos imperatoriaus Zigmanto žiaurumo ir linksmo smaguriavimo atsitikimai yra istorijos paliudyti[158].

Švitrigaila buvo tiesaus ir nuoširdaus būdo žmogus. Apie tai prasitarė ir tokie nepalankūs jam istorikai, kaip Stadnickis ir Lewickis[159]. Kitoje vietoje jau minėjome jo santykius su rusais ir lietuviais. Livonijoje jį rėmė riteriai, knechtai ir apskritai visi gyventojai[160]. Pagaliau, nemaža ir lenkų jam pritarė. Posilge sako, jog „daug lenkų persimetė pas jį" (vil Polan worffin sich ouch czu ym)[161]. Žinomas atsitikimas, kad lenkas Stromyl su žmona ir vaikais perbėgo pas Švitrigailą[162]. Jis neturėjo Lenkams kažin kokios aklos rasinės neapykantos. Kai kada tos tautybės žmones jis naudojo pasiuntinybėms. Pagaliau, kaip Volinės kunigaikštis, jis ir su Lenkų valstybe bendradarbiaudamas mokėjo išlaikyti taktą[163]. Vadinasi, jis gynė ir kovojo vien už Lietuvos savarankiškumą ir jos garbę.

---

[158] *Allgemeine deutsche Biographie*, Bd. 34, p. 281; plg. P. Penkauskas, *Vytautas Didysis ir jo Čekijos politika Venceliui mirus*, Kaunas, 1930, p. 14.

[159] *Bracia*, 310—11, *Powstanie*, 51; plg. Kotzebue, *Switrigail*, 2 (įžanga).

[160] *Urkundenbuch*, VIII, įž. XIII.

[161] *S. R. Pr.*, III, 244; plg. Gruševskij, *Istorija*, IV, 178.

[162] *Urkundenbuch*, VIII, n. 816, p. 475.

[163] *Ost. lata*, 184.

Résumé

I. Švitrigaila avant de devenir grand duc

1. La jeunesse

Dans cet ouvrage (travail d'habilitation *pro venia legendi* à l'université de Vytautas le Grand à Kaunas) je transcris le nom de ce personnage de l'histoire lituanienne „Švitrigaila". Les sources, p. ex. *Długosz, les annales lituaniennes, les annales russes, Codex Witoldi, Archiwum książąt Lubartowiczów*, écrivent son nom de manières multiples, tantôt Švitrigaila, tantôt Świdrigaila (Swidrigail). Les savants le transcrivent aussi de manières variées: les historiens polonais, p. ex. *Lewicki, Halecki, Kolankowski* et bien d'autres tiennent pour la deuxième orthographe (Swidrigal), tandis que les allemands penchent plutôt vers Switrigal, cette dernière forme à été appuyée également par le linguiste lituanien, le regretté professeur *Būga*, quoique il soit pas allé au fonds de la question de l'incohérence de la graphie dans les sources. Mais actuellement on est tombé d'accord, à la suite du savant historien national, le prof *I. Jonynas* (qui est un des plus sérieux historiens lituaniens) pour employer la graphie prônée par Būga.

Švitrigaila était le fils du grand duc Algirdas et de sa deuxième femme Julienne, la princesse de Tver. La date de sa naissance ne se trouve pas indiquée par nos sources. On ne peut également affirmer d'une manière rigoureuse qu'il ait été le fils cadet, quoique des arguments sérieux parlent à l'appui de cette vue, notamment dans Długosz et quelques autres sources. J'incline, avec *Stadnicki* et *Hruszewski*, à le regarder comme un des deux plus jeunes fils d'Algirdas.

Au baptême, en 1386, il avait reçu *le nom de Boleslas*. La première convention, souscrite par lui de concert avec Jogaila et ses autres frères, date de 1382 *(Raczyński)*. Stadnicki a raison en affirmant qu'il devait avoir l'âge au moins de 12 ans. Et c'est

l'unique donnée qui permette de déduire sa date de naissance d'une manière à peu près sûre.

A cet âge il ne devait avoir encore aucun malentendu avec Jogaila. Cet accord dura jusqu'à ses 22 ans. Il accomplissait avec ses autres frères des actes officiels. L'excellence de ces rapports est confirmée par un document publié par *Semkowicz* et *Fijałek* dans le „*Codex diplomaticus*" de la basilique de Vilnius édité par eux en 1932: Jogaila notamment y oblige la cathédrale à célébrer des messes pour lui-même, Vyguntas, Karigaila, qui avait été assassiné, et Švitrigaila. Quoique il n'existe pas dans des sources de raison probante, le prof. *Halecki* admet qu'Algirdas à sa mort avait laissé la Lituanie à Jogaila sous la condition de la rendre à Švitrigaila au cas ou il aurait obtenu trône dans quelque autre royaume.

2. La captivité à Cracovie et la fuite en Hongrie

Švitrigaila se soulève quand Jogaila remet en 1392 la ville de Vitebsk où il gouvernait à un certain *Vesna*, homme de basse extraction. Švitrigaila le tue. Mais lui-même est vaincu, quoique assez difficilement, par Vytautas et Skirgaila et enchaîné il est emmené à Cracovie, où il reste jusque 1396. Pendant ce temps Vytautas avait affermi sa domination en Lituanie et Švitrigaila, se voyant evincé, s'enfuit en Hongrie chez le *roi Sigismond*. N'en ayant pas reçu d'aide, il tente ses chances en essayant de nouer des relations avec *l'Ordre Teutonique*. Mais il est également deçu, de ce côté, puisque le grand-maître de l'Ordre conclue en 1398 le traité de *Salynas*. Švitrigaila, bon gré mal gré, revient en Pologne et finit par se rèconcilier avec Vytautas.

3. Švitrigaila s'enfuit chez les Teutoniques et revient de nouveau

Quand, en 1401, Vytautas eut signé le document d'après lequel la Lituanie après sa mort devait revenir à la Pologne, Švitrigaila se réfugia près du grand-maître de l'Ordre Teutonique — *l'union de Vilnius*, en effet, ensevelissait definitivement ses espoirs de s'établir un jour sur le trône de Vilnius. De son refuge prussien Švitrigaila conspire très habilement avec tous les mécontents et les incite à se soulever contre Vytautas. *Le préfet de Vytautas à Smolensk est renversé. La Podolie* où travaillent les partisans de Švitrigaila s'agite aussi. L'ordre conclut

en 1402 avec Švitrigaila un traité formel. De la Prusse et de la Livonie des armées formidables envahissent la Lituanie et mettent le siège devant Vilnius. Le Pape s'entremet et Vytautas et le grand-maître sousignent en 1404 *le traité de Raciąž* par lequel les deux partis se font des concessions mutuelles. Les Teutoniques s'engagent à ne plus prêter aucune aide à Švitrigaila, en recompense de quoi ils obtiennent *la Samogitie* et la reconnaissance de leurs prétentions sur *Pskov*. Švitrigaila revient et grâce à Jogaila et Vytautas devient le maître de vastes domaines. Il collabore dès lors sincèrement avec Vytautas.

4. Chez le grand duc de Moscou

Mais Jogaila se méfiait trop de Švitrigaila et continuait à faire gouverner *la Podolie*, donnée à celui-ci, par des starostes envoyés à cette fin. Blessé par ce procédé et d'autres semblables, le fils d'Algirdas se réfugie *à Moscou*, chez le grand duc *Vasili Dimitriévitch*. Ceci se passe en 1408 — c'est à dire au temps où Vytautas était en geurre avec Moscou. Quand Vytautas conclue la paix avec Vasili, Švitrigaila se rend chez les *Tartares*. Le prof. *Lewicki* affirme qu'il avait dû être capturé par ces derniers. Quoique les sources ne soient pas suffisamment claires sur ce sujet, il me semble plutôt que ce fut là une fuite volontaire. Cette vue trouve un appui dans le rapport du *voite allemand de la Samogitie* au maréchal teutonique. L'opinion contraire de *Karamzine* semble improbable. La duché de Moscou était envahi par les Tartares et le duc, impuissant, quittait la capitale. Švitrigaila, comparant les forces en présence, choisit le partenaire plus fort, c. -à -d. les Tartares. Cette opinion trouve son appui dans l'offre faite par *le khan* à Švitrigaila d'épouser sa fille.

En 1409, nous voyons Švitrigaila à la cour de Vytautas. Le prof. *Lewicki* suppose, qu'il avait été livré par les Tartares au maître de la Lituanie. L'idée de la rentrée volontaire de Švitrigaila me semble plus probante — la puissance des Tartares chancela en effet alors à la suite des querelles de leurs chefs au sujet de la domination. Le fils d'Algirdas, ayant perdu ses espoirs, se décida à faire amende honorable encore une fois. L'éternel compétiteur au trône de Vilnius est abordé ici par ses vieilles connaissances, les Teutoniques. Ces négociations arrivent aux oreilles de Vytautas, et voici Švitrigaila jeté en prison.

5. En prison à Kremeniec et en liberté jusqu'à la mort de Vytautas

Les murs de la prison de *Kremeniec* le tinrent enfermé pendant huit ans et demi. Ce n'est qu'en 1418, avec la complicité de *Daszko Feodorowitch, Nos* et *Andrée de Smolensk*, qu'il s'évade et gagne la Hongrie, pour voir *l'empereur Sigismond*. Celui-ci ne lui accordant aucune aide réelle, Švitrigaila negocie de nouveau avec le grand-maître des Teutoniques *Küchmeister*, Vytautas et les Polonais sont harcelés par des soucis — ils préparaient l'expédition de Prusse et voici qu'apparaît juste à ce moment Švitrigaila! En outre, les Samogitiens se soulèvent. En fin de compte, Vytautas devenait gênant pour les Polonais, et on se réconcilie avec Švitrigaila. Mais les Polonais n'arrivèrent que l'année suivante à se réconcilier avec Švitrigaila (assertion de Lewicki). Švitrigaila se laissa gagner, à ce qu'il semble, par cette stipulation de *l'accord de Breslau* qui n'accordait *la Samogitie et la Soudavie* à Vytautas que jusqu'à sa mort. Švitrigaila, content, combat maintenant, avec les autres contre les Teutoniques et on obtient pour la Lituanie le traité favorable de *Melno* (1422 a.), qui est également signé par le fils d'Algirdas. Et il collabore étroitement avec Vytautas jusqu'à la disparition de celui-ci.

II. La domination grand-ducal.

1. Švitrigaila élu grand-duc de Lituanie

Les couches dirigeantes polonaises regardaient la Lituanie comme une partie intégrante de la Pologne. Cette présomption est, on ne peut plus clairement, exposée dans les documents d' union, notamment, dans ceux de *1385, de 1401 et 1413.* Selon les documents de Vilnius, et de Horodlo, le grand duc de Lituanie *n'est past tout à fait indépendant*, c'est, selon le *prf. Lewicki*, une aspèce de staroste polonais. Et ce sont les documents d'état officiels. Les hommes d'état polonais soulignaient à chaque propos cette manière de voir. En se plaignant de Vytautas devant le Pape de son projet de couronnement, ils objectent qu'il n'est qu' „ein houbtmann des reiches und nicht ein herre der lant". En *1437 Žygimantas*, fils de Kęstutis, se voit obligé de promettre que toute la Lituanie, après sa mort, reviendra à la Pologne.

Comme on peut s'en apercevoir, les documents officiels étaient favorables à la thèse polonaise. Les Lituaniens ne se défendaient de cette argumentation de parchemin, comme le remarque adroitement le prof. *Smolka*, que par la seule négation. Et les hommes d'état polonais, dès que les circonstances se présentaient, mettaient cette conception en exécution. P. ex. *Casimir* est envoyé en Lituanie pour y gouverner *ut vicarius, non ut dominus.* Et tous les moyens leur étaient bons pour contrecarrer le couronnement de Vytautas.

J'arrive à la conclusion que Vytautas, sur son lit de mort, n'a pas abandonné sa politique séparatiste. La majorité des historiens pensent le contraire, p. ex. *Lewicki, Halecki, Kolankowski, Lubawski, Alekna* et bien d'autres. Mais *Hruszewski* nie catégoriquement que Vytautas mourant ait regretté son activité et ait abandonné la Lituanie à Jogaila. Les partisans de l'opinion contraire s'appuient presque exclusivement sur *Długosz,* mais les paroles qu'il met dans les lèvres de Vytautas sont évidement de son invention — son récit devient une scène dramatique. D'un autre côté, *Smolka et Semkowicz* ont demontré que cet historien, toujours tendancieux, fausse assez souvent les faits. Il est vrai, qu'une information allemande parle également de la reconcilition de Vytautas. Mais elle s'appuie, elle aussi, sur les sources polonaises puisque son auteur dit: „Ee wen her starb, sprechen dy Polan, her sulde" ... etc.

Comment se projetteront sur ce fond les événements ultérieurs? Vytautas mort, on procède à l'élection d'un nouveau grand duc de Lituanie. Et nous nous apercevons que l'état d' esprit est toute autre en Lituanie qu'en Pologne. Toutes les couches dominantes, les Lituaniens ainsi que les Ruthènes, comme d'un accord unanime, sans aucun égard pour les prétentions de qui que ce soit, élisent Švitrigaila comme leur grand duc. C'est une contravention manifeste à *l'union de Horodlo* selon laquelle le grand duc de Lituanie doit être désigné par le roi de Pologne après la consultation des classes polonaises et lituaniennes. Jogaila est forcé de reconnaître le fait accompli. On ne peut pas soutenir sérieusement qu'il ait appuyé la candidature de Švitrigaila. L'assertion de *Lubavski* et de *Hruszewski* d'après laquelle Švitrigaila aurait été poussé par le parti ruthène orthodoxe mécontent ne trouve pas appui dans les faits historiques.

2. Les événements jusqu'à guerre de Luck

Sitôt sur le trône, Švitrigaila pousse à fond l'imitation de la politique de Vytautas. Il propose à *l'empereur Sigismond* une entente à laquelle participeraient également les Teutoniques. Finalement, il accepte sur le champ de se proclamer roi de Lituanie et de se faire couronner. Les Polonais emploient tous les moyens en leur pouvoir et occupent notamment certaines régions de *la Podolie.* Švitrigaila, de son côté, s'empare Jogaila qu'il garde étroitement surveillé et réclame leur restitution. Quand cette réclamation tarde à être exécutée, les troupes lituaniennes occupent quelques châteaux. La Pologne prépare les armements en vu de la guerre. On arrive cependant à un arrangement provisoire et Jogaila, relâché, se hâte de rentrer en Pologne. Mais comme la Pologne retient toujours la Podolie et réclame en plus de Švitrigaila qu'il reconnaisse la souveraineté polonaise, la guerre s'éclate quand même.

3. La lutte de Luck

La Pologne jeta toutes ses forces en Volhynie. Jogaila lui-même et le chancelier *Zbigniew Olesnicki* s'y trouvaient. Ils entrèrent en pourparlers avec Švitrigaila, mais entretemps la chancellerie polonaise expédiait en Europe de nombreuses lettres explicatives. Švitrigaila n'était pas prêt pour cette guerre. Néanmoins il trouva bien des alliés *(l'ordre teutonique, la Moldavie, les Tartares,* sans compter la neutralité bienveillante de *Novgorod et de Pskov),* mais sa position était tout de même assez mauvaise — c'est que les Teutoniques, quoiqu'ayant signé le traité défensif-offensif du 19 juin ne firent irruption en Pologne que deux mois plus tard. Les Polonais, après quelque succès, arrivent enfin à assiéger la capitale de la Volhynie Luck. Ils ne parviennent pas à s'en emparer, mais ils sont assez heureux pour convaincre Švitrigaila par un habile jeu diplomatique et le 26. 5. 1431 l'armistice est signé à *Czartorzysk.*

L'armistice de *Czartorzysk* fut une faute impardonnable de Švitrigaila: il avait bien péniblement obtenu l'appui de l'Ordre, et voici que pendant que celui-ci dévastait les terres de son ennemi, il s'arrange, pour des motifs incompréhensibles, avec la Pologne! Le prof. *Halecki* voit dans cet acte du grand duc de la ruse, et pour *Kolankowski* l'accord de *Czartorzysk* semble

avoir été profitable à la Lituanie. Dans mon travail, en m'appuyant sur la supposition de *Hruszewski*, je démontre que c'était tout simplement l'ignorance où se trouvait Švitrigaila des succès des Teutoniques qui l'a poussé dans cette direction.

4. De Czartorzysk à Ašmena

La Pologne était décidée à venger sur les Teutoniques leur trahison de 1431. Elle les combattait, en premier chef, par voie diplomatique en Europe, et elle avait particulièrement bien réussi devant la curie romaine. Elle préparait aussi une riposte armée — elle cherchait des alliés, parmi d'autres moins importants *(Mazovie, Venisse)*, quoique pays catholique, elle avait conclu un accord militaire avec les hussites hérétiques, c'est-à-dire, qu'on avait franchi les dernières limites.

Švitrigaila renoue aussi les alliances avec ses partisans. Le 15. 5. 1432 il renouvelle l'alliance avec les teutoniques. Cet acte indispose terriblement la Pologne — en cas de guerre, elle pouvait s'attendre à une attaque de flanc. La *Cracovie* se vut contrainte même de lui offrir couronne de Pologne. Mais Švitrigaila était intraitable. Il fallait cependant trouver une issue.

5. Le coup d'état de Zaręba

Dans cette étude, j'arrive en faisant mienne l'affirmation de *Halecki*, à la conclusion que le coup d'état lituanien de 1432 fut l'oeuvre de l'émissaire polonais *Laurent Zaręba.* Il est vrai, que quelques dignitaires lituaniens y prirent également une part active, mais la conception de *Bohdan Barwiński* selon laquelle le parti lituanien opposé à Švitrigaila aurait déjà fait son apparition en 1431 est manifestement fausse, car elle affirme que ces Lithuaniens n'ont pas signé l'accord du 15. 5. 1431 avec l'Ordre et, par conséquent, n'ont pas accordé leur appui à la politique du fils d'Algirdas. Ce document n'est pas un nouveau traité, mais la confirmation du traité de 1431 et il n'a été signé naturellement que par ceux dont la signature ne figurait pas sur le document antérieur. C'est pourquoi nous ne trouvons pas ici ni partisans de Švitrigaila, ni, enfin, Švitrigaila lui même avec *Russdorf.*

L'organisateur principal du coup ne fut pas *l'évêque Matthieu,* mais bien *Zaręba. Žygimantas, fils de Kęstutis,* ne brillait pas par ses capacités et joua dans les évènements un rôle

assez effacé. Enfin, Jogaila lui même ne dirigea pas le coup vu que, en général, ce n'est pas lui qui imprimait sa direction à la politique de la Pologne et que, enfin, il était âgé de plus de 80 ans et était à demi-aveugle.

6. Žygimantas, fils de Kęstutis

Žygimantas, fils de Kęstutis, étant monté sur le trône de Lituanie grâce au coup d'état, entame tout de suite une politique favorable à la Pologne. Il demande au roi de Pologne de le confirmer comme grand-duc de Lituanie. Le délégation polonaise qui arrive est chargée de redresser les torts causés par „*les transgressions des traités*". Les deux partis signent le 15. 9. 1432 l'union de *Gardinas* selon laquelle la Lituanie est le patrimoine de Jogaila et après la dispartition de *Žygimantas* revient à la Pologne, le roi de Pologne étant le duc suprême de la Lituanie. Žygimantas déclare solennellement qu'il a été fidèle à Jogaila depuis l'élection même de celui-ci au trône polonais. *La Podolie* est reconnue comme appartenant à la Pologne. Žygimantas promet de ne pas briguer la couronne royale et de rompre avec les Teutoniques. *Michel, fils de Žygimantas*, promet formellement de ne pas accéder à la succesion. Ni le représentant de l'Ordre, ni le savant lituanien *Jurgis Butrimas* ne parvinrent à dissuader Žygimantas de cette espèce d'union. En 3 ans (1432—4) il prodigua 3 documents d'union.

Pour s'attacher les *Ruthènes orthodoxes*, Jogaila (1432) ainsi que Žygimantas (1434) leur accordèrent des privilèges. Le privilège délivré par Jogaila à Luck avait pour but de séparer cette terre du reste de la Lituanie.

7. Evènements de la Volhynie et Lituanie

Sitôt Švitrigaila chassé de *Vilnius*, les forces armées polonaises tentèrent de s'emparer de *la Volhynie et Podolie*. Mais les partisans de Švitrigaila y étaient nombreux, et la tentative polonaise échona: les chefs locaux conclurent un armistice (1433). En Lituanie, au mois de décembre, Žygimantas dispersa, avec l'aide polonaise, les partisans de Švitrigaila appuyés seulement par *les Porte-glaive de Livonie*. Comme ils arrivaient toujours en retard, il était impossible de battre Žygimantas, fils de Kęstutis. En 1433, Švitrigaila, secondé par les Porte-glaive, devasta le

pays presque entier, mais comme ceux-ci furent une fois de plus en retard et qu'une terrible peste se déclara chez les hommes et les animaux, la campagne dut être interrompue.

8. Les Polonais amènent les hussites contre les Teutoniques

Les Polonais désiraient depuis longtemps abattre l'Ordre Teutonique qui constituait pour eux une perpétuelle menace et les empêchait agir à leur aise en Lituanie. L'armée la plus nombreuse et la plus puissante de l'Europe à cette époque était celle des Tchèques-hussites, et les Polonais conclurent une alliance avec eux. C'est un acte extrêmement significatif et qui n'a pas jusqu'à présent été apprécié à sa juste valeur. Les Polonais étaient regardés comme une nation foncièrement catholique. Et voilà qu'ils s'adressent aux hérétiques, persecutés par l'Europe catholique d'alors. Ce qui est plus, les deux chefs du monde catholique, *le Pape et l'empereur*, avaient déclaré la croisade contre les hussites, et les Polonais avaient été expressivement invités à y prendre part, et lorsque la convention militaire conclue avec les hérétiques fut connue, ils sommèrent la Pologne d'y renoncer. Le conseil universel de l'Eglise avait agi de même. Mais les hommes d'état et évêques polonais firent la sourde oreille et l'armée coalisée dévasta la Prusse entière par le feu et le glaive. Les Teutoniques furent obligés en 1433 d'accepter une paix déshonorante *(Łęczyca)*. Un des points de ce traité paraît particulièrement intéressant: il aura force même si le pape et l'empereur s'y opposent. C. -à -d. que l'autorité papale y est niée. C'est l'exemple classique que le principe primordial dans la politique c'est la raison d'état. Il en était ainsi au commencement du 15-ème siècle, comme au 20-ème.

Par le traité de *Łęczyca* les Teutoniques s'obligent à ne prêter aucun appui à Švitrigaila.

9. Les troubles dans le sud et dans le nord-est

Les années 1433—14 passèrent en Lituanie sans évènements graves. Seuls les Porte-glaive firent quelques raids dans les territoires de Žygimantas. Les partisans de Švitrigaila en *Volhynie* se laissèrent persuader et quelques uns parmi eux, p. ex. *Alexandre Nos, Fedka Neswiczski*, se rendirent aux Polonais. Mais ces défections n'eurent pas de grandes conséquences. Elles étaient

l'oeuvre des politiciens polonais. J'affirme dans mon ouvrage que les mêmes auteurs causèrent également les troubles de *Smolensk*. L'évêque de Vilnius *Mathieu* fut sûrement le moyen, non pas l'organisateur principal de l'attentat.

Švitrigaila était sincèrement préoccupé par les affaires de *la réunion des églises*. Il n'est nullement prouvé que Žygimantas fît cause commune avec les Teutoniques.

10. La bataille d'Ukmergė

La bataille d'Ukmergė qui eut lieu le 1 septembre 1435 décida définitivement du sort de Švitrigaila ainsi qu'elle eut des répercussions énormes sur les destinées de l'Europe orientale entière. Švitrigaila fut écarté du trône grand-ducal, les Teutoniques furent contraints d'accepter les dures conditions de la Pologne, l'ordre intérieur dans la Livonie fut changé, le prestige polonais sortit de tous ces évènements agrandi.

En m'appuyant sur *la variante de Suprasl* des annales lituaniennes, sur *la littérature historique tchèque* et pour des raisons de précision je la nomme *la bataille d'Ukmergė, non pas de Šventoji*. Je la place, sur l'autorité des sources et en m'aidant de mes investigations personnelles sur place, *dans le triangle formé par le lac de Žirnajai, Pabaiskas et le fleuve Šventoji*. J'apporte la preuve que la bataille fut decidée par les forces armées polonaises. Il n'y eut qu'une poignée *des Tchèques* car les sources allemandes et russes sont muettes quant à leur participation. Les Teutoniques n'y prirent point part quoique le sources polonaises disent le contraire. Le chef des armées de Žygimantas et de l'armée polonaise fut *Jacob Kobyliński*. L'opinion de *Lewicki et Kopystiański* selon laquelle ce fut Michal qui assuma le commandement suprême est à écarter.

Le parti opposé fut conduit par Švitrigaila et le grand-maître des Porte-glaive, mais pas *Žygimantas Koribut*, comme le dit *Długosz*. Je suppose la participation, du côté de Švitrigaila, *des Lituaniens, Lettes et Estoniens*.

Švitrigaila et ses alliés eurent le dessous à cause du manque d'un commandement travaillant avec régularité, les forces livoniennes furent inférieures par comparaison à celles des Polonaises, les Teutoniques étant obligés de rester neutres, enfin,

l'empereur Sigismond était endormi par les négociations des diplomates polonais.

L'armée de Žygimantas fut incapable de faire irruption en Livonie vu que les Polonais s'en furent chez eux; ses hommes étaient fatigués et refusaient de poursuivre l'ennemi. Ses forces furent tellement faibles qu'elles ne parvinrent pas à prendre *Vitebsk et Polotsk* (qui ne tombèrent en son pouvoir qu'au cours de l'été 1436).

III. Švitrigaila écarté du trône grand-ducal de Lituanie.

1. Švitrigaila se rend à la Pologne et le meurtre de Žygimantas

Par le *traité de Brest de 1435* les Teutoniques et les Porte-glaive abandonnèrent définitivement Švitrigaila. Il ne fut pas appuyé non plus par *l'empereur Sigismond.* Le fils d'Algirdas se rendit alors à la merci de la Pologne et donna en 1437 la promesse écrite d'obéir à son roi.

Je soutiens dans mon ouvrage des vues contraires à celles de *Lewicki, Halecki, Smolka, Barwiński, Kolankowski* et autres, notamment celle que *Žygimantas ne poursuivit pas la politique anti-polonaise.* Il n'y eut aucune *union Albrecht-Žygimantas, des Tartares, de l'Ordre Teutonique et des Porte-glaive* dirigée contre la Pologne (1438). Il n'y aucune donnée sérieuse à ce sujet et la lettre de Poharnagk est une preuve insuffisante. Une union de ce genre paraît impossible étant donnée conjoncture politique d'alors: l'empereur Albrecht voyait les Teutoniques de mauvais oeil, ceux-ci penchaient du côté polonais et étaient en lutte avec leur branche livonienne, enfin, les Tartares étaient eux-mêmes divisés et Žygimantas n'entretenait pas de relations avec *l'Orde d'Or.*

Il n'y eut également *aucune alliance Žygimantas-Albrecht,* en dépit des dires de *Prochaska et Barwiński,* premièrement parce que le texte de cette alliance supposée fait defaut et, deuxièmement qu'elle n'est mentionnée expressivement ni dans les lettres d'Albrecht, ni dans celles de Žygimantas. Il n'y eut que le projet d'une telle alliance, et encore il ne prit corps qu'à la seule cour d'Albrecht II. Quant aux Teutoniques, Žygimantas était avec eux sur un mauvais pied et il se lia même en 1439 contre eux

avec les Porte-glaive. *Le document d'union* délivré par le duc *en* 1437 prévoit la renttrée, après sa mort, de la Lituanie sous la domination polonaise et promet d'obtenir des commandants des forteresses les obligations d'obéissance à la Pologne. Il est vrai que Žygimantas écrit en automne de 1439 à Albrecht et se vante d'agir comme chef d'état indépendant et de ne pas obéir à la Pologne. L'affirmation de *Lewicki* de la préparation par Žygimantas du soulèvement contre la Pologne semble sans fondement suffisant vu que c'est bien lui qui avait signé le document du 31. 10. 1439 par lequel il reconnaît l'union où la suprématie entière revient à la Pologne.

Žygimantas ne flattait pas les classes inférieures, contrairement aux dires de *Miechovius*. *Chodynicki* à démontré que cette chronique ne remonte qu'au 16-ème siècle et puise sa matière dans *Długosz*. Selon le *prof. Z. Ivinskis*, de *l'université de Kaunas*, Žygimantas favorisait plutôt les nobles.

Je suis d'accord avec *Barwiński* pour penser que meurtre de Žygimantas est en relations étroites avec son état psychopathologique.

2. Les rapports avec le gouvernement central et la mort

Švitrigaila dut quitter la terre lituanienne et descendit en *Galicie*. Il reconnait en 1440 pour la dernière fois la suprématie polonaise. *Lewicki*, *Lubavski* et autres historiens pensent que c'est comme gouverneur de Luck qu'il se rendit dans ce pays, mais *l'opinion de Halecki* que Švitrigaila ne possédait pas ce territoire à cette date semble plus conforme à la vérité, Le fils d'Algirdas occupa *Luck* en 1442 sur l'invitation de ses habitants. Je fais pleinement mienne *l'opinion de Halecki* que Švitrigaila en tant que maître de *Luck* ne souscrivit aucun document d'obéissance.

Švitrigaila, se sentant à Luck à peu près indépendant, appuie pleinement le grand duc de Lituanie *Casimir*. Les Polonais faisant pression sur les Lituaniens pour qu'ils autorisent Casimir à accepter la couronne de Pologne, Švitrigaila tenta, de concert avec *les représentants de Vilnius*, d'entrer en contact avec les Teutoniques pour contrecarrer les menées polonaises. Le duc, déjà malade, se rendit nombre de fois à *Vilnius* pour y soutenir le gouvernement central de la Lituanie et les efforts des Lituaniens. Une dernière fois, sur son lit de mort, en 1451 il subit les ten-

tatives des politiciens polonais, mais *il légua sa terre de Luck à la Lituanie, et non à la Pologne.* Ce fils d'Algirdas mourut en 1452, âgé au moins de 83 ans.

3. Appréciation générale sur Švitrigaila

Les historiographes anciens accusaient Švitrigaila d'avoir favoirisé les Ruthènes est d'avoir incliné à la foi orthodoxe. Ils trouvaient appui pour la justification de cette thèse dans *Długosz* et les lettres de Jogaila et *Olesnicki* au pape. On arguait également en se basant sur les informations des Teutoniques. Les représentants de cette opinion sont *Kotzebue, Lubavski, Hruszevski, Lewicki, Kutrzeba, Lowmiański* et autres. Mais il ne faut pas perdre de vue que les sources sur lesquelles ils s'appuient sont nettement tendencieuses elles émanent de la chancellèrie polonaise qui reflète la pensée de *Zbignew Olesnicki.* Et, comme nous le savons, la plus grande ambition de la vie de celui-ci fut l'union polono-lituanienne. Comme Švitrigaila s'y opposa, il fallait le discréditer aux yeux de l'Europe. Quant aux données teutoniques, elles sont principalement puisées chez *Długosz.* Les annales russes ne montrent aucune prédilection pour Švitrigaila, et les princes de la Russie d'alors lui étaient en général, hostiles.

Le premier qui ait élevé la voix, si nous pouvons nous exprimer ainsi, contre la russification et l'orthodoxie de Švitrigaila fut le prince *Joseph Puzyna* dans son dissertation *„Switrigail von Litauen"*, édité en 1914. La même thèse fut dévelopée avec la plus minutieuse attention et une rigeur absolue par le *prof. O. Halecki* dans son étude *„Ostatnie lata Swidrygiełły"* (1915).

La thèse selon laquelle *Švitrigaila aurait cherché son appui* principal *chez les ducs ést également sans preuves* bien convaincantes. Il ne différa presque en rien à ce point de vue de Vytautas et Žygimantas.

Nous n'avons pas de raisons de douter de la sincérité de la foi catholique de Švitrigaila. Il était aussi soutenu par les lituaniens dont la plupart étaient des collaborateurs de Vytautas. *Gedgaudas,* gouverneur militaire de Vilnius, et le chancellier *Rumbaudas* qui travaillaient sans réserve pour faire couronner Vytautas comme roi de Lituanie étaient ses plus chauds partisans. C'est que Švitrigaila marchait la main dans la main avec la nation lituanienne et était animé de ses aspirations. Nous voyons bien

la Lituanie, encore après sa mort, défendre jalousement son particularisme.

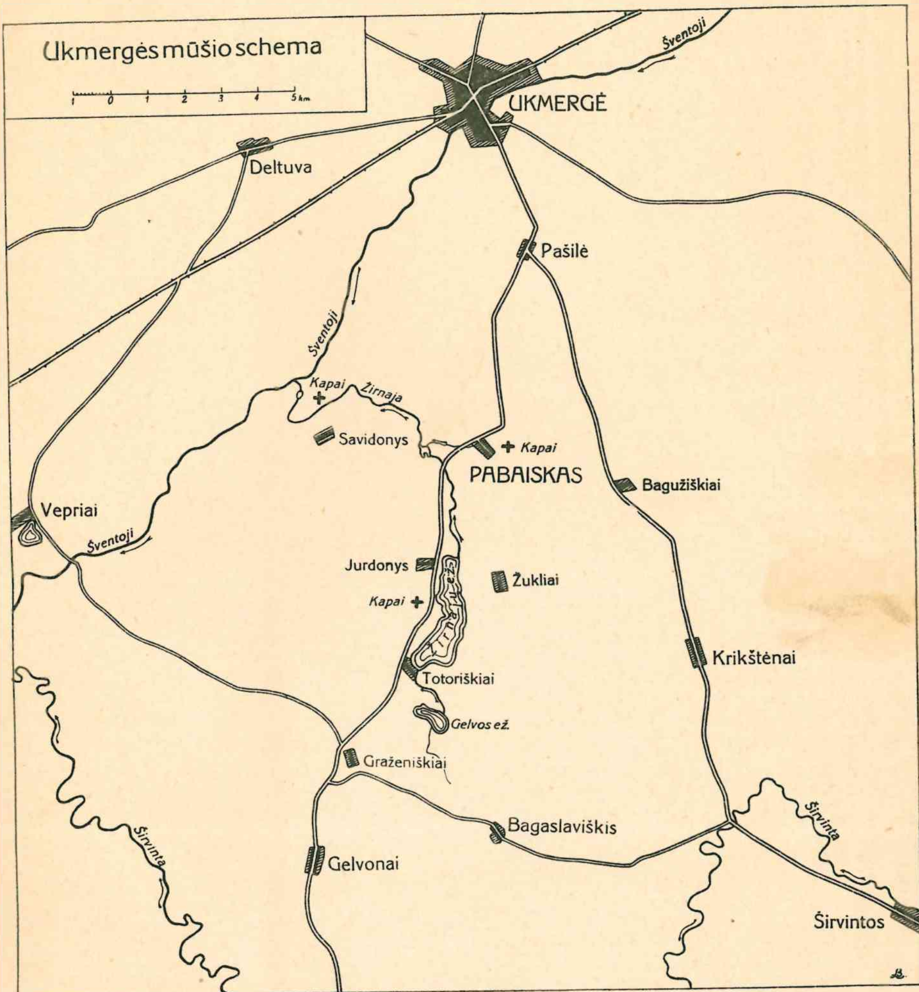
Švitrigaila était homme d'état bien doué et très énergique. Il faut écarter la théorie de son anomalie psychique ainsi que les fables de son penchant aux boissons alcooliques. En tant qu'homme il ne fut ni meilleur ni pire que les autres princes de l'Europe occidentale et orientale d'alors. Švitrigaila ne portait en lui aucune animosité envers les peuples de n'importe quelle race, *il travaillait et luttait tout simplement pour une Lituanie non amoindrie et indépendante.*

Vardų ir dalykų sąrašas

Volinė
XV amžiaus viduryje
Volinės sienos
Ginčijamų sričių sienos
BRESTO APSKRITIS
CHELMO ŽEMĖ
BELZO ŽEMĖ
PODOLĖ
KIJEVO KUNIGAIKŠTIJA
HORODECKO APSKRITIS
APSKRITIS
Parčava
Liublinas
Chelmas
Ratna
Vietliai
Lukomlė
Melnica
Čartoriskas
Horodecas
Dubrovica
Horodla
Hrubiešovas
Vladimiras
Židičinas
Luckas
Olyka
Skurčiai
Tolona
Biskupičiai
Rovnas
Podbereżė
Peremilis
Brodova
Belzas
Stupna
Ostrogas
Studenka
Lopacinas
Šumskas
Kremenecas
Oleska
Lvovas
Grodekas
Peremišlis
Zbarażas
Chmelnikas
Latičevas
Vinica
Židačevas
Haličius
Baras
Kamenecas
Vieprас
Pripetė
Turija
Ptochodas
Stirė
Horinė
Slučius
Ubortė
Vak. Bugas
Sanas
Ikva
Seretas
Zbručius
Bugas
Dniestras
Ladava
51°
50°
49°

Ukmergės mūšio schema
1 0 1 2 3 4 5 km
UKMERGĖ
Šventoji
Deltuva
Pašilė
Šventoji
Kapai
Žirnaja
Savidonys
Kapai
PABAISKAS
Bagužiškiai
Vepriai
Šventoji
Jurdonys
Žukliai
Kapai
Totoriškiai
Krikštėnai
Gelvos ež.
Graženiškiai
Širvinta
Bagaslaviškis
Širvinta
Gelvonai
Širvintos